

YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

İSTANBUL'DAKİ
DARÜŞŞİFA YAPILARININ MİMARİ AÇIDAN
DEĞERLENDİRİLMESİ VE KORUMA SORUNLARI
ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA
" SÜLEYMANİYE DARÜŞŞİFASI (1557) "

67861

Mimar Arzu SARP KAYA

F.B.E. Mimarlık Anabilim Dalı Rölöve-Restorasyon Programında

hazırlanan

YÜKSEK LİSANS TEZİ

R. Güneş
Reha Güneş

Cengiz Can

A. Erşen
Ahmet Erşen

Tez Danışmanı : Doç.Dr.Cengiz CAN

İSTANBUL , 1997

İÇİNDEKİLER	I
ÖNSÖZ	IV
ÖZET	V
SUMMARY	VI
I. GİRİŞ	
1.1. ÇALIŞMANIN AMAÇ, KAPSAM VE YÖNTEMİ	1
II. DARÜŞŞİFALAR	
2.1. DARÜŞŞİFALARIN GENEL TANIM, AMAÇ VE İŞLEYİŞ SİSTEMLERİ	3
2.2. DARÜŞŞİFALARIN GENEL MİMARİ ÖZELLİKLERİ	8
2.3. SELÇUKLU DARÜŞŞİFALARI	10
2.3.1. Selçuklu Darüşşifalarının Mimari Özellikleri	27
2.3.2. Selçuklular`da Tıp Eğitiminin Yeri	28
2.4. OSMANLI DARÜŞŞİFALARI	30
2.4.1. Osmanlı Darüşşifalarının Mimari Özellikleri	42
2.4.2. Osmanlılar`da Tıp Eğitiminin Yeri	45
2.5. SELÇUKLU VE OSMANLI DARÜŞŞİFALARININ GELİŞİMİ	46
III. İSTANBUL DARÜŞŞİFALARI	
3.1. İSTANBUL`DA 18. YY`A KADAR SAĞLIK YAPILARI	49
3.2. FATİH DARÜŞŞİFASI (1480/875)	56
3.2.1. Mimari Özellikleri	59
3.2.2. Yapının Geçirdiği Evreler	60
3.2.3. Bugünkü durumu	64
3.3. HASEKİ DARÜŞŞİFASI (1550)	66
3.3.1. Mimari Özellikleri	68
3.3.2. Yapının Geçirdiği Evreler	70
3.3.3. Bugünkü durumu	73
3.4. ATİK VALİDE (TOPTAŞI NURBANU VALİDE SULTAN) DARÜŞŞİFASI (1583/991)	77
3.4.1. Mimari Özellikleri	78

3.4.2.	Yapının Geçirdiği Evreler	80
3.4.3.	Bugünkü Durumu	82
3.5.	SULTAN AHMET DARÜŞŞİFASI (1617)	88
3.5.1.	Mimari Özellikleri	90
3.5.2.	Yapının Geçirdiği Evreler	92
3.5.3.	Bugünkü Durumu	93
3.6.	İSTANBUL DARÜŞŞİFALARININ KARŞILAŞTIRILMASI	94
IV. SÜLEYMANİYE DARÜŞŞİFASI		
4.1.	SÜLEYMANİYE KÜLLİYESİ VE SÜLEYMANİYE DARÜŞŞİFASI'NIN KÜLLİYE İÇİNDEKİ KONUMU	97
4.2.	DARÜŞŞİFA'NIN İŞLEVSEL ÖZELLİKLERİ	110
4.3.	MİMARİ ÖZELLİKLERİ	113
4.3.1.	Plan Özellikleri	115
4.3.2.	Cephe Özellikleri	137
4.3.3.	Bezeme Özellikleri	149
4.3.4.	Yapısal Özellikleri	151
4.3.4.1.	Taşıyıcı özellikler ve malzeme	151
4.3.4.2.	Tesisat sistemi	154
4.4.	YAPININ KORUMA SORUNLARI VE KORUMA ÖNERİLERİ	169
4.4.1.	Kullanıcılardan Kaynaklanan Bozulmalar	169
4.4.2.	Malzemelerde Meydana Gelen Bozulmalar, Nedenleri ve Koruma Önerileri	177
4.4.3.	Strüktürel Bozulmalar, Nedenleri ve Koruma Önerileri	189
4.5.	DARÜŞŞİFA'NIN İŞLEVSEL KORUMA ÖNERİSİ	196
SONUÇ		208
KAYNAKLAR		210
EK1	DARÜŞŞİFAYA AİT FOTOĞRAFLAR	217
EK2	DARÜŞŞİFALARDAKİ HİZMETLİLERİN NİTELİK VE GÖREVLERİ	225
ÖZGEÇMİŞ		

ÖNSÖZ

Türklerin en büyük hizmetlerinden biri üç kıta üzerindeki topraklarında içinde doktorların da yetiştikleri, tıp fakültesi niteliğindeki sağlık yapıları kurarak tıp biliminin gelişmesine yardım etmeleridir.

Türkler amacı halk sağlığına hizmet olan ve darüşşifa, bimaristani darüttıp, darülafiye gibi adlarla anılan bu sağlık kuruluşlarında dönemin ünlü hekimlerini de yetiştirmişlerdir. Böylelikle darüşşifalar uygulamalı tıp eğitiminin verildiği bir merkez konumu üstlenmişlerdir.

Osmanlı Darüşşifa Mimarisi, Selçuklu dönemindeki darüşşifaların sentezini yaparak geliştirdiği, yeni plan tipleriyle, oluşumunu tamamlayan ve yerini daha teknolojinin getirdiği yeniliklere ve artan ihtiyaçlara cevap verecek şekilde planlanan hastane dediğimiz sağlık yapılarına bırakmıştır. Bugün ulaşılabilen sağlık yapılarının çoğunluğu Osmanlılar'a ait olanlardır. Günümüzde tamamıyla farklı işlevler üstlenmiş olan bu yapılar geçen yüzyıllar içerisinde yanlış onarım, kullanım ve değişikliklerle özgünlüklerini kaybetmişlerdir. Osmanlı Sultanları İstanbul halkının ihtiyaçlarına cevap verecek ikisi bugün tamamıyla ortadan kalkmış, üçü ise farklı işlevler yüklenmiş beş adet darüşşifa yapısı inşa etmişlerdir.

Bu darüşşifa yapılarından biri de Kanuni Sultan Süleyman'ın Mimar Sinan'a inşa ettirdiği, kendi adıyla anılan külliyyede bulunan Süleymaniye Darüşşifasıdır. 1557 yılında faaliyete geçen Süleymaniye Darüşşifası, darüşşifa mimarisini bitişik çift avlulu, klasik medrese planı şemasını uyguladığı tek örnektir. Bugün Diyanet İşleri'ne bağlı Tuba Yatılı Kız Kur'an Kursu olarak kullanılan Darüşşifa günümüzde, gerek kullanıcılardan gerek bakımsızlıktan gerekse de yanlış müdahalelerden dolayı harap durumdadır.

İşte Süleymaniye Darüşşifası'nın gelecek kuşaklara aktarılmasını sağlamak amacıyla gerçekleştirilen bu çalışmada araştırmalarımda beni yönlendiren danışman hocam Doç. Dr. Cengiz Can'a arşivindeki fotoğraflardan yararlanmamı sağlayan Prof. Gönül Cantay Güreşsever'e, Tuba Yatılı Kız Kur'an Kursu'nun tüm çalışanlarına ve öğrencilerine kuzenim Yeşim Güreşir'e ve son olarak da beni maddi ve manevi her yönden destekleyen eşim Mustafa Gürsoy ve aileme sonsuz teşekkür ederim.

Arzu (Sarpkaya) GÜRSOY

ÖZET

Türklerin gerek Selçuklular, gerek Osmanlılar döneminde inşa ettikleri bugün mimari özelliklerini kısmen, özgün işlevlerini ise tamamen kaybetmiş olan darüşşifa yapılarının mimari açıdan değerlendirilmesi ve koruma sorunları üzerine hazırlanan bu çalışmanın amacı ve kapsamı giriş bölümünde açıklanmış ve bu çalışmanın gelişmesinde kullanılan yöntemler de bu bölümde belirtilmiştir.

Çalışmamızın ikinci bölümünde darüşşifa yapılarının genel tanımları yapılarak bu konudaki farklı görüşler ortaya konmuş ve bu yapıların amaçları, işleyiş sistemleri detaylı bir şekilde anlatılmıştır. Bunun yanısıra bu sağlık yapılarında araştırmamız sonucunda tespit edilen ortak plan, cephe, malzeme, bezeme ve işlevsel özellikleri ortaya konmuştur. Bunun yanısıra Selçuklu ve Osmanlı darüşşifalarının kimler tarafından, nerede kuruldukları ve mimari özellikleri ile bugünkü durumları, geçirdikleri onarımlar belirtilmiştir. Böylelikle darüşşifa mimarisinin gelişimi sistematik bir şekilde ifade edilmiştir. Aynı zamanda kaynaklarda varlığı bilinen fakat bugün mevcut olmayan darüşşifa yapılarına da yer verilmiştir. Bunun yanısıra Selçuklu ve Osmanlı darüşşifalarında tıp eğitiminin yeri ve bu yapılarda tıp eğitiminin nasıl uygulandığı anlatılmış ve bu bölümün sonunda ise tüm Selçuklu ve Osmanlı darüşşifaları karşılaştırılmıştır.

Üçüncü bölümde 18. yy'a kadar İstanbul'da varlığı bilinen sağlık yapıları kısaca tanıtılmış ve İstanbul'daki tüm Osmanlı darüşşifaları mimari açıdan değerlendirilerek geçirdikleri evreler, koruma sorunları ve bugünkü durumları elde edilen bilgiler doğrultusunda tüm yönleriyle aktarılmış, yapılan karşılaştırmayla da bu yapıların ortak bir takım özellikleri ve farklılıkları ortaya konmuştur.

Dördüncü ve son bölümde ise Osmanlı İmparatorluğu'nun en büyük tıp eğitim kompleksinin bulunduğu Süleymaniye Darüşşifası'nın külliye içindeki konumu, mevcut işlevsel, mimari özellikleri ele alınmış yapının rölöve, restitüsyon ve restorasyon projeleri hazırlanarak yapıda meydana gelen fiziksel ve işlevsel bozulmalara karşı koruma önerileri geliştirilmiş ve önerilen yeni işlevle yapının sürekliliğinin sağlanması ve periyodik bakımının yapılması hedeflenmiştir.

SUMMARY

The objective and the scope of this thesis is given in first chapter. Moreover, in the same chapter, the way used to develop the study is given. Main interest area of thesis is the old hospital buildings of the Ottoman's and Selçuklu's. During the study, evaluation of that buildings that are now completely lost their functions, have been done from architectural point of view as well as protection problems of that buildings.

In the second chapter general definitions of the Ottoman's and Selçuklu's hospital buildings is given and then different opinions on this subject is given too. Then objectives and function systems of these buildings are given in detail. Moreover, the foundations during the research about plans, materials, and embellishments of this buildings are given.

At the end of the chapter it is investigated that who has been built that buildings and architectural specialties with conditions are given with reconstruction applied. Moreover, some old hospital buildings that are known in literature but not living anymore are take place in the study. Then medical education system in The Ottoman's and Selçuklu's is given in detail.

At the last part of this section all the hospital buildings that are investigated and described in first and second sections compared. Then effects of that buildings on old European hospital buildings are given with examples.

At the third chapter, known hospitals of Istanbul by the time eighteenth century presented shortly and evaluated from the architectural point of view. Then their life stages, protection problems, and today's conditions are given according to information.

At the fourth and last chapter, the biggest medical complex of The Ottoman Empire "Süleymaniye Darüşşifası" is investigated. Position of the hospital in the campus, functional and architectural specialties are given. Registration, restitution and restoration projects made and at the light of that projects protection proposals developed against physical and functional damages.

BÖLÜM I

1. GİRİŞ

1. 1. ÇALIŞMANIN AMAÇ, KAPSAM ve YÖNTEMİ

Türkler hakimiyetleri altındaki topraklarda halk, ordu ve saray üyelerinin sağlık hizmetlerine cevap veren darüşşifa adı altında toplanan sağlık yapıları inşa etmişlerdir. Bu yapıların bir kısmı günümüze ulaşmış olmasına rağmen diğer kısmının varlığını ise sadece kaynaklardan öğrenmekteyiz. Bu çalışmanın amacı bugün sadece çok az bir kısmı ayakta olan, ihmal edilmiş, varlıklarını kaynaklardan öğrendiğimiz tüm bu sağlık yapıları ile ilgili mevcut bilgilerin ve tespitlerin gelecek kuşaklara aktarılmasını sağlamaktır.

Bu amaçla, öncelikle darüşşifaların genel tanımları, amaçları, işleyiş sistemleri araştırılmış, plan tipleri, bezeme, cephe, malzeme ve yerleşim özellikleri incelenmiştir. Tüm bu incelemeler sonucunda darüşşifaların ortak mimari özellikleri tespit edilmiştir. Türklerin İslamiyetten 17.yy'a kadar Anadolu'da kurdukları darüşşifalar bu tespitler ışığında konumlanmaları, plan tipleri ve avlu düzenleri açısından sistematik bir şekilde sınıflandırılmışlardır. Bunu yanısıra Selçuklular ve Osmanlılar devrinde Anadolu'da inşa edilmiş tüm darüşşifalar tek tek ele alınarak tarihsel gelişimleri, fonksiyonel ve mimari özellikleri, gördükleri müdahaleler araştırılmıştır.

Son şeklini Osmanlı İmparatorluğu döneminde alan darüşşifalarda gerek Selçuklu gerekse Osmanlı İmparatorluğu'nda gerçekleştirilen teorik ve uygulamalı Tıp Eğitimi ve bu eğitimin nasıl gerçekleştiğine ilişkin kaynak araştırılması yapılmıştır.

Bu çalışma için taranan tüm kaynaklardan elde edilen bilgiler ışığında Osmanlı ve Selçuklu darüşşifaları arasındaki farklılıklar ve ortak noktalar tespit edilmiş, bu tespitlerden elde edilen bilgiler doğrultusunda ise bir karşılaştırma yapılmıştır.

Bunun yanısıra 18. yy'a kadar İstanbul'da, bugün mevcut olan yada varlığını sadece kaynaklardan bildiğimiz sağlık yapılarının bir listesi yapılarak bu yapılar hakkında kısaca bilgi verilmiştir. İstanbul darüşşifalarından bugün ayakta olanların mevcut durumları ve

koruma sorunları, mevcut olmayanların ise yokolma nedenleri araştırılmıştır. Bu darüşşifalar içinden 1557 yılında hizmete giren ve türk tıp tarihinde gerek işlevsel gerek se mimari açıdan bir dönüm noktası olarak kabul edilen Süleymaniye Darüşşifası ile ilgili detaylı bir çalışma yapılarak yapının darüşşifa mimarisindeki, tıp eğitim ve uygulamasındaki yerinin tespit edilmesine ve korunmasına ilişkin önerilerin geliştirilmesine çalışılmıştır. Yapıyla ilgili olarak yapılan mimari ve fonksiyonel araştırmalar sırasında vakfiyelerden, eski fotoğraflardan, rölöve çalışmaları, haritalar ve yazma eserlerden faydalanılmıştır.

BÖLÜM II

II. DARÜŞŞİFALAR

2.1. DARÜŞŞİFALARIN GENEL TANIM, AMAÇ VE İŞLEYİŞ SİSTEMLERİ

Bugün hastane olarak tanımladığımız sağlık kuruluşlarının ortaçağda darüşşifa, bimaristan, bimarhane, darüssıhha, darüttıp, maristan, tabhane, darülafiye, darürraha ve nakahathane gibi adlarla anıldığı görülmektedir (Meydan Larousse, 1969,C.3:408).

Darüşşifa; "Dar", ev ve "şifa", hastalıktan kurtulma anlamlarından (Meydan Larousse, 1969,C.3:408), İslam Dünyasında pratiğe ve gözleme dayanan sağlık ile ilgili bilgileri veren, hastaları tedavi eden eğitim ve sağlık kurumlarına verilen adlardan biridir (Türk, 1964,C.12:326),

Bimaristan; İslam hastaneleri için kullanılmış olup, Terzioğlu'nun Al Makrizi'den edinmiş olduğu bilgiye göre ise İranlılar'dan alınmıştır. "Bimar" Farsça hasta, "stan" Sanskritçe ev, barınak demektir. Böylece Bimaristan hastalar evi yani hastane anlamına gelmektedir (Terzioğlu, 1970:128).

Ferit Devellioğlu'nun yazdığı Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugata göre ise;

Darüssıhha; Hastane (Devellioğlu, 1988:201) ve

Dar-üt-tıp; Bursa'da Yıldırım Bayezid Devrinde açılmış olan Tıp Medresesidir (Devellioğlu, 1988:201).

Osman Şevki Uludağ'a göre de Osmanlı Türklerinden önce diğer İslam Devletleri tarafından Bağdat, Şam gibi büyük Arap şehirlerinde kurulan bu kurumlara **maristan** denmekteydi (Uludağ, 1991:122).

Kürkçüoğlu'nun hazırlamış olduğu Süleymaniye vakfiyesinde de Süleymaniye Darüşşifası "maristan" olarak anılmaktadır (Kürkçüoğlu, 1962:24).

Sonuç olarak darüşşifalar; İslam Dünyasında hastaların her türlü tedavisinin yapıldığı ve sağlıkla ilgili tüm gereksinimlerinin karşılandığı sağlık kuruluşlarıdır.

Tabhaneler (Tavhane); "Güç, kuvvet" anlamına gelen Farsça "tav veya "tab" kelimesinin de ifade ettiği gibi, yoksulların barındığı yerlerdir (Sarı, 1993:26) ve imaretlerin hemen yanlarında zayıfların güç kazanmaları için kurulmuşlardır. Bu tabhanelerin en önemlileri Beyazıt, Sultan Selim, Fatih, Şehzade, Süleymaniye ve Sultan Ahmet Tabhaneleridir (Şehsuvaroğlu, 1953:33).

Darüşşifalar ve tabhaneler arasında çoğu zaman bir anlam kargaşası olmuşsa da Bayezid, Fatih, Süleymaniye ve Sultan Ahmet Tabhaneleri, bünyelerinde ayrıca darüşşifa yapıları da bulunduran külliyelerinin birer parçasıdır.

Şehsuvaroğlu'na göre bimaristan, maristan, tımarhane, darüşşifa, darüssıhha, darülafiye, gibi terimler, hekimi, cerrahı, ve kenhali (göz doktoru) bulunan sağlık kuruluşları olup bugünkü tam teşekküllü hastanelere denktirler ve her türlü hasta kabul ederler. Ancak XIX. yy'da bu eski kuruluşlar yalnız akıl hastalarına ayrıldığından bundan sonra bu isimler sadece akıl hastanelerine verilmiştir. İstanbul'da sivil hastaneler çoğalmaya başlayınca bu eski kuruluşlar da kadın ve erkek akıl hastalarına ayrılmaya başlanmış şifahane ve tımarhane gibi terimler bugünkü akıl hastalıkları hastanesi anlamında kullanılmıştır (Şehsuvaroğlu, 1953:36).

Aslında bugün de kullanmakta olduğumuz tımarhane kelimesi Ferit Devellioğlu'nun yazdığı gibi sağlık yurdu anlamına gelmekteyse de Türk Dil Kurumunun yayınlamış olduğu sözlükte akıl hastanesi olarak geçmektedir.

Batılılaşma hareketinin başlamasından sonra XIX. yüzyılın başında Osmanlı İmparatorluğu'nda Avrupa tarzında modern hastanelerin ve tıp eğitimi için eğitim hastanelerinin açılmaya başladığı görülmüş, bunları diğer sağlık kuruluşları takip etmiş ve bimaristan, bimarhane, tımarhane, şifahane ve darüşşifa gibi terimler yerine sadece "hastane" kelimesi kullanılmıştır (Terzioğlu, 1992,C.6:177).

Darüşşifaların amaçları

Gerek Osmanlılarda, gerekse Selçuklularda darüşşifa olarak isimlendirilen sağlık yapılarının kurulmasının başlıca iki amacı vardı. Bunlardan birincisi hangi din, ırk ve sosyal gruptan olursa olsun insanların sağlıkla ilgili her türlü sorunlarına cevap verebilmek, ikincisi ise bu konuda kendilerine hizmet edecek uzman doktor ve cerrahların yetiştirilmesini sağlayacak uygulamalı tıp eğitimi vermektir. Böylelikle sadece hastalıkların tedavi edildiği merkezler olarak ön plana çıkan darüşşifaların aslında tıp eğitiminin verildiği birer öğretim merkezi olduğu da dikkate alınmalıdır.

Kaynaklardan darüşşifa adı altında toplanan bu yapıların yetişmiş kadrolara sahip, sağlık açısından güvenilir kuruluşlar olduğunu öğreniyoruz. Bu kuruluşlarda görevlendirilecek hekimlerin tıp bilimine vakıf ve cerrahide usta olması şartı her devirde geçerli olmuştur. Bunun dışında hastalara psikolojik tedavi metodları da (müzikle tedavi-musico therapy) uygulanmış, hatta bu durum vakfiyelerde belirtilmiştir. Sağlık kuruluşlarının önemli diğer bir görevi ise tedavide kullanılacak ilaçların da buralarda üretilmesiydi. Bu ilaçlar vakfın koyduğu şartlar çerçevesinde hastaya veriliyordu (Cantay Güreşsever, 1992:2).

Halk yararına ve vakıf esasına göre kurulmuş olan darüşşifaların yanında sonraları halkın, saray ve ordunun ihtiyacını karşılayacak, konusunda uzman doktorların yetiştirildiği tıp medreseleri de açıldı (Meydan Larousse, 1969, C.3:408). Zamanı için kullanılan eğitim metodunun usta-çırak şeklinde olması, bu kuruluşların kurumlaşmış olmasına rağmen icazetin (diploma, mesleki belge) müderris (hoca) adına düzenlenmesini gerektiriyordu (Cantay Güreşsever, 1992:2).

Darüşşifaların İşleyiş Sistemleri

Hastane ve benzeri yardım kurumları vakıf esasına göre kuruluyordu. Selçuklu ve Osmanlılar devrinde bir çok kuruluşun yüzyıllar boyu kalmasını sağlayan vakıf sisteminde yaptırdığı kurumu vakfetmek kararı alan kimse bu kurum için bir vakfiye hazırlatarak bu vakfiyeyi resmileştirir. Vakfiyede kurumun idare şartları, kimin yöneteceği belirtilir, kurumun devamı için gelir kaynakları bağlanır. Bu arada hizmet edenler belirli ücret

alırlar, görevleri babadan oğula geçer. Böylelikle vakfın devamı sağlanmış olup ebedileştirilirdi (Altıntaş, 1973:1).

İslam vakıflarının esaslarına göre düzenlenen vakıfnamelerde, kuruluşun amacı, bağlanan gelir kaynakları, kuruluşta görevli hekimler, cerrahlar, göz hekimleri (kenhaller) ve başka görevliler, çalışma yolları ve hakları, gelirin dağıtılması, kuruluşun yönetimi çok geniş ve esaslı bir şekilde tesbit edilir ve kuruluşun denetlenmesi de ayrıca belirtilirdi (Türk, 1964,C.12:326).

Osmanlı Ansiklopedisi'ne göre; bu sağlık yapılarının vakıf olmaları, sağlık hizmetlerinin parasız yapıldığı anlamını da beraber getirir, günümüzdeki "parasız" kavramı dışında hastaların evlerine dönüş paraları da kendilerine verilirdi. Parasız tedavi yapılan darüşşifalarda hem doktor, hem de hastalar arasında müslim, gayri müslim ayrımı yapılmıyordu (Osmanlı, 1993,C.2:241).

Oysa, faaliyette bulunan hemen her darüşşifanın bir vakfiyesi ve bu vakfiyelerde de tedavi edilecek hastalarla ilgili şartların bulunması sadece vakfiyelerinin belirlediği sınıflandırmaya giren kişilerin tedavi edilmesine olanak sağlardı.

Bu kurumların vakıf sistemi ile işletilmesi, sağlanan gelir kaynaklarının sağlıklı bir şekilde kullanılması ve gerçekleştirilen tüm hizmetlerin denetlenmesi, sağlık hizmetlerinin aksamadan, devlet katkısı olmadan yürütülmesini aynı zamanda bu kurumların yüzyıllarca ayakta kalmasını sağlıyordu.

Darüşşifalar, hastaların ve doktorların çeşitli ihtiyaçlarını karşılayacak mimari kompleks şeklinde yapıldı. Böylece hastaların beslenmesi, giriş ve çıkışlarında misafir edilmeleri, dini ihtiyaçları ve asistan doktorların barınacakları ve ders görecekleri mekanlar sağlanmıştı. Külliye denilen bu sistem içinde cami, medrese, imaret, hamam ve misafirhane de bulunurdu. (Osmanlı, 1993,C.2:241).

Darüşşifaların Kullanıcılar Açısından Özellikleri

Yapılan araştırmalar sonucunda Türklerin gerek Selçuklular döneminde ve gerekse 15. ve 16. yüzyıllarda Hindistan'dan Macaristan'a kadar kurdukları sağlık yapılarını 3 gruba ayırmak mümkündür:

1- Her tabakadan halk için kurulan genel sağlık yapıları ve tıp medreseleri (Terzioğlu, 1986:157):

Halk sağlığına önem veren Selçuklu ve Osmanlılar imparatorluk sınırları içinde halkın sağlık sorunlarına cevap verecek darüşşifalar kurmuşlardır. Aynı zamanda kurdukları bu darüşşifaları tıp eğitiminin verildiği merkezler olarak planlamışlar, buralarda dönemlerinin ünlü tıp hekimlerini yetiştirmişlerdir.

2- Ordularındaki askeri sağlık yapıları (Terzioğlu, 1986:157):

Türkler seferleri sırasında ordularında, askerlerin sağlık hizmetlerini yerine getirecek doktorlar bulundurmuşlar sürekli hareket halinde olduklarından sabit bir mekan yerine büyük olasılıkla çadırlardan oluşan seyyar darüşşifalar kurmuşlardır. Selçuklu Sultanı Melikşah'ın ve Mahmut'un (1118-1121) ordusunda böyle seyyar darüşşifaların olduğu, Osmanlı padişahlarından Fatih Sultan Mehmet'in ve Kanuni Sultan Süleyman'ın kurdukları darüşşifalarda da ordu için doktor yetiştirildiği bilinmektedir.

3- Saray üyeleri için kurulan saray hastaneleri (Terzioğlu, 1986:157):

Gerek Osmanlılar gerekse Selçuklular halkın sağlığı için kurdukları genel hastane niteliğindeki darüşşifalardan başka saraylarda saray çalışanları için de sağlık yapıları inşa etmişlerdir.

Kirman Selçuklularından I.Turan Şah'ın başkent Berdesir dışında bulunan sarayı için bir darüşşifa yaptırdığı bilinmektedir (Terzioğlu, 1992, C.6:168). Osmanlıların inşa etmiş olduğu Topkapı Sarayı haremindeki Cariyeler Hastanesi ise günümüze ulaşmış saray hastanelerinden biridir.

2. 2. ***DARÜŞŞİFALARIN GENEL MİMARİ ÖZELLİKLERİ***

Abbasiler döneminde yapılmış ilk darüşşifadan Osmanlı İmparatorluğu'nda Anadolu'da yapılmış olan son darüşşifaya kadar tüm darüşşifalar incelendiğinde hepsinde ortak bir takım mimari özelliklerin bulunduğu görülmüştür. Darüşşifaları bu mimari özelliklerine göre aşağıdaki gibi sınıflandırmak mümkündür.

Konumlanmalarına Göre Darüşşifalar:

Darüşşifalar ya bağımsız sağlık yapıları olarak planlanmışlar ya cami, medrese, imaret, tabhane, kervansaray, hamam, çarşı, çeşme gibi halkın tüm dini ve sosyal ihtiyaçlarına cevap veren yapıların oluşturduğu külliyelerin birer parçası olmuşlar ya da farklı işlevi olan bir yapıya bitişik olarak planlanmışlardır.

Plan Özellikleri:

Klasik planlı darüşşifalar:

Klasik medrese plan şemasından türemiş, basit bir girişten sonra geniş bir avlu etrafında sıralanan revaklar ve odalardan oluşmuş, çoğunlukla avlusunda şadırvan bulunan darüşşifalardır.

Merkezi Planlı Darüşşifalar:

Bir avlu etrafında sıralanan hasta odaları görünümündedirler, odaların hepsi bir merkeze açılırlar. Amaç az personel ile daha kısa sürede daha fazla randıman almaktır.

Bitişik iki avlulu darüşşifalar:

Birbirinden bağımsız yanyana iki klasik planlı medreseden oluşan darüşşifa tipidir. Her iki medresede de birbirine bitişik avluların etrafında revaklar ve odalar sıralanır.

Avlu Düzenleri :

Revaklarına göre darüşşifalar:

Gerek Osmanlılarda Gerekse Selçuklularda yapılmış bazı darüşşifaların avlularında revak bulunmamaktadır. Osmanlılarda Edirne II. Beyazıt Darüşşifası (1486), Manisa Hafsa

Sultan Darüşşifası (1539) ve Haseki Darüşşifası (1550), Selçuklularda ise Divriği Darüşşifası (1228) bu gruba girer bunun dışındaki tüm darüşşifalarda revak sistemi bulunur.

Avlularının üstü örtülü olan (kapalı avlulu) darüşşifalar:

Avlularının üstü kubbe ile örtülü olan darüşşifalara hem Selçuklularda hem de Osmanlılarda rastlanmaktadır. Selçuklularda Divriği Darüşşifası (1228), Osmanlılarda ise Edirne II. Beyazıt Darüşşifası (1484) bu gruba girmektedir.

Bezeme Özellikleri:

Bezeme açısından darüşşifalar yapılmış oldukları dönemlerdeki diğer yapılardan daha sadedirler. Buna rağmen en fazla bezeme unsurlarına Selçuklular döneminde yapılmış darüşşifaların giriş kapılarında rastlasak da bu bezeme unsurlarının Selçuklular'ın inşa etmiş olduğu diğer yapılara göre en aza indirildiğini biliyoruz. Darüşşifalarda rastlanılan en fazla bezemeler kapı ve pencere sövelerindeki profiller, kemer alınlarındaki sadeleştirilmiş kalem işleri ile tromp ve pendentiflerdeki mukarnaslardır.

Malzeme Özellikleri :

Gerek Selçuklular gerekse Osmanlılar darüşşifalarında malzeme olarak taş ve tuğlayı kullanmışlardır. Bunun yanında sütun ve sütun başlıklarında, kapı ve pencere sövelerinde, döşemelerde hatta cephe kaplaması olarak da mermer kullanıldığı görülmüştür.

Devşirme malzemeyi yapılarında mümkün olduğunca kullanmaya çalışan Selçuklu ve Osmanlılar bu malzemeleri, kullanım dışı kalmış yapılardan sağlamışlar sağlam yapılardan mümkün olduğunca malzeme almamışlardır. Osmanlılarda Manisa Hafsa Sultan Darüşşifası (1539) ve Süleymaniye Darüşşifası'nda (1557), Selçuklular'da ise Gök Medrese'de (1275) devşirme malzeme kullanıldığı bilinmektedir.

2.3. **SELÇUKLU DARÜŞŞİFALARI**

Anadolu'da eğitim hizmetlerini yürüten medrese yapıları her dönemde önemini korumuş, buralarda verilen tıp eğitimi tek başına uygulama alanı olarak darüşşifa yapıları bir sağlık kurumundan öte uygulamalı tıp eğitiminin de verildiği kompleksler halinde planlanmışlardır. Anadolu'da inşa edilmiş olan tüm darüşşifaların, eğitim hizmetlerinin verildiği medreselerin fonksiyonel ve bilimsel düzenlerini aratmayacak şekilde işlevlerini sürdürdükleri bilinmektedir.

İncelenen kaynaklardan Selçuklu Darüşşifalarının da vakfiyelerinin bulunduğunu ve sistemin bu vakfiyeler sayesinde yaşatıldığını, Osmanlıların da devraldıkları bu darüşşifaları vakfiyelerine sadık kalarak işlettiklerini öğrenmekteyiz. Selçuklu döneminde inşa edilmiş olan darüşşifalardan sadece Sivas'taki I. İzzeddin Keykavus Darüşşifası (H. 614/M. 1217-18)'nin vakfiyesinin bir kopyasının günümüze ulaşması, diğer darüşşifaların ise tarihi belgeler yardımıyla vakfiyelerinin bulunduğu bilmesi, Selçuklu Darüşşifalarının işleyiş sistemleri hakkında bilgi edinilmesini sağlamıştır.

Anadolu'daki Selçuklu Darüşşifalarını eski kaynaklardan elde edilen bilgiler ışığında dört sınıfa ayırarak incelemek mümkündür:

1- Seyyar Darüşşifalar:

Selçuklu Sultanı Melikşah'ın ordusunda, doktorlarla hastaların ve alet edavatın 100 deve ile taşındığı bir seyyar darüşşifa vardı. Kaynaklara göre ünlü hekim Ebü'l- Hakem el-Bahili el Endelüsi, Irak Selçuklu Sultanı Mahmut'un (1118-1131) ordusundaki kırk deve ile taşınan ve karargah yerlerinde kurulan seyyar darüşşifada doktordu (Terzioğlu, 1992,C.6:168). Ayrıca Selçuklu Sultanı Mahmut'un ordusunda hekim ve ağırlıklarının 200 deve ile taşındığı bilinen ve Azizüddin Ebu Nasr Ahmet B. Hamid tarafından kurulan seyyar bir hastanenin varlığı bilinmektedir (Terzioğlu, 1992,C.6:168).

Terzioğlu'nun vermiş olduğu bu bilgilerden Selçuklularda varlığı bilinen seyyar darüşşifaların mekan organizasyonu hakkında yeterli bilgi edinilememesi bu

Terzioğlu'nun vermiş olduğu bu bilgilerden Selçuklularda varlığı bilinen seyyar darüşşifaların mekan organizasyonu hakkında yeterli bilgi edinilememesi bu darüşşifalarda hastaların barındığı ve tedavi edildiği mekanların çadırlardan oluştuğunu ya da gidilen yerlerdeki mevcut binalardan birinin darüşşifa olarak kullanıldığını düşündürmektedir.

2- Kervansaray Darüşşifaları:

Terzioğlu'na göre Selçuklu İmparatorluğu'nun hemen her yöresinde, özellikle Anadolu'da kurulmuş olan kervansaraylarda, hastalanan yolcular için birer bimaristan bulunduğu Kalkaşendi ve İbn Fazlullah el-Ömeri tarafından belirtilmektedir. Bunun yanısıra Kayseri yakınlarındaki Karatay Hanı'nın vakfiyesinde yer alan, hasta yolcuların tedavisi için ilaç ve içecek tesbiti hakkındaki şartlar bu iki yazarın verdiği bilgileri doğrulamaktadır (Terzioğlu, 1992,C.6:168).

Ancak Selçuklu darüşşifaları ile ilgili araştırılan hiç bir kaynakta Selçuklu kervansaraylarında ayrıca bir darüşşifanın bulunduğunu içeren bu bilgiye yer verilmemesi bu kervansaraylardaki bir takım mekanların hasta yolcuların tedavisi için ayrıldığını düşündürmektedir.

3- Saray Darüşşifaları:

Selçuklular döneminde saraylarda da darüşşifalar kurulmuştur. Örneğin Kirman Selçuklularından I. Turan Şah'ın (1085-1097) başkent Berdesir'in dışında 478 (1085-86) yılında bir saray ile onun güneyinde bir cami ve birbirine bitişik olmak üzere darüşşifa, medrese, hankah (tekke), hamam ve ribattan (han) oluşan bir külliye kurduğu bilinmektedir. Turan Şah'ın sarayında kurduğu bu hastane büyük olasılıkla saray üyeleri ve korumaları içindi. Çünkü I.Muhammed'te (1142-1156) şehir halkının, ihtiyaçlarını karşılamak üzere Berdesir'in dışında dışında medrese, ribat (han), mescid ve kendi türbesiyle birlikte bir de darüşşifa inşa ettirmişti.

Şeref Han, Selahaddin-i Eyyubi'nin, Selçuklu Atabegi Nureddin Zengi'nin kumandanı iken Kahire'deki (1181) Fatımi Sarayı'nın bir bölümünde kurduğu hastanenin bir saray

hastanesi olduğunu belirtmektedir. Selçuklu saray hastaneleri geleneği, Osmanlılar'a ve Moğollar döneminde de Çin'e kadar etkisini sürdürmüştür (Terzioğlu, 1992,C.6:168).

4- Halkın Sağlığı ve Tıp Eğitimi İçin Kurulan Genel Hastane Niteliğindeki Darüşşifalar:

Selçuklular halk sağlığına verdikleri önemi fethettikleri her yerde kurdukları darüşşifalarla ispatlamışlar bunun yanısıra bu yapılarda tıp eğitime de yer vermişler, böylece halkın sağlık sorunlarına cevap veren bu darüşşifalarda aynı zamanda dönemin ünlü hekimleri de yetiştirmişlerdi.

Alparslan'ın veziri Nizamülmülk, Selçuklular döneminde ilk medrese ve ilk darüşşifayı Nişabur'da yaptırmış ve 1066 yılında Bağdat'ta yaptırdığı ünlü Nizamiye Medresesi'nde de bir hastane kurmuştu. Yine Bağdat'ta Alparslan'ın oğlu Melik Tutuş adına kurulan Bimaristanü'l-Tutuşi de, Tutuşîye Medresesi ile birlikte Nizamiye Medresesi'nin yer aldığı Dicle'nin doğu yakasında bulunuyordu (Terzioğlu, 1992,C.6:168).

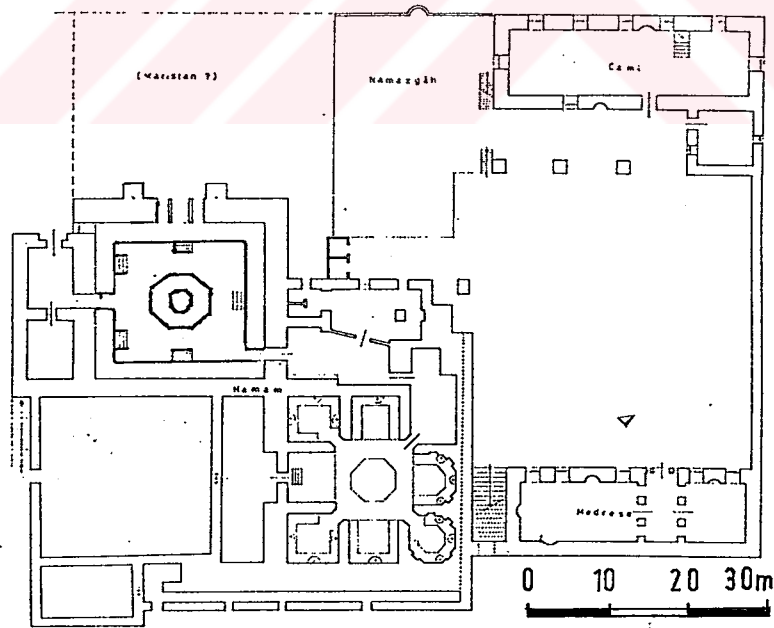
Terzioğlu'nun örneklerini verdiği bu Selçuklu darüşşifaları halk sağlığına hizmet eden hastaneler olması dışında aynı zamanda tıp eğitiminin de verildiği birer okul konumundaydılar.

Selçuklular Devrinde Anadolu'da yapılan önemli darüşşifalar;

1- Mardin Darüşşifası (1108-1122) :

Sultan Necmeddin Gazi, kardeşi Eminüddin'in inşa ettirmeğe başladığı, ancak ömrü yetmediği için bitiremediği bu darüşşifayı tamamlattırarak hizmete açmıştır (Samuk, 1982:63).

Kuruluş tarihi (1108-1122) arasında olan (Bolak, 1950:9), Eminüddin, Maristan, Bimaristan adlarıyla anılan ve Mardin'in kuzeybatısında medrese, cami, hamam ve çeşmeden oluşan yapılar topluluğunun içinde bulunan (Sözen, 1972,C.2:86) darüşşifanın zamanı için tam bir hastane anlamında olup, XIX. yy'a kadar faaliyette olduğunu gösteren belgeler Başvekalet Arşivi Tıp dosyalarında tespit edilmiş olmasına rağmen bugün yapının planı hakkında herhangi ip ucu verecek belge veya yapı kalıntısı mevcut değildir (Cantay Güreşsever, 1992:40).

Çizim 2. 1. Mardin Eminüddin Külliyesi vaziyet planı (Gönül Cantay'dan)

2- Silvan Darüşşifası (H:572-580/M. 1176-77 ile 1184-85):

Silvan'da bugün mevcut olmayan bu yapı Necmeddin İlgazi'nin karısı Sitti Raziye Hatun'un inşa ettirdiği medresenin tıp medresesidir. Oğlu Kutbettin İlgazi'nin buraya gömülmesi ve Sitti Raziye Hatun'un Mardin'de medresesinin bulunması nedeniyle Silvan Darüşşifası'nı (H.72-580/M.1176-1185)'e tarihlemek mümkündür (Cantay Güreşsever, 1992:16).

3- Akşehir'de Darüşşifası (XII. yüzyıl sonu XIII. yüzyıl başı):

Akşehir'de bugün mevcut olmayan bu darüşşifa hakkında edinilen tek bilgi H.888/M.1483 tarihindeki vakıf geliridir. Gönül Cantay'a göre böylece darüşşifanın XV.yy başına kadar çalışmış olacağı kabul edilip darüşşifanın kuruluşu XII. yy sonu XIII. yüzyıl başına (II. Kılıç Arslan dönemi, 1156'dan sonraya) tarihlenebilir (Cantay Güreşsever, 1992:17).

4- Kayseri'de Gıyaseddin Tıp Medresesi ve Gevher Nesibe Hatun Bimarhanesi (1205):

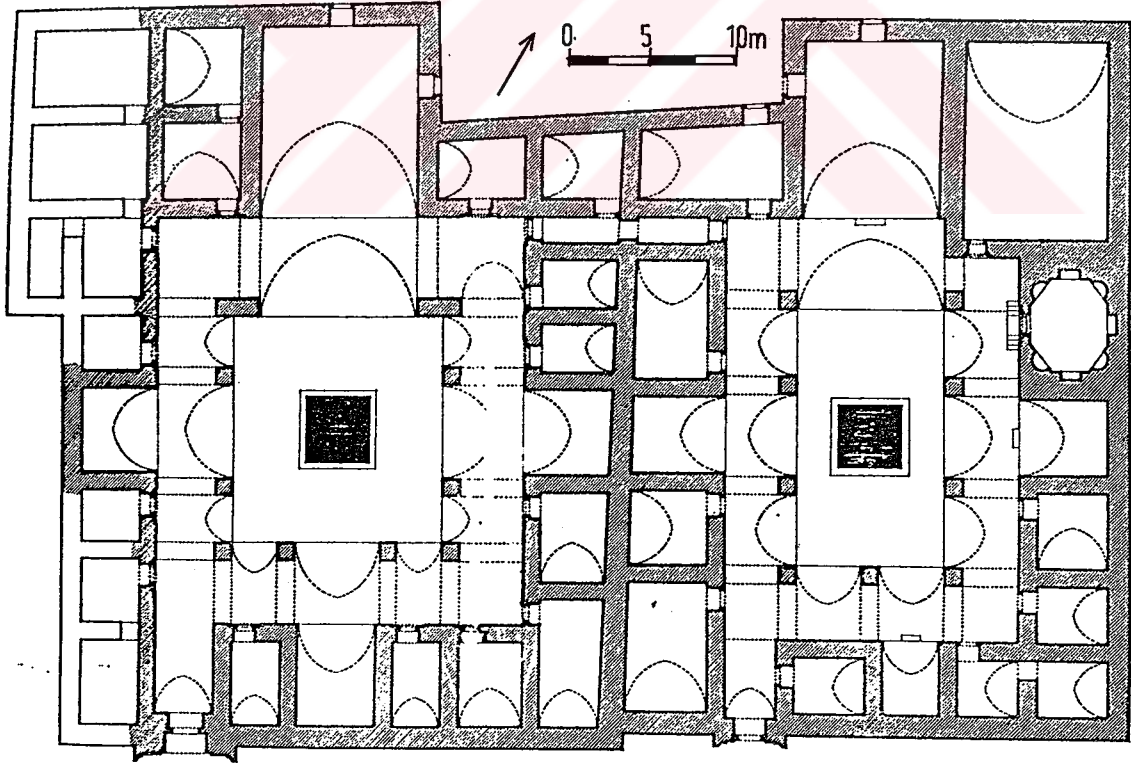
Kayseri'nin Hacı İkiz mahallesinde (Sözen, 1970, C.1:85), Selçuklu Sultanı I. Gıyaseddin Keyhüsrev tarafından 1205 senesinde kurulmuş olan tıp medresesinin yanına kız kardeşi Gevher Nesibe Hatun tarafından kurulmuş darüşşifadır. Medrese ve darüşşifanın birbirine bitişik planlandığı bu komplekse "Çifteler", "Şifaiye" de denilmekteydi (Samuk, 1982:63).

Mimarı belli olmayan yapı Selçuklular'ın dört eyvanlı, revaklı medrese şemasında planlanmıştır. 32mx40m boyutlarında olan darüşşifa (Ünver, 1940b:53), bir geçitle tıp medresesine bağlıdır (Bolak, 1950:12). Kareye yakın orta avlusu üç yönde revaklarla çevrili olan darüşşifada avlu etrafındaki tüm hücreler birbirinden farklı boyutlardadır, ve üç eyvan ana eyvana göre oldukça küçüktür (Sözen, 1970, C.1:87). Kesme taştan inşa edilmiş darüşşifayı diğer Selçuklu darüşşifalarından ayıran bir özellikte giriş kapısının ana eksen üzerinde olmamasıdır. Kesme taştan inşa edilmiş olan darüşşifada tüm mekanlar tonozla örtülmüşlerdir (Sözen, 1970, C.1:88) (Çizim 2.2.).

Darüşşifada biri hastalara ayrılmış diğeri ise servis girişi olarak hastane personelinin kullandığı iki adet kapı vardır (Ünver, 1940b:53), fakat yapılan müdahalelerle servis kapısı iptal edilmiştir (Cantay Güreşsever, 1992:41). Yapının taçkapısı bir çok müdahale görmesine rağmen Selçuklu dönemi taçkapılarının kimliğini yansıtmaktadır (Cantay Güreşsever, 1992:41) (Çizim 2.2.).

Gönül Cantay'ın 1971 yılındaki tespitlerine göre yapı kompleksinin güney cephesinde bulunan iki taçkapıdan sağdaki yeniden yapılrçasına restore edilmiş ve özgün görünüşünü kaybetmiştir, solunda darüşşifaya ait olan kapının üstü harap olmasına rağmen özgün durumu hakkında bilgi edinilebilmekte ve kapı kemeri üzerindeki mermer kitabe taşı yerinde durmaktadır (Cantay Güreşsever, 1992:41).

Yapının son restorasyonunda batı cephesi düz bir cephe olarak tamamlanmış, uzun zaman kötü durumda olması nedeniyle yapının tüm cepheleri özgünlüklerini kaybetmişlerdir (Cantay Güreşsever, 1992:43)

Çizim 2.2. Kayseri Gıyaseddin Tıp Medresesi ve Gevher Nesibe Hatun Bimarhanesi (1205) (Gönül Cantay'dan)

5-Sivas'ta I. Keykavus Darüşşifası (1217) :

Hükümet Konağı yakınında, medreseler sokağında "Çifte Medrese" denilen Dar-ül-hadis medresesinin karşısında (Cantay Güreşsever, 1992:45), Sultan I. Keykavus (İzzeddin Keykavus) tarafından 1217 senesinde kurulmuştur (Bolak, 1950:16).

Mimarı belli olmayan yapı dört eyvanlı Selçuklu medrese plan şemasına bağlı tek katlı olarak inşa edilmiştir. Anadolu'daki Selçuklu darüşşifalarının en büyüğü olup 48m x 68m boyutundadır (Bolak, 1950:16-17). Boyutları 22 m x 32 m.olan dikdörtgen avlu sağ ve sol yanlardan revaklarla çevrilidir (Bolak, 1950:16-17). Revakların genişliği her iki kolda birbirinden farklıdır (Sözen, 1970, C.1:98) (Çizim 2.3.).

Ana eyvan cephesi avluya açılır ve revaksızdır, her revak farklı örtü sistemleri ile kapatılmıştır (Sözen, 1970, C.1:97). Revakları çevreleyen hücrelerde sırlı tuğla ve çinilerle bezenmiş ocak ve nişler bulunmaktadır (Sözen, 1970, C.1:98) (Çizim 2.3.).

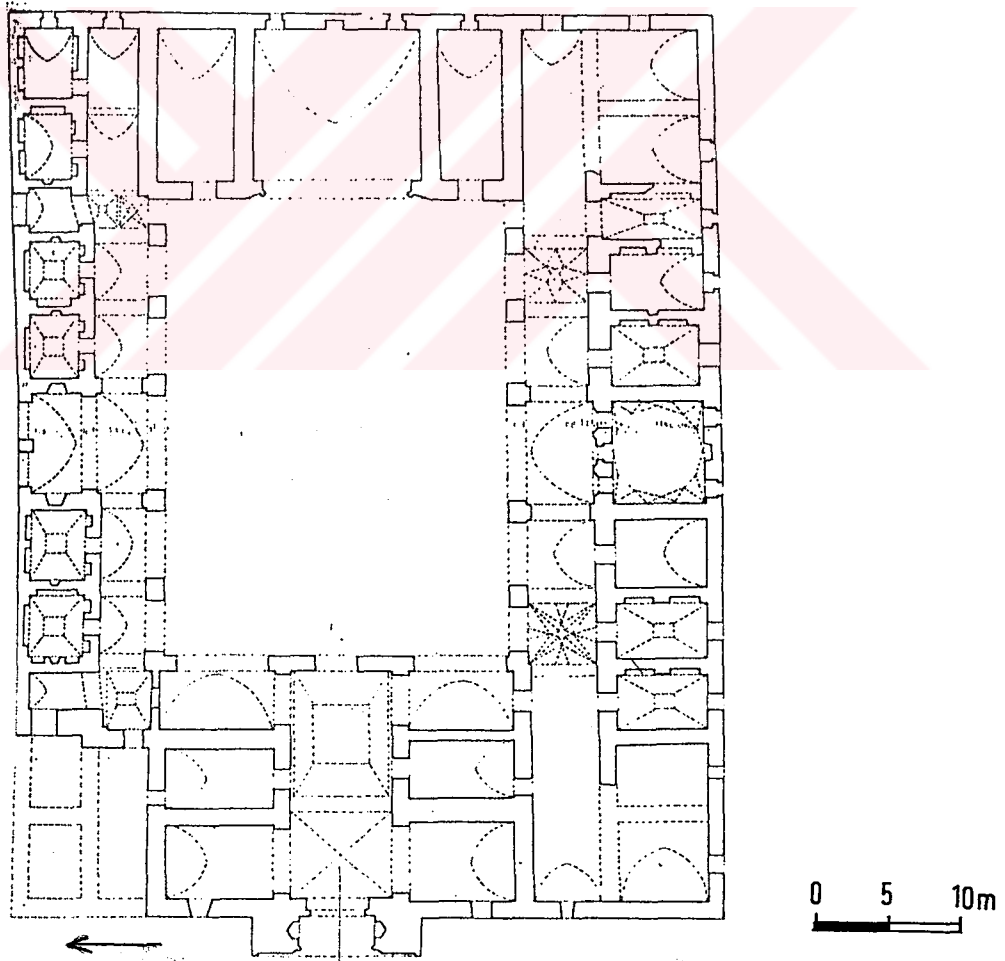
Kesme taştan inşa edilmiş darüşşifada mekanların örtü sistemi türbe hariç tonozdur (Sözen, 1970, C.1:94). İzzeddin Keykavus'un türbesi 1220 yılında yaptırılmıştır (Ünver, 1940b:58), sırlı tuğla ve mozaik çinilerle süslü olan türbe ise tamamen tuğladan piramidal bir külahla örtülmüştür (Sözen, 1970, C.1:99)

Darüşşifanın ana kapısı Selçuklu taş işçiliğinin güzel bir örneğidir. (Bolak, 1950:16-17). Ünver Selçuklu Tababeti adlı çalışmasında; avluyu çeviren hücrelerin kapılarının üstünde çini süslemelerden sadece bir kaç tanesinin kaldığını, avluyu çeviren sütunların mermerden, kemerlerin ise tuğladan meydana getirildiğini, hücrelerin kapılarında kabartma olarak ayetler, hadisler ve büyüklerin sözlerinin yazılı olduğunu belirtmektedir (Ünver, 1940b:58).

Zengin vakıfları olan bu darüşşifanın idaresi Çankırı'daki darüşşifanın sahibi olan Cemaleddin Ferruh'a verilmiştir yapının vakfiyesi Selçuklu Darüşşifalarının işleyiş sistemlerini hakkında geniş bilgi vermesi dolayısıyla önemlidir (Yetkin, 1962:26).

Darüşşifanın Kuzeybatısında 1938 yılında Türk Tarih Kurumu adına araştırma yapan Sedat Çetintaş yaptığı araştırmalar sonunda darüşşifanın bir tıp medresesi ile bağlantılı olarak inşa edildiğini savunmuş olmasına rağmen (Bolak, 1950:16-17), son yıllarda Orhan Tuncer Vakıflar Genel Müdürlüğü adına yapmış olduğu kazı ve sondajlar sonucunda yapının önceki düşüncelerden farklı olarak çifte medrese şemasında planlanmadığını ortaya koymuştur (Güreşsever Cantay, 1992:47)

Arşiv belgelerinden edinilen bilgiye göre 1768 yılında yapı fermanla medreseye çevrilmiş 1916 yılına kadar da medrese olarak kullanılmıştır. 1916 yılında yapı I. Dünya Savaşı sırasında askeri depo olarak kullanılmıştır (Sözen, 1970, C.1:96). Uzun yıllar çok kötü durumda bulunan darüşşifa son yıllarda yapılan restorasyonlarla kurtarılmaya çalışılmaktadır (Güreşsever Cantay, 1992:47).

Çizim 2.3. Sivas I. Keykavus Darüşşifası (Gönül Cantay'dan)

6- Konya Darüşşifaları (1219), (1233):

Konya'da ilk darüşşifa, Selçuklu Vezirlerinden Emir Celaleddin Karatay'ın kardeşi Kemaleddin Karatay tarafından 1219 senesinde kurulmuştur (Samuk, 1982:64), Şerare Yetkin'in 1962'de yayınlanmış olan çalışmasından darüşşifada sadece sırlı tuğla kaplı bir eyvanın bulunduğu ve yapının Küçük Karatay Medresesi olarak adlandırıldığı öğrenilmektedir (Yetkin, 1962:26).

Konya'da ikinci darüşşifa da yine, aynı kişi tarafından 1233 senesinde faaliyete geçirilmiştir (Samuk, 1982:64).

Konya'da mimarı belli olmayan üçüncü darüşşifa ise şehrin kuzeyinde Konya kalesinin dışında Ertaş ve Halka Begüş kapılarının dışında yer almaktaydı. Sultan Keykubat tarafından kurulmuş olan bu darüşşifanın 1525 tarihlerinde harap durumda olduğu tarihi kayıtlardan anlaşılmaktadır (Samuk, 1982:64). Konya vakıflar Müdürlüğü'nde ki bir kayda göre ise 1254 tarihli Arapça vakfiyesinde bu Konya darüşşifası Maristan-ı Atik olarak geçmektedir. Darüşşifa Selçuklular devrinde yıkılmaya başlamış Osmanlılar devrinde ise onarım görmüştür. Yapı belgeler ışığında XIII. yy'ın ilk yarısına tarihlendirilebilir. (Sözen, 1972, C.2:176)

7- Sivas'ta Divriği Darüşşifası (1228) :

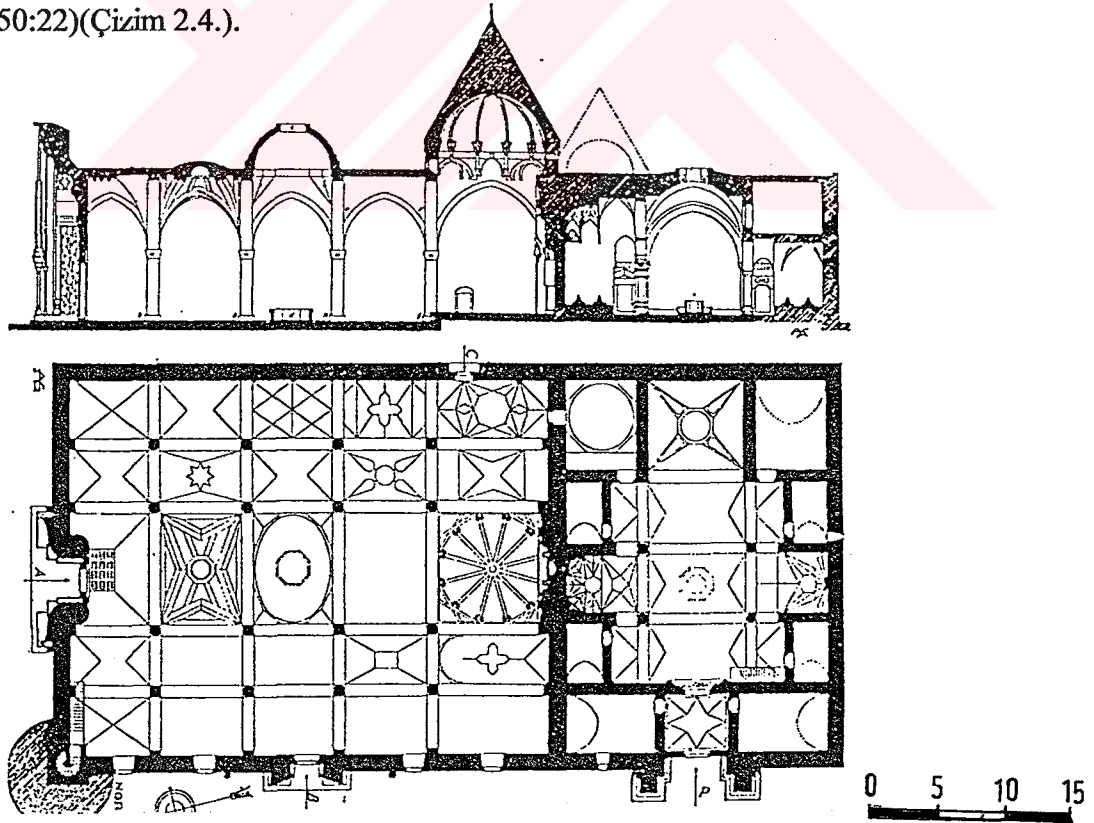
Selçuk Beylerinden Fahreddin Behramşah'ın kızı Turan Melik Sultan tarafından 1228 yılında kurulmuştur. Mimarı Ahlatlı Mimar Hürremşah'tır (Samuk, 1982:64).

Darüşşifa 32mx24m boyutlarında olup dört eyvanlı ve iki katlıdır (Bolak, 1950:22). Giriş eyvanı kareye yakın ve üstü zengin bir yıldız tonozla kaplıdır, buradan her iki tarafta beşik tonozlu odalara bir kapı ile geçilmektedir (Sözen, 1972, C.2:10), bu odaların ön cepheye açılmış birer pencereleri vardır. Giriş eyvanından birbirinden farklı sütunlardan oluşmuş üstü kapalı, yalnız merkezi kısmı açık avluya geçilir, bu üstü kapalı avlunun ortasında bir havuz vardır ve avlunun üstü o bölgenin soğuk iklimi düşünülerek kısmen kapatılıp, havuzun üstüne gelen yerde ise bir açıklık bırakılarak avlunun aydınlatılması sağlanmıştır (Akar, 1970:8) (Çizim 2.4.).

Bütünüyle kesme taştan inşa edilmiş olan darüşşifada örtü sistemi tonozdur, ana eyvanın solunda yer alan kubbeli mekan camiye de kapısı olan türbedir (Sözen, 1972, C.2:12).

Darüşşifanın ikinci katına ise avlunun sağında kalan bir merdivenle çıkılmaktadır (Sözen, 1972, C.2:12). İkinci kat batı cephesi mekanlarının üstünde tamamen, güney mekanlarının üstünde ise güneydoğu köşe mekanının girişine kadar uzanmaktadır (Cantay Güreşsever, 1992:53). İkinci katta ön cepheye bakan kısım ise açık koğuş şeklindedir (Sözen, 1972, C.2:12).

Soğuk iklimlere karşı kapalılık içeren darüşşifanın cami ile beraber kasabaya bakan cephesi 65 m yi aşmaktadır (Akar, 1970:8) ve bu cephede cami ile darüşşifa yükseklik farkıyla birbirinden ayrılmaktadır (Cantay Güreşsever, 1992:53). Binanın batı cephesine hakim olan tek öge darüşşifanın taçkapısıdır (Cantay Güreşsever, 1992:53) Bezemesini Ahlatlı Nakkaş Ahmed' in (Samuk, 1982:64) yaptığı taçkapının yan nişinde bulunan kadın ve erkek silüetleri İslam Dünyasında rastlanmayan bir durum gösterir. (Bolak, 1950:22)(Çizim 2.4.).

Çizim 2.4. Sivas Divriği Darüşşifası (1228) (Orhan Bolak'tan) (Gabriel'den)

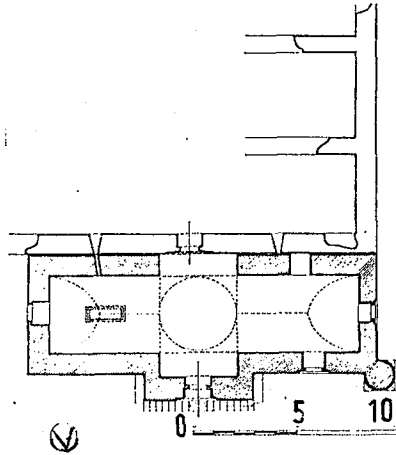
8- Çankırı Cemaleddin Ferruh Darülaifiyesi (1235) :

Kentin güneybatısında Derbent denilen kuruçayın yakınındadır. Bugün darülhadis içinde bulunan yazıtına göre darüşşifa Selçuklu Emirlerinden Atabey Cemaleddin Ferruh tarafından Alaeddin Keykubat zamanında 1235 yılında yaptırılmıştır. Cemaleddin Ferruh önce 1235 yılında darüşşifayı 1242 yılında da darülhadisi yaptırmıştır. Darülhadisin kubbeli mekanından darüşşifaya geçişi sağlayan kapının üzerinde yer alan yazıtta sadece Şehabeddin İnal Bin El Cemali yazısı okunmaktadır, diğer kısımlar bozulmuş olduğundan bu ismin mimarına ait olup olmadığı bilinmemektedir (Sözen, 1972, C.2:120).

Şifahane bugün yıkılmış olduğundan sadece darülhadise dayalı kuzey duvarı bilinmektedir (Sözen, 1972, C.2:120) (Çizim 2.5.)

Yazıtında açık olarak darüşşifa diye belirtilen ve halk arasında taş mescid diye bilinen yapının sağlık için uygun bir yerde yapılması dikkat çekicidir (Sözen, 1972, C.2:121). 1922 yılına kadar mevlevihane olarak kullanılan yapının 1922 yılında tekke ve zaviyelerin kapatılmasından sonra sadece altı hücresi kalmış, yapı kısa bir sürede ortadan kalkmıştır. Darüşşifanın kuzeydoğusunda Darülhadisle bitişik duvarın bittiği yerde tuğla üzerine yerleştirilmiş çini parçalarının görülmesi darüşşifanın yeryer çini süslemelerle kaplı olduğunu göstermektedir (Sözen, 1972, C.2:122)

Yapının uzun yıllar askeri bölge içinde kalması onarılmasını engellemiştir (Sözen, 1972, C.2:124),

Çizim 2.5. Cemaleddin Ferruh Darülaifiyesi (1235) (Metin Sözen'den)

9- Eski Malatya Darüşşifası (XIII. yy ortası):

Malatya Cami Kebir mahallesinde bulunan ve Celaleddin Karatay'a atfedilen bu darüşşifa hakkındaki tek bilgi, dokuz odası bulunmasından ibarettir. Yapım tarihi ile ilgili kesin bir bilgi olmayan darüşşifa yaklaşık XIII.yüzyıl ortalarına tarihlenebilir (Cantay Güreşsever, 1992:17).

10- Kütahya Darüşşifası (XIII. yüzyıl ikinci çeyreği):

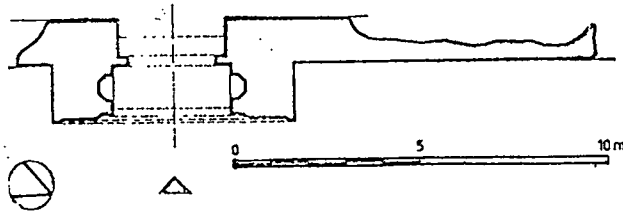
Kütahya'da da varlığı bilinen darüşşifa ile ilgili kaynaklardan edinilen tek bilgi ise aynı şehirdeki Hezar Dinar Cami (M.1236) (Şifahane Mescidi) adıyla bilinen caminin yakınında inşa edilmiş olmasıdır (Cantay Güreşsever, 1992:18).

11- Kastamonu Maristanı (1272) :

Kastamonu Küpçeğiz mahallesinde, üzerindeki kitabesine göre 1272 yılında Muinüddin Süleyman Pervanenin oğlu Ali tarafından yaptırılmış olan bu darüşşifanın mimarı Kayseri'li Sa'di dir (Sözen, 1972, C.2:146).

1968 yılında sadece taçkapısı ile sağ cephe duvarı ayakta kalan yapının taçkapısı zengin süslemelerle kaplıdır (Sözen, 1972, C.2:146). Süheyl Ünver Selçuklu Tababeti adlı çalışmasında bu darüşşifanın tuğla kirpi saçaklarının bulunduğunu belirtmektedir (Ünver, 1940b:73)

Akıl hastalarının, histeriklerin, yüz felci olanların başvurdıkları ve sağlıklarına kavuştukları bir merkez olarak ün kazanmış olan darüşşifa daha sonra tekkeye çevrilmiş ve Yılanlı Dergahı adını almıştır (Samuk, 1982:65). II. Mahmut zamanında yanan ve tamirine ilişkin bir levhanın bulunduğu yapı Abdülhamit II. zamanında ise tekrar yanmış ve onarılmıştır (Ünver, 1940b:73).

Çizim 2.6. Kastamonu Maristanı (1272) (Gönül Cantay'dan)

12- Tokat Pervane Bey Darüşşifası (Gökmedrese) (1275):

"Kırk Kızlar Medresesi", "Pervane Medresesi", "Darüşşifa" ve "Bimarhane" de denilen bu darüşşifa 1275 senesinde Selçuklu Emirlerinden Pervane Bey tarafından kurulmuştur (Samuk, 1982:65).

Mimarı belli olmayan, üç eyvanlı (giriş eyvanı ve ana eyvan dışında ana eksenin sağında kubbeli mekanın yanındaki üçüncü eyvan bir kapı ile kapatılmış), revaklı medrese şemasında planlanmış olan darüşşifa, kesme taştan iki katlı olarak inşa edilmiştir (Sözen, 1970, C.1:214) (Çizim 2.7.).

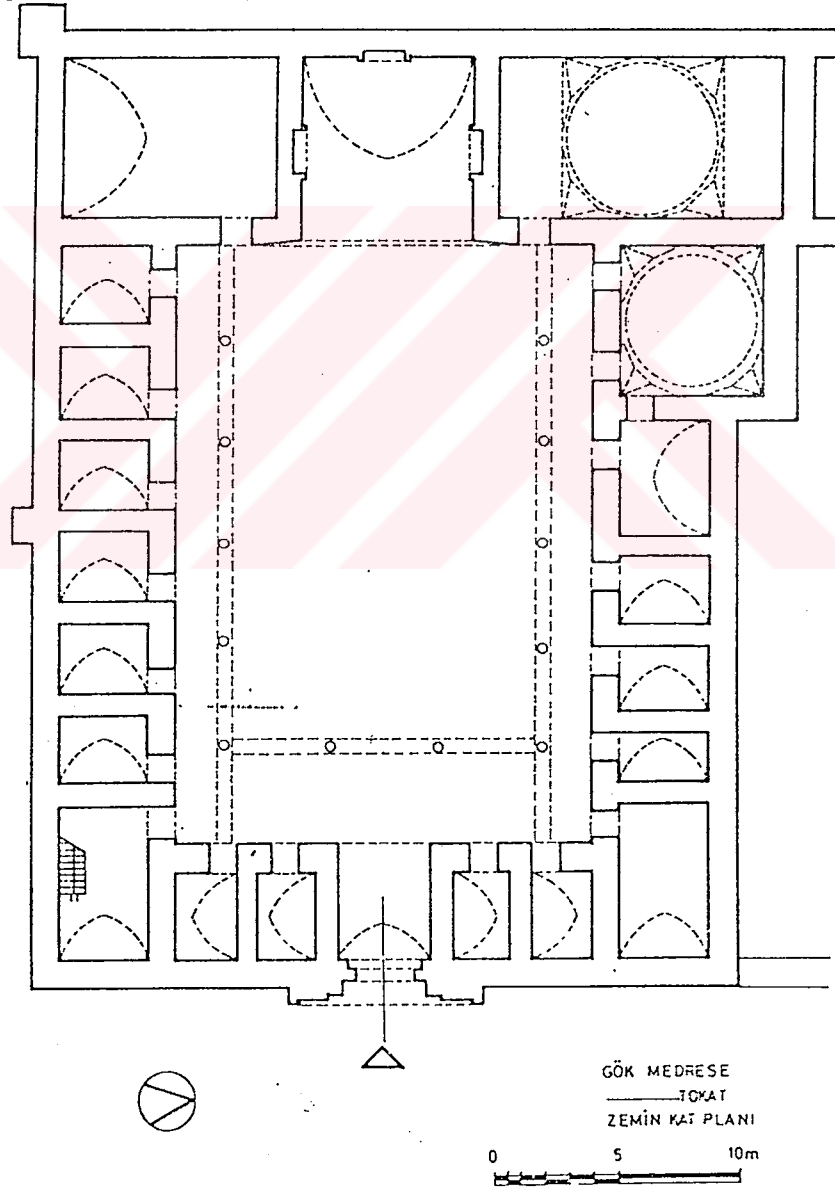
Bunun yanı sıra Gönül Cantay yapının bugünkü gibi tek bir blok olmayıp iki avlu etrafında düzenlenmiş bir çift medrese olarak inşa edildiğini ortaya koymuştur (Cantay Güreşsever, 1992:60).

Günümüze özgün halde ulaşan tek unsur olan taçkapısı (Cantay Güreşsever, 1992:66) kırmızıya yakın bir taştan yapılmış olan yapının giriş eyvanından üç tarafı revaklarla çevrili dikdörtgen avluya girilir. Avluda kullanılan sütunlar ve başlıkları devşirmedir. Yapıyı 1962 yılında inceleyen Sözen avluyu çeviren revak kemerlerindeki çinilerin sökülmüş olup üzerlerinin badana ile kaplandığını belirtir. Medresenin giriş cephesinde üç sağ ve üç solda olmak üzere altı beşik tonozlu oda yer almaktadır. Cephesi belli bir yüksekliğe kadar çinilerle kaplı olan ana eyvanın sağında yer alan mekan ise iki kat yüksekliğinde üzeri kubbe ile örtülü olup içinde yirmi sandukanın bulunduğu türbedir (Sözen, 1972, C.1:218) (Çizim 2.7.).

Yapının girişindeki soldan üçüncü odada üst kata çıkışı sağlayan merdiven bulunmaktadır. Darüşşifanın zemin kat planı aynı şekilde üst katta da tekrarlanmıştır. Sadece yapının güneybatısında sıralanan mescid, ana eyvan, türbe ve önündeki kubbeli mekan ile geçiş eyvanı iki kat yüksekliğe sahiptirler (Cantay Güreşsever, 1992:61) (Çizim 2.7.).

Samuk darüşşifanın 1784'e kadar faaliyette olduğunu belirtmişse de Süheyl Ünver tarihi belgelere göre darüşşifanın 1811 yılına kadar çalıştığını belirtmektedir (Ünver, 1938b:23).

Gönül Cantay'ın 1979'daki araştırmasından darüşşifanın cephelerinin geçirdiği onarımlar sonucu özgün halini kaybettiğini güneydoğu ve kuzeybatı cephelerine sonradan pencerelerin açıldığını, duvar örgülerinin yenilenmesinden dolayı cephelerin özgün durumlarını kaybettiğini ve revaklar altına açılan mekanların yüzeylerinin içte ve dışta sıvanarak özgün durumlarını kaybettiklerini öğreniyoruz (Cantay Güreşsever, 1992:66).

Çizim 2.7. Tokat Pervane Bey (Gök Medrese) (1275) (Gönül Cantay'dan)

13- Aksaray Şifahane (XIII. yy)

XIII. yy'a ait olduğu ileri sürülen bu darüşşifa ile ilgili araştırma yapanlar mimarının Hoca İbrahim Bin İsmail olduğunu ve yapının iki katlı olabileceğini ileri sürerler (Sözen, 1972, C.2:181).

Topkapı Sarayı'ndaki bir belgeden Kanuni Sultan Süleyman zamanında çalıştığı anlaşılan yapının bugün sadece tonoz başlangıcına kadar karşılıklı iki yıkık duvarı kalmıştır (Cantay Güreşsever, 1992:86).

14- Amasya Bimarhanesi (1308):

Amasya Gümüşlü mahallesinde bulunan darüşşifa Sultan Muhammed Olcayto Hüdabende'nin karısı İlduş Hatun'un kölesi Abdullah'ın oğlu Anber tarafından 1308 yılında yaptırılmıştır (Sözen, 1972, C.1:207).

Mimarı belli olmayan darüşşifa iki eyvanlı ve tek katlı olarak planlanmıştır (Sözen, 1972, C.1:207) (Çizim 2.8.).

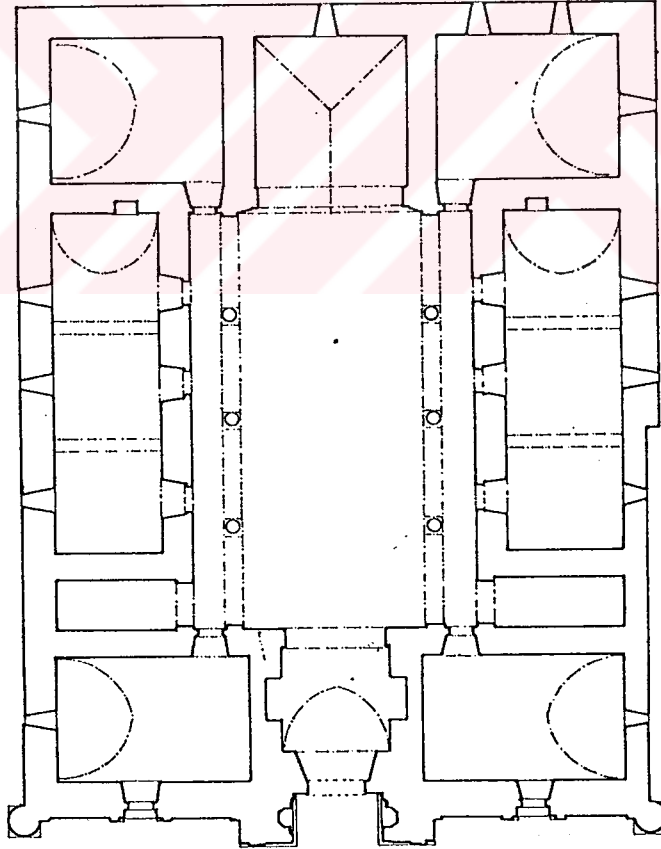
XIX. yy ortalarına kadar hem tıp öğretimi yapılan hemde akıl hastanesi olarak kullanılan yapı Amasya'da İlhanlılar devrinden kalma en ünlü şifahanedir. Taçkapıdan iki yanında birer niş bulunan giriş eyvanına ulaşılır, buradan sağ ve solda etrafında koğuş şeklinde odaların bulunduğu revaklı avluya ulaşılır. Avlusu dikdörtgen olan darüşşifada boyları birbirinden farklı devşirme sütunlar vardır. Akıl hastalarının tedavi gördüğü bu medresede onlara bu uzun odaların ayrıldığı eyvanın sağ ve solundaki odaların ise öğrenim görevlilerine ayrılmış olduğu düşünülmektedir. Darüşşifada revakların üstü düz taş bloklarla kapatılarak farklı bir örtü sistemi uygulanmıştır, mazgal pencerelere sahip (Cantay Güreşsever, 1992:68), mekanların örtü sistemi ise tonozdur (Sözen, 1970, C.1:209) (Çizim 2.8.).

Taçkapısı diğer Selçuklu medreselerinde olduğu gibi anıtsal olan darüşşifanın giriş cephesinin köşelerine konmuş masif kulelerle dengeli bir cephe mimarisine ulaşılmıştır. (Sözen, 1970, C.1:209). Yapının kuzey, güney ve doğu cepheleri ise gelişi güzel taşlarla

örölüp bir payanda ile desteklenmiş, özgün durumlarını kaybederek günümüze kadar gelebilmişlerdir (Cantay Güreşsever, 1992:69).

Tıp medresesi ve özellikle akıl hastalarının tedavisi için yapılan bu yapının vakfiyesi 1312 yılında düzenlenmiş olup günümüze ulaşamamıştır. 1848 yılına kadar arşiv kayıtlarına rastlanmaktadır (Sözen, 1972, C.1:207). Evkafı (vakıf mallarını yöneten kuruluş), mütevellisi (vakıf yöneticisi), doktoru, asistanları, eczacıları, çamaşırcısı ve aşçıların olduğu bilinmektedir (Ünver, 1940b:43).

XIX. yy ortalarına kadar görevini aralıksız sürdürmüş, 1873 yılında sadece akıl hastalarına ayrılmış olan bu darüşşifa Cumhuriyet Döneminde bir müddet depo olarak kullanılmış (Samuk, 1982:65), daha sonraları müze olarak kullanılmak üzere onarıma başlanmışsa da bu onarım çalışması yarım bırakılmıştır (Sözen, 1972, C.1:207).

0 5 10m

Çizim 2.8. Amasya Bimarhanesi (1308) (Metin Sözen'den)

15- Erzincan'da Darüşşifa:

Erzincan'da varlığından söz edilen darüşşifa yapısı ile ilgili tek belge ise Baş Vekalet Arşivi Tıp Dosyası 607 numarada kayıtlı ve H.1259/M.1843 tarihli olup, darüşşifa vakfının başka yerlere sarfı ile ilgilidir. Bugün darüşşifanın tarih ve devrini belirleyecek hiç bir iz yoktur (Cantay, 1992:17).

16- Sivas'ta Şehzadeler Darüşşifası (Maristanı):

Evliya Çelebi, Seyahatname'sinde Sivas Kalesi'nden söz ederken '... biri kuzey dağ yolu tarafına Şehzade'lerin Maristan'ına çıkar. ...' demekle, Sivas'ta bir darüşşifa yapısına işaret eder. Böylece eser Sivas'ta " Şehzadeler Maristanı" adıyla bir darüşşifayı bize tanıtır (Cantay,1992:17).

Selçukluların 1055'ten itibaren Bağdat, Şiraz, Berdesir, Kaşan, Ebher, Zencan, Gence, Harran ve Mardin'de kurdukları darüşşifalar ise ortadan kalkmıştır (Terzioğlu, 1992,C.6:167)

Selçuklular döneminde genel darüşşifalardan başka sadece akıl hastalarının tedavisi ile uğraşan Bağdat'taki Deyrihızkıl Tekkesi gibi kurumlarla, cüzzamlıların tecrit edilerek bakıldığı Miskinler Tekkesi veya Cüzzamhane denilen sağlık yapıları da kurulmuş ve bunlardan Anadolu'da bulunanlar Osmanlılar tarafından yakın zamanlara kadar işletilmiştir. Örneğin Afyon dolaylarındaki Karacaahmet Tekkesi ile Burdur yakınlarında Onacak'ta ki Melek Dede Türbesi (Terzioğlu, 1992,C.6:167), Erzurum Pasinlerdeki toprak tekkesi bu sağlık kuruluşlarındandır (Sözen, 1972, C.2:181) .

Anadolu 'daki ilk eczaneler de Selçuklular döneminde kurulan hastanelerde açılmıştır. Bunların ilki ise Kılıç Arslan'ın kızı Gevher Nesibe Sultan'ın vasiyeti üzerine, Kayseri de yapılmış olan Gevher Nesibe Sultan Şifahanesi'nde bulunmaktadır (Baytop, 1985:92).

2. 3. 1. Selçuklu Darüşşifalarının Mimari Özellikleri;

Selçuklular XII.yy'da varlıklarını kaynaklardan öğrendiğimiz, XIII. yy'dan beri örneklerini bulduğumuz tüm sağlık yapılarında eyvanlı, avlulu, medrese plan şemasını uygulamışlar, her devirde bu plan şemasından türeyen farklı mimarilerdeki sağlık yapıları kurmuşlardır. Bu yapılar incelendiğinde bir takım ortak mimari özelliklerin bulunduğu görülmüştür. Bu özellikleri aşağıdaki gibi sınıflandırmak mümkündür.

Konumlanmalarına göre ;

Selçuklu Darüşşifaları, bir külliye bünyesine dahil olan Mardin'deki Emünniddin Darüşşifası dışında ya farklı bir işlevi olan yapılara bitişik olarak (Sivas Divriği Darüşşifası (1228) Ulucami ile, Kayseri Gevher Nesibe Hatun Darüşşifası (1205) tıp medresesi ile) ya da bağımsız (Amasya Darüşşifası 1308) olarak konumlanmışlardır.

Plan özellikleri

Selçuklu Darüşşifaları'ndan günümüze ulaşanların tümünde avlulu eyvanlı klasik medrese plan şemasının uygulanmış olduğunu görmekteyiz.

Avluların etrafını iki, üç, dört yönde revaklarla çeviren Selçuklular, Türkistan evlerindeki dört eyvanlı plan özelliğini Suriye ve Anadolu'da inşa etmiş oldukları tüm darüşşifalarında uygulamışlardır (Terzioğlu, 1986:159). Tono, kubbe ve külâh örtü gerekli olduğu tüm mekan ve hacimleri örtmede hemen her darüşşifa yapısında ortak örtü sistemi olmuştur.

Selçuklu sağlık yapılarını planlayan mimarlar Anadolu'nun soğuk iklimini göz önünde bulundurmuşlar, yapılarını günün şartlarına göre oluşturmuşlardır. Amasya'da 1308'de yaptırılan Amasya Darüşşifası'nın duvarlarında künklerin bulunması, ayrıca odalarda ocak bulunmaması, Anadolu Selçuklu Hastanelerinin hamam ısıtır gibi duvarlarında dolaşan künklerle ısıtıldığını göstermektedir (Akar, 1970:8).

Selçuklu Darüşşifalarının plan özelliklerinden biri de bünyelerinde yaptırانlarının türbelerinin bulunmasıdır. Selçuklu sırlı tuğla ve mozaik çini süslemelerinin mükemmellerinin bulunduğu bu türbeler kubbe yada piramidal külahlarla örtülmüştür.

Cephe Özellikleri

Selçuklu Döneminde genel cephe anlayışı darüşşifa mimarisinde de devam ettirilmiş, giriş portallerinin cepheye egemen şekilde yapılması binaların sadeliğiyle zıtlık oluşturmaya neden olmuştur.

Buna karşın giriş portalleri dışında cephe yüzeyleri sadece pencere ve mazgal deliklerinin etrafının taş silmelerle vurgulanması dışında oldukça sade bırakılmıştır.

Malzeme Özellikleri

Selçuklu darüşşifaları diğer bütün mimari eserlerde görüldüğü gibi kesme taş ve tuğladandır, taşın yanında tuğla daha çok üst örtü sistemlerinde, saçaklarda kullanılmıştır. Tuğlanın bu dönem için diğer bir yaygın kullanımı ise taç kapıların önünde yükselen kulelerde görülmektedir. Bunu yanında sütunlarda, kapı ve pencere sövelerinde, revak ve eyvan cephelerinde kaplama olarak mermer kullanıldığı bilinmektedir.

Selçuklular yapılarının avlularını çeviren revakların, sütun ve sütun başlıklarında ise zaman zaman devşirme malzeme kullanılmışlardır.

Bezeme Özellikleri

Portallerdeki geometrik hayvan insan ve bitkisel motiflerin ön planda olduğu taş oyma kabartmalarla aşırıya varan süslemelerin dışında (Güray,1990:4), cephelerde aşırı taş işçiliğinin yanında sırlı tuğla bezemesinin de en güzel örneklerine rastlanmıştır. Yapıların avlu cephelerinde, eyvanlarında, kapı ve pencere kemerlerinin alınlarında ve türbelerinde de sırlı tuğla ve mozaik çini süslemelerle karşılaşmaktadır.

2. 3. 2. Selçuklularda tıp eğitiminin Yeri

13.yy'da Türklerde tıp eğitimi hasta üzerinde incelemeler yapılarak gerçekleştirildi. Tarihi belgeler hasta başında eğitim verildiğini doğrulamaktadır. Darüşşifalar, tıp

medreselerinde okutulan derslerin uygulamasının yapıldığı yerlerdi. Bu darüşşifalarda her türlü hastalığın tedavisi gerçekleştirilmekteydi özellikle akıl hastalıklarının tedavisinde ileri gidilmiş olup hastalar telkin ve müzik yardımıyla tedavi edilirdi (Yetkin, 1962:23)

Günümüze ulaşan en eski Selçuklu Darüşşifası Atabey Nurettin'in Şam'da 1154 tarihinde tamamlanan Nurettin Maristanı'dır. Şam'daki bu kurumu 1184'te ziyaret eden İbn Cübeyr hekimlerin hastalarını her sabah muayene ettiklerini, akıl hastalarının ise özel metodlarla tedavi edildiklerini seyahat notlarında belirtmektedir (Cantay Güreşsever, 1977:11).

Şam, Bağdat ve diğer merkezlerdeki Selçuklu medreselerinde yetişmiş ünlü hekimler ve eserleri, ayrıca Nurettin Darüşşifası'nda İbni Sina ve diğer islam hekimlerinin metodlarının uygulandığının bilinmesi, bu darüşşifada teorik ve uygulamalı olarak tıp eğitiminin varlığını ve bir öğretim kurumu olarak bu konumunu uzun yıllar koruduğunu göstermektedir. Böylece ortaçağda Selçuklularda teorik öğrenimin yapıldığı bu kurum hem uygulamalı ve deneysel çalışmaların yapıldığı yer, hem de hastaya hizmet götüren sosyal fonksiyonlu bir yapı olarak görülmektedir (Cantay Güreşsever, 1977:12).

Selçuklular'ın Bağdat'ta kurdukları Nizamiye Medresesi ve Hastanesinde (1607) öğretim yaptığı bilinen Hekim Abdullatif (1162-1231)'in Kahire yakınındaki Ölümler Tepesi'nde insan iskeletleri üzerinde inceleme yapması, yine XII. yy'da Ebu Bekir Razi'nin maymunlar üzerinde, İbn Zühr'ün keçinin anatomisini incelemek üzere deney yapması Selçuklu Tıbbının önemini ve Selçuklu'larda Tıp öğretimine verilen değeri göstermektedir (Cantay Güreşsever, 1977:12).

Selçuklu ülkelerine gelen Avrupalı hekimlerin bu darüşşifalarda yeni bilgiler edindikleri, cerrahi ile ilgili bilgilerini geliştirdikleri ve bazı ameliyat tekniklerini, narkoz kullanmayı ve lokal anestezi yapmayı öğrendikleri hatta bu konuda İbni Sina'nın metodunu kullandıkları bilinmektedir (Cantay Güreşsever, 1977:13).

Selçuklu Hekimlerinden bazılarının (Yakubi gibi) Avrupalı krallar emrinde çalışmaları Selçuklu Darüşşifa ve medreselerinin, ortaçağ avrupa mimarisini etkiledikleri gibi tıbbi

eğitimi de etkilediğini düşündürür. XI. ve XII. yy'larda Avrupa'da büyük İslam bilginlerinden İbni Sina, Ebu Bekir Razi ve Farabi'nin eserlerinin latinceye çevrilmesi Türk İslam darüşşifa mimarisi kadar bilim ve kültürünün de Avrupa kültürüne etkisini gösterir (Cantay Güreşsever, 1977:15).

2.4. OSMANLI DARÜŞŞİFALARI

Faaliyette olan Selçuklu ve Memlük hastanelerinin bulunduğu yerlerde yenilerini yapmaya ihtiyaç duymayan Osmanlılar, bunları vakıflarına uygun biçimde işleterek, fethettikleri Bursa, Edirne, İstanbul, Selanik, Belgrad ve Budapeşte gibi şehirlerde yeni sağlık yapıları inşaa etmişlerdir (Terzioğlu, 1992,C.6:173). Buna rağmen mevcut sağlık kuruluşları, daha 16. yy başında ihtiyaca cevap verememiş, üstelik doğal afetler bu yapıları oldukça harap duruma getirmiştir (Cantay Güreşsever, 1988:46).

Özellikle 16-17. yüzyıllarda dünya tarihinin en büyük devletlerinden biri haline gelen Osmanlı İmparatorluğunun geniş topraklarında yine Selçuklularda olduğu gibi halk, ordu ve saray mensupları için Bimaristan, Tımarhane, Şifahane veya Darüşşifa denilen hastaneler kurulmuştur (Terzioğlu, 1992,C.6:173).

Selçuklu İmparatorluğu'ndan sonra Osmanlılar döneminde de Anadolu'da vakıf sağlık hizmetlerine verilen önem sürdürülmüştür. İslam darüşşifaları içinde günümüze en fazla sayıca ulaşabilmiş darüşşifa yapıları Osmanlıların inşaa ettikleridir ve çoğunlukla bu darüşşifalar külliyelerin birer parçası olarak düşünülmüşlerdir (Güray, 1990:4).

Osmanlılar, Selçuklular'dan kalan ve faaliyette olan darüşşifaların fonksiyonlarını devam ettirmelerini sağlamışlar, bu darüşşifaların ihtiyaçları karşılayamadığı durumlarda ise yenilerini kurmuşlar ve bu yeni kurdukları darüşşifaların sağlıklı bir şekilde işlevlerini aralıksız sürdürmeleri için yönetmelik niteliğinde vakfiyeler düzenlemişlerdir.

Osmanlı darüşşifalarında hastaların sağlığa kavuşabilmesi için hiç bir harcamadan kaçınılmaması, tüm bu darüşşifaların vakfiyelerinde belirlenen ortak özelliklerden biridir.

Darüşşifalarda vakıf gelirleri oranında günlük ilaç ve mutfak masrafı ayrılmış, bir taraftan hastaların yataklı tedavisi yapılırken, öte yandan belli günlerde poliklinik yapılarak hastalara gerekli olan ilaçlar karşılıksız olarak, darüşşifaların eczacıları tarafından hazırlanan macun, şurup, hubab (hap, draje) şeklinde verilmiştir. (Cantay Güreşsever, 1992:6).

Osmanlı darüşşifalarındaki işleyişi bize aktarması yönünden ise Evliya Çelebi Seyahatnamesi ayrı bir önem kazanmaktadır. Seyahatname'de darüşşifalardan bazılarında özel bitki tarhlarının bulunduğu, ilaç yapımı için buralarda özel bitki ve çiçeklerin yetiştirildiğini öğrenmek mümkün olduğu gibi, eserde bu sağlık kuruluşlarında uygulanan tedavi metoduyla ilgili bilgi (müzikle tedavi) ile ruh hastalıklarının tedavisi, hekimlerin, cerrahların, diğer personelin ve öğrenci, hastaların bakım ve beslenmesini ve bir Osmanlı darüşşifasının tefrişiyle ilgili bilgileri bulmakta mümkün olmaktadır. Bu bilgiler vakfiye şartlarını desteklemekte ve şartlarının yerine getirildiğini doğrulamaktadır (Cantay Güreşsever, 1992:6).

Osmanlılar devrinde vakıf ve şartları olduğu gibi uygulanan eski ve yeni tüm darüşşifalardan bir kısmı ancak Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküş devrinde gerekli görevlileri bulamadığından yada halkın bilimsel tedaviye karşı ilgisizliğinden dolayı medrese haline gelmiştir. Bu kurumlar hastaların tedavileri ile uğraşırken aynı zamanda da vakfiyelerindeki kayıt ve şartlara göre, aldıkları medrese mezunlarını usta hekimler yanında staj yaptırmak ve pratik olarak yetiştirmek yoluyla uzman hekim derecesine yükseltirlerdi (Türk, 1964,C.12:326).

Varlığı Bilinen Osmanlı Darüşşifaları;

Yıldırım Darüşşifası (1400):

Osmanlı Darüşşifalarının ilki olan bu darüşşifa Yıldırım Bayezid tarafından 12 Mayıs 1400 yılında Bursa'da Uludağ eteklerinde kurulmuştur.

Darüşşifa vaziyet planına bakıldığında külliye dışında planlanmış izlenimi vermekteyse de külliye'nin bütün yapılarını sınırlayan bir dış duvarının olduğu ve külliye'ye girişleri sağlayan biri kuzeyde diğeri batı yönünde olan iki adet kapısının bulunduğu bilinmektedir (Cantay Güreşsever, 1992:72) (Çizim 2.9.).

Eğimli bir araziye oturtulduğundan iki katlı olarak inşaa edilmiş (Uludağ, 1991:87) olup planı Anadolu Selçuklu medrese plan şemasına uygun olan darüşşifada bazı mekanlar medrese plan şemasındaki gibi ayrı ayrı değil hastaların tedavi edildiği büyük koğuş şeklindedir (Altıntaş, 1973:2) (Çizim 2.10.). Revaklı avluyu çevreleyen hücrelerin kapılarının karşısında bir pencere ve sağ taraflarında ise bir ocak bulunurdu (Uludağ, 1991:87). Giriş kapısının sağında eczane ve idareye ait bir oda, solunda ise yine idareye ait bir oda ve eczanenin simetrisi olan mekanda ise tuvaletler, ortada bugün izi bile olmayan sekizgen şadırvan bulunmaktaydı. Dershane kısmı üstü yüksek kasnaklı bir kubbe ile örtülü kapalı bir salon halindeydi (Altıntaş, 1973:2).

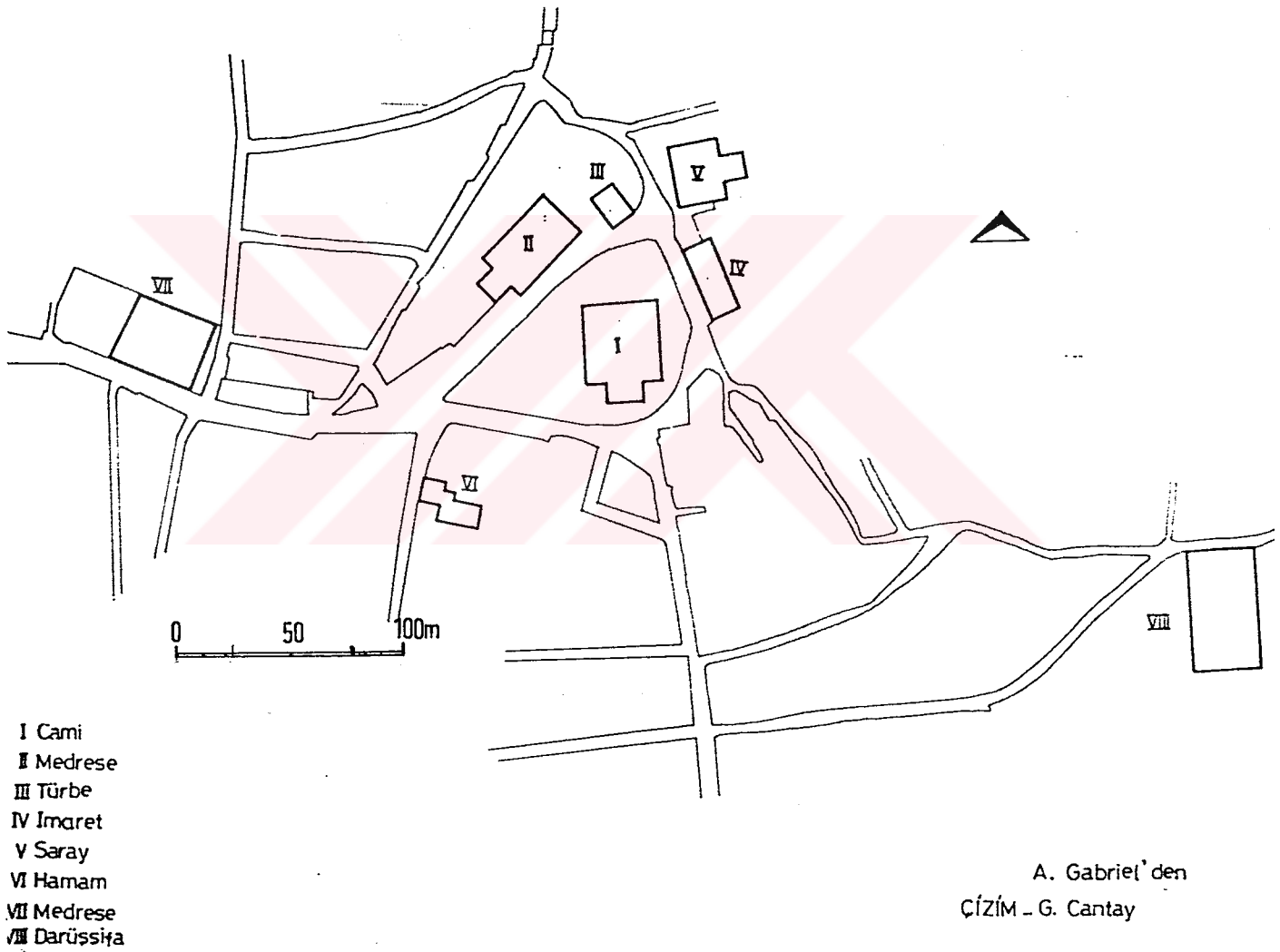
Akıl hastalıklarının da tedavi edildiği, devşirme malzemenin kullanılmadığı darüşşifadaki tüm ayaklar tuğla, örtü kaplamaları ise kiremittir. Kirpi saçaklarda da tuğla kullanılmış olup (Çetintaş, 1952:42), cephelerde tuğla ve taşın çeşitli şekilde sıralanmasıyla oluşturulmuş süsleme unsurlarına rastlanmıştır (Altıntaş, 1973:5).

Bursa'daki Yıldırım Darüşşifası (H.802/1399-1400) mimari özellikleriyle ilk Osmanlı Devri cephe özelliklerini taşıması yanında plan şeması olarak Selçuklu Devri darüşşifa özelliklerini bütünüyle yansıtmaktadır (Cantay Güreşsever, 1981:153) (Çizim 2.10.).

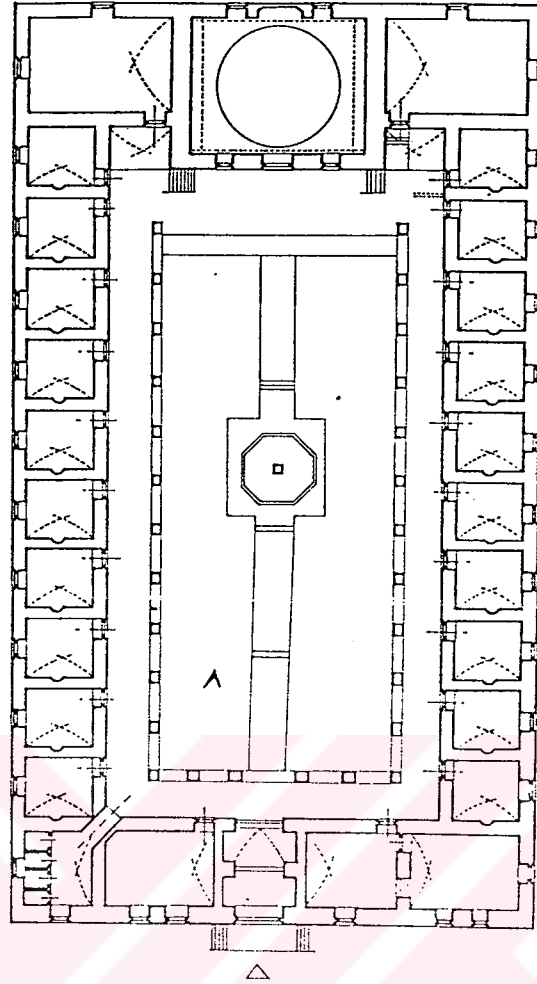
Darüşşifanın cephesi özgün cephe olmayıp 18. yy'da yaptırılmıştır. Bu cephenin kapıdan itibaren doğuya giden üst kısmı ise 1854 depreminde yıkılmış ve onarılmayarak darüşşifa faaliyetinden uzak kalmıştır. Bu tarihten itibaren 1944 yılına kadar baruthane olarak kullanılan yapının belgelere göre 1649 (1059) da genel bir bakımdan geçirildikten sonra 1671'de de cami ile beraber tekrar bir tadilat görmüş, 1818 (1207)'de saçağı ve odaları onarılmıştır (Altıntaş, 1973:1).

Yapının 1400 (802) tarihli vakfiyesinde idaresi için bazı gelir kaynaklarının verildiği üç hekimin burada çalıştığı ayrıca iki kimyager, iki eczacı, bir aşçı, bir ekmekçinin de görevlendirildiği yazılıdır (Altıntaş, 1973:1).

Yıldırım Külliyesi'nin bazı kısımları onarılmasına rağmen darüşşifa tamamen yıkılmış ve yokolmuştur (Şehsuvaroğlu ve diğerleri, 1984:25)

Çizim 2.9. Bursa Yıldırım Külliyesi (Gönül Cantay'dan)

Çizim 2.10 Bursa Yıldırım Darüşşifası (1400) (Arslan Terzioğlu'ndan)

Fatih Darüşşifası (1470):

Osmanlılar devrinde özellikle İstanbul'da çok sayıda sağlık yapısı kurulmuş olup bunların ilki, Fatih Sultan Mehmed tarafından 1470'te kendi adıyla anılan külliye'nin içinde yaptırılan darüşşifadır. Fatih Darüşşifası fetihten sonra İstanbul'da meydana getirilen ilk sağlık kurumudur (Akar, 1970:15). *

* Osmanlı İmparatorluğu'nun hastane ihtiyacının ilk zamanlar Selçuklulardan kalan tıp medreseleri ve darüşşifalarla karşılandığı bilinmektedir. Ancak zamanla Osmanlılarda bunlara yenilerini ilave etmişlerdir. Fatih'in kurduğu bu kurumdan önce milli ihtiyacı karşılayan darüşşifalar şunlardır.

1- Kayseri'de Maristan	H.602-M.1205	7-Aksaray'da Darüşşifa	?
2-Sivas'ta Darüşsihha	H.614-M.1217	8-Konya'da Darüşşifa	XIII. yy
3- Divriği'de Darüşşifa	H.620-M.1228	9-Tokat'ta Darüşşifa	XIV. yy
4- Çankırı'da Darülafiye	H.633-M.1235	10-Bursa'da Darüttıp	H.802-M.1339
5- Kastamonu'da Maristan	H.671-M.1272	11-Edirne'de Cüzam Hastanesi	H.824-M.1421
6- Amasya'da Darüşşifa	H.708-M.1308	12-Fatih Darüşşifası	H.875-M.1470

Kısa zamanda halk hizmetine giren, ülkenin gittikçe artan askeri ve sivil doktor ihtiyacına cevap veren Fatih darüşşifası mimari açıdan klasik planlı darüşşifa örneklerinden biridir, bir avlu etrafında sıralanmış mekanlardan oluşmuştur (Şehsuvaroğlu, 1953:36) (Bkz. Bölüm 4).

Edirne II. Bayezid Darüşşifası (1486)

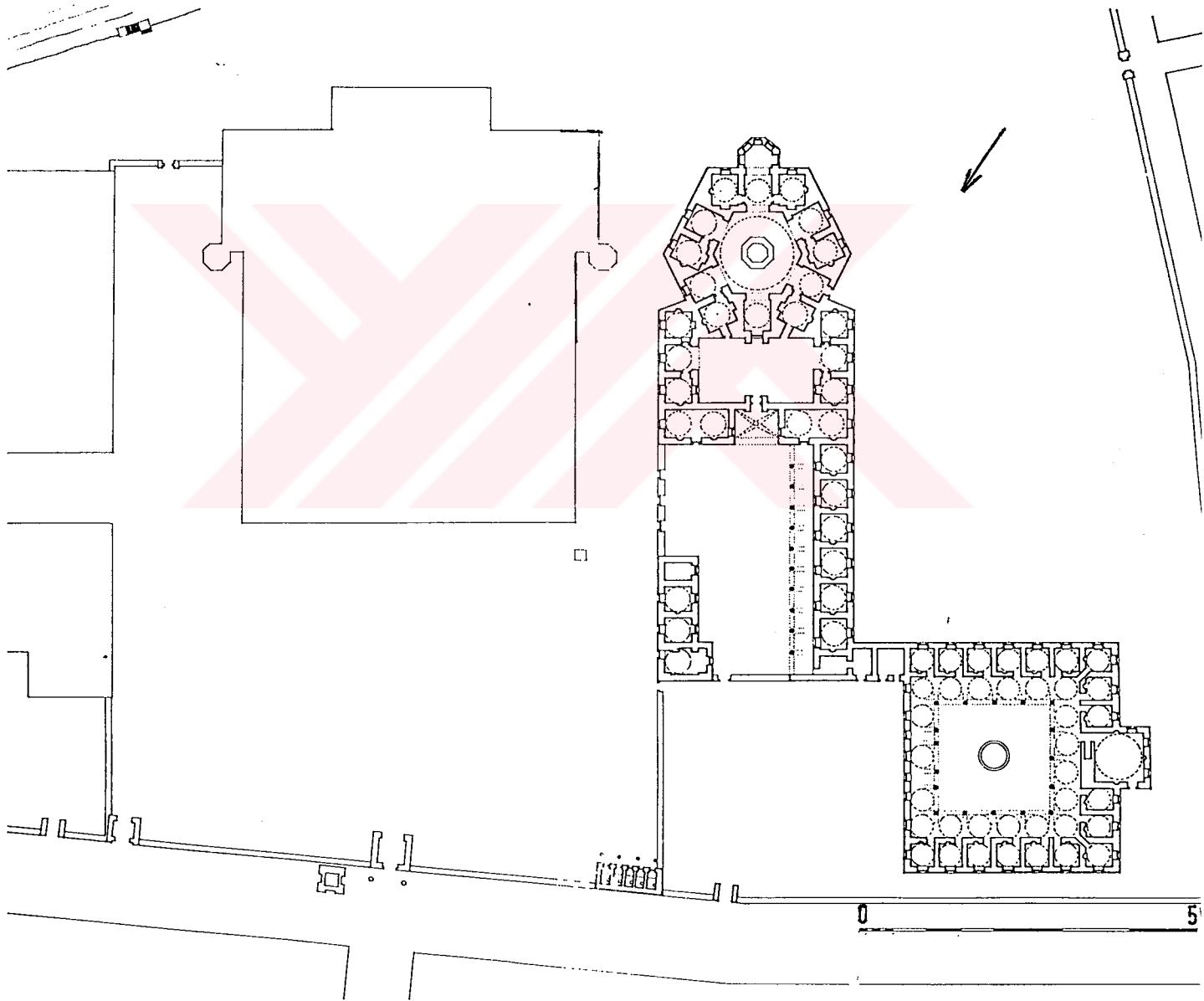
Mimar Hayrettin'in eseri olan bu darüşşifa II. Bayezid tarafından 1486'da yaptırılmıştır. Yapıldığı güne kadar darüşşifalar çoğu kez ya medrese mimarisi örnek alınarak koğuş şeklinde yada sonradan pavyon ismini alan binalar halinde yapılırken Selçuklu ve diğer Osmanlı darüşşifalarından farklı olarak Edirne Darüşşifası'nda Mimar Hayreddin merkezi sistem dediğimiz yeni bir darüşşifa mimarisi ortaya atmıştır. Bu sistemde hasta odaları yada koğuşlar, merkezi kapalı bir avluyu çevrelemektedirler. Böylece bu merkezi avluda bulunan az sayıdaki personel ile, avluyu çevreleyen hasta odalarında bulunan pek çok hastaya bakmak olanağı sağlanmaktadır (Şehsuvaroğlu ve diğerleri, 1984:41) (Çizim 2.12.).

Çeşitli hastalıklar için ayrı ayrı kısımlar bulunması düşünülmüş olarak üç kısımdan oluşturulmuş olan darüşşifa beşi eyvanları örten, oniki küçük kubbeli bir de ortasında sekizgen bir şadırvan bulunan orta avlu üzerindeki fenerli büyük kubbeden oluşan altıgen asıl merkezi darüşşifa yapısı, hemen onun yanındaki küçük avlu etrafına gruplanan altı hücreden oluşan tımarhane bölümü ile mutfak ve çamaşırhaneden oluşmaktadır. Bu bölümden yandaki medreseye geçişi sağlayan bir kapı vardır (Akar, 1970:10). Dış avlu, etrafında ondört hücreyi içermekte ve bunlardan on tanesi batı tarafındaki mermer sütunlarla ufak kubbelerle süslü koridor boyunca uzanmaktadır. Doğu tarafındaki hücrenin kapıları bahçeye açılan hücrelerin her birinde bir ocak ve geniş bir pencere mevcuttur (Uludağ, 1991:103) (Çizim 2.12.).

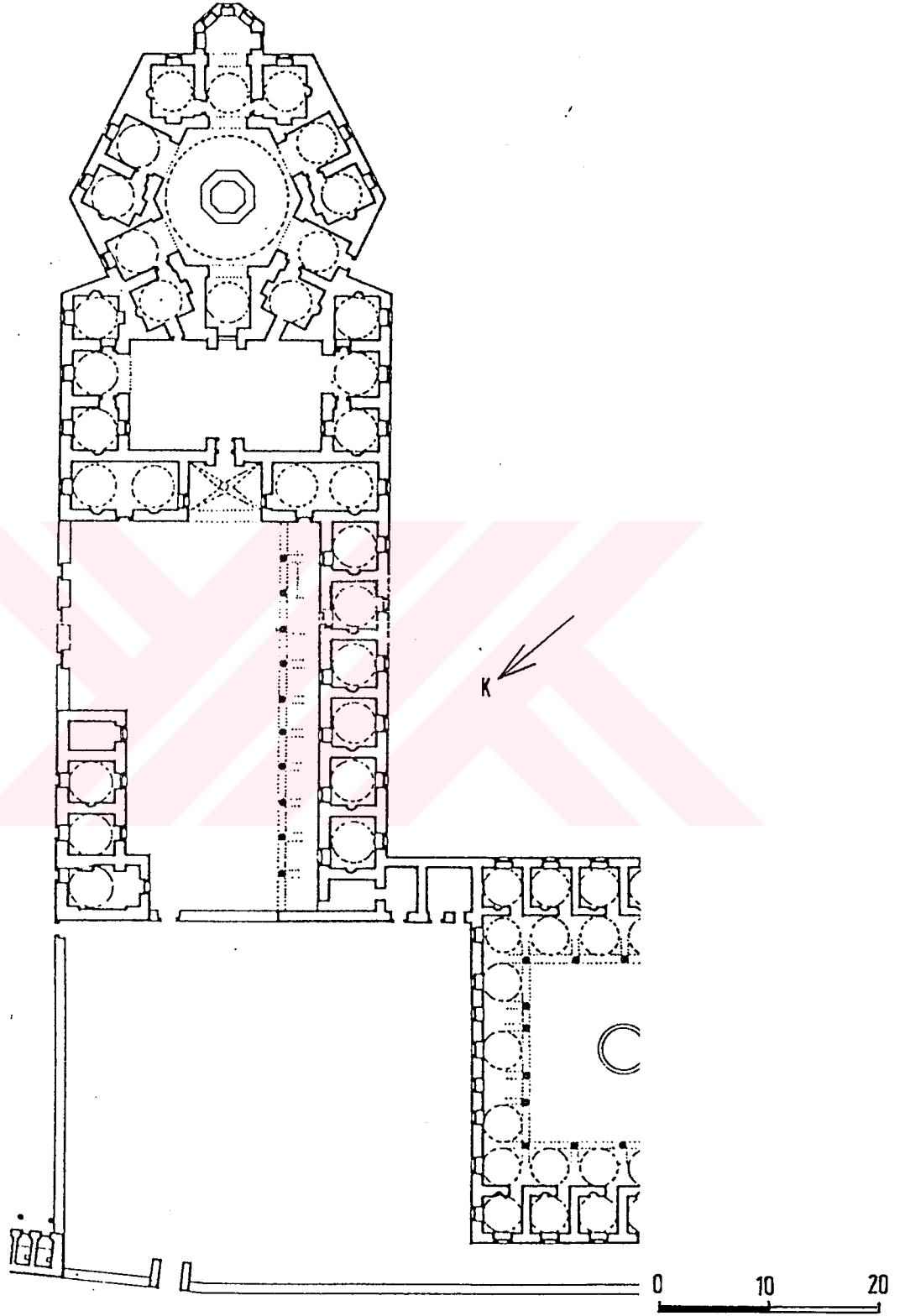
Yapının H.898/M.1492 tarihli vakıfnamesine göre her türlü hastalıkların tedavisinin gerçekleştirildiği bu darüşşifa aynı zamanda Avrupa'nın ilk akıl hastanesiydi (Altıntaş, 1973:42).

Evliya Çelebi'ye göre darüşşifanın vakıfnamesinde bir de müzik takımı yazılı idi. Bu takım 10 hanende ve sazendeden oluşuyordu (Uludağ, 1991:110).

Ana binada, ortası havuzlu ve üzeri büyük kubbe ile örtülü merkezi avlunun etafında altısı kış, altısı yaz içi tasarlanmış hasta mekanlar sıralanmakta ve bunlardan girişin karşısındakinin müzik odası olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır; bina kusursuz bir akustik yapıya sahiptir (Terzioğlu, 1992,C.6:176) (Çizim 2.12.).

Çizim 2.11. Edirne II. Bayezid Külliyesi (Gönül Cantay'dan)

Çizim 2.12. Edirne II. Bayezid Darüşşifası (1486) (Gönül Cantay'dan)

Manisa Hafsa Sultan Darüşşifası (1539):

Manisa şehrinde Sultan Selim'in hanımı Hafsa Sultan'ın vakfı olan ve kendisi tarafından 1539 senesinde inşaa ettirilen (Altıntaş, 1973:2) darüşşifa, külliye yapılarının kuzeyinde bağımsız bir yapı olarak planlanmıştır (Çizim 2.13.).

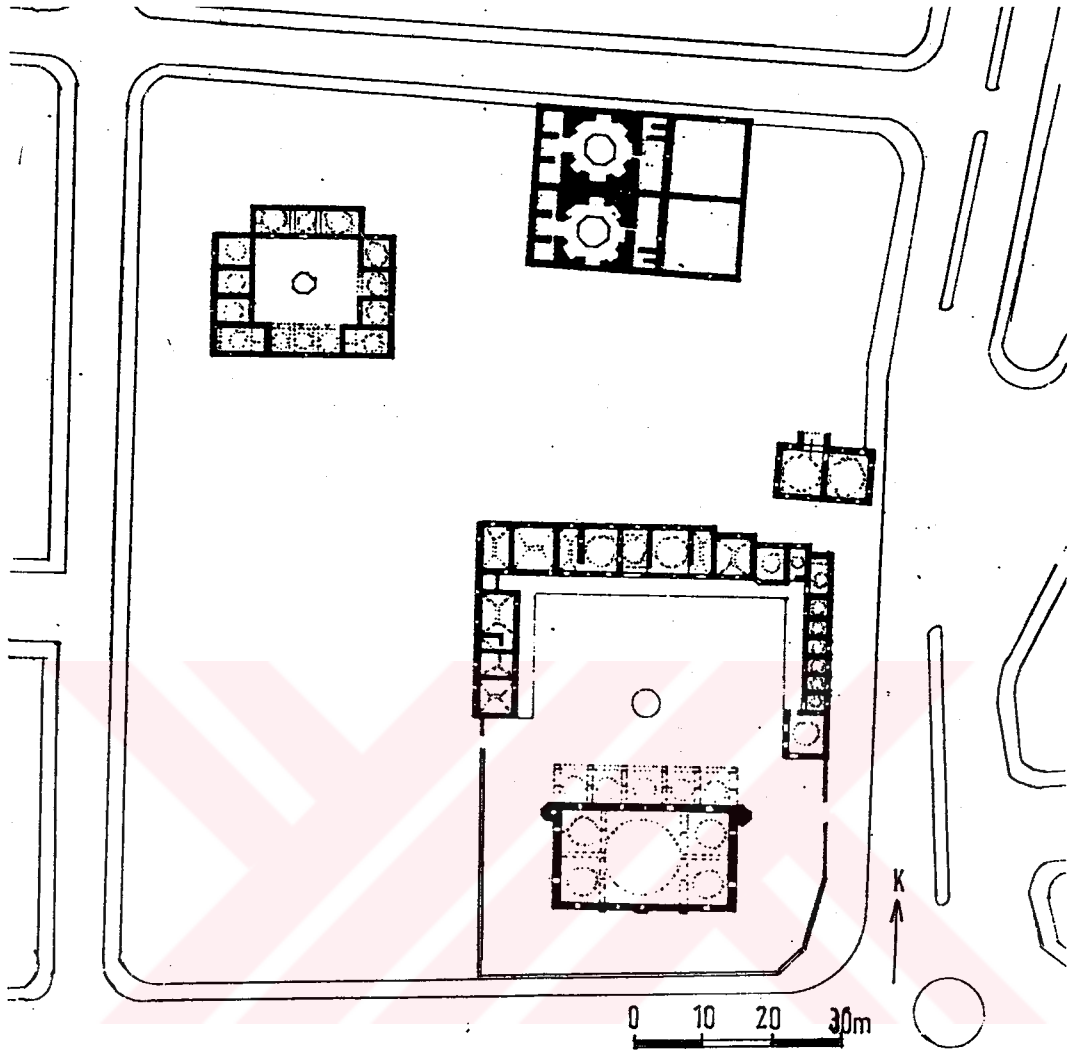
Kareye yakın 17m x 14 m ölçülerindeki bir avlu etrafında mekanların sıralandığı klasik medrese plan şemasındaki yapının güneyindeki bir kapı ile üç bölümlü kubbeli bir giriş revakına girilir. Avlunun diğer üç kenarını ise kubbeli mekanlar çevirir (Cantay Güreşsever, 1988:46) (Çizim 2.14.).

Darüşşifa avlusunun kuzeyinde ve doğusunda ortada bulunan kubbeli mekanların eyvan olarak doğrudan avluya açılması yapıda Anadolu Selçuklu medrese ve darüşşifalarında gördüğümüz eyvan mekanın yaşatıldığını göstermektedir (Cantay Güreşsever, 1988:46). (Çizim 2.14.).

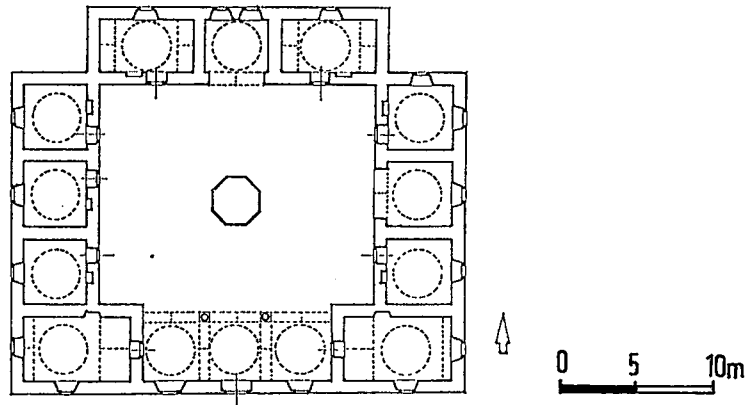
Darüşşifanın giriş revakında bulunan iki adet sütun ve sütun başlığı devşirmedir. Taş, tuğla almaşık duvar dokusundan oluşan avlu cepheleri kirpi saçakla sonlanmıştır, dış cepheler ise bir sıra taş ve iki sıra tuğla arasına dikine yerleştirilmiş birer tuğla ile örülmüştür, kapı ve pencerelerin söveleri ise mermerdendir (Cantay Güreşsever, 1992:91).

Sinan bu darüşşifanın planlanmasında, köşe mekanlara girişleri Selçuklu darüşşifa yapılarında olduğu gibi koridorlardan değil köşelerde üzeri tonozla örtülü geçişlerle sağlayarak yapıda fonksiyonel mekan planlamasının önemini vurgulamıştır.

1970'li yıllarda restore edilerek sağlık müzesi olarak kullanıma açılmış olan (Altıntaş, 1973:2) darüşşifanın vakfiyesine göre darüşşifada bir başhekim, bir cerrah, iki göz hekimi, bir akıl hastalıkları uzmanı, iki eczacı, iki eczacı yardımcısı, ikisi gece, ikisi gündüz çalışan dört hasta bakıcı, bir idareci, bir katip, iki aşçı ve bir çamaşırcıdan oluşan bir personel kadrosu çalışmaktaydı (Şehsuvaroğlu ve diğerleri, 1984:70).

Çizim 2.13. Manisa Hafsa Sultan Külliyesi (Gönül Cantay'dan)

Çizim 2.14. Manisa Hafsa Sultan Darüşşifası (1539) (Gönül Cantay'dan)

Haseki Darüşşifası (1539):

Mimar Sinan tarafından, İstanbul'da Kanuni Sultan Süleyman'ın karısı Haseki Hürrem Sultan adına inşa edilmiş olan külliye'nin bir parçası olan bu darüşşifa 1539'da tam teşekküllü bir sağlık yapısı olarak faaliyetine başlamış, daha sonra sadece kadın hastalara ayrılmıştır.

Sinan'ın merkezi plan şemasını uyguladığı darüşşifa kurulduğu günden günümüze kadar bir çok fonksiyonel ve fiziki müdahalelerle karşılaşmış olmasına rağmen bugün bakımlı ve nispeten iyi durumdadır, darüşşifa halen Diyanet İşleri Başkanlığı'nın hizmetindedir (Bkz. Bölüm 3).

Süleymaniye Darüşşifası (1557):

Kanuni Sultan Süleyman'ın Mimar Sinan'a inşa ettirdiği Süleymaniye Külliyesi'ne dahil olan bu darüşşifa yapısı klasik Osmanlı darüşşifa plan şemalarından daha farklı bitişik iki avlulu olarak planlanmıştır. Bu darüşşifada hasta odaları ve personel birimler ile poliklinik yapılan birimler birbirinden ayrılmış, tıp eğitimi için ise külliye'ye bağlı ayrı bir medrese oluşturulmuştur, böylelikle ilk kez Osmanlılarda tıp eğitimi için darüşşifadan ayrı bir yapı planlanmıştır. Eğimli bir araziye iki kat olarak inşa edilmiş olan bu darüşşifa yapısı halen Diyanet İşlerine Bağlı Yatılı Kız Kuran Kursu olarak kullanılmaktadır (Bkz. Bölüm 4).

Atik Valide Darüşşifası (Toptaşı Nurbanu Valide Darüşşifası) (1583):

Mimar Sinan'ın Üsküdar'da, (H.990/M.1583)'te inşa ettiği Atik Valide Külliyesi'nin darüşşifasıdır. Külliye'ye bağlı cami, medrese aksına paralel bir aks üzerinde bir bütün olarak konumlanmış olan aşhane, tabhane ve darüşşifa birbirine bitişik olarak planlanmıştır. Sinan bu darüşşifayı bütün sosyal fonksiyonlu yapı topluluğunun solunda ve bağımsız bir girişe sahip olarak planlamıştır. Klasik darüşşifa plan tipinde oluşturulmuş bu darüşşifa, iki kademeli dikdörtgen avlu etrafında sütunların ve sivri kemerlerin oluşturduğu revakların gerisinde kapalı hasta mekanlarından oluşmuştur. Uzun yıllar boyunca tam teşekküllü bir darüşşifa olarak hizmet veren bu sağlık yapısı XIX. yy başlarında sadece akıl hastalarına ayrılmıştır. Tek katlı olarak inşa edilen bu yapıya ilave

edilen ikinci kat yapının özgün durumunu kaybetmesine neden olmuştur. Halen İmam Hatip Lisesi olarak kullanılmaktadır (Bkz. Bölüm 3).

Sultan Ahmet Darüşşifası (1617):

Osmanlıların 17. yy'da inşa etmiş olduğu bugüne kısmen ulaşmış darüşşifa yapısıdır. I. Ahmet'in yaptırdığı külliye'nin bir parçasıdır. Yapıyla ilgili edinilmiş bilgiler sağlıklı değildir, mevcut bilgiler ise Süheyl Ünver'in hazırlamış olduğu şematik plana dayanmaktadır. Yapının yerine iki katlı bir okul inşa edilmiştir. Süheyl Ünver'in hazırladığı şematik plana göre ise yapı klasik, avlulu darüşşifa plan tipindedir (Bkz. Bölüm 3).

Kaynaklarda varlığı bilinen bugün mevcut olmayan Osmanlı Darüşşifaları;

Terzioğlu'na göre; Nicolaus Höniger tarafından Basel'de 1573 yılında Hofhaltung des Türkischen Kaisers und Ottomanische reiches Beschreibung adıyla yayımlanan Cenovalı Antonius Menavinus'un eserinin onikinci bölümünün 30 ve 31. sayfalarında Sultan II. Beyazıt'ın İstanbul'da yaptırdığı darüşşifadan bahsedilmekte ve orada her kırk akıllı hastasının bir koğuştaki birbirinden uzak yataklarda yattığı ve darüşşifada 150 hasta bakıcı bulunduğu anlatılmaktadır. Ancak bu darüşşifanın II. Bayezid'in İstanbul'daki darüşşifası ile aynı olup olmadığı kesin bir biçimde anlaşılamamaktadır. II. Bayezid'in İstanbul'daki caminin yanında bulunan darüşşifasından XVII.yüzyıl başında şehri ziyaret eden Wilhelm Dilich de bahseder (Terzioğlu, 1992,C.6:174).

Wilhelm Dilich'in Kastel'de 1606 yılında yayımlanan eserinde, Kanuni'nin oğlu II. Selim'in saltanatının üçüncü yılında yaptırdığı şimdiye kadar bilinmeyen bir darüşşifadan da kısaca söz ettiği görülür (Terzioğlu, 1992,C.6:174).

1577'de de Frankfurt'ta Almanca olarak yayınlanan izlenimlerinde Menavinus, babası gibi Beyazıt II.'nin de İstanbul'da bir darüşşifa yaptırdığını ayrıca Davut Paşa, Mehmet Paşa, Ali Paşa ile Mustafa Paşa'nın da İstanbul'da birer sağlık yapılarının olduğunu belirtir (Terzioğlu, 1992,C.6:174).

Bu darüşşifalardan başka İstanbul'da 1616'da kurulan Sultan Ahmed Külliyesi içindeki darüşşifa ise son yüzyılda ortadan kalkmıştır.

2. 4. 1. Osmanlı darüşşifalarının mimari özellikleri

Plan Özellikleri

Osmanlı darüşşifalarının en belirgin özelliği cami, medrese, imaret, tabhane, kervansaray, hamam, dükkanlar, çeşme v.s. den oluşan külliyelerin bir parçası olarak planlanmış olmalarıdır. Bu külliyeler şehir içinde küçük bir şehir oluşturarak bir sosyal merkez gibi halkın her türlü sosyo kültürel ve sağlıkla ilgili ihtiyaçlarını karşılamakta idiler.

Selçuklular zamanında hem monoblok medrese hemde çifte medrese şemasında Anadolu'da uygulama alanı bulan darüşşifaların plan şeması Osmanlı devri mimarisi içinde de ana hatlarıyla devam etmiştir. Osmanlı Dönemi yapılarında darüşşifa planları çoğunlukla dış konturlarıyla dikdörtgen plan şemasına sadık kalmışlar, bu özellikleri ile kendi kompleksleri içindeki medrese şemalarından ayrılmışlardır. Osmanlı medreselerinde dersane mekanının daha da önem kazanarak kitleden taşan bir hacim olması, darüşşifa yapılarını, medrese yapılarından ayıran önemli bir özellik olmuştur.

Osmanlı darüşşifalarını plan şemalarına göre üç ana bölümde düşünmek mümkündür;

Bunlardan ilki medrese planı ile birlikte gelişmiş olan klasik plan tipidir. Burada geniş bir avlu etrafında revaklar ve bunların arkasına sıralanmış mekanlardan oluşan bir düzen söz konusudur. Bazı örneklerde revak gerisindeki bir mekandan darüşşifanın özel hamamına geçilir. Bu grupta Bursa Yıldırım Darüşşifası (1400), Fatih Darüşşifası (1470), Atik Valide Darüşşifası (1583), Sultan Ahmet I. Darüşşifası (1617), Manisa Hafsa Sultan Darüşşifası (1522-39) örnek sayılabilir.

İkinci grubu ise merkezi planlı darüşşifalar oluşturmaktadır. Bu tip Osmanlı dönemi darüşşifa mimarisinde yeni plan arayışları sonucu gelişen az personel ile daha fazla

randıman almayı amaçlayan bir plan tipidir. 15.yy sonunda Edirne'de inşa edilen II. Beyazıt Darüşşifası (1484), altıgen merkezi kubbeli bir mekanla bunun etrafına sıralanmış altı küçük kubbeli oda ve beş eyvandan oluşmaktadır. Eyvan ve kapalı mekanların etrafına yerleştiği orta avlu fenerli kubbe ile yükseltilmiş aydınlık bir mekan olarak dikkati çekmektedir. Mimar Sinan'ın Haseki Hürrem Sultan Darüşşifası da plan dışı görünüşüyle dikdörtgen bir şema göstermesine rağmen, içeride sekizgen avlunun etrafında kubbeli odalardan oluşan merkezi plan şeması kullanılmıştır.

Üçüncü grup darüşşifa planı ise, Süleymaniye örneğinde gördüğümüz bitişik iki avlulu darüşşifa plan tipidir. Bu aslında birinci gruptaki plan tipinin daha da geliştirilmişidir. Süleymaniye Darüşşifası bu gruba girer ve paralel eksen üzerinde revaklı bir çift avlu düzenine göre planlanmış olup bulunduğu yerin topoğrafik durumuna göre uyum göstererek iki katlı olarak planlanmıştır. Bu avlulardan birinin etrafında revaklar ve arkasında çeşitli işlevlere sahip mekanlar, diğerinin gerisinde tamamen bağımsız hacimler bulunmaktadır. Darüşşifada hamamın da bulunması belirli bir işlevsel aşamanın göstergesidir.

Osmanlı mimarlarının inşa etmiş oldukları darüşşifalar çoğunlukla simetrik planlı olup aynı boyutlardaki mekanlardan meydana gelmişlerdir. Ayrıca Selçuklu'larda görülen eyvanların (Manisa Hafsa Sultan Darüşşifası dışında) bulunmaması ve mekanların üst örtülerinin kubbe olması Osmanlı darüşşifalarını Selçuklu darüşşifalarından ayıran belirgin özelliklerdir.

Aynı zamanda iç mekanlarda ısıtma için ocakların yapılanmaya başlaması bu dönemin yeniliklerinden biridir.

Darüşşifaların duvarlarını daha boşluklu yapmaktan çekinmeyen Osmanlı mimarları (Bolak, 1950:41), bu yapıların planlamasında hastalara uygulanacak müzikle ve banyo ile tedaviyi ve tehlikeli akıl hastalarının ayrılmasını da dikkate almışlardır (Terzioğlu, 1992,C.6:176).

Revaklarına Göre Darüşşifalar;

İnşaa edilen darüşşifalar içinde revaklı olanların yanısıra revaksız darüşşifa örneklerine de rastlamaktayız. Edirne II. Bayezid Darüşşifası (1484), Manisa Hafsa Sultan Bimarhanesi (1522-39), Haseki Hürrem Sultan Darüşşifası (1539) revaksız Osmanlı darüşşifalarıdır.

Cephe özellikleri

Osmanlı darüşşifalarında cephe anlayışı konusunda da çeşitli değişiklikler göze çarpmaktadır. Osmanlı mimarları inşa ettikleri darüşşifa yapılarında sağır taş duvarları ifadelendirmek için Selçuklu mimarlarının kullandıkları aşırı süslemeleri kullanmamışlar, bu yapıların girişlerini mümkün olduğunca sade yapmış ve anıtsallığı duvar yüksekliklerini arttırarak sağlamışlardır. Cephedeki hareketliliği Selçuklular'da olduğu gibi taçkapı ile değil mekanların dışarıyla bağlantısını sağlayan pencerelerle oluşturmuşlardır.

Osmanlılar'da mekan aydınlatmasında da cepheye bağlı olarak bir gelişme olmuş, Hacimlerde birden fazla pencere açılmış hatta kubbeden ve avludan da ışık alması düşünülmüş, mekanın aydınlatılması tepe pencereleri ile desteklenmiştir.

Malzeme Özellikleri

Osmanlı darüşşifalarında malzeme, dönemin diğer mimari eserlerinde olduğu gibi kesme taş ve tuğladır. Özellikle hatıl ve kirpi saçaklarda tuğla yer almıştır. Yapılarında tuğlayı kemer ve kubbede kullandıklarında ise sıvamışlardır (Bolak, 1950:41).

Çatı kaplamalarında malzeme olarak daima kurşun ön planda olmuştur. Kapı, pencere sövelerinde, avluyu çeviren sütun ve sütun başlıklarında ise mermer kullanmışlardır. Osmanlı mimarları bu malzemeleri yapılarında en akılcı şekilde kullanmışlar, gerektiğine ise devşirme malzemelerden faydalanmışlardır.

Bezeme Özellikleri

Osmanlılar inşa etmiş oldukları tüm darüşşifalarda fonksiyonelliği ön planda tutmuşlar, yapılarındaki bezeme unsurlarını diğer sosyal işlevli yapılara göre enaza indirmişlerdir.

Selçuklu darüşşifalarının taçkapılarındaki yoğun taş oyma sanatının Osmanlı darüşşifalarının kapılarında, bu kapıları çevreleyen rasyonel profillere dönüştüğünü görüyoruz.

Bunun yanısıra Osmanlı darüşşifalarında en çok göze çarpan bezeme öğeleri kapı, pencere sövelerindeki profiller, az da olsa kemer alınlarını süsleyen kalem işleri ve avlularını çevreleyen sütun ve sütun başlıklarıdır.

2. 4. 2. *Osmanlılarda tıp eğitiminin yeri*

Osmanlılar'da darüşşifalar, hastaların tedavileri ile uğraşırken aynı zamanda hekimlerini de yetiştiriyorlardı. Osmanlı İmparatorluğu'nda dahiliyeci doktorların yanısıra cerrahlar, göz doktorları (kenhaller), kırık çıkıkçılar, aktarlar gibi değişik ihtisas sahipleri farklı yöntemlerle yetiştiriliyor ve halkın sağlığı ile ilgileniyorlardı. Tabipler en yüksek seviyedeki sağlık personeli idiler ve genellikle medrese ile darüşşifalarda eğitiliyorlardı. Hekimbaşları ise devletin sağlık konularıyla ilgilenirken aynı zamanda tıp eğitimi ile de uğraşıyorlardı. Topkapı Sarayı arşiv kayıtlarından anlaşıldığına göre, hekimbaşları önce "Altmışlı Müderris" oluyorlardı. Cerrahlar ve göz doktorları, Ehl-i Hıref Teşkilatına bağlı idiler. Ehl-i Hıref Teşkilatı sarayın sanat erbabının oluşturduğu, eğitim konusunda önemli bir kuruluştur. Bu kuruluş içinde çeşitli sanat dalları ile uğraşan grupların bulunduğu ve her bir grup için özel çalışma yerleri bulunan bir sanat okuluydu. Cerrah ve göz doktorlarının işlerinin belirli bir ustalığı gerektirdiği düşünüldüğünde, bu teşkilata bağlı olmalarının nedeni açıktır. Tıp medreseleri eğitiminde etkili olan ikinci kişi ise müdirdir. Müdirdin müderrisin verdiği dersi tekrar eder, tartışır, aynı zamanda öğrencilerin davranışlarıyla da ilgilenirdi (Güroy, 1990:7).

Tıp eğitimi için ayrıca kurulmuş bir eğitim ve öğretim kurumu, Kanuni Sultan Süleyman'ın Süleymaniye Tıp Medresesi'ni yaptırmaya kadar ne Selçuklular'da nede Osmanlılar'da düşünülmemiştir. Mimar Sinan'ın inşaa ettiği külliye bünyesinde bulunan bu tıp medresesinde teorik dersler verilirken hemen karşıdaki darüşşifada ise öğrenciler klinik bilgilerini tamamlamaktaydılar. Böylece öğretim yolu ile medreselerde hekim

yetiştirilirken, bir yandan da tam kadrolu bir hastane ile uygulama yapma olanakları sağlanıyordu.

İşte Kanuni Sultan Süleyman'ın Süleymaniye Külliyesi'nde tıp biliminin öğrenilmesi amacıyla darüşşifadan ayrı olarak kurduğu bu tıp medresesi Osmanlıların tıp eğitiminde ulaştıkları düzeyin göstergesidir.

2. 5. *SELÇUKLU ve OSMANLI DARÜŞŞİFALARININ KARŞILAŞTIRILMASI*

Türk mimarisinde önemli sağlık ve eğitim kuruluşları olan darüşşifaların ister Selçuklu ister Osmanlı olsun amaçları hep aynı olmuş uygulanan tüm darüşşifa planlarında medrese ana şemasına bağlı birbirinden farklı planlanmış yapılar ortaya çıkmıştır.

Anadolu Selçuklu darüşşifalarında duyulan mekan ihtiyacına ya eyvanlı-avlulu çifte medrese (Kayseri, Tokat'ta görüldüğü gibi) yada eyvanlı-avlulu medrese plan şemasına bir koridor üzerinde sıralanan mekanlardan oluşan kanat eklenerek (Kayseri ve Sivas'ta olduğu gibi) yada kısmen bir ikinci katla (Divriği ve Tokat'taki gibi) çözüm getirilmiştir (Cantay Güreşsever, 1992:31)

Selçuklular devrinde darüşşifalar, ya aynı amaçlı yapılar yanyana inşa edilerek bir kompleks (sağlık-eğitim sitesi) şeklinde oluşturulmuş (Kayseri , Tokat'ta görüldüğü gibi) yada külliye anlayışına yakın bir şekilde bir dini yapıya bitişik olarak (Divriği'deki gibi) inşa edilmiştir. Bu ise Osmanlı döneminde inşa edilen darüşşifalardan ayrılan en önemli nokta olarak görülmektedir. Osmanlı döneminde darüşşifalar başlangıçtan sonuna kadar bir külliyenin birimi olarak yorumlanmış ve inşa edilmiştir.

Edirne'deki Mimar Hayrettin'in inşa ettiği II. Bayezid Darüşşifası'nın külliyyeye dahil medrese, cami, tabhane, fırın ve imaretle birlikte Tunca nehrinin kenarında yeşil bir alana kurulması, şehircilik bakımından bugünün modern İsveç hastanelerindeki ileri planlama yönteminin Türkler tarafından 500 yıl önce uygulandığını göstermektedir (Terzioğlu, 1992,C.6:176).

Osmanlı devrinde ilk darüşşifaların külliyelerin birer birimi olmasına rağmen genel özelliklerinin ve plan şemalarının ana hatlarıyla Selçuklu plan şemalarına uyduğu görülmektedir.

Selçuklular'da üzeri kubbeli ile örtülü avlulu-medrese şeması ise sadece Divriği'de uygulanmış, Osmanlı devri darüşşifa mimarisinde ise merkezi plan başlı başına bir uygulama alanı bularak kendi içinde bir gelişmeye sahip olmuştur. İlk merkezi darüşşifa örneğinde (Edirne'deki II. Bayezid) hizmet sunulacak mekanlar ayrı ayrı kubbeler altında toplanırken daha sonraki örneklerde (Haseki Külliyesinin Darüşşifa yapısında), hizmetin zamanında ve ekonomik bir şekilde kullanılmasını sağlayacak biçimde bir merkezi avlu oluşturulmuştur.

Kayseri Gevher Nesibe Darüşşifası ile Sultan Gıyaseddin Tıp Medresesi'nde olduğu gibi yanyana inşa edilen Selçuklu darüşşifa ve medreselerinin planları arasındaki benzerlik, II. Bayezid Darüşşifası ile yanındaki medresede görülmez. Bu darüşşifanın, Selçuklu ve diğer Osmanlı darüşşifalarının medreseleri andıran dört eyvanlı ve çift eksenli plan şemalarından farklı şekilde ve ilk defa darüşşifa fonksiyonlarına ve merkezi sisteme önem verilerek planlanmış olduğu görülmektedir (Terzioğlu, 1992,C.6:176).

Diğer taraftan Selçuklu darüşşifalarında avluları çeviren mekanlardan biri türbe olarak yer alırken Osmanlı darüşşifalarında ise türbe için bir mekan ayrılmamıştır.

Selçuklu darüşşifalarında dış cephe taçkapının hakim olduğu bir cephe anlayışı ile ifadelendirilmiştir. Osmanlı darüşşifalarında ise cepheler genel cephe anlayışı içinde ve mekanların dışarıya bağlantısının sağlandığı pencerelerle hareketlendirilmiştir. Osmanlı darüşşifalarında Selçuklu darüşşifalarından farklı olarak ocaklarla ısınma sorunu çözülmüştür.

Osmanlı döneminde Süleymaniye Darüşşifası'nda ekmek pişirilen bir fırın mekanının bilinmesi ve sadece darüşşifaya ait bir hamamı olması ayrıca Atik Valide ve Sultan Ahmet

Darüşşifaları'nda da böyle bir hamamın varlığı bu kuruluşların külliye içinde müstakil bir yapı olarak kalmayıp bu yapıların kendi içlerinde de fonksiyonel bir gelişmenin içinde olduklarının da göstergesidir.

Osmanlı darüşşifalarında Selçuklu geleneklerinin devam ettirildiği, ancak yeni mimari fikirlerin uygulandığı görülmektedir. Örneğin Bursa'daki Yıldırım Bayezid ve Manisa'daki Hafsa Sultan Darüşşifaları'nda Selçuklu sağlık yapılarının mimari özellikleri yaşatılırken Edirne'deki II. Beyazid Darüşşifası'nda ve Mimar Sinan'ın İstanbul'da yaptığı darüşşifalarda yeni mimari düşüncelere yer verilmiştir.

1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
34
35
36
37
38
39
40
41
42
43
44
45
46
47
48
49
50
51
52
53
54
55
56
57
58
59
60
61
62
63
64
65
66
67
68
69
70
71
72
73
74
75
76
77
78
79
80
81
82
83
84
85
86
87
88
89
90
91
92
93
94
95
96
97
98
99
100

III. İSTANBUL DARÜŞŞİFALARI

3.1 İSTANBUL'DA 18. YY'A KADAR SAĞLIK YAPILARI

Arslan Terzioğlu'nun 1986'da II. Uluslararası Türk İslam Bilim ve Teknoloji Kongresi'ne sunduğu bildiriye göre 1587'de İstanbul'a gelen Königsberg'li eczacı Reinhold Lubenau o tarihte İstanbul'da, kadrosunda başhekimlerden başka göz hekimleri, cerrahlar ve cezacıları bulunan çoğunlukla 150, büyük olanların ise 300 hasta aldığı 110 hastanenin bulunduğunu bu hastanelerden bazılarının din farkı gözetmeden her türlü inanıştaki hastaları, bazılarının ise sadece kadınları kabul ettiğini belirtmekteydi.(Terzioğlu, 1986:161).

Bugün İstanbul'da 15. yy'dan 18.yy'a kadar varlığını bildiğimiz ve aşağıda tanıtılan sağlık yapılarının sayısı 110'u bulmasa da bu sağlık yapılarının herbirinin hastaların, tedavi edildiği hasta odaları ya da koğuşları, çoğunun ise kendi bünyesinde hizmet veren hamam, çamaşırlık, mescid gibi fonksiyonların yerine getirildiği mekanları bulunmaktaydı. Bu sağlık yapıları:

1- Fatih Darüşşifası 1470 (875) :

Osmanlıların İstanbul'da kurdukları ilk sağlık kurumu olan Fatih Darüşşifası 1470 (875) yılında Fatih Sultan Mehmet tarafından yaptırılan külliye'nin tamamlanmasıyla faaliyete geçmiştir (bkz.. bölüm 3).

2- Topkapı Sarayında eski Enderun Hastanesi (Hastağan Ocağı) 1478 (833) :

Fatih Sultan Mehmet Yeni Saray'ı inşa ettirirken bu komplekse Hastağan Ocağı ve Enderun Bimarhanesi adı verilen bir hastane ilave etmiştir.

Edirne ve İstanbul'daki Eski Saray'da (Saray-i Atık-i Amire) bulunan Enderun Hastaneleri'nden farklı olarak Gülhane'ye giden yolun başında Çizme Kapı denilen yerde inşa edilen bu bina Yeni Saray'daki Enderun Odaları teşkilatının ufak bir hastanesi idi.

Bu hastanede hazine odası, kileri, hasta odası gibi odaların ayrı ayrı daireleri olup ve yine hepsinin odabaşısı, aşçısı, hademe, hastabakıcı ve kapıcıları bulunurdu. Her odasında küçük birde hamam bulunduğu bildirilen hastane bugün mevcut değildir (Akar, 1970:19).

3- Galatasaray Hastalar Dairesi 1485 (890):

Fatih Sultan Mehmet II. zamanında kurulan Enderun Hastanesi ihtiyaca cevap vermeyince oğlu Sultan Beyazıt II. tarafından baş, orta ve küçük oda adı verilen ve Enderun Gılmanları için kurulan odalardan başka Galatasaray Hastalar Dairesi denilen bir de hastane yaptırılmıştır. Kuruluş olarak Enderun Hastanesi'nin benzeri olan Galatasaray Hastalar Dairesi yüzyıllarca amacını yerine getirmiştir. Bugün mevcut olmayan yapıya 1838'te tıp eğitimlerinin yapıldığı ve saray için hekim yetiştiren Tıphane ve Cerrahane-i Amire taşınmış daha sonra bu yapıya Mektebi- Tıbbiye-i Şahane adı verilmiştir (Akar, 1970:19).

4- Üsküdar (Karacaahmet) Cüzzamhanesi 1514 (920):

1514' te I. Sultan Selim tarafından Üsküdar'da Karacaahmet'te yaptırılan Üsküdar Cüzzamhanesi kullanıldığı yıllara göre Miskınler Tekkesi, Miskınler Dergahı, Miskınhane, Üsküdar Leprozerisi gibi isimler almış ve cüzzamın tedavisi olanaksız, bulaşıcı bir hastalık olması nedeniyle şehir merkezinin dışında inşa edilmiştir (Ersoy, 1992:207).

Yanında Dedeler yada Miskınler Mescidi olarak anılan mescidi bulunan (Şehsuvaroğlu vd, 1984:69) ve kitabesi bugün İbrahim Paşa Saray'ında sergilenen yapı bahçe içinde medrese tarzı bir bina olup iç avlu gibi kullanılan ikinci bir bahçesi ile ahşap revakı çevreleyen odalardan oluşmuştu. Her odada bir ocak bulunup, odalardan 10'u evli cüzzamlılara, 6'sıda bekarlara ayrılmıştı (Ersoy, 1992:208). Ayrıca bekar cüzzamlılara tek, ailelere de ikişer oda verilirdi (Şehsuvaroğlu vd, 1984:69). İki odası ise Mescid'e ayrılan binanın hamamı ve çamaşırhaneşi de bulunmaktaydı (Ersoy, 1992:208).

Miskınler Evi önce dokuz küçük daire halinde iken 1810 yılında Sultan II. Mahmut'un hazine vekili Ali Ağa tarafından onarımı sırasında onbir daire daha ilave edilmiş (Ersoy,

(bakılıp beslenmesi gerekli boğazlar) ocağı ve Cariyeler Hastanesi bölümlerinden oluşan, adeta Harem'den soyutlanmış bir komplekstir.

Bu komplekste Kırkmerdiven'in birinci sahanlığının solundaki kapı, üst taşlıktaki Cariyeler Koğuşu'nun bodrumuna, ikinci sahanlıkta sağ tarafta yer alan demir kapı ise, valide kilerine açılmaktadır. Bu kapının karşısında, zamanında hastane sorumluları tarafından kullanıldığı düşünülen bir tuvaletle, bir çeşme bulunmaktadır. Bir kaç basamak inilince, hastanenin bulunduğu kat, yani Cariyeler Alt Taşlığı'nın üst katına geçilmektedir. Bu katın giriş holünde sağdaki oda "hastalar ustası"na aittir (Çizim 3.1). Çeşitli kaynaklarda hastane yetkilisi olan bu ustanın "hastalar kethüdası" sıfatını alan yardımcısı ve "nineler" denilen hastabakıcıları olduğu belirtilmektedir (Göksoy, 1988:194).

Holün karşısındaki kapı, "Horendegan Koğuşu" diye isimlendirilen ve Cariyeler Alt Taşlığı'nın kuzeyinde bulunan mekanın üst katına açılmaktadır. Horendegan Koğuşu yine taşlığa bakan altı üstlü üçer pencereli ve kubbeden fanuslarla ışık alan, asma katlı, üst katının kuzey cephesinde, Harem bahçesine bakan tek penceresi olan yaklaşık 7 x 9.5 m boyutlarında olan bir mekandır (Göksoy, 1988:195) (Çizim 3.2).

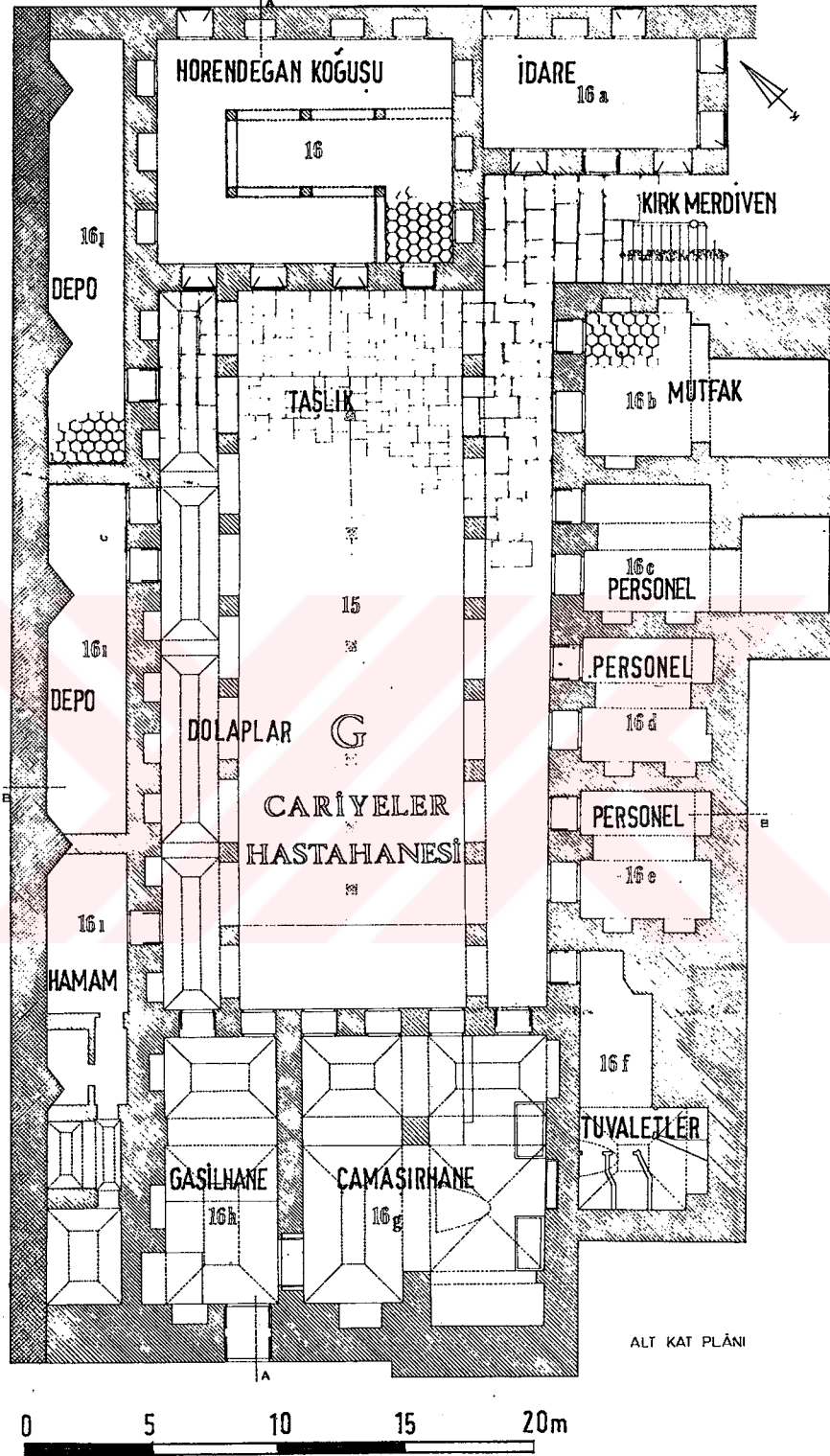
Yine holde, hastalar ustası odasının tam karşısında yanında bir çeşme bulunan kapı ise, hastane mutfağının kapısıdır. Mutfağı çevreleyen ve taşlığa açılan dört penceresi olan koridorun sonunda ise Hastalar Koğuşunun kapısı vardır. Hastalar Koğuşu taşlığa bakan altı pencereli, sekiz sütunlu ve sağlı sollu alçak sekilerle yükseltilmiştir. Yaklaşık 6.5 x 12 m boyutlarında olan bu dikdörtgen bir salonun sonundan ise tuvaletler bölümüne geçilmektedir (Göksoy, 1988:195) (Çizim 3.2).

Cariyeler Alt Taşlığı'nın iki yanındaki revaklardan batı revakının sonunda meyit kapısı (cenaze çıkış kapısı) ve cenaze yıkanan gasilhane ile büyük çamaşırlık bulunmaktadır. Bu revak altındaki üç kapıdan ikisi odunluklara, üçüncüsü ise hamam bölümüne açılır. Hamamda soyunma yerinden sonra, dar bir koridorla, soğukluk, tuvalet ve yıkanma yeri gelmektedir. Revakın güney ucundaki dördüncü kapıdan; külhan, meyit kapısı ve çamaşırlık yada gasilhaneye geçit veren kapının bulunduğu yere gelinir. Çamaşırhane

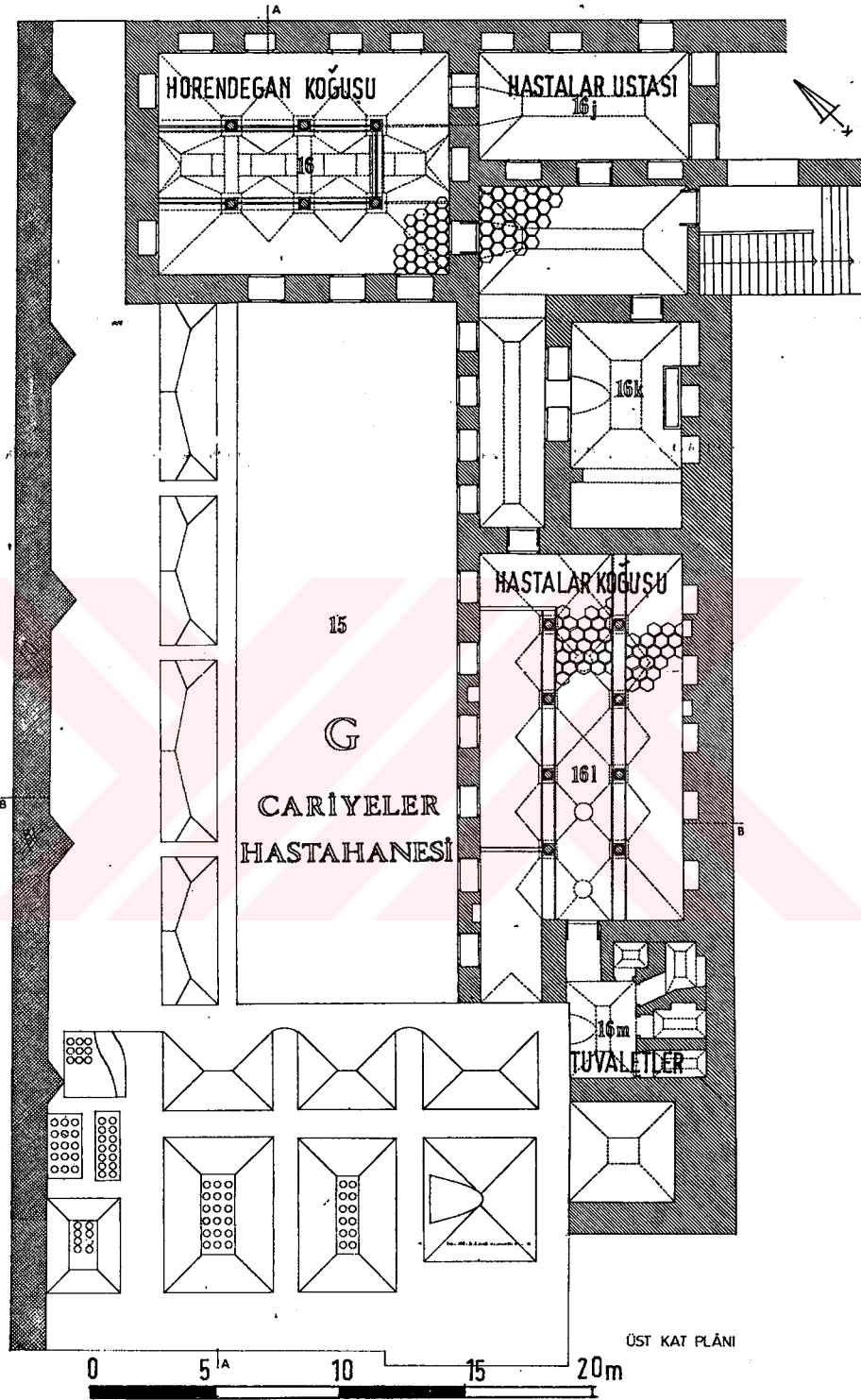
bölümünde ise iki büyük ocak, çeşme, dört teneşir ve asma kata çıkan ahşap bir merdiven bulunmaktadır. Buradan bir başka kapıyla dört hücreli tuvaletler bölümüne girilir. Doğu revakına ise kuzeye doğru, ikisi küçük ikisi büyük dört oda açılmaktadır. Revakın sonunda ise Kırkmerdiven'in çıkışı başlamaktadır (Çizim 3.1).

Alt kattaki dört odanın hastanenin personeline ait olduğu ve horendegan koğuşunda hasta koğuşu olduğu yolunda görüşler bulunmakla beraber kaynakların hemen hepsi hastane olarak sadece üst kattaki büyük koğuşu göstermektedir (Göksoy, 1988:197).

Topkapı Sarayı'nda bulunan çok sayıda ki hastanelerden yalnız Fatih Sultan Mehmet tarafından yaptırılmış, son halini Kanuni zamanında alan ve bu kompleks içersindeki tek koğuşuyla da bir revir görünümünde olan Cariyeler Hastanesi günümüze kadar ulaşabilmiştir.

Çizim 3.1. Topkapı Sarayı Cariyeler Hastanesi alt kat planı (S.Eldem, F.Akozan'dan)

Çizim 3.1. Topkapı Sarayı Cariyeler Hastanesi üst kat planı (S.Eldem, F.Akozan'dan)

9- Üsküdar'da Atik Valide (Nurbanu Valide Sultan) Darüşşifası (Toptaşı Bimarhanesi) 1583 (991) :

Sultan III. Murad'ın annesi Nurbanu Sultan tarafından 1583'te inşa ettirilen külliye'nin yapılarından biri olan ve bugün İmam Hatip Lisesi olarak kullanılan darüşşifa uygulanan yanlış müdahaleler sonucunda İstanbul'da ayakta kalan darüşşifalar içinde en kötü durumda olanıdır (Bkz. bölüm 3).

10- Sultan Ahmet Darüşşifası 1616 (1215):

Hipodrom arkasında Ahmed I. tarafından mimar Mehmet Ağa'ya yaptırılan külliye'nin sağlık yapısı olan darüşşifadan bugün hiçbir iz kalmamıştır (Bkz. bölüm 3).

3.2 *FATİH DARÜŞŞİFASI 1470 (875)*

Türkler Bizanslı'lardan İstanbul halkının sağlığı ile ilgili hemen hemen hiç bir tesis devralmamışlardır. Nitekim fetih sırasında İstanbul'da mevcut başlıca iki bilim, sağlık ve sosyal yardım merkezi vardı. Bir kiliseden çok külliye görünümünde olan Ayasofya, Pantokrator ve Pantepot Kiliseleri yanlarında ayrıca birer manastır ve papaz odaları hatta hastaneler, darülacezeler v.s. olan, birer öğretim kuruluşu olarak kullanılıyorlardı. Pantepot kilisesinde 35 oda, Pantokrator kilisesinin yanındaki manastırda ise 700 papazın barındığı 55 oda vardı. Bunların dışında Pantokrator kilisesi çevresinde ayrıca bir hastane, bir misafirhane bir de düşkünler evi (darülaceze) bulunuyordu. Ancak 1204 yılında Latin Haçlı orduları İstanbul'a girdiğinde bütün bu kuruluşlar yok edilmişti. Bu sebeple Fatih İstanbul'a girdiğinde ise Bizans'ın bu nüfusu 100.000'i aşan 1000 yıllık başkentinde sağlık gereksinimine cevap vermesi imkansız olan tek sağlık kuruluşu sadece Debbağlar Mahallesi'nde bulunan ve Fatih Külliyesi Vakfiyesi'nde kayıtlı olan küçük bir hastane, Aristo Hastanesi idi (Şehsuvaroğlu, vd., 1984:40).

Fetihten hemen sonra Türkler kısa zamanda İstanbul'da su yolları, hamamlar, tabhaneler, misafirhaneler, kanalizasyonlar, darüşşifalar gibi halkın sağlığı ile doğrudan ilgili tesisler kurmuşlar bunların sürmesini sağlayan bir çok vakıflar oluşturmuşlardır. Ayasofya çevresindeki papaz odaları, Pantokrator ve Pantepot kiliseleri ile ayakta kalabilen ek

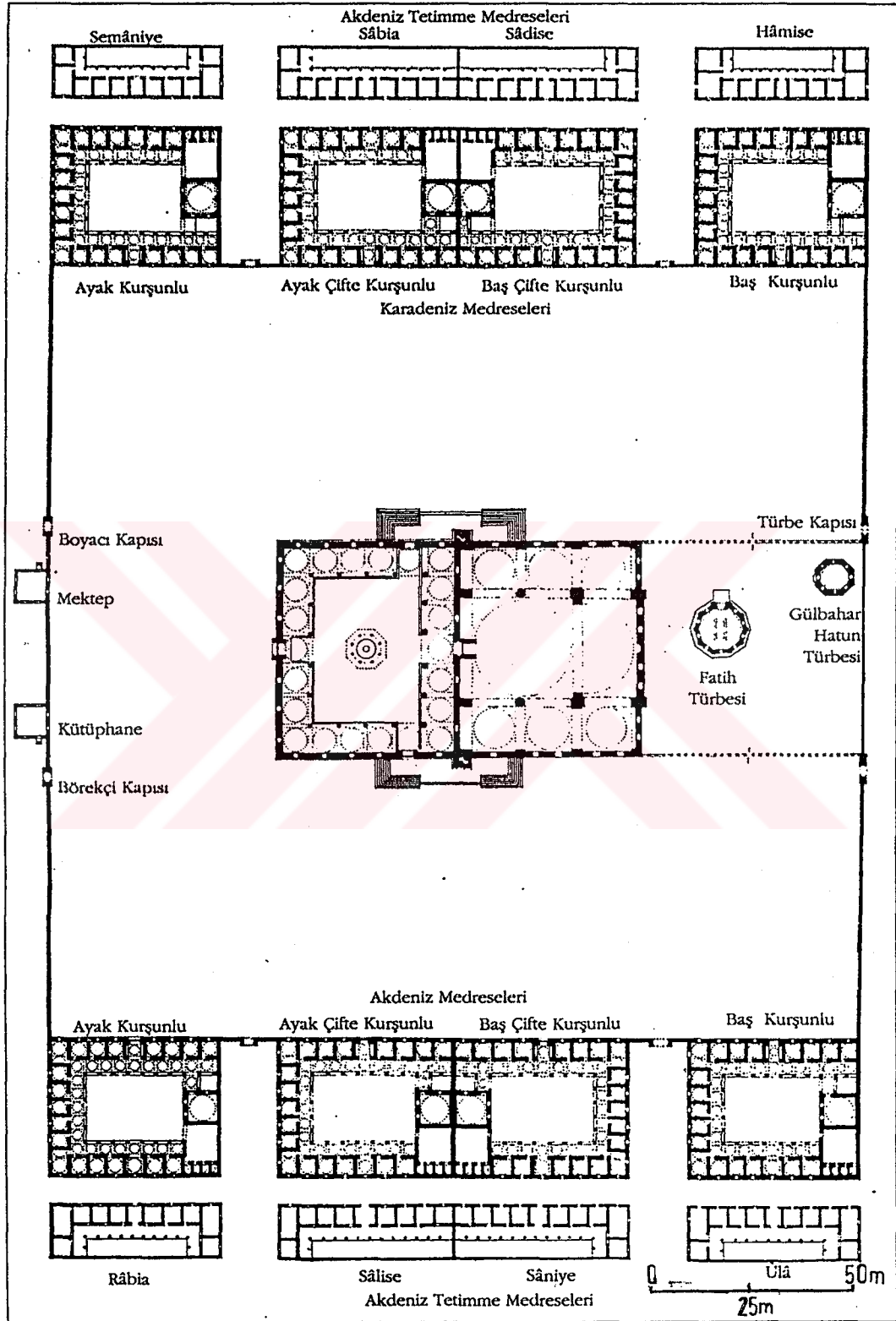
kısımları İstanbul'da Türklerin kurdukları ilk üniversiteye verilerek Fatih Külliyesi'nin çekirdeğini oluşturdular. Bu nedenle Pantokrator ve Pantepot Kiliseleri, Eski imaret ismini aldı. Ancak zamanla burada ilk olarak öğretim yapılan Pantokrator Kilisesi, Zeyrek Camii olarak adlandırıldı ise de Pantepot Kilisesi Eski İmaret olarak anıldı (Şehsuvaroğlu, vd., 1984:40).

Mimarî Mimarbaşı Ayazağa (Atik Sinan) olan Fatih Külliyesi'nin inşasına Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'u fethinden sonra 1463 yılı başlarında başlanmış ve külliye 1470 yılında tamamlanmıştır (Dinç, 1992:199) (Çizim 3.3).

Cami etrafına toplanan onaltı medrese, imaret, kervansaray, tabhane, darüşşifa, hamam ilkokul, ve kütüphanelerden meydana gelen külliye ortada cami ve caminin mihrap eksenine paralel bir hat üzerinde kuzeydoğuda en dışta orta eğitim yapılan Karadeniz Semaniye Medreseleri, caminin güneybatısında ise bu medreselere simetrik olarak dışta lise eğitimi verilen Akdeniz Tetimme Medreseleri ile yine içte yüksek öğrenim yapılan Akdeniz Semaniye Medreseleri yer alır. Akdeniz Medreseleri ile cami arasında güneybatıdaki düzlükte Tabhane ile batı köşesinde İmaret ve Kervansaray inşa edilmiştir. Caminin güneydoğusundaki hazire içinde Fatih Türbesi ile Gülbahar Sultan Türbesi yer alır. Kütüphane ve İlkokul Boyacı Kapısı ile Börekçi Kapısı dışında avlu duvarını paylaşarak inşa edilmişlerdir. Darüşşifa ise caminin güneydoğu köşesindeki düzlükte yer almaktadır (Dinç, 1992:199) (Çizim 3.4).

Fetihten 17 yıl sonra yapımı tamamlanan Fatih Külliyesi yapıları arasında yer alan sadece arşiv belgelerinden tanıdığımız ve kısa zamanda halk hizmetine giren darüşşifa aynı zamanda ülkenin gittikçe artan asker ve sivil hekim ihtiyacına da cevap veren bir tıp okulu idi (Şehsuvaroğlu, 1953:62).

Fatih Sultan Mehmet tarafından Mimarbaşı Ayas Ağa'ya 1470 (875) tarihinde Fatih Camii etrafındaki külliye yaptırdıran bu darüşşifa, fetihten sonra İstanbul'da meydana getirilen ilk sağlık kurumu idi (Akar, 1970:15).

Çizim 3.3. Fatih Külliyesi (İstanbul Ansiklopedisi'nden)

3.2.1 DARÜŞŞİFANIN MİMARİ ÖZELLİKLERİ

Plan Özellikleri:

Saray Baş Mimarı (Sermimaran-ı Hassa) Mustafa Ağa tarafından yapılan 1823 (1239) tarihli keşif planı darüşşifanın eski halini gösteren elimizdeki tek belgedir (Dinç, 1992:199) (Çizim 3.5).

Tamamen yıkılmadan önce çizilen bu plana göre darüşşifa klasik Osmanlı medrese plan şemasında orta avlulu bir yapıdır (Akar, 1970:16). Ortadaki avlu etrafında sıralanmış mekanlardan oluşmuştur (Dinç, 1992:200) (Çizim 3.5).

Plana göre Darüşşifa Fatih'te At Pazarı tarafındadır ve dört tarafında yol vardır. Plandaki ölçek doğru ise kırkyediye seksenbeş metre (63 arşın) boyutlarında dikdörtgen bir plana sahiptir. Kargir ve büyük binadır (Dinç, 1992:199).

Düşünülen ancak gerçekleşip gerçekleşmediği bilinmeyen bir restorasyon için hazırlanmış olan bu kroki planda yapının, onaltı kubbe ile örtülü revaklarının çevirdiği avlunun gerisinde çeşitli hacim ve mekanlar yer almaktadır (Dinç, 1992:200) (Çizim 3.5).

Evliya Çelebi tarafından yapının 70 hücre ve 80 kubbesi olduğu söyleniyorsa da Bayezid II. devrinde İstanbul'da bulunan Cenevizli Antonius Menavius da Fatih Darüşşifası'nı, 25 kubbeli olarak tarif eder (Terzioğlu, 1970:136). Fatih Külliyesi'ni içine alan eski İstanbul panoromalarında da darüşşifaya rastlayan yerde büyüklü küçüklü bir çok kubbe görülmesine (Akar, 1970:17) karşılık mevcut planda bu kadar kubbe ve hücre görülmemektedir. Fikriye Akar'a göre belki daha sonradan ilave edilmiş kubbeleriyle (hamam, mutfak, çamaşırhane) kubbe sayısı artmış olabilir (Akar, 1970:17).

Plana göre sonradan mescide çevrilen (Ünver, 1940a:26) ve bazı kaynaklarda kebir mekel (kubbeli Mekan) diye gösterilen mekan 12 m² dir ve tam önündeki beş köşeli yerin üstü yarım kubbe ile örtülüdür. Bu büyük kubbeli yemek salonunun sağ ve solunda ise üstleri tonozla örtülü üç büyük salon bulunur (Altıntaş, 1973:7). Ortada şadırvanlı

avlu ve her iki tarafta büyük kubbeli açık salon vardır (Çizim 3.5). Plan şeması açısından karşılıklı konumda olduğu tabhaneye benzemektedir (Ünver, 1940a:26) (Çizim 3.6).

Avlu ortasında görülen dairesel mekan ise üstünde küçük bir mescid bulunan şadırvandır. Bu mescidin 1823 (1240) yıllarında yıkılıp kaybolduğu sanılmaktadır (Altıntaş, 1973:7) (Çizim 3.5).

Darüşşifanın alanı 2100 m²'dir ve kendine ait hamamından başka mutfak, mescidi ve balahane denilen tıp öğrencilerinin kaldıkları odalar vardır (Samuk, 1982:67).

Ahmet Refik 16.yy'da İstanbul hayatını anlatan kitabında Fatih Darüşşifası'ndaki hastalara hamam yapılması için İstanbul Kadısına 8 Saban 985 (1577) tarihinde verilen hükmü detaylarıyla anlatır (Ahmet Refik, 1935:63). Külliye'ye ait olan ve Şekerci Han'ın batısında bulunan, sadece hastalar için kullanılan bu hamamda hastaneye girenlerin hem kendilerinin hem de elbiselerinin temizletilerek, sadece bunun için adamlar atandığı, kadın ve erkeklere ait olmak üzere ikişer bölmeli soyunmalık (camekan), soğukluk (ılık mekan) ve sıcaklık kısımlarından oluşan, 20. yy başlarında ise sadece soğukluğu kalan hamamın 1928'lerde bu kısmının da tamamen ortadan kalktığı bilinmektedir (Dinç, 1992:200).

Cephe Özellikleri:

Yapının cephe özelliklerine ait tek bilgi, Paspati'nin yapmış olduğu bir resimden elde edilmiştir. Bu resime göre yemekhane olarak kullanılan ve daha sonra II. Mahmut zamanında mescide çevrilen kubbeli mekanın ön tarafında mevcut altı üstü iki pencere bulunmaktadır (Ünver, 1940a:27).

3.2.2. YAPININ GEÇİRDİĞİ EVRELER

Fatih Külliyesi'nin değişik zamanlarda düzenlenmiş vakfiyeleri vardır.

Bu vakfiyelerden ilkinde göre vakıf yöneticisi (mütevelli), vakfın tüm bakım ve onarımıyla ilgilenecek, buralardan artan parayı saklayacak, gerektiği durumlarda da kullanacaktı.

Darüşşifada görevli memurların her biri mazeret belirtmedikçe görevlerini bırakmayacaktır (Ünver, 1940a, C.5, Sayı.17:16).

Fatih Külliyesi'nin II. Bayezid zamanında hazırlanan Arapça vakfiyesinde darüşşifaya ait hükümlere göre ise darüşşifa içinde, hangi millet ve dinden olursa olsun, tıp bilgisinde uzman, teori ve pratik alanlarda deneyimli ve yetenek sahibi iki hekimin olması şarttır. Bunların her biri günde iki kere darüşşifada bulunacaklar, hastaları kontrol edeceklerdir. Onları sağlıklarına kavuşturmaya, ihtiyaçları olan ilaçları düzenlemeye dikkat ve çaba göstereceklerdir. Darüşşifada hastaların yiyecek ve içeceklerine bakan, bunları hesaplayan güvenilir bir kişi bulunacak, ayrıca yiyecek ve ilaç almak için vekilharç denen biri olacaktır. Göz hastalıklarını tedavide uzman bir göz doktoru (kenhal) ile deneyimli bir cerrah da kadroda yer alacaktır. Hastaların gereksinim duyduğu ilaçları hazırlamakla görevli bir eczacı, darüşşifaya gerekli olan malzemeyi hazırlayan mahzen emini ile iyi yemek pişiren iki tanede aşçı bulunacaktır. Güvenilir bir kişi darüşşifaya kapı görevlisi olarak atanacak (Dinç, 1992:201), bu kişi zamanında kapıyı açıp kapayacak ve dışarıdan kimsenin hasta yanına girmesine, hatta orada gecelemesine izin vermeyecektir (Ünver, 1938a:74). Bunların dışında iki adam da hastaların yiyeceğini içeceğini verecek, yataklarını yapıp, odalarını süpürecektir. Bunlardan başka darüşşifada; kilerci, iki eczacı yardımcısı, iki çamaşırcı, duvarları kirletmeye engel olacak bir maniinnukuş ile birde şeyh bulunacaktır (Dinç, 1992:201).

Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesine göre kadınlar ve müslüman olmayanlar için ayrı bir bölümü olan Fatih Sultan Mehmet Darüşşifası'nın 70 odası, 80 kubbesi ve 200 hizmetlisi vardı (Evliya Çelebi, 1976, C.1:222).

Vakfiyesine göre hekim ve çalışanlarının yevmiyelerinin toplam olarak yüz dirhem olması şart koşulan darüşşifada ayrıca yiyecek, içecek, ilaç ve ölenler için günde yüz dirhem ayrılıp darüşşifada bulunmadıkları halde ilaca ihtiyacı olanlara da son derece dikkatli ve özenli, doktor ve katibin gözetiminde ilaç verilmesine izin verilecektir. Darüşşifada ölenlerin iyi ve orta bir halde defnedilmeleri için yevmiye beş dirhem ayrılmıştır. Eğer

ölen hastalar içinde varisi olmayanlar var ise ondan kalan miras nazır ve katib gözetimi altında darüşşifa harcamalarına ayrılacaktır (Dinç, 1992:201).

Uludağ'a göre darüşşifada akıl hastalarına uygun ilaçlardan başka ruhsal tedavi de uygulanıyordu (Uludağ, 1991:98). Evliya Çelebi de Seyahatnamesinde hastalara tedavi için çalgıcılar ve şarkıcılar atandığını belirtirken (Evliya Çelebi, 1976, C.1:222) darüşşifanın vakfiyesinde akıl hastalarına, onların korunma ve tedavilerine dair bir kayda rastlanmamaktadır (Ünver, 1938a, Sayı.1:75).

Evliya Çelebi'nin darüşşifada hekimbaşından başka öğretmenlerin bulunduğunu bildirmesi önemli bir bilgidir. Bu öğretmenler Fatih Külliyesi'nde yüksek eğitimi bitiren, uzmanlık için tıp öğrenimine başlayan öğrenciye darüşşifada tıp biliminin uygulanması ile ilgili teorik ve uygulamalı dersler verecek ve bunları darüşşifada yönetecek kişilerdir. Bu nedenle Fatih Darüşşifası'nın yalnız hastaların tedavi edildiği bir yer değil, aynı zamanda doktor yetiştirecek bir kurum ve klinik olduğu ve Evliya Çelebi'nin yaşadığı XVII. yy'da bile bu sistemin geçerli olduğu görülmektedir (Ünver,1938a, Sayı.1:23).

Kuruluşundan 18.yy başına kadar hastaların tedavi edildiği darüşşifanın hekimleri hastaneler arasında hiyerarşik bir düzene göre görevlendirilip, terfi ettirilirken (Ünver, 1938a:75) darüşşifa bünyesinde ahşap olarak yapılan balahane denilen yapılarda da barındırılmışlardır (Dinç, 1992:201).

Kısa zamanda halk hizmetine giren bu darüşşifa halk sağlığına hizmet ettiği gibi ülkenin gittikçe artan askeri ve sivil doktor ihtiyacına cevap vermekteydi (Şehsuvaroğlu, 1953:36).

Yapının Gördüğü Fiziki Müdahaleler:

Üstüste gelen felaketler darüşşifayı bir hayli harap duruma getirmişti. İlk kez 14 Eylül 1509 (915)'da deprem nedeniyle hasara uğrayan ve onarılan (Dinç, 1992:201), ne kadar zaman faaliyet gösterdiği hakkında kesin bir şey söylenemeyen darüşşifa Bayezid II. zamanında Cedit hareketi sırasında tekrar zarara uğramış ve tamir görmüştür. H.985-

M.1557 tarihinde de bir hamam ilave edilen darüşşifa (Akar, 1970:16), daha sonra 1747 (1160) depreminde büyük bir hasar görmüş, bu çok dayanıklı binanın büyük ve küçük kubbeleri ile kemerleri çatlamış ve bazı duvarları eğilerek, kurşunları kopmuş, 1754 (1167) depremi de cami ve darüşşifa kubbelerinde hasara yol açmış, İstanbul 1766 (1179) yılında tekrar büyük bir deprem felaketinle daha karşılaşarak, ahşap ve kagir binalardan çoğu ile birlikte, Fatih cami ve darüşşifasında da büyük hasar oluşmuştur (Dinç, 1992:201).

Arşivdeki bazı belgelere göre darüşşifanın vakıf yöneticisi Osna Ağa 1239/1824 tarihli yazısında, binanın 1766 depreminde hayli harap olduğunu, terkedilmiş haldeki yapının üzerindeki kurşunların eksilmekte olduğunu bildirerek, bunların kaldırılmasını darüşşifanın da yıktırılarak arsasının satılmasını istemektedir. II. Mahmut ise darüşşifanın her açıdan iyi duruma getirilmesini ve hana çevrilmesini hassa mimarı Mustafa Ağa'nın bu amaçla keşif yapmasını istemiştir (Yıldırım, 1994a, C.3:269).

Vakıf yöneticisi ile iyi uyduğu anlaşılan mimar, darüşşifanın üstü ahşap çatılı, 35 odalı hana dönüştürülmesinin fazla masraflı olacağını öne sürerek, fazla gelir sağlamayacak bu proje yerine darüşşifanın yıkılmasının ve yerine ahşap evler yapılmak üzere arsasının satılmasının daha doğru olacağını raporunda bildirmektedir (Yıldırım, 1994a, C.3:269). Böylece 1824'lerde darüşşifanın büyük kubbeli dersane mekanı (keşif planında yemekhane olarak gösterilen mekan) mescid haline getirilerek bina, II. Mahmud devrinden sonra bir daha darüşşifa olarak kullanılmamıştır (Yıldırım, 1994a, C.3:269).

II. Mahmud döneminin sonuna doğru Parmakkapı yangınında dükkanları yanan demirciler Sultan'ın emriyle dört yanı duvarlarla çevrili ve harap durumda olan darüşşifaya yerleştirilmişlerdir. Bundan sonra darüşşifa iyice harabe haline gelmiş ve oraya yerleşenlerin eline geçip, yavaş yavaş yıkılmış yerine ahşap barakalar ve binalar yaptırılarak darüşşifanın yok olma süreci giderek hızlandırılmıştır (Dinç, 1992:202). Vakıf yöneticisi ile baş mimarının önerilerine uygun olarak darüşşifa yıktırılarak yalnız kubbeli mescit bırakılmış ve etrafı parsellenerek satılan arsalarla evler yapılmıştır (Yıldırım, 1994a, C.3:269).

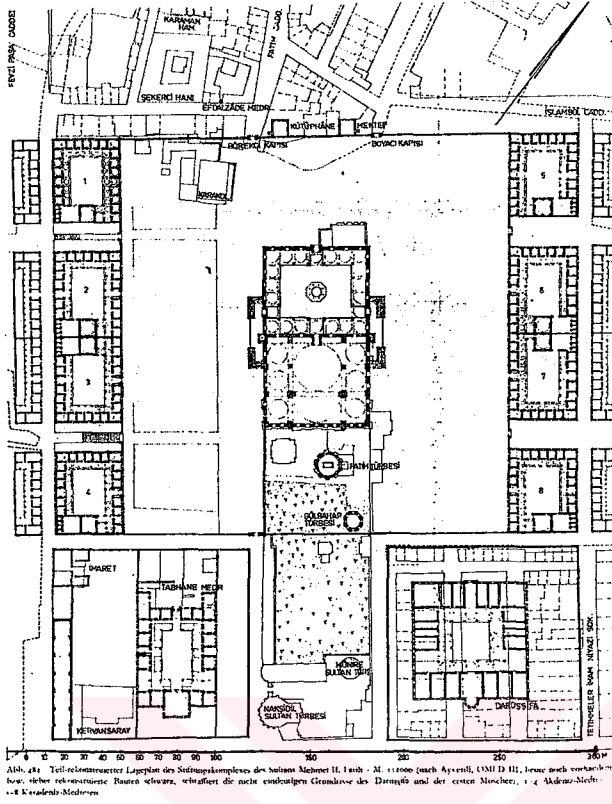
1870'lerde çizilen İstanbul planında burası yapı adalarına bölünmüş olarak görülür. İstanbul'da büyük izler bırakan 1894 depreminde, Darüşşifa'nın Demirciler Mescidi'nin önemli ölçüde harap olduğu anlaşılmaktadır. Eski fotoğraflarda mescidin büyük kubbesi belirlidir. 1894 depreminden sonra çekilen Fatih Camii türbe kapısı tarafına ait bir fotoğrafta darüşşifanın hiç bozulmadan duran çevre duvarı ve içinde saçaklı bir bina açıkça görülürken, bu tarihten sonra bu duvarda yıkılmıştır (Yıldırım, 1994a, C.3:269). 1895'te bakımsız, harabe halinde olan Demirciler Mescidi, 1906 (1324) Çırçır yangını ile 1910 yol düzeltmelerinde temellerine kadar sökülüp ortadan kaldırılmış, sadece mescidin kible tarafından bir parça ve birde yan duvarından ufak bir kısım 1939'lara kadar kalmıştır (Dinç, 1992:203).

1903 yılında bir kaç odası bulunan (Ünver, 1938a:76) darüşşifanın Eski Şifahane ve Keresteciler sokaklarının sınırladığı parsellerinde konutlar yapılmıştır. Bunların aralarındaki boş arsalarda 1950'lere kadar görülebilen son duvar kalıntıları da yok olmuştur (Yıldırım, 1994a, C.3:269). Önceleri bütünüyle kamulaştırılarak, eski temelleri üzerine darüşşifanın oluşturularak ve burada Fatih Kültür Merkezi'nin yapılması tasarlanmış, fakat bu da gerçekleşmediğinden, burada 4-5 katlı apartmanlar inşa edilmiştir. Bugün darüşşifadan hiçbir iz yoktur (Yıldırım, 1994a, C.3:269) (Çizim 3.4).

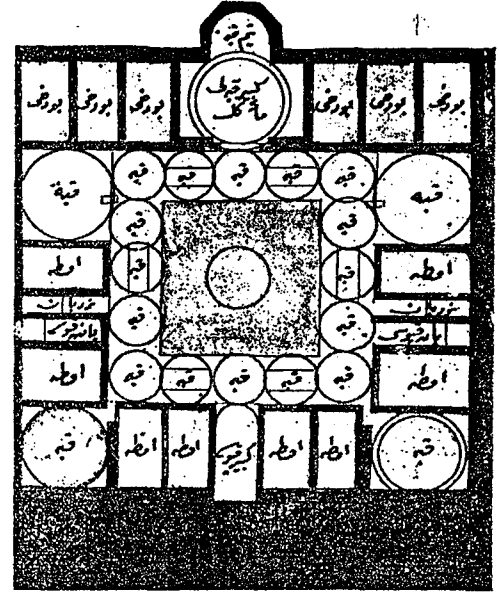
3.2.3 BUGÜNKÜ DURUMU

Günümüzden tam 518 yıl önce hizmete açılmış olan Fatih Darüşşifası bugün tamamen ortadan yok olmuş durumdadır.

Fatih dönemi mimarlarından Atik Sinan'ın planlayıp inşa ettiği bilinen külliye'nin fonksiyonel yapıları içinde ayrıcalıklı bir yeri olan, günümüze kadar doğru olarak nitelenecek bir planı ele geçirilememiş ve bugün mevcut olmayan (Dinç, 1992:199) darüşşifa yapısı, günümüzde sadece kagir evlerin altındaki taş-tuğla derz dokusu kalıntılarıyla tanınabilmektedir (Cantay Güreşsever, 1994, C.3:3).

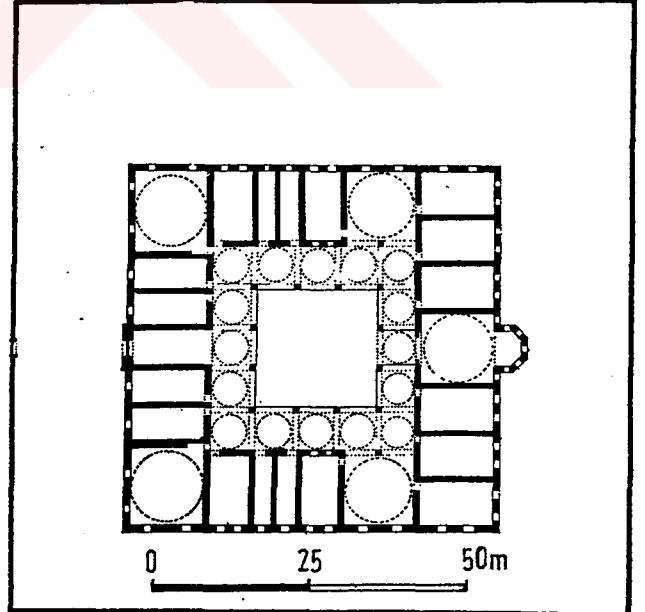
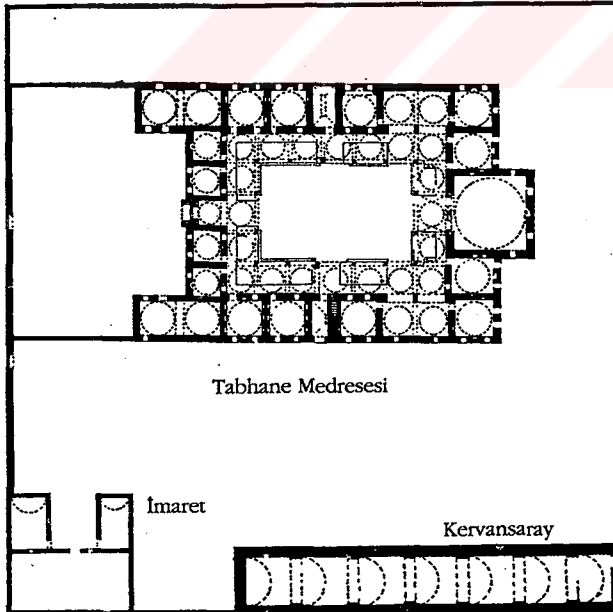

Cizim 3.4. Fatih Darüüşşifası vaziyet planı
(Müller-Wiener)

Şekil.9.İstanbul'daki Fatih hastanesinin 1823 te
yapılan planı (Aslı Başvekkâlet Arşivindedir)

Cizim 3.5. Fatih Darüüşşifası'nın 1823 tarihli
planı (Terzioğlu'ndan)

Cizim 3.6. Fatih Külliyesi'nde tabhane, kervansaray ve darüüşşifa planları (İstanbul Ans.)

3.3 HASEKİ DARÜŞŞİFASI 1550

Haseki Külliyesi Mimar Sinan'ın İstanbul'da yapmış olduğu üç büyük külliye'nin ilkidir.

Cami, medrese, imaret, darüşşifa ve sıbyan mektebinden oluşan 1538-1551 arasında inşa edilmiş bir klasik dönem külliyesidir (Kuban, 1994a, C.4:5). Haseki Darüşşifası'nın da içinde bulunduğu Haseki Külliyesi Bizans zamanında Altın Yol üzerinde, Arkadius Meydanı olarak bilinen yerde, Xerolophos denilen semtte ve İstanbul'un yedi tepesinden yedincisi üzerinde kurulmuştur. Osmanlı İmparatorluğu zamanında Başçı Hacı Mahallesi adını alan semtin adı daha sonra Avrat Pazarı olarak kullanılmışsa da Dr.Nimet Taşkiran Hasekinin Kitabı adlı eserinde, Haseki Külliyesi'nin orijinal vakfiyesinde Avrat Pazarı adının geçmediğini bildiriyor. Uzun süre Avrat pazarı olarak anılan semt 19.yy.sonlarında Külliye'yi yaptıran Kanuni Sultan Süleyman'ın hasekisi (padişah'tan çocuğu olan ve savaşta satın alınan kadın) Hürrem Sultan'a dayanılarak Haseki diye anılmaya başlamıştır (Özaydın, 1992, Sayı.131:183)*.

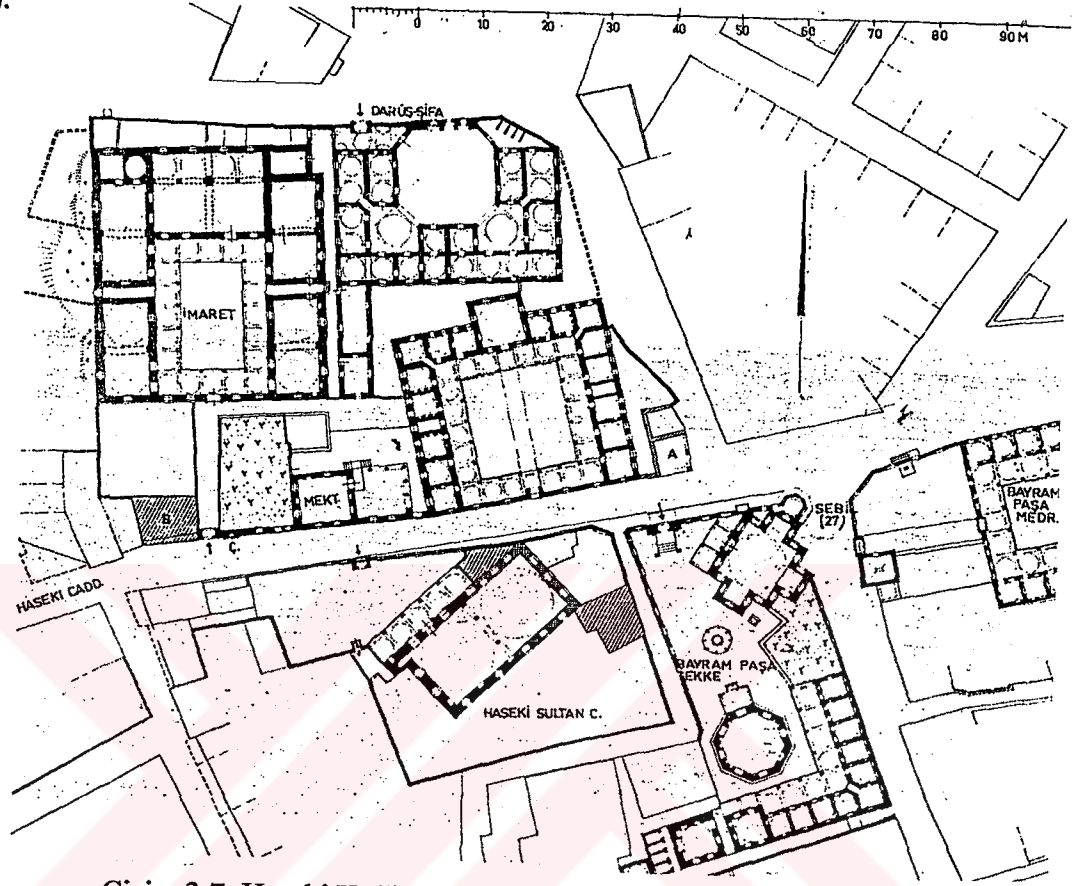
Haseki Külliyesi'nin yapımına 1538'de, caminin yapımı ile başlanmıştır. Medrese, imaret, sıbyan mektebinin yapımından sonra 1550'de darüşşifanın yapımı ile tamamlanmıştır (Özaydın, 1992, Sayı.131:183).

Külliye'de cami yolun bir tarafında yer alırken, sosyal fonksiyona sahip yapılar ise yolun diğer tarafında, caminin kuzeyindeki alanda planlanmıştır. Medrese, sıbyan mektebi, imaret ve darüşşifa yapıları, Cami karşısında bir eğitim ve sağlık sitesi oluşturmıştır (Çizim 3.7) (Resim 3.1).

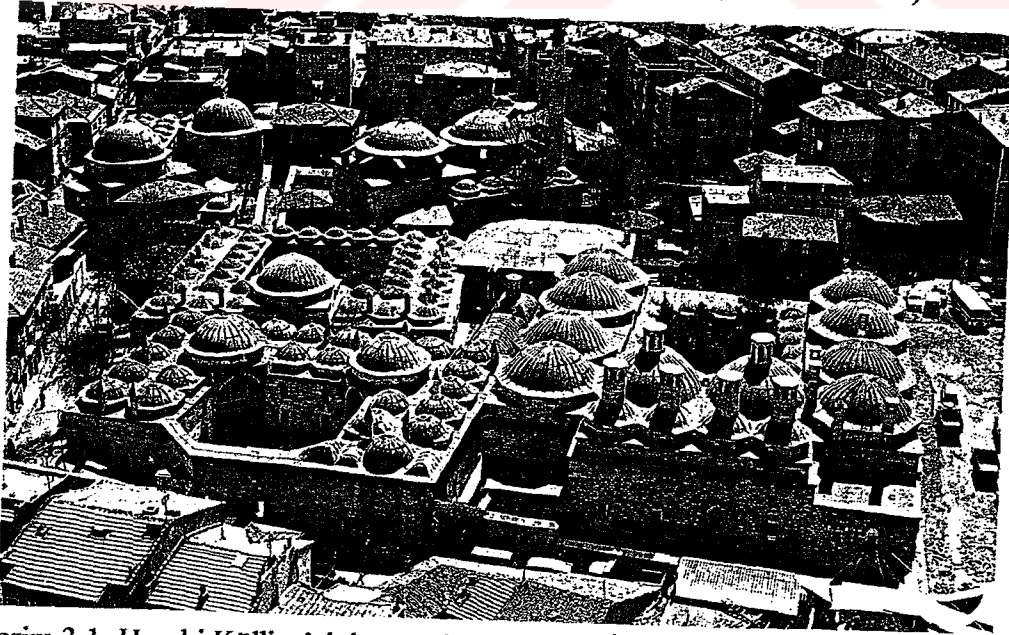
Zaman içinde değişen fonksiyonuna göre darüşşifa; Haseki Sultan Darüşşifası, Haseki Zindanı, Haseki Sultan Kadın Darüşşifası, Haseki Bimarhanesi ve Haseki Nisa Hastanesi, Haseki Sultan Nisa Hastanesi, Hamidiye Nisa Hastanesi, Haseki Kadınlar Hastanesi,

* Çalışmalarında Özaydın; Haseki Külliyesi'nin Kanuni Sultan tarafından yaptırıldığını, Cantay Güreşsever ve Şehsuvaroğlu ise külliye'nin Hürrem Sultan tarafından yaptırıldığını yazar.

Haseki Şifahanesi, Acezehane, Haseki Mecanin Müşahadehanesi, Haseki Mahpesi, Darülcünun Bimarhanesi ve Haseki Hastanesi gibi isimler almıştır (Yıldırım, 1994a, C.7:2).

Çizim 3.7. Haseki Külliyesi vaziyet planı (Müller-Wiener)

Resim 3.1. Haseki Külliye'sinin genel görünümü (İstanbul Ansiklopedisi'nden)

3.3.1 MİMARİ ÖZELLİKLERİ

Plan Özellikleri:

Darüşşifa ilk olarak Edirne II. Bayezid Darüşşifası'nda uygulanan ve kısa zamanda az personel ile daha çok hastaya hizmet vermeyi amaçlayan merkezi esasa göre planlanmıştır.

Darüşşifaya kuzey cephede bulunan bir portalden girilir (Resim 3.2). Bu girişin üstü bugün sıvalı olduğu için görülemeyen taş tonoz örtüyle kaplıdır (Akar, 1970:22). Girişin tam karşısında ise 1911 (1329) tarihli tamir kitabesi yer alır. Ayvansarayi'nin eserinde geçen ve üzerinde "Dar-üş-şifa Nafi-i-Nas-ı Cihan" yani "Cihan insanlarına yararlı şifa evi" yazılı olan özgün darüşşifa kitabesi ise yerinde yoktur. Başına gelen felaketler nedeniyle bir çok defa onarılan yapının tarihi değeri büyük kitabesi kayıptır (Özaydın, 1992:186).

Kuzeybatıdan açılmış bir kapı ile zemini mermer taşlarla kaplı sekizgen avluya girilmektedir (Resim 3.3). Özaydın'a göre bu avlu İran, Selçuklu ve Osmanlı Darüşşifaları'ndaki gibi ağaçlı çiçekli bir bahçedir. Son restorasyondan sonra zemini tamamen mermerle kapatılmıştır. Özaydın, Haseki rölövelerinde büyük çaba harcamış olan yüksek mimar Ali Saim Ülgen'in darüşşifanın onarımı sözkonusu olduğu sırada yapılan kazıda, avlunun tam ortasında, su yolunun kanıtı olan bir künke rastladığını ve bunun Ord. Prof. Dr. Süheyl Ünver'e açıklandığını Dr. Nimet Taşkıran'ın eserinden tespit eder (Özaydın, 1992:186).

Darüşşifada sekizgen avlunun doğu, batı ve güney kenarları boyunca kapalı mekanların sıralandığı ve dış görünüşüyle de yapının dikdörtgene yakın bir plan şeması yansıttığı görülür (Çizim 3.7). Fonksiyonel mekanlar, bu sekizgen avlunun doğu, batı ve güney kenarlarına yerleştirilmiştir. Üst örtüleri kubbe olan, birer ocak ile ısıtılan ve dışa açılan pencereleri ile aydınlatılan dikdörtgen salonlar halinde inşa edilmiş, bugün duvarları yarıya kadar lambri kaplanmış ve derslik olarak kullanılan odaların bu özellikleri darüşşifa da koğuş düzeninin hakim olduğunu gösterir (Resim 3.7).

Yapıda koğuş mekânlarına geçişi ve bu mekânların dışarıyla ilişkisini sağlayan, üzerleri tromplarla geçişi sağlanmış olan büyük bir kubbe ile örtülü altıgen iki eyvan vardır (Çizim 3.7).

Eyvanlarla ulaşılan mekânlar ise hem ilaç verilen, hem de hastaların tedavi edildiği ana bölümlerdir. Arkada yapıya bir kol olarak eklenen ve imaretle darüşşifa arasında kalan yoldan girilen bölümdeki iki bağımsız odanın ise ilaç hazırlamak için kullanıldığı düşünülebilir (Yıldırım, 1994b, C.4:2) (Çizim 3.8).

Avlunun kuzeye bakan cephesinde iki adet pencere ve bir niş bulunmaktadır. Sekizgen avlunun kuzeydoğu cephesinden açılmış bir kapı boşluğu ile geçilen küçük avluda ise bugün tuvaletler düzenlenmiştir (Resim 3.4).

Darüşşifanın tüm örtü sistemleri tamamen sıvalıdır. Tüm dış duvarlar düzgün kesme taştan oluşturulmuştur. İç duvarlar sıvalı olduğu için duvar örgüsü tespit edilememiştir (Resim 3.2).

Ord. Prof. Süheyl Ünver'in Haseki ile ilgili monografisinin kapak resminde darüşşifanın kapısı üzerinde bir balahane (Tıp öğrencilerinin kaldıkları yerler) görülmektedir. Bu ek bugün yoktur (Özaydın, 1992:186).

Cephe Özellikleri:

Yapının avluya bakan cephelerinden kuzey cephesi ortalarında sivri kemerli bir niş bulunan iki adet sivri kemerli, demir şebekeli pencerelerle sokağa açılmaktadır (Resim 3.3). Bunu takip eden diğer cephede ise tuvaletlerin bulunduğu avluya geçişi sağlayan bir kapı boşluğu bulunur. Avlunun doğu, batı ve güney cepheleri birbirleriyle simetrik olup, bu cephelerde altta sivri kemerli alınlıklara sahip, üst sırada ise daha küçük alçı revzenleri bulunan dört adet dikdörtgen pencere bulunmaktadır (Resim 3.4). Avlunun güneybatı ve güneydoğusunda bulunan eyvanlara giriş sivri kemer şeklinde olup avludan birer camlı demir doğrama halinde düzenlenerek koparılmışlardır (Resim 3.5).

Giriş portalinin yer aldığı kuzey cephede sivri kemerli alınlıklara sahip dikdörtgen ve demir şebekeli pencereler, batı cephesinde ise sivri kemer alınlıklı altı adet demir şebekeli dikdörtgen pencere ve iki kapı cepheye hareket kazandırır. Güney cephede de altta sivri kemerli demir şebekeli pencereler açılmışken üst kısımda yine sivri kemerli ve alçı revzenli daha küçük boyutlara sahip yedi pencere açılmıştır (Çizim 3.9). Doğu cephede ise alt sırada sivri kemerli demir şebekeli beş dikdörtgen pencere, üst sırada ise dört adet alçı revzenli dikdörtgen pencere bulunmaktadır.

Darüşşifanın örtü sistemi tamamen kubbedir. İç mekanlarda kubbeler altıgen kasnaklar üzerine pandantiflerle oturtulmuştur

Bezeme özellikleri:

Yapının tamamı muntazam kesme taş bloklarla inşa edilmiştir. Ayrıca portal kemeri kırmızı ve beyaz renkli mermer görülür. Yapıda bezemeye ait tek unsur altında stalaktitler sarkan ve kubbeye geçişi tromplarla sağlamış olan eyvanlardadır (Resim 3.5).

3.3.2. YAPININ GEÇİRDİĞİ EVRELER

Darüşşifaya ait en eski bilgileri 958/1551 tarihli vakfiyeden öğrenmekteyiz. Burada darüşşifanın genel bir tedavi kurumu olduğu açıkça belirtilmekte ve sağlık personeli olarak 2 hekim, 2 göz hekimi (kenhal), 2 cerrah, 2 eczacı, 4 hastabakıcı ile idrar şişelerine bakan 2 kişi ön görülmektedir. Vakıf koşullarına göre, idari ve yardımcı görevliler ile birlikte darüşşifada çalışanların sayısı 28'dir. Vakıf amirleri babüssaade ağaları olduğundan darüşşifa bu amirlerin atadığı mütevellî denilen vakıf yöneticileri tarafından yönetilmekteydi (Yıldırım, 1994b, C.4:2).

Haseki Darüşşifası gelişim itibarıyla üç devirde ele alabiliriz:

- Darüşşifa Devri (1550-1884):

XVIII. yy başlarına kadar halk hizmetine açık ve tam teşkilatlı bir hastane olarak çalışan darüşşifa XIX.yy ortalarına doğru zührevi hastalıklı kadınlara ayrılmıştır. Bu süre içerisinde sadece memurlar dairesinin bir kaç odasına hasta alınmış ve darüşşifa uzun bir süre bakımsız kalmıştır. 1843'te, kadınlara ayrılan darüşşifada memurlar kısmı ayrıydı. Asıl darüşşifa bölümü ise hayat kadınlarına ayrılmış bir tutukevi idi. 1843 yılında Hekimbaşı Abdülhak Molla, zührevi hastalıklı kadınların Edirnekapı'daki Mihrimah Sultan Medresesi'ne gönderilmelerini ve darüşşifa binasının onarılarak yeniden hastane olarak kullanılmasını önermiş, hekimbaşının bu önerisi üzerine hastane boşaltılmış fakat ödeneksizlikten darüşşifa binası uzun yıllar daha harap ve boş kalmıştır. 1848'te, uzun bir süreden beri boş olan darüşşifanın, eczane ve mutfak ilavesiyle genişletilip onarılarak kadın hastalara ayrılmasına dair karar çıkmış ve burası kimsesiz, bakıma muhtaç, evsiz barksız hasta ve çaresiz kadınların tedavi edildiği bir kadın hastanesi olmuştur (Yıldırım, 1994b, C.4:2).

1869-1880 yıllarında Nisa Tevkifhanesi (kadınlar Tutukevi) olarak kullanılmaya başlanan ve halk arasında Haseki Zindanı diye adlandırılan darüşşifaya yine zaman zaman zührevi hastalıklı kadınlar da sevk edilmiştir. 1880 yılında belediyeye devredilmesine rağmen darüşşifanın sağlık personeli eskisi gibi görevlerine devam etmişlerdir (Yıldırım, 1994b, C.4:2).

Resmî yazışmalarda, Haseki Tevkifhanesi'nde bulunan Nisa Hastanesi adı kullanılan darüşşifada Zaptiye Müşiriyetine bağlı olduğu 11 yıl içinde (1869-1880), yatan hastalar zaptiye hekimleri tarafından tedavi edilmiş, zaman zaman dışarıdan başvuran kadın hastalara da poliklinik hizmeti verilmiştir. Bu dönemde, hekimler başka görevleri nedeniyle hastaneye 10-15 günde bir gelmelerine, bu da tedavinin düzenli olarak yapılamamasına sebep oluyordu. Bunun sonucunda 1871'de ilk olarak bir eczacı, kısa bir süre sonra Dr. Kiryako, 1872'de ise ikinci bir hekim, sürekli olarak darüşşifada görevlendirilmiştir (Yıldırım, 1994b, C.4:2).

-Eski darüşşifanın kamulaştırılan yeni binalarla genişlemesi, eski ve yeni kısımların birlikte kullanıldığı dönem (1884-1894) :

Dr. Kırıko'nun binanın yetersiz ve kötü durumunu ileri sürerek çevredeki bazı binaların kamulaştırılmasını teklif etmesi üzerine, şehremaneti 1884'te Moralı Ali Şefik Bey'in konağını satın alıp onararak 1885'te hizmete sokmuştur (Yıldırım, 1994b,C.4:2). Böylece 1550 yılında 40-50 yatakla hizmete giren Haseki Darüşşifası 1884'te 100 yatakla hizmete devam etmiştir (Şehsuvaroğlu, vd, 1984:75). Ancak bir süre sonra eski bir bina olan bu konakta ihtiyacı karşılamadığından 1889'da yıktırılmış ve yanındaki Sakih Paşa Konağı'nın bahçesinden bir bölüm kamulaştırılmıştır. Bu arsa üzerinde, Mimar Patrocle Kompanaki'nin planına göre, o yıllarda Avrupa'da çok moda olan pavyon sisteminde modern bir hastanenin inşaatına başlanmıştır (Yıldırım, 1994b, C.4:2).

- Yeni Hastane, Haseki Hastahanesi Devri (1894-1963):

10 Temmuz 1894'te meydana gelen depremde darüşşifa binası kullanılamaz hale gelerek boşaltılmıştır. 1908'de, II. Meşrutiyet'in ilanından sonra kurulan Müessesat-ı Hayriye Sıhhiye Müdüriyeti'ne bağlanmış olan darüşşifada hastalardan düşkün ve sakat olanlar Darülacezeye nakledilmiş, böylelikle yatak sayısı 250'ye yükseltilmiştir (Yıldırım, 1994b, C.4:3). Darüşşifa 1946'da onararak poliklinik olarak kullanılmaya başlanmış, 1963-1974 yılları arasında bütün külliyei içine alan restorasyon çalışmasından sonra hastane bünyesinden çıkarılarak Vakıflar İdaresi'nce Diyanet İşleri Başkanlığı'na kiralanmıştır (Çizim 3.9.). Yeni Haseki Hastanesi ise darüşşifadan ayrı olarak bugün Sağlık Bakanlığı'na bağlı tam teşekküllü bir hastanedir (Yıldırım, 1994b, C.4:3).

Yapının Gördüğü Fiziki Müdahaleler:

İstanbul'da 1689, 1690, 1719, 1754, 1766, ve 1894 yıllarında olan büyük depremler yapının zarar görmesine neden olmuştur (Özaydın, 1992:183).

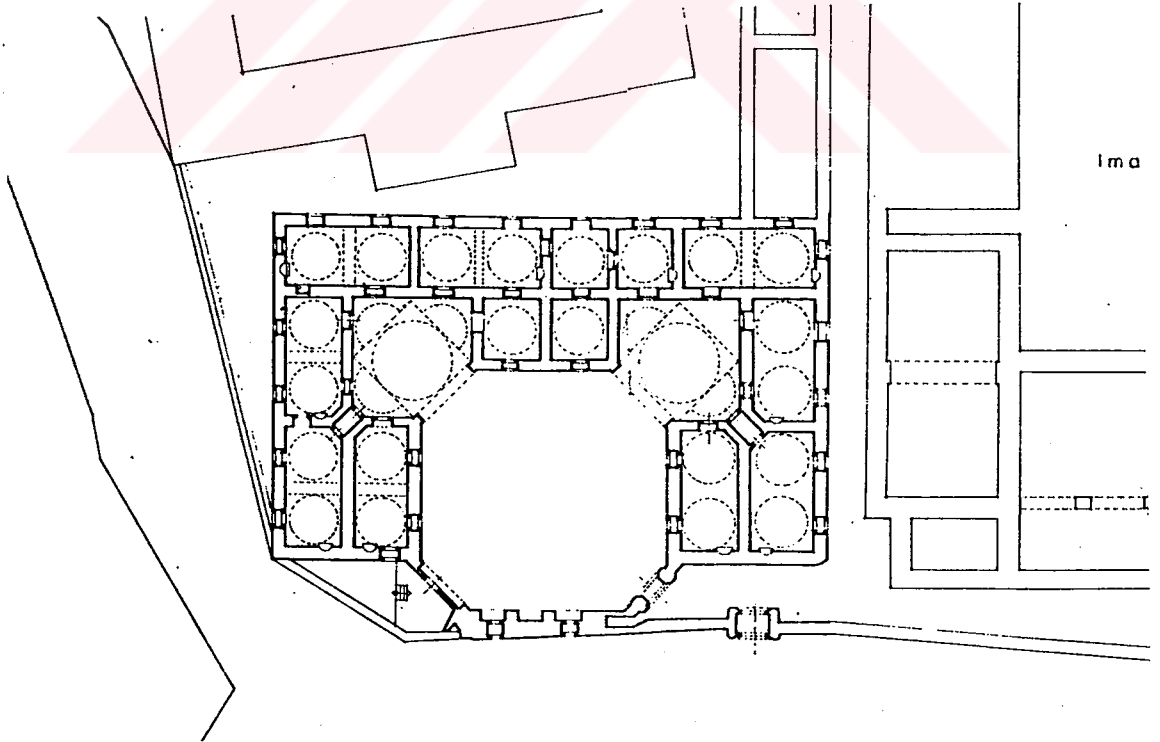
Bütün külliye 1748'de I.Mahmut zamanında su yollarını da içine alan esaslı bir onarımdan geçmiştir. 1763'de III. Mustafa zamanında da onarılan darüşşifanın 1894 depreminde kubbelerinde büyük çatlaklar meydana gelmiş, bu yüzden içinde barınma artık mümkün olamayacağından yapı tamamen terk edilmiştir. Darüşşifa 1913'de ciddi bir

onarımdan geçirilmiş, 1918 yangınından sonra Vakıflar İdaresi külliyesinin diğer bölümlerini de onarmıştır (Özaydın, 1992, Sayı.131:183).

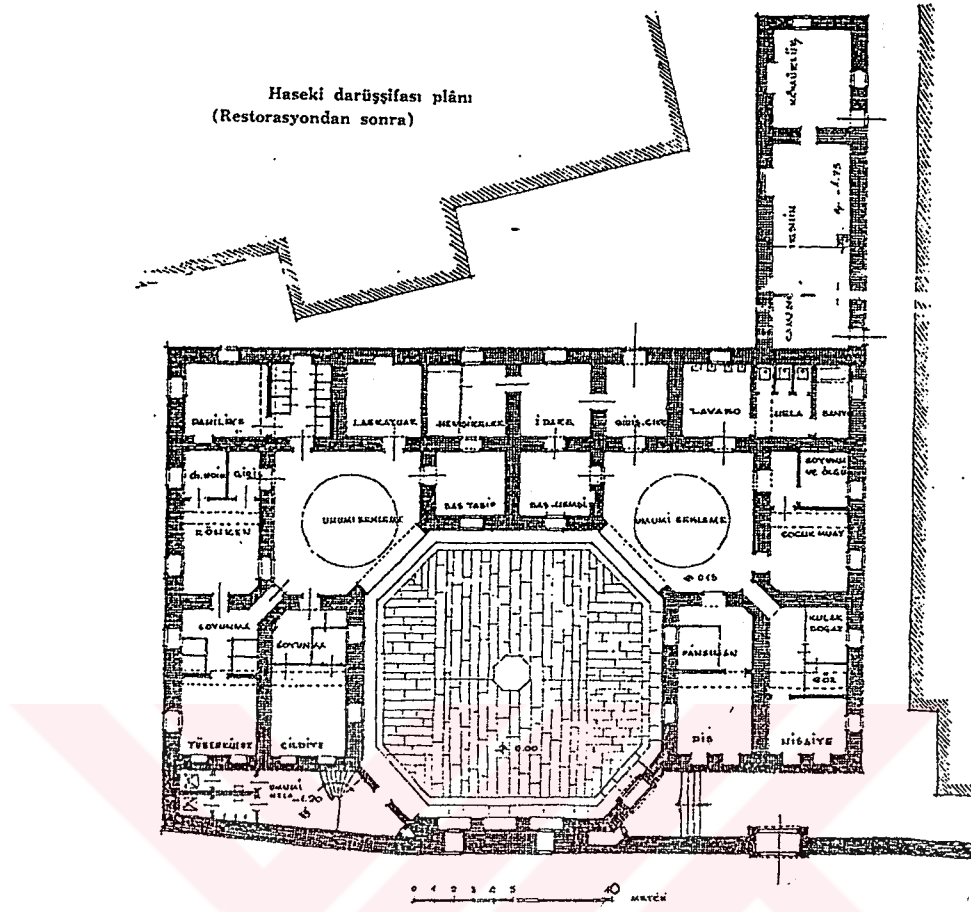
3.3.3. BUGÜNKÜ DURUMU

Bugün ciddi koruma problemlerinin olmadığı Haseki Darüşşifası'nın Özaydın'a göre inşaatından önce, inşaatı sırasında ve onu izleyen yıllarda yapılmış olan bir planı ele geçmediğinden, yapılan restorasyonların ne kadar sağlıklı olduğu tespit edilememiştir. 19. ve 20.yy' larda başlayan restorasyonlarda verilen işlevlere bağlı uygun olarak birtakım değişiklikler yapıldığı sanılmaktadır (Özaydın, 1992, Sayı.131:184).

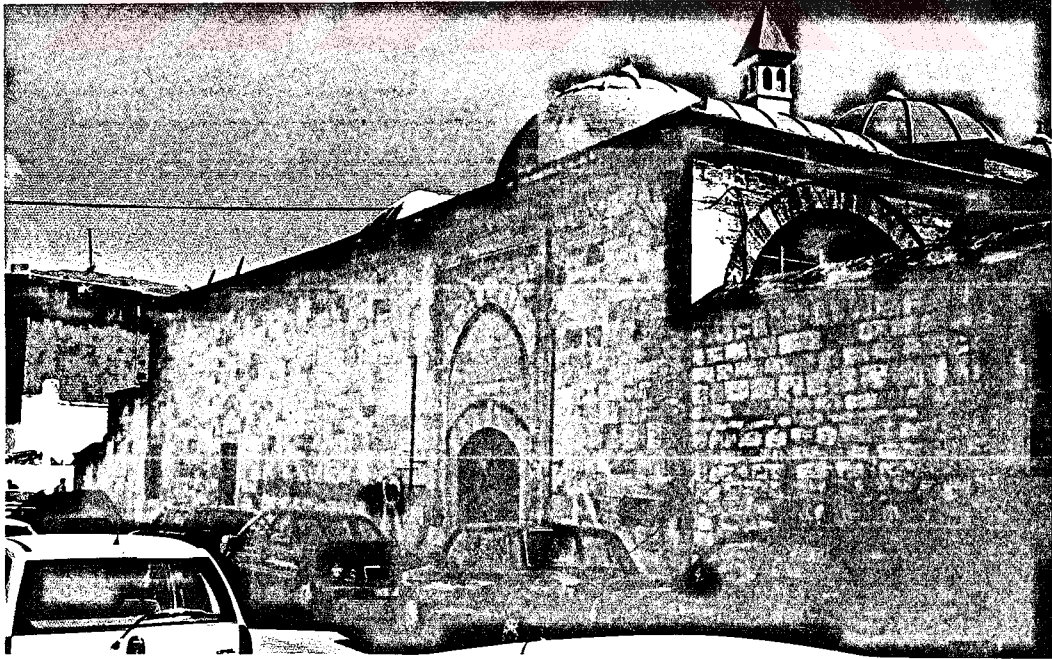
Haseki Külliye'si bugün biri müftü ve imamların eğitim kursu diğeride aşere, takrip ve tayyibe eğitim kursu olmak üzere iki dalda çalışma yapılan bir eğitim merkezi olarak kullanılmaktadır. Kursiyerler külliyesinin medresesinde yatılı kalmaktadırlar. İmaret kısmı yemekhane, Sıbyan Mektebi toplantı salonu ve darüşşifa ise eğitim merkezi olarak kullanılmaktadır.

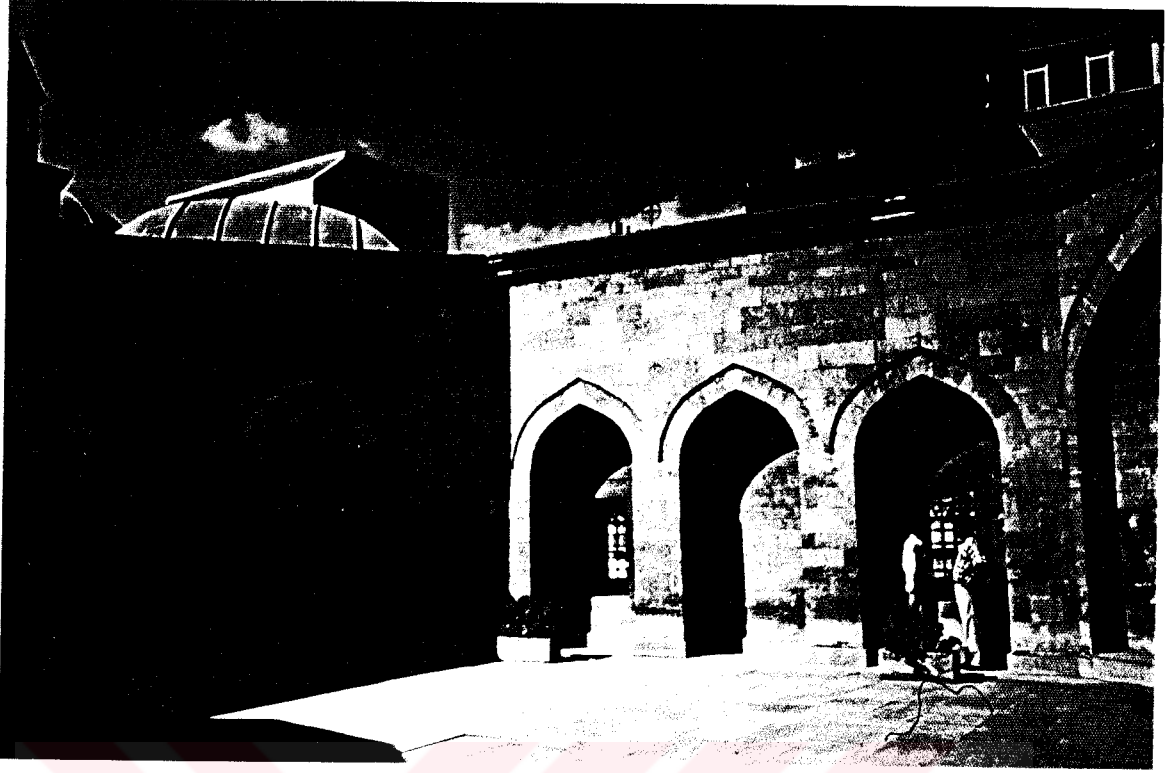
Çizim 3.8. Haseki Darüşşifası planı (Gönül Cantay'dan)

Çizim 3.9. Haseki Darüşşifası plânı (restorasyondan sonra) (Orhan Bolak'tan)

Resim 3.2. Haseki Darüşşifası kuzey cephesi

Resim 3.3. Haseki Darüşşifası avlusu

Resim 3.4. Haseki Darüşşifası avlusu

Resim 3.5. Haseki Darüşşifası avlusu

Resim 3.6. Haseki Darüşşifası eyvandan hücreye girişler

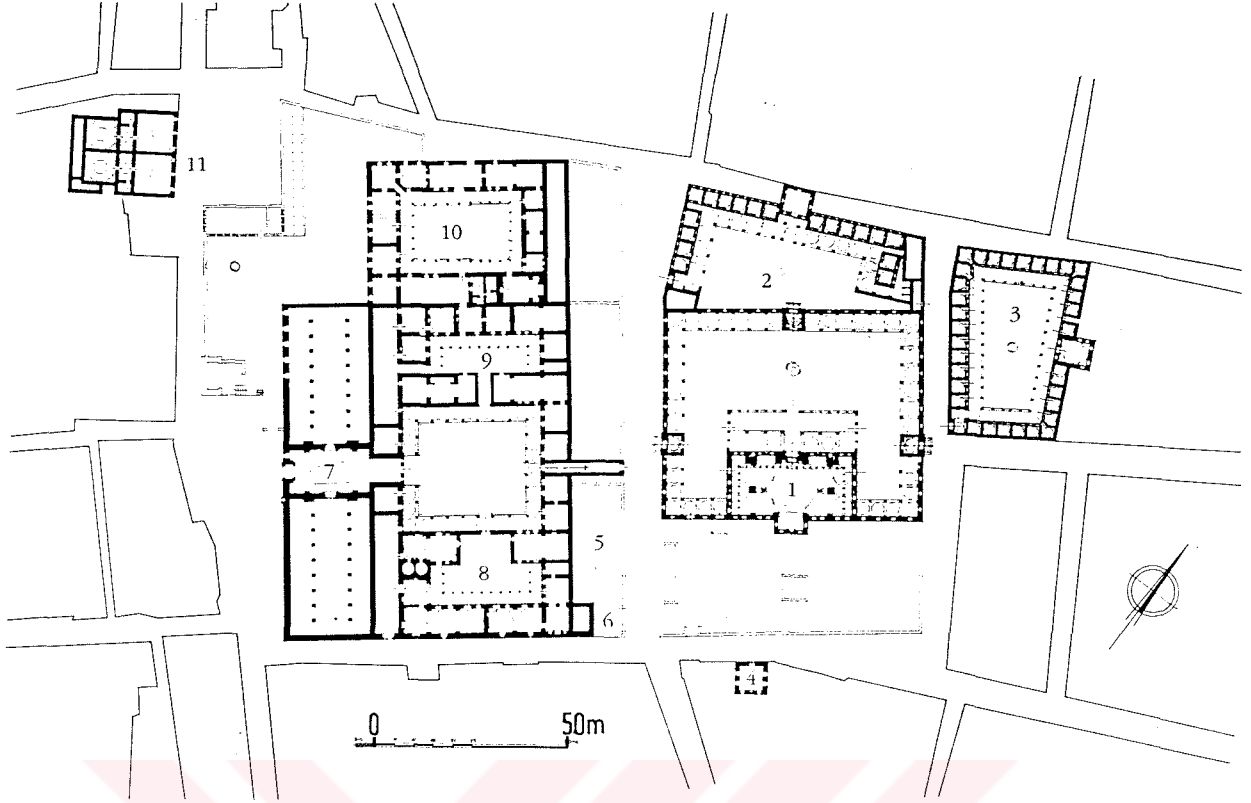
Resim 3.7. Haseki Darüşşifası hücrelerinden biri

3.4 *ATİK VALİDE (TOPTAŞI NURBANU VALİDE SULTAN) DARÜŞŞİFASI* 1583 (991)

Mimar Sinan'ın Üsküdar'da, II. Selim'in eşi ve III. Murat'ın annesi Nurbanu Sultan adına Atik Valide Külliyesi'ni (H. 990/M. 1583) inşa etmiş ve bu külliye de bir darüşşifa yapısı tasarlamıştı (Cantay Güreşsever, 1988:48). Külliye yapıları eğimli arazide farklı kotlarda ve birbirinden bağımsız bir düzenlemeyle konumlanmıştır.

Külliye, cami, medrese, tekke, sıbyan mektebi, darülhadis, darülkurra, tabhane, aşhane, kervansaray, darüşşifa ve hamamdan meydana gelen geniş kapsamlı bir yapılar topluluğudur (Çizim 3.10).

Darüşşifa, imaret ve darülhadis ile beraber, caminin batısındaki büyük yapı kitlesi içindedir. İmaretin kuzey duvarına bitişik darüşşifa, aşhane ve tabhane gibi, kendi iç avlusu etrafında ayrı bir bina olarak düzenlenmiştir (Çizim 3.10).

Atik Valide Külliyesi vaziyet planı restitüsyonu. 1. Cami, 2. Medrese, 3. Tekke, 4. Sıbyan mektebi, 5. Darülhadisin yeri, 6. Darülkurrânın yeri, 7. Kervansaray, 8. Aşhane, 9. Tabhane, 10. Darüşşifa, 11. Hamam.

Ali Sami Ülgen, levha 136, 1951

Çizim 3.10. Atik Valide Külliyesi Vaziyet Planı (İstanbul Ansiklopedisi'nden)

3.4.1 MİMARİ ÖZELLİKLERİ

Plan Özellikleri:

Mimar Sinan revaklı bir avlu etrafında mekanları sıraladığı darüşşifayı imaretle bitişik olarak inşa etmiştir. Yapı, klasik planlı, ortası avlulu medrese plan şemasındadır (Çizim 3.10).

Darüşşifaya kuzeybatıdaki sokaktan, basık kemerli bir portalle girilir (Resim 3.8). Bugün İmam Hatip Lisesi'nin danışma bölümünün yer aldığı giriş mekanı 31 sütunla çevrili, revaklı, dikdörtgen planlı avluya demir kanatlı bir kapı ile açılır. Doğu bölümü batıdakine göre daha geniş ve iki basamak daha yüksek olan çift kademeli avlunun batısı beş, doğusu altı, yanları sekiz kemerli, başlıkları baklavalı mermer sütunlara oturur. Avlunun ortasında

bir zamanlar şadırvan olduğunu düşündüren ve bugün üzeri demir ızgara ile kapatılmış derinliği çok az olan bir kuyu yer alır (Resim 3.9,10).

Darüşşifa, dikdörtgen avlunun dört yanında dizilmiş koğuş ve hücrelerden oluşmaktadır. Ancak, ana giriş ek olarak, tabhaneye içeriden bir kapı ile imarete bağlanan darüşşifanın mimari düzeni bozulmuş, tek katlı yapının kubbeleri kesilerek üstüne kat çıkıldığı için binanın görünümü de değişmiştir (Resim 3.11).

Kuzeyde darüşşifaya girişin bulunduğu, kubbeye geçişi tromplarla sağlanan mekanın hemen yanında yer alan ve aynı özellikleri gösteren mekan ise darüşşifanın mescididir. Güney kanadında da imaretle darüşşifayı birbirine bağlayan kapının hemen yanında ise darüşşifanın ihtiyacına cevap verecek şekilde tasarlanmış küçük bir hamam yer almaktadır. Mescidi, mutfak, çamaşırhanesi ve hamamı ile her türlü ihtiyacı kendi içinde karşılayan darüşşifa imaretle bitişik olmasına rağmen tamamen bağımsız olarak planlanmıştır (Çizim 3.12).

Yapıda hücreleri birbirinden ayıran duvarların kaldırılması ile oluşturulmuş dikdörtgen mekanlar bugün İmam Hatip Lisesine hizmet eden dersliklere dönüştürülmüştür.

Cephe özellikleri :

Günümüzde iki katlı, ahşap çatılı ve tabhane ile bağlantılı bir yapı olan darüşşifa aslında tek katlı, kubbe ile örtülü ve tamamen bağımsız olarak tasarlanmış fakat Külliye'nin diğer yapıları gibi zamanla değişmiş, özgün halini neredeyse tamamını kaybetmiştir.

Darüşşifa'nın kuzey cephesi sıvalı olduğu için duvar örgüsü görülememiştir. Bu cephede kesme taştan yapılmış sade bir kapı bulunmaktadır. Bu kapı üzerinde daha önce var olduğu düşünülen geniş bir saçağa ait küfeki taşında destekler bulunmaktadır (Resim 3. 8).

Yapının bugün sıvalı olmayan tüm cepheleri kesme küfeki taşı ile örülmüştür. Kubbeler kesilmiş, yapıya yeni bir kat ilave edilmiş ve bu kattaki mekanlar ise avluya bakan demir parmaklıklı dikdörtgen pencerelerle aydınlatılmıştır (Resim 3.11).

Bezeme Özellikleri:

Darüşşifanın pandantifleri, kemerleri, kubbe ve tonozlarında kalemişi süslemeler mevcutken bugün harab olmuşlardır. Yapıda kalem işinden başka herhangi bir bezeme unsuruna rastlanmaz.

3.4.2 YAPININ GEÇİRDİĞİ EVRELER

Nisan 1582 (Rebiü'l-ahir 990) tarihli Arapça vakfiyesine göre Atık Valide Külliye'si yamaç üzerindeki cami ve onun çevresinde kurulu, "ehl-i ilmi halk arasında yükseltmek ve mümtaz kılmak için " medrese; "bütün müslüman çocukları için" mekteb; "hudud-ı şer'iyyeye riayetkar olan suleha ve fukaranın oturmaları" için han-kah; "ilm-i kıraat öğrenmek isteyenlere" darü'l-kurra; "hadis ve tefsir okuyanlara"darü'l-hadis; mutfak, yemekhane, iki han ve "misafirlerin içinde it'am edilmesi" için yapılan tabh-hane ile "fukara ve miskinlere, gelip giden misafirlere ve mücavirlere" vakfedilen imaret; ve "her nev'i hastaların mesalih ve tedavileri" için Darüşşifa'dan meydana gelir (Sarı, 1988:169).

Vakfiyeye göre Darüşşifa'ya iki hekim, iki göz doktoru (kenhal), iki cerrah, bir vekilharç (alışverişle ilgili kişi), bir katip, dört hastabakıcı, iki eczacı, iki aşçı, iki çamaşırcı, iki edviye döven, bir ferraş (yerleri süpüren kişi), bir külhancı, bir kasekeş, iki şişebakıcısı, bir kilerci, bir imam ve bir müezzin atanması şart koşulmuştur (Sarı, 1988:169).

17. yy'da İstanbul'da sadece kadın akıl hastalarına ayrılan Haseki Darüşşifası'na paralel olarak erkek akıl hastalarına ayrılan darüşşifanın (Akar, 1970:30) 1807 tarihinden bugüne kadar geçirdiği evreler:

1- Askeri Hastane Dönemi 1807:

III. Selim devrinde Nizam-ı Cedid Ocağına verilen ve kışla olarak kullanılan yapı Nizam-ı Cedid'in kaldırılmasından sonra bir süre boş kalmıştır (Sarı, 1988:174).

2- Asakir-i Hassa Hastanesi Dönemi 1834:

Darüşşifa II. Mahmud döneminde de kışla olarak kullanılmak üzere Asakir-i Mansure-i Muhammediyye'ye verildi (1834). Bu arada bina tamir gördü ve bir de ek olarak köşk yaptırıldı (Sarı, 1988:174).

3- Kolera Hastanesi Dönemi 1865 (1281):

Yapı kolera salgınında hastane olarak kullanıldı ise de daha sonra askeri depoya dönüştürüldü (Sarı, 1988:174).

4- Toptaşı Bimarhanesi Dönemi 1873 (1289):

Bu tarihlerde genel hastane konumunda olan Süleymaniye Darüşşifası'nda ortaya çıkan bulaşıcı bir hastalık dolayısıyla akıl hastalarının başka bir yere nakli gerekli uygun görülmüş ve 1873(1289)'de bütün akıl hastaları Toptaşı Darüşşifası'na nakledilmişti (Sarı, 1988:175).

5- Müessesat-ı Hayriyye-i Sıhhiye Müdiriyeti Dönemi 1911(1327):

Müessesat-ı Hayriyye-i Sıhhiye Müdiriyeti Dönemi'nde yapıya bir takım müdahalelerde bulunulmuş ise 1911'de meydana gelen kolera salgını dolayısıyla, kadın ve erkek akıl hastaları için, Darüşşifa içinde ayrı ayrı tecrithaneler inşaa ettirilmişti (Sarı, 1988:175).

6- Gümrük Tekel Bakanlığı Dönemi 1935:

1927'de Bakırköy Akıl Hastalıkları Hastanesi kuruluncaya kadar akıl hastanesi işlevini gören darüşşifa, 1935'de Gümrük ve Tekel Bakanlığı'na ait Tütün Bakım Atölyesi haline getirildi (Sarı, 1988:175).

7- Vakıflar Genel Müdürlüğü Dönemi 1976:

Tütün Atölyesi'nin 1976'da başka yere taşınmasıyla bina Vakıflar Genel Müdürlüğü emrine verildi (Sarı, 1988:176).

8-Diyanet İşleri Başkanlığı Dönemi 1976:

1976 yılında Darüşşifa Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından Diyanet İşleri Başkanlığı'na kiraya verildi (Sarı, 1988:176). 1977 yılında İmam Hatip Lisesi haline getirilen bina halen lise olarak kullanılmaktadır.

Yapının Gördüğü Fiziki Müdahaleler:

Bina 1877/1239 ve 1893/1309 yıllarında onarım görmüş, bu müdahalelerde pencere, döşeme, tavan gibi ahşap kısımların onarımının yanı sıra yapıya bir takım ilaveler de yapılmıştır (Sarı, 1992:175) (Resim 3.12).

1911'de İstanbul'daki kolera salgını nedeniyle, kadın ve erkek akıl hastaları için, Darüşşifa içinde ayrı ayrı tecrit odaları inşaa ettirilmiştir (Sarı, 1992:175).

İ.H. Konyalı'ya göre yapı en fazla zarara Tekel İdaresi tarafından kullanıldığı dönemde uğramıştır. Yaprak ve Tütün Bakım Atölyesi olarak kullanılan bu dönemde revaklar tahta perdelerle kapatılmış (Güray, 1990:11), darüşşifanın kubbeleri yıkılmış, duvarlarının bazıları yükseltilerek ilave katlar, tavan araları oluşturulmuş, geniş ve uzun salonlar ve depolar yapılmıştır (Sarı, 1992:176).

3.4.3 BUGÜNKÜ DURUMU

Bugün mimari açıdan çok kötü durumda olan yapının özgün örtü sistemini oluşturan kubbeler kesilmiş, muhdes bir kat inşa edilerek özgün gabari yok edilmiştir. Revakta üst katla çıkışı sağlayan iki adet kagir merdiven bulunmaktadır. Demir putreller üzerine oturtulan bu ilave kat incelendiğinde kesilmiş olan kubbelerin tromp izleri görülmektedir.

Darüşşifanın hamamı ise bugün depo olarak kullanılmaktadır.

Bazı mekanlar arasında yer alan duvarlar yıkılmış, duvar yerleri yeni kullanımlar nedeniyle değişmiştir. Bazı mekanlar ise briket duvarlarla bölünmüştür.

Bazı mekanlara ait pencereler yokolmuş, bu pencerelerin bulunduğu mekanların önüne ise yeni odalar eklenmiş (Bekçi Odası), bazı pencereler ise kapı haline dönüştürülmüştür.

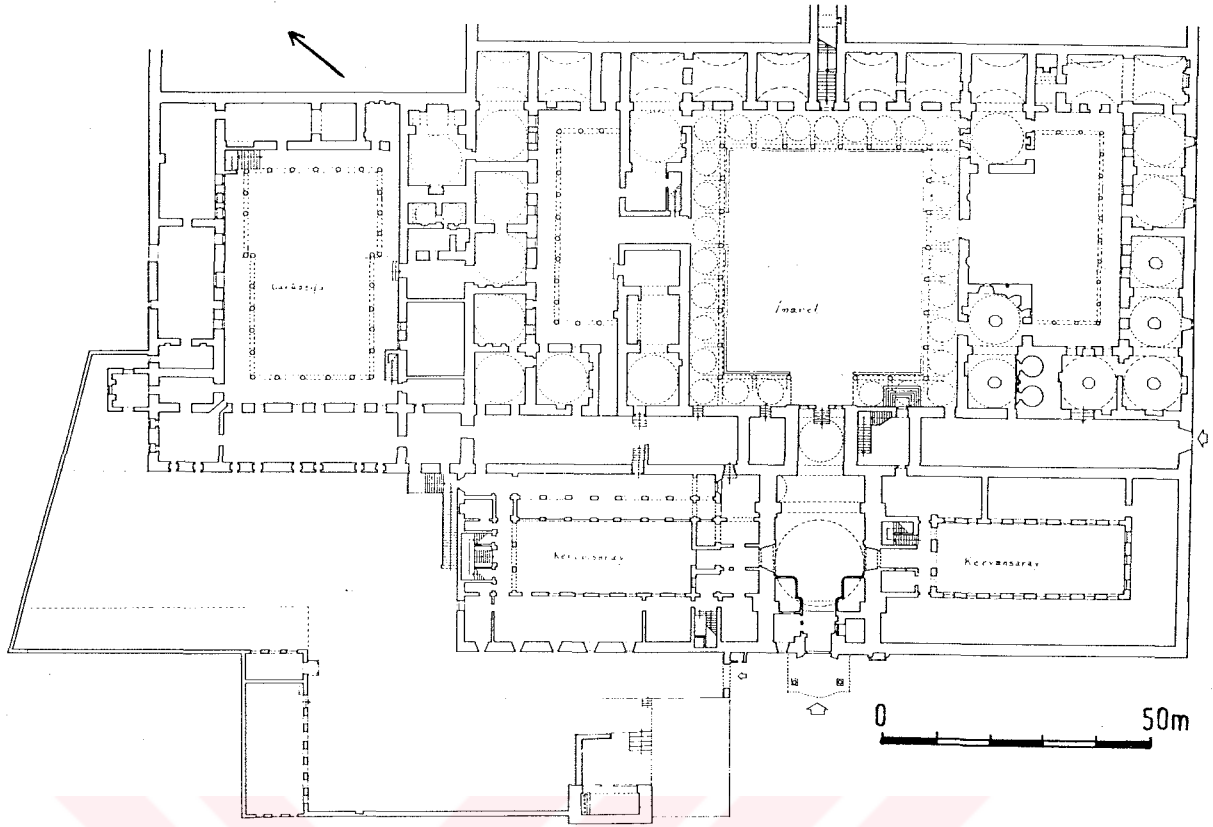
Döşeme kaplamaları değiştirilmiş bazı mekanlar seramikle kaplanırken, bazıları ise dökme mozaikle kaplanarak özgün döşeme kaplaması ya kapatılmış yada yok edilmiştir. Darüşşifanın avlu döşemesine beton dökülmüş özgün döşeme bugün görülemez hale gelmiştir.

Yapının hemen hemen tüm mekanlarından ısıtma amacıyla kalorifer tesisatı geçirilmiştir.

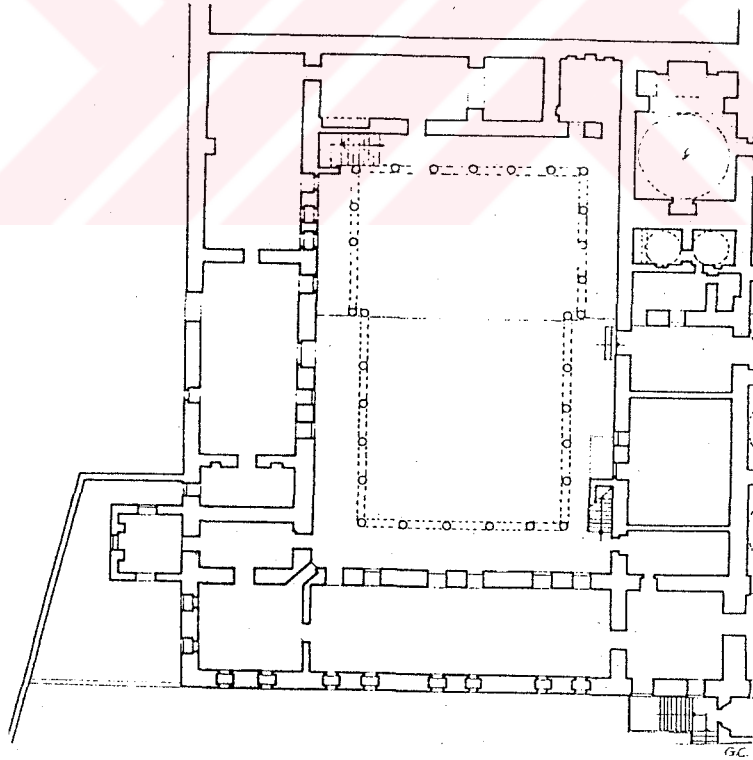
Yapıya ait bütün mekanların duvarlarına, avlu cephelerine ve dış cephelere özgün duvar dokusunun tespit edilmesini engelleyen sıva ve boya yapılmış, mekanlarda yer alması gereken nişler doldurulmak suretiyle kapatılmıştır.

Yapıya ait özgün örtüden eser kalmamıştır. Döşeme kaplamalarında, avluyu çeviren revaklarda, hacimlerin iç ve dış duvarlarında, kapı ve pencere sövelerinde çatlaklar mevcuttur. Yapıyı oluşturan tüm malzemelerde çeşitli nedenlerden dolayı kirlenme mevcuttur.

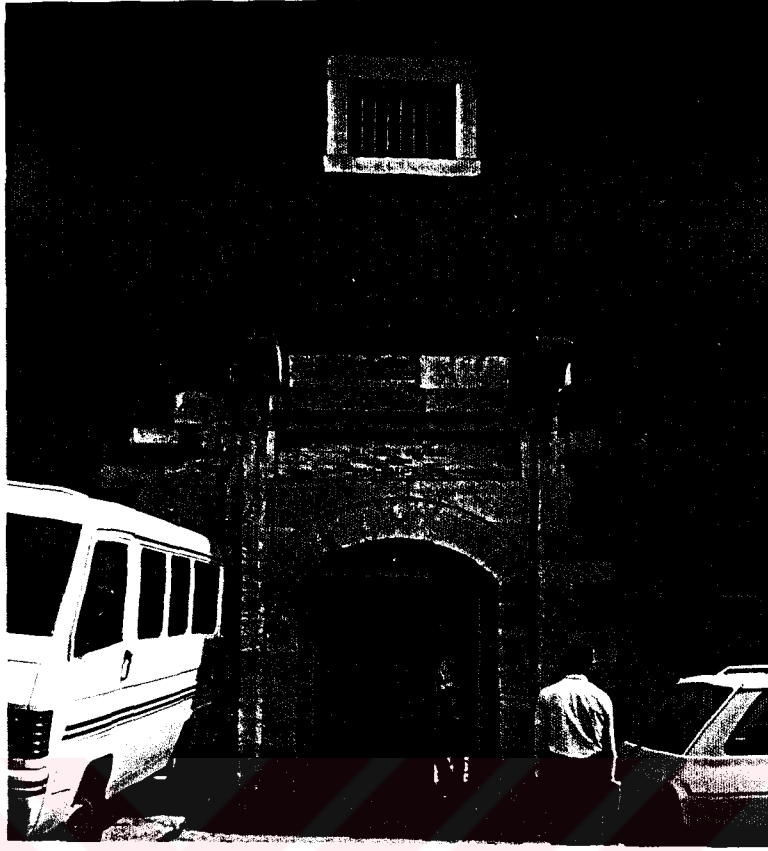
Yapı halen İmam Hatip Lisesi olarak kullanılmaktadır. Yapının özgün mimari biçimlenişini kaybetmesinin en büyük nedenlerinden biri, malzemelerde meydana gelen ve doğal sebeplerden kaynaklanan bozulmalar dışında yapıya uygun olmayan böyle bir işlevin verilmesidir.

Çizim 3.11. Atik Valide Darüşşifası ve imaret planları (Gönül Cantay'dan)

Çizim 3.12. Atik Valide Darüşşifası (Gönül Cantay'dan)

Resim 3.8. Atik Valide Darüşşifası giriş portalı

Resim 3.9. Atik Valide Darüşşifası avlusu

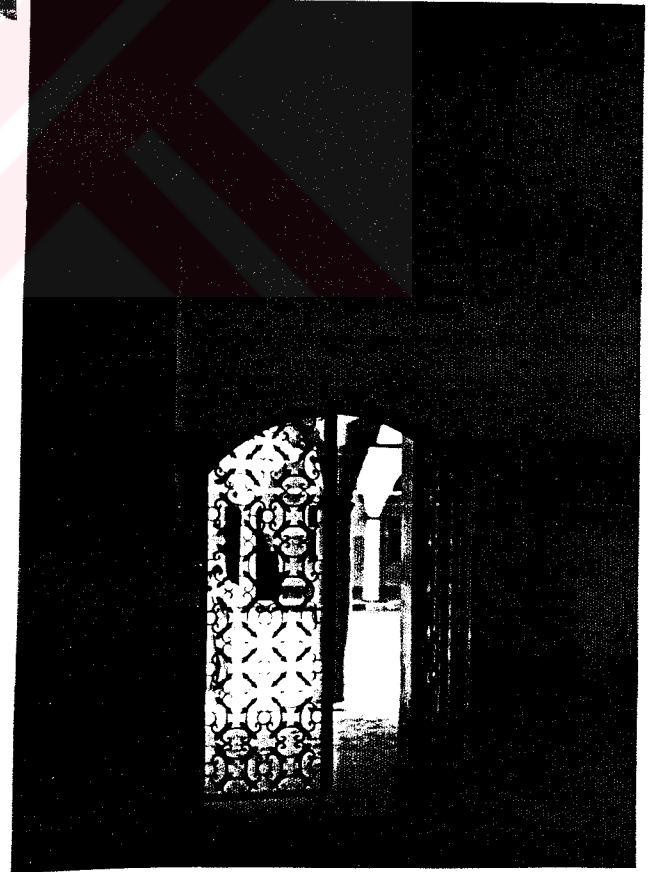
Resim 3.10. Atik Valide Darüşşifası avlusu

Resim 3.11. Atik Valide Darüşşifası sütunlar

Resim 3.12. Atik Valide Darüşşifası revakı

Resim 3.13. Atik Valide Darüşşifası avluya giriş

Resim 3.14. Atik Valide Darüşşifası avlusu

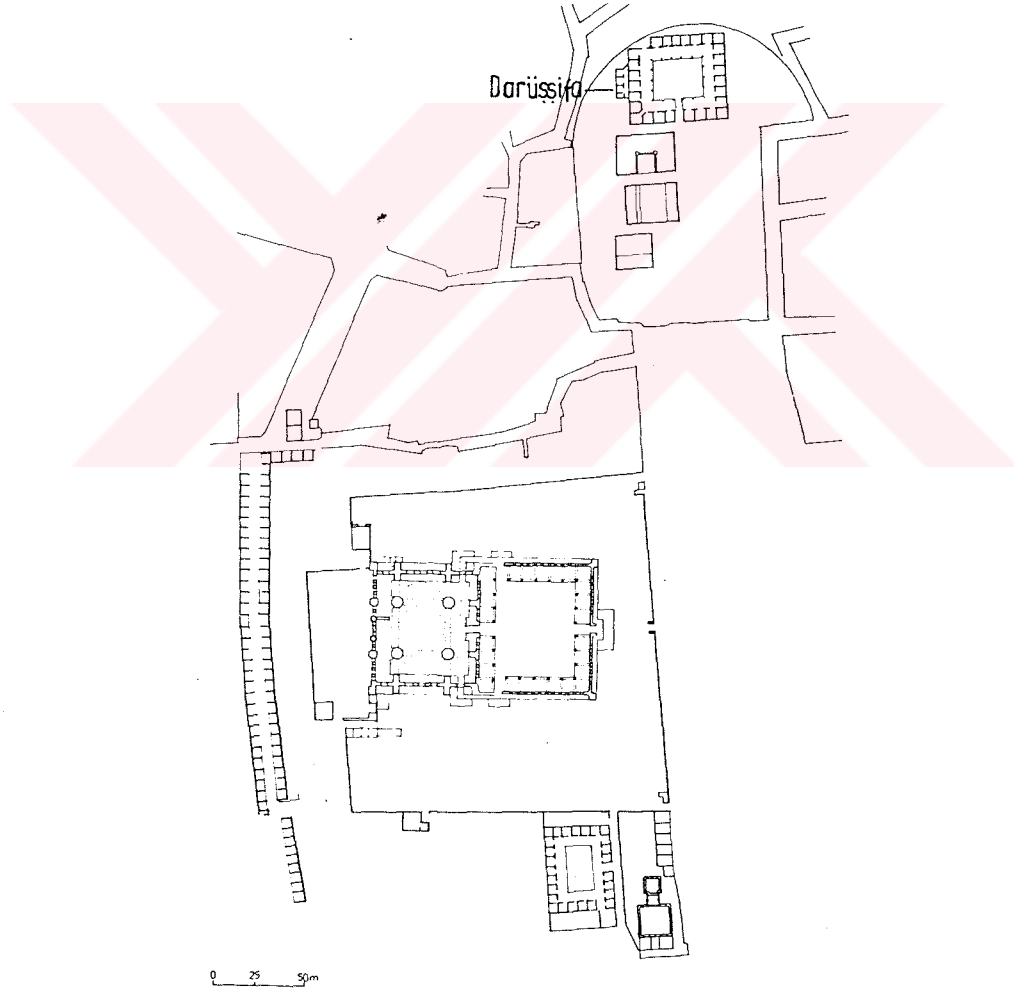
3.5 *SULTAN AHMET DARÜŞŞİFASI 1616 (1215)*

17. yy başında I. Ahmed'in (1603-1619) yılları arasında inşa ettirdiği külliye'nin darüşşifasıdır. Hipodrom'un güney ve doğu yönündeki alan üzerinde inşa edilmiş olan Sultan Ahmet Külliyesi, cami ve hünkar kasrı, türbe, darülhadis medresesi, darülkurra, sıbyan mektebi, çeşme ve sebiller, darüşşifa, imaret, dükkanlar, hamam, kira odaları, evler, mahzenler olarak geniş bir yapılar topluluğu olarak gerçekleştirilmiştir (Ahunbay, 1994:55).

Sultan Ahmet Külliyesi, külliye için sağlanabilen arsanın konumu ve programı nedeniyle Fatih ve Süleymaniye gibi büyük Sultan Külliyesi'nde görülen medreselerin tekrarından oluşan simetrik gruplaşmalara ve düzenli bir geometrik şemaya sahip değildir (Ahunbay, 1994:56).

Külliye yapılarının çoğu kible ve ona dik doğrultu esas alınarak yönlendirildiklerinden, temelde bir yön ve düzen fikri gözlenmektedir. Ayrıca işlevsel kümelenmeler yapılarak, Cami ve Hünkar kasrı, İmam Odaları, Eğitim Yapıları (medrese, darülkurra, sıbyan mektebi), Sağlık ve Sosyal Dayanışma yapıları (darüşşifa ve imaret "mutfak, fırın, kiler"), vakfa gelir sağlayan Arasta, Hamam ve Kira Odaları yakın ilişkiler içinde düşünülmüştür (Ahunbay, 1994:55).

Sultan Ahmet yakınında Mimar Mehmet Ağa'ya yaptırılan (Akar, 1970:40) darüşşifa 17.yy içinde inşa edilen tek tıp kuruluşudur. Sultanahmet Meydan'ında, Hipodrum'un batı ucunda Marmara'ya bakan yarım daire şeklindeki bir sahada su sarnıcı üzerinde Sultan Ahmet I. caminin sağında yaptırılmıştır (Bolak, 1950:38).

Çizim 3.13. Sultan Ahmet Külliyesi (İstanbul Ansiklopedisi'nden)

3.5.1 DARÜŞŞİFANIN MİMARİ ÖZELLİKLERİ

Plan Özellikleri:

Tabhane ve imaret ile birlikte planlanan ve günümüze tamamıyla ulaşamayan (Bolak, 1950:38) Osmanlı Devri'nin bu son Darüşşifası'nda da Güreşsever'e göre fonksiyonel mekanlara duyulan ihtiyaç, ana hatlarıyla klasik medrese plan şemasıyla karşılanmıştır (Cantay Güreşsever, 1992:107) (Çizim 3.14).

17.yy içinde inşaa edilen tek tıp kuruluşu olan yapının, 1939'da Prof. Dr. Süheyl Ünver'in kalıntılarından faydalanarak çizdiği planı mevcuttur. Darüşşifa'nın görünüşünü de yine kendisi çizmiştir (Altıntaş, 1973:35) (Çizim 3.14.).

Bu mevcut kroki planda, darüşşifanın kareye yakın dikdörtgen planlı olduğu, ortasında bir havuzun yer aldığı ve avluyu çeviren revakların arkasında kareye yakın mekanların sıralandığı görülmekte, bu mekanlar birer kapı ve pencere ile revaklara açılmaktadır. Yine Güreşsever'e göre darüşşifanın eski bir resminde mekanların kurşun örtülü kubbeleri ve bacaları görülmektedir (Cantay Güreşsever, 1992:107).

Ahunbay'a göre revaklı avluyu çevreleyen kare planlı, kubbe ile örtülen 26 odadan oluşan darüşşifanın plan düzeninde, hekimlikle veya hasta bakımıyla ilgili özel bir biçimlenme görülmemektedir. Tuvaletlerin yeri bilinmemekle beraber, girişin karşısında, hücrelerden daha dar bir mekan içinde yer aldığı gösterilen kuyu, Bizans döneminde sarnıca dönüştürülen Hipodrom Sarnıcı'ndan darüşşifanın da yararlandığını göstermektedir. Yapının hamamla bağlantısı, revak içinden geçilen bir hücre aracılığıyla sağlanmıştır. Küçük bir soyunma ve ılıklik kısmına bağlı, yan yana iki halvet hücresinden oluşan, hazne ve külhan kısmı doğuda olan hamamın kroki plana göre bahçeye açılan diğer bir kapısı bulunmaktadır. Hadika'da darüşşifanın birde mescidi olduğundan söz edilmektedir, ancak günümüze ulaşmayan bu yapının yerini saptamak mümkün olamamıştır (Ahunbay, 1994:61).

Cephe Özellikleri:

Ahunbay'a göre; darüşşifa ile birlikte, Hipodrom'un batı ucuna yerleştirilen imaret yapıları, cephesi dükkan dizisiyle perdelenen bir duvarla Sultanahmet Meydanı'ndan ayrılıyordu. Genel olarak Hipodrom ve çevresini fotoğraflayan sanatçılar, Külliye'nin bu cephesini çok uzaktan, net olmayan ayrıntılarla çizdikleri için, bu cephenin özgün durumunu ve tarih içindeki değişimini saptamak zor olmaktadır (Ahunbay, 1994:61).

Altıntaş ise çalışmasında; Sultan Ahmet Külliyesi ve Camii Türk mimarisinde yeni bir görüş ve anlayışın başlangıcı olduğunu cephelerin klasik mimariden farklıdır ve barok özellikler taşıdığını, Klasik devir ve barok devir arasında inşa edilmiş olan Külliye'nin darüşşifa yapısının da bu nedenle aynı özellikleri taşıyacağını belirtir (Altıntaş, 1973:35)

3.5.2 YAPININ GEÇİRDİĞİ EVRELER

Darüşşifa olarak kullanımı sırasında Evliya Çelebi'ye göre vakıfları kuvvetli olan yapının hastalarının çoğunu fakirler ve akıl hastaları oluşturur. Havası güzel ve hizmetçileri güler yüzlü kimseler hastalara her zaman can ve gönülden hizmet ederler. Nazırı olan Kızlarağası ise her zaman gelerek hastaların hatırını sorar (Evliya Çelebi, 1976:222).

Bir süre Kılıçhane olarak kullanılan bina 1867 yılında sanat okulu olarak kullanıma açılmış daha sonraları yerine yeni binalar yapılmıştır. (Akar, 1970:40)

Yapının Gördüğü Fiziki Müdahaleler:

17.yy'da istanbul'da yapılan tek darüşşifa olan Sultan Ahmet Darüşşifası 19.yy'ın ikinci yarısında Sanayi Mektebi'nin yapımı sırasında ciddi müdahaleler görmüştür. Hücreleri ve revakları yıkılan yapının dış duvarlarına ve kuzeydoğudaki basık kemerli kapısına dokunulmamış, revaklar ait bazı sütun ve sütun başlıkları yerlerinde korunmuş, bir bölümü okulun girişinde kullanılmıştır (Ahunbay, 1994:60). Meydanla Darüşşifa arasındaki yapıların batıda yer alanları kaldırılmış, doğudakiler ise elden geçirilerek okul

bünyesine katılmıştır. Bu yenileme sırada İmaretin meydan bakan cephesi de iki katlı bir düzene sokulmuştur (Ahunbay, 1994:60).

Güreşsever'e göre ise bu müdahalede darüşşifanın dış duvarlarının alt kısımları ile temeller dışındaki revaklar ve revaklar gerisindeki tüm mekanları yıkılmış, bu yıkımdan sadece Darüşşifa'nın giriş kapısı ile hamamı korunabilmiştir (Cantay Güreşsever, 1994, C.3:3).

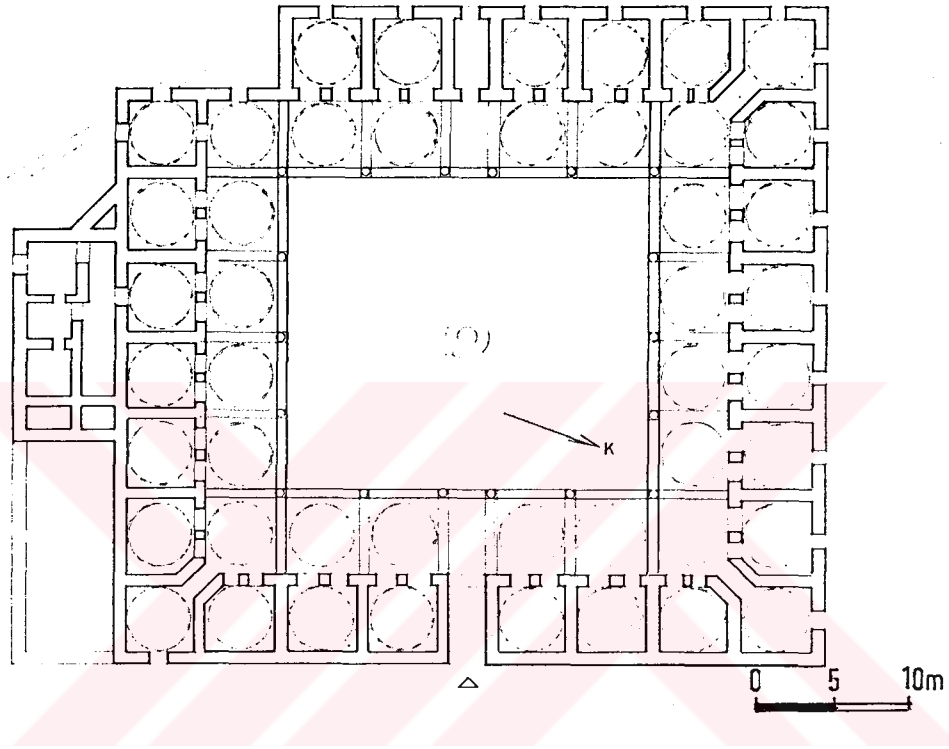
İki katlı okul şekline dönüştürülen yapının eski durumu hakkındaki bilgilerin büyük bir kesimi Süheyl Ünver'in yayınladığı şematik plana dayanmaktadır. Avlunun ortasında yer alan dairesel planlı havuza ait fotoğraflar da Süheyl Ünver tarafından yayınlanmıştır (Ahunbay, 1994:60).

3.5.3. BUGÜNKÜ DURUMU

1894 depreminden sonra meydana bakan cepheye bugün Marmara Üniversitesi Rektörlüğü olarak kullanılan Ziraat, Orman ve Maadin Nezareti binası yapılmış ve imaretin meydanla ilişkisi kesilmiştir (Ahunbay, 1994:61).

Resim 3.14. Sultan Ahmet Darüşşifası'nın eski bir resimde görünüşü(G. Cantay'dan)

Çizim 3.14. Sultan Ahmet Darüşşifası planı (Gönül Cantay'dan)

3. 6. İSTANBUL DARÜŞŞİFALARININ KARŞILAŞTIRILMASI

İstanbul'da fetihten 17 yıl sonra yapımı tamamlanan Fatih Külliyesi yapıları içinde yer alan ve bugün varlığını sadece belgelerden tanıdığımız Fatih Darüşşifası'ndan sonra inşa edilmiş olan, Haseki semtinde Haseki Darüşşifası, Süleymaniye semtinde Süleymaniye Darüşşifası, Üsküdar Toptaşı'nda bulunan Atik Valide Darüşşifası ve son olarak Sultan Ahmet'te yer alan fakat bugün sadece kalıntıları görülebilen Sultan Ahmet Darüşşifası'nın en önemli ortak özelliklerinden biri Fatih Külliyesi'nde olduğu gibi yine aynı isimlerle bilinen külliyelerin içinde planlanmalarıdır.

Mimar Sinan, Kanuni Sultan Süleyman adına inşa ettiği Süleymaniye Külliyesi'nde darüşşifa, tıp medresesi, eczane ve darü'l-akakir (droglar evi "ecza deposu") yapılarıyla bir tıp sitesi meydana getirmiştir. Böylece usta çırak yöntemiyle sürdürülen tıp eğitimi, darüşşifadan ayrı olarak ilk kez teorik tıp bilimlerinin okutulduğu bir tıp medresesi ve hastaya hizmetin sunulduğu darüşşifa yapısı ve yine tedavi ile ilgili ilaçların üretildiği eczane ile diğer darüşşifalara dağıtımını gerçekleştirecek olan droglar evi, Osmanlı İmparatorluğu'nda tıp eğitime ve insan sağlığına verilen önemin ulaştığı noktayı belirler.

Bugün mevcut olan bu darüşşifa yapıları bulundukları alanlarda topoğrafik şartlara uygun olarak konumlandırılmışlardır.

Haseki Darüşşifası'nın düz bir alanda, Atik Valide ve Süleymaniye Darüşşifaları'nın ise eğimli bir arazide planlandığı görülür. Atik Valide Darüşşifası'nın avlusunda görülebilen kot farkı, Süleymaniye Darüşşifası'nda oluşturulmuş bodrum katlarla ortaya çıkar. Sinan özellikle Süleymaniye Darüşşifası'nda arazinin eğimini ustaca kullanmış, yapıda üç farklı kotta oluşturduğu bodrum katlarla bu eğimden faydalanmıştır.

Ortasında şadırvan bulunan bir avluyu çevreleyen kubbelerle örtülü revakın gerisinde mekanların yer aldığı klasik medrese plan şemasında inşa edilen Fatih Darüşşifası'ndan sonra inşa edilen Haseki Darüşşifası plan kuruluşu ile Fatih Darüşşifası'ndan farklıdır. Burada daha önce ilk kez Edirne II.Bayezid Darüşşifası'nda uygulanmış olan ve küçük

bir alanda az personel ile kısa zamanda daha fazla randıman almayı amaçlayan merkezi plan şeması uygulanmıştır. Yapı, merkezi sekizgen avlunun etrafında yer alan kubbeli mekanlar şeklinde düzenlenmiştir. Her mekan yine bir merkez konumundaki eyvanlara, eyvanlar ise merkezi sekizgen avluya açılır.

Haseki Darüşşifası'ndan sonra Kanuni'nin Mimar Sinan'a yaptırdığı 2. darüşşifa yapısı kendi adıyla anılan semtte yer alan Süleymaniye Darüşşifası'dır. Süleymaniye Darüşşifası, darüşşifa mimarisinde Osmanlı'ların ulaştığı düzeyin göstergesidir. İstanbul'daki darüşşifalardan farklı olarak iki avlu etrafında kubbe ile örtülü revakların yer aldığı klasik medrese plan şemasında fakat bitişik iki medrese olarak planlanmıştır. Avlulardan birinin etrafında kareye yakın mekanlar bulunurken diğer avlu etrafında ise sadece darüşşifa için gerekli olan az sayıda mekan oluşturulmuştur. Sinan darüşşifanın oturduğu alanı özgürce kullanmış, hiçbir sınırlamaya gitmeden bir hastane yapısı için gerekli olan ferah mekanların oluşmasını sağlamıştır. Süleymaniye Darüşşifası'ndan sonra yine Sinan tarafından inşa edilmiş olan Atik Valide Darüşşifası ise bir avlu etrafında revak ve gerisinde mekanların bulunduğu avlulu klasik Osmanlı medrese plan şemasında oluşturulmuştur. İnşa edilmiş diğer darüşşifalardan farklı olarak imaret yapısına bitişik planlanmıştır.

Tüm darüşşifalarda kullanılan örtü sistemi kubbe ve tonozdur. Haseki Darüşşifası dışındaki tüm darüşşifalarda bir revak sistemi mevcuttur. Avluların çoğu dikdörtgen ya da kare formludur. Yalnız Haseki Darüşşifası'nın merkezi avlusu sekizgendir ve mekanlara diğer darüşşifalardan farklı olarak, oluşturulmuş eyvanlardan girilir. Fatih, Atik Valide, Süleymaniye ve Sultan Ahmet Darüşşifaları'nın külliyelerine ait hamamlarından başka kendi bünyelerinde hastaların hizmetine sunulmuş hamamları bulunmaktaydı. Aynı zamanda Fatih ve Atik Valide Darüşşifaları'nın bir mecidleri olduğu bilinmekle beraber, Süleymaniye ve Sultan Ahmet Darüşşifaları'nda da birer mescidin varlığından söz edilmektedir. Bunun yanı sıra Haseki Darüşşifası'nda da mescid ve hamam bulunduğu dair herhangi bir bilgiye rastlanılmamıştır. Diğer darüşşifalardan farklı olarak Süleymaniye Darüşşifası'nın kendine ait bir fırın bulunmaktadır. Diğer İstanbul darüşşifalarının hiçbirinde böyle bir mekanın varlığı bilinmemektedir. Süleymaniye

Darüşşifası'nda avlulardan birini ortasında bir şadırvan mevcutken, diğer İstanbul darüşşifalarının tümünün avlularında böyle şadırvanların bulunduğu dair görüşler vardır.

Bugün mevcut olan tüm İstanbul darüşşifalarının ana malzemesi taştır. Duvar örgülerinde, bacalarda, kemer, kubbe ve tonozlarda tuğla kullanılmıştır. Haseki Darüşşifası'nda kubbeler kurşun taklidi şapla sıvanırken, Atik Valide Darüşşifası'na muhdes bir katın atılmasıyla kubbelerin yerini kiremit örtülü kırma bir çatı almıştır. Süleymaniye Darüşşifası'nda ise kubbeler kurşunla kaplanmıştır. Mermer ise sütun ve sütun başlıklarında kullanılmıştır. Isıtmanın odalardaki ocaklarla sağlandığı Atik Valide ve Haseki Darüşşifaları'nda ocaklar alçı yaşmaklı olup Süleymaniye Darüşşifası'nda ise fırın ve çamaşırhane dışındaki hiçbir mekanda ocak bulunmamaktadır. Bununla beraber tepe pencerelerinin çoğunda da alçı revzenler kullanılmıştır.

Tüm darüşşifalarda sütun başlıklarındaki stalkatitler, kapı ve pencere etrafında dönen profiller dışında herhangi bir bezeme unsuruna rastlanmaz. Sadece Atik Valide Darüşşifası'nda kalemişleri az da olsa görülebilmektedir. Oldukça sade olarak yapılan tüm bu yapılarda uyum sadece mimari unsurlarla sağlanmıştır.

İstanbul'da bulunan tüm darüşşifaların birer vakfiyelerinin olduğu ve bu yapıların uzun yıllar bu vakfiye şartlarına göre işletildiği bilinmektedir. Hemen her vakfiyede darüşşifada çalışacak personelin niteliklerinden, alacakları ücretlere, darüşşifanın işleyiş sistemine ve yapının hizmetlerini devam ettirilebilmesi için gerekli vakıfların nerelerden sağlanacağına dair bilgiler mevcuttur.

Bugün Fatih ve Sultan Ahmet Darüşşifaları dışındaki tüm darüşşifalar Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından Diyanet İşleri Başkanlığı'na kiralanmıştır. Hepsi birer eğitim merkezi olarak kullanılan bu darüşşifalarda özgün yapı elemanları işlev değişiklikleri nedeniyle ya yok edilmiş, yada değiştirilmiştir.

BÖLÜM IV

IV. SÜLEYMANİYE DARÜŞŞİFASI 1557 (963)

4.1 SÜLEYMANİYE KÜLLİYESİ ve SÜLEYMANİYE DARÜŞŞİFA'SININ KÜLLİYE İÇİNDEKİ KONUMU

Süleymaniye Külliyesi:

Eminönü ilçesinde kendi adıyla anılan semtte yer alan Süleymaniye Külliyesi Kanuni Sultan Süleyman'ın (1520-1566) uzun hükümdarlık süresi içinde, annesi Hafsa Sultan ve eşi Hürrem Sultan için yaptırdığı külliyelerden sonra kendisi için yaptırdığı üçüncü külliye yapısıdır.

Mimar Sinan'ın inşa ettiği Külliye, Kanuni devrinde çıkan Eski Saray'ı ve etrafındaki mahallelerle Haliç'e kadar olan alanı ve Küçük Pazarı yok eden büyük bir yangından sonra açılan (Gürkan, 1970:262) yaklaşık 60 dönümlük eğimli bir alana kurulmuştur (Değer, 1992:189). Cami, beş adet medrese (evvel, sani, rabi, salis ve darülhadis), tabhane, darüzziafe, darüşşifa, tıp medresesi, kervansaray, sıbyan mektebi ve gelir sağlayan odalar, dükkanlar, Tiryakiler Çarşısı ile Kanuni ve Hürrem Sultan'a ait iki türbeden oluşmaktadır* (Çizim 4.1.).

Külliye'nin, Kanuni Sultan Süleyman adına düzenlenen, orjinal vakfiyesi ve caminin ana kapısı üzerindeki kitabesinden, Külliye'nin yapım yıllarına ait genel bir tarih çıkarılırsa da, külliyenin tüm yapılarının tamamlanması yaklaşık dokuz yıl kadar sürmüştür (Cantay Güreşsever, 1992:97).

Süleymaniye Camii ve bağlı yapıları ile ilgili önemli bilgileri veren Süleymaniye Vakfiyesi Kuban'a göre Caminin ibadete açıldığı Evahir-i Zilhicce 964 yani 15-25 Ekim 1557'de,

* Osman Nuri Ergin imaret kelimesini; külliye bütünü içinde halkın ihtiyaçlarını karşılayan yapılar topluluğu olarak alırken (Ergin, 1939:39),

Doğan Kuban imaret kelimesini, darüzziafe yapısı için kullanmıştır (Kuban, 1994,C.7:98).

Türkçe sözlüğe göre imaret; fakirlere yemek dağıtılan aşhane olarak tanımlamıştır.

İ. Hakkı Uzunçarşılı; darüzziafe ve tabhane için imaret kelimesini kullanmıştır (Uzunçarşılı, 1964:641)

Barkan'a göre ise 7 Recep 964 yani 6 Mayıs 1557'de düzenlenmiştir (Kuban, 1994b, C.7:96).

Vakfiyesine göre; Külliye bitmeden önce, çalışacak yüzlerce insanın görev ve kimlikleri tanımlanmış, verilecek ücretler saptanmış, Külliye'nin işlemesi ve bakımı için gerekli bütün eşya ve malzeme belirlenmiş ve bu işlevin sonsuza dek sürmesi için gerekli vakıflar sağlanmıştır (Kuban, 1994b, C.7:96).

Buna göre Cami ve bağlı yapılara vakıf olarak, Cami'nin dış avlu kapıları üzerinde, Hamam'ın yakınında, Tıp Medresesi yakınında Darüşşifa'nın altında, batıda su yolu üzerinde ve Eski Saray'dan alınan yerlerde bazı odalar inşa edilmiştir. (Cantay, Tanju, 1989:46)

Külliye'yi oluşturan yapılar topluluğunda cami ve yapıların inşası genel olarak birlikte yürütülmüştür. İmaret ve Darüzziyafe 1555 yılı sonunda bitirilmiş, Darüzziyafe (Mekel) kubbelerinin mermer alemleri ise 1557 yılında yerleştirilmiştir. Darülhadis Medresesi'nin inşasına 1552 yılı şubat ayında, Darüşşifa'nın inşasına 1552 yılı Nisan ayında başlanmış her iki yapı da 1557 yılında tamamlanmıştır (Cantay Tanju, 1989:19).

Ömer Lütfi Barkan Süleymaniye Camii ve İmareti İnşaâtı (1550-1557) çalışmasında; Caminin yeri seçilirken sokakların dar ve çoğunlukla insanların yaşadığı bir mekan olmamasına dikkat edildiğini, böylelikle hem inşaat için gerekli olan malzemelerin nakledilmesi, hem de inşaat sırasında yakın çevrede bulunan halkın rahatsız olması, yolların tıkanması ve yapılması zorunlu kamulaştırmalar nedeniyle üzerinde yaşanan mekanların yıktırılması gibi sakıncaların önlenmek istendiğini, bu nedenle inşaatın yapılacağı alandaki saraylarla, hazine ambarı ve bazı dükkanların satın alınarak yıktırılmasının ise kısa zamanda tamamlandığını belirtmiştir. Böylece 1018 Kasımının başında bu binaların yıkılarak sahanın açılması ve şantiye için gerekli malzeme depoları, demirci ve neccarlara ait atölyeler, idareciler için özel daireler.. gibi mekanlar oluşturulmasından iki ay kadar bir zaman sonra (1019 yılı başında) devlet büyükleri ve

kalabalık bir halk kitlesinin katılımıyla Külliye'nin temeli atılmıştır (Barkan, 1972, C.1:51).

Süleymaniye Külliye'sini oluşturan yapılar topluluğu Cami merkez olmak üzere eğimli bir arazide, ilk olarak 15.yy'da Fatih Sultan Mehmet'in inşa ettirdiği Fatih Külliyesi'nde de algılanan geometrik bir düzende yerleştirilmişlerdir. Planlar incelendiğinde Sinan'ın Süleymaniye Külliyesi'nin araziye yerleştirilmesinde Fatih Külliyesi'nden etkilendiği düşünülebilir. Külliye'nin kuzeyinde kubbeli, şadırvanlı ve revaklı bir avlusu, güneyinde ise Kanuni ve Hürrem Sultan'ın türbeleri yer alan cami pencerelerle hafifletilmiş duvarlarla sınırlanmıştır. Cami ve türbeleri sınırlayan bu duvarların güney-doğu köşesinde, bir sıra kubbeli mekanlar şeklinde uzanan darülhadis medresesi bulunur. Doğuda ise Darülhadis Medresesi karşısında Külliye'nin Hamamı, hamamın hemen karşısında ise Salis (üçüncü) ve Rabi (dördüncü) medreseleri ile bu yapılar grubunun kuzey ucunda ise Mimar Sinan'ın türbesi bulunmaktadır. Külliye'nin diğer üç medresesi ve Sıbyan Mektebi, Evvel (birinci) ve Sani(ikinci) medreseleri ile tıp medresesi ise batıda yer alır. Bu medreseler önünde "Tiryakiler Çarşısı" dükkanları sıralanır. Cami ve medrese yapılarının kuzeyinde ise, kuzey-doğudan başlayarak Tabhane, Darüzzıyafe ve Darüşşifa yapıları sıralanır (Çizim 4.1).

Cami ve Türbelerin oturduğu alan dışında, arazinin çok eğimli olması nedeniyle Külliye'nin bazı öğeleri topoğrafik şartlara uygun olarak değişik kotlarda inşa edilmiştir. Bu şekilde Sıbyan Mektebi, Evvel ve Sani Medreseleri ile Tıp Medresesi yüksek bir kotta altlarına dükkanlar yerleştirilerek; Darüşşifa, Darüzzıyafe ve Tabhane daha alçak bir kotta eğimden yararlanılarak altlarına Kervansaray ve Dükkanlar yerleştirilerek; Salis ve Rabi Medreseleri de altlarına hücreler yapılarak; Darülhadis Medresesi ise arazi eğrilerinin yönüne uymak için bir istinat duvarı yardımıyla arazi doldurularak ve diğer yapılara göre farklı yönlendirilerek; Cami'nin dış avlusu ise tümüyle dolgu bir arazi üzerine istinat duvarları içine dükkanlar ve odalar yerleştirilerek inşa edilmişlerdir (Kuban, 1994b, C.7:98) (Çizim 4.2) (Resim 4.1).

Külliye'nin eğimli arazide konumlanmasından dolayı Darüşşifa'nın bodrum katına, Haliç'e bakan cephesine dükkanlar yerleştirilmiş, Darüzzıyafe'nin altında ise kervansaray planlanmıştır. Bazı kaynaklarda Darüşşifa'nın altındaki mekanların da ahır olarak kullanıldığına ilişkin bir takım yorumlar varsa da yapılan araştırmada bunu doğrulayan herhangi bir belgeye rastlanmamıştır.

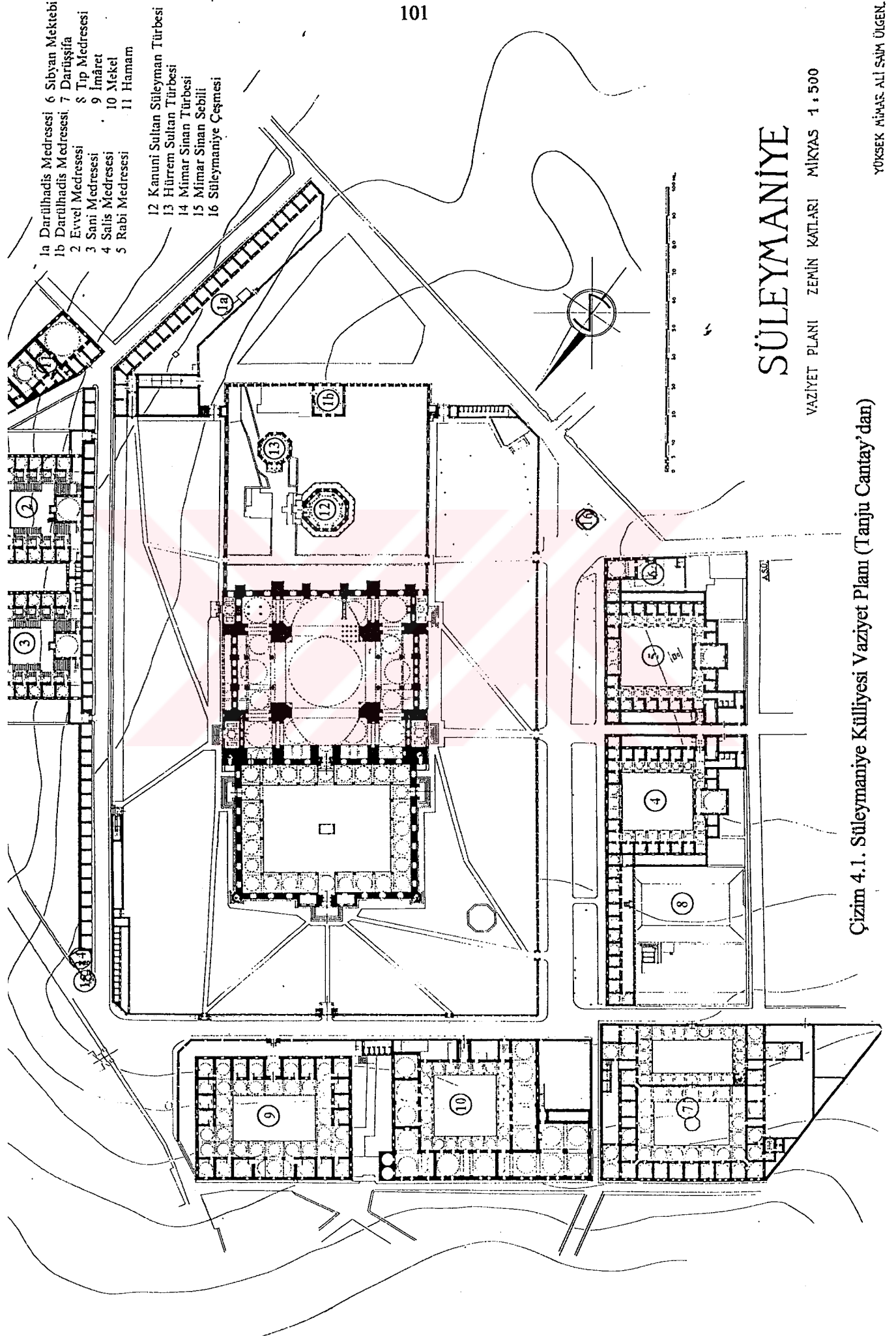
Araziye büyük bir ustalıkla yerleştirilen Külliye Osmanlı klasik döneminin şantiye organizasyonunda, kullanılan malzeme ve yapı tekniğinde 16.yy'da ulaştığı düzeyi göstergesidir. Planlama ve yapı tekniğindeki bu ustalık dışında, tarihsel, sosyokültürel ve ekonomik açıdan Külliye Klasik Dönemin simgesi olmuş, yapıların sayı ve nitelikleri ise Külliye'nin işlevsel boyutlarını ortaya koymuştur.

Darüşşifa'nın Külliye İçindeki Konumu

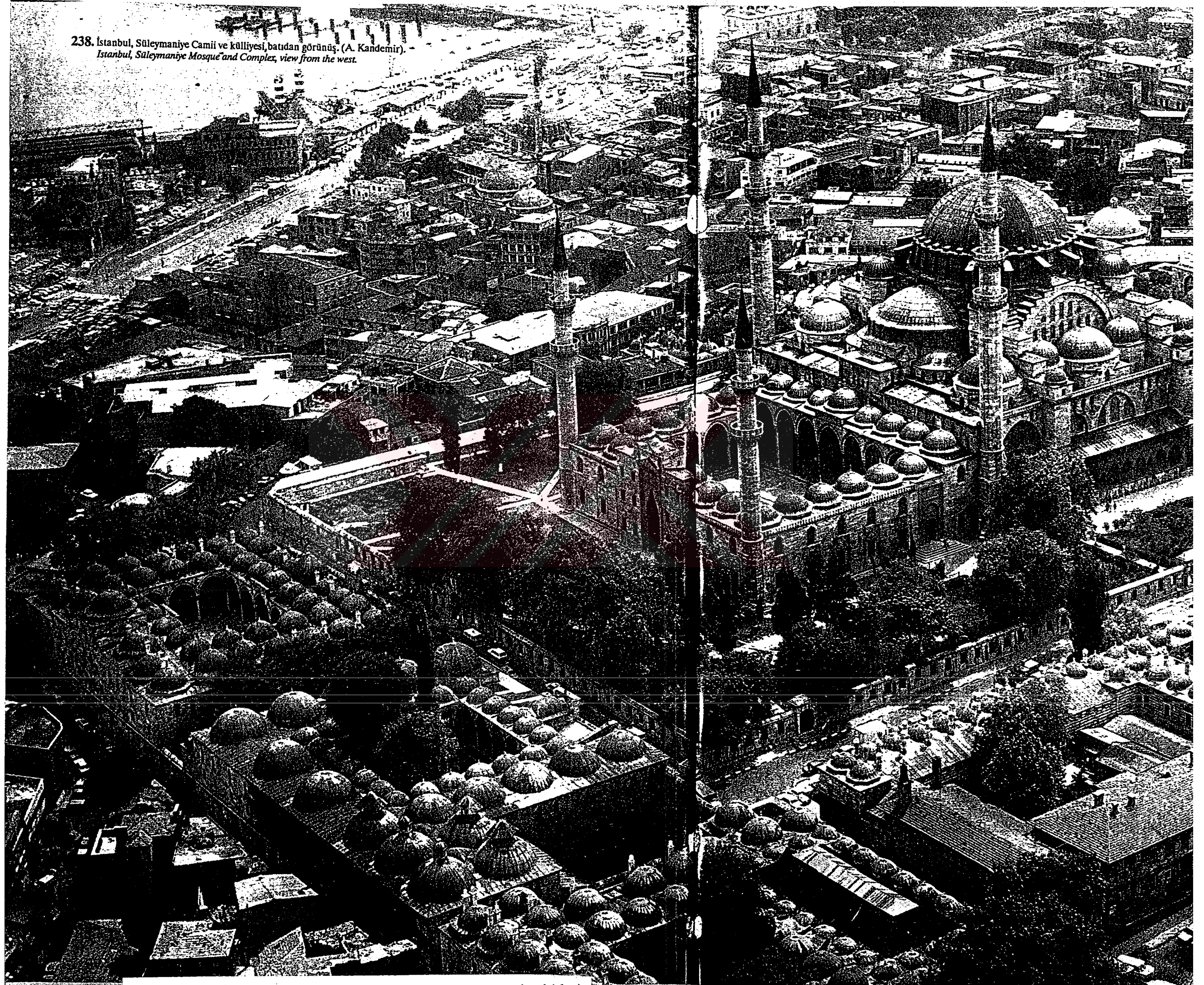
Süleymaniye Külliyesi halkın her türlü ihtiyacını karşıladığı cami, darüzzıyafe, tabhane, sıbyan mektebi ve hamam dışındaki medreseleri ile günümüz üniversitelerinin kampüs kavramının yaşatıldığı bir eğitim kompleksi olmuştur. İstanbul'da Fatih Külliyesi'nden sonra tıp alanında eğitim ve poliklinik tüm çalışmaların bir bütün olarak ele alındığı Süleymaniye Darüşşifası ve Tıp Medresesi külliyenin bütünü içinde önemli işlevsel bir grup oluşturur (Çizim 4.2).

Ömer Lütfi Barkan, Bina Emni'ne ve Mimar Baş'na hitab eden 4 Rebi'ul-evvel 959 (1 Mart 1552) tarihli bir hükümde : "Haliya saray-ı 'atryk'da bina olunan İmaret-i Amirede timarhane dahi bina olunmak emrim olmuştur, buyurdumki timarhane yerin tedarik idüp ne vechile tedarik ittigünüz arz eyiyesiz" denildiğini, bu hükümle darüşşifa inşaatının hazırlıklarına 959 yılı Mart'ında başlanmış olabileceğini belirtir (Barkan, 1972, C.1:78).

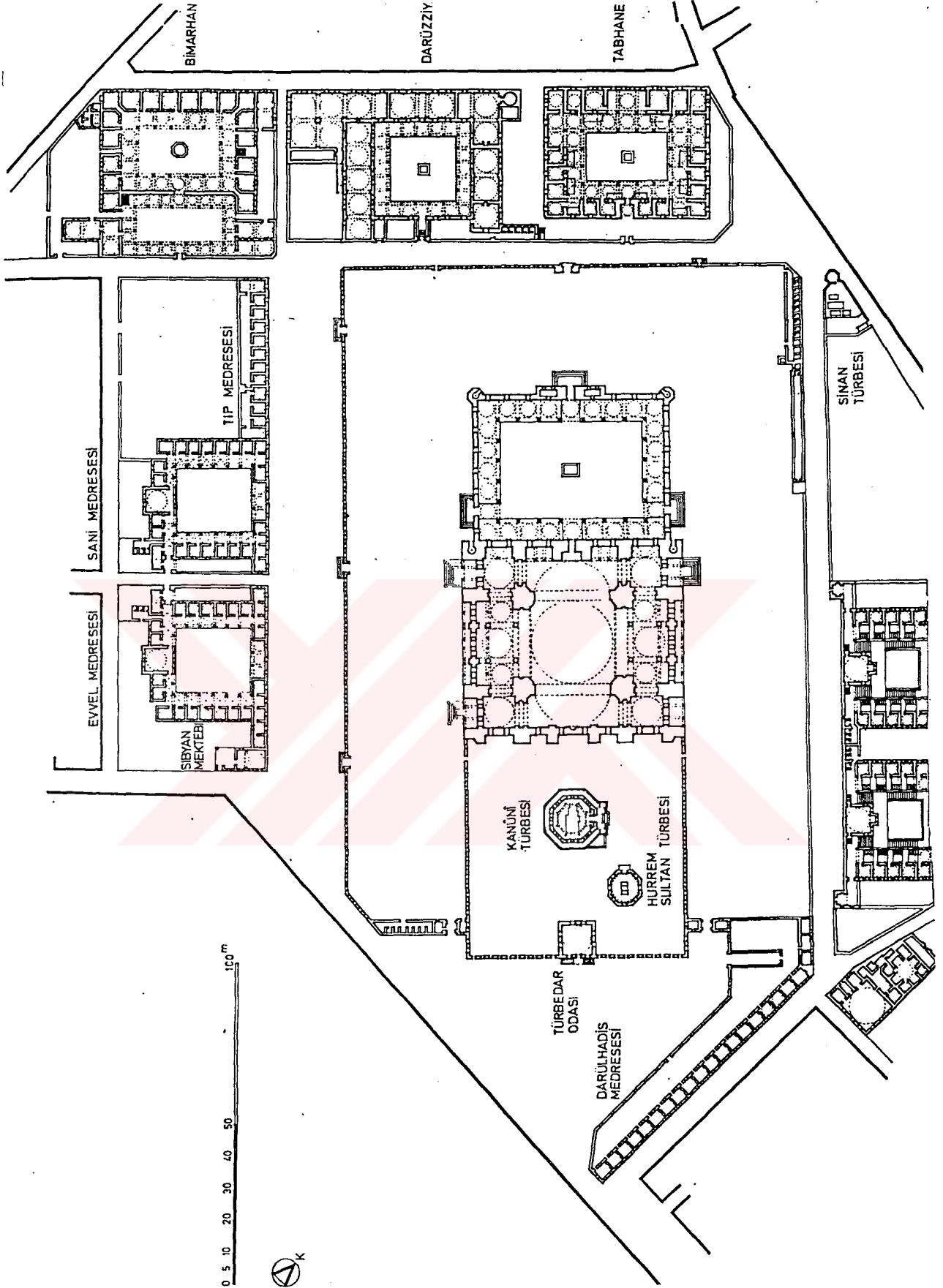
Cami inşaatı H.957-964/M.1550-1557 arasında, diğer yapıların inşaatı ise H.961-966/Ekim1553-Mayıs 1559'a kadar sürmüştür, külliyenin kuzeybatısında yer alan darüşşifa ve tıp medresesi de 963/M.1557 yılında tamamlanmıştır (Cantay Güreşsever, 1992:97).

238. İstanbul, Süleymaniye Camii ve külliyesi, batıdan görünüş. (A. Kandemir).
İstanbul, Süleymaniye Mosque and Complex, view from the west.

Resim 4.1. Süleymaniye Külliyesi'nin batıdan görünüşü (A.Kandemir'den)

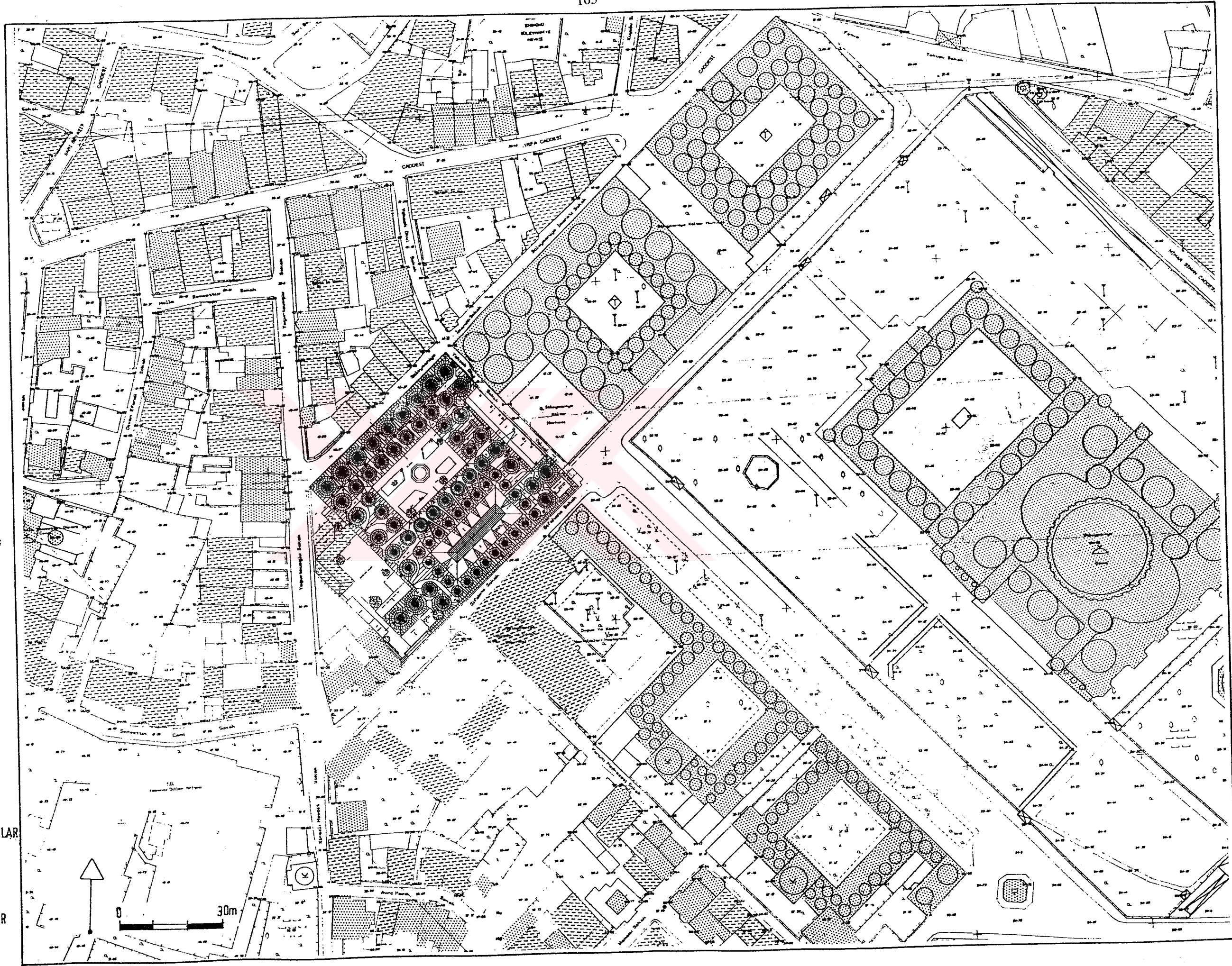
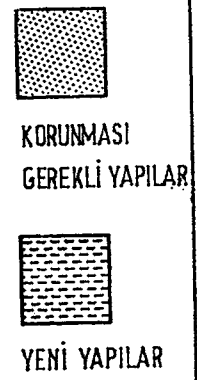

Çizim 4.2. Süleymaniye Külliyesi vaziyet planı (Gönül Cantay'dan)

1974'ten bu yana Kuran Kursu olarak kullanılan darüşşifa bugün İstanbul'un yoğun ticaret merkezlerinden birinin ortasında yer almakta ve bu nedenle bünyesinde bulunan imalathanelerin dışında, çevresindeki yapıların çoğu atölye olarak kullanılmaktadır (Çizim 4.7). Darüşşifa etrafında betonarme binaların ve kat yüksekliklerinin zaman içerisinde arttığı, tarihi yapıların bozulmalar nedeniyle tarihsel kimliklerini kayb ettikleri (Çizim 4.3-4.6), yeni yapıların bulundukları tarihsel çevreye uyumlu olmadıkları (Çizim 4.5), tarihsel yapıların ise ciddi koruma sorunlarının bulunduğu gözlenmektedir (Çizim 4.4).

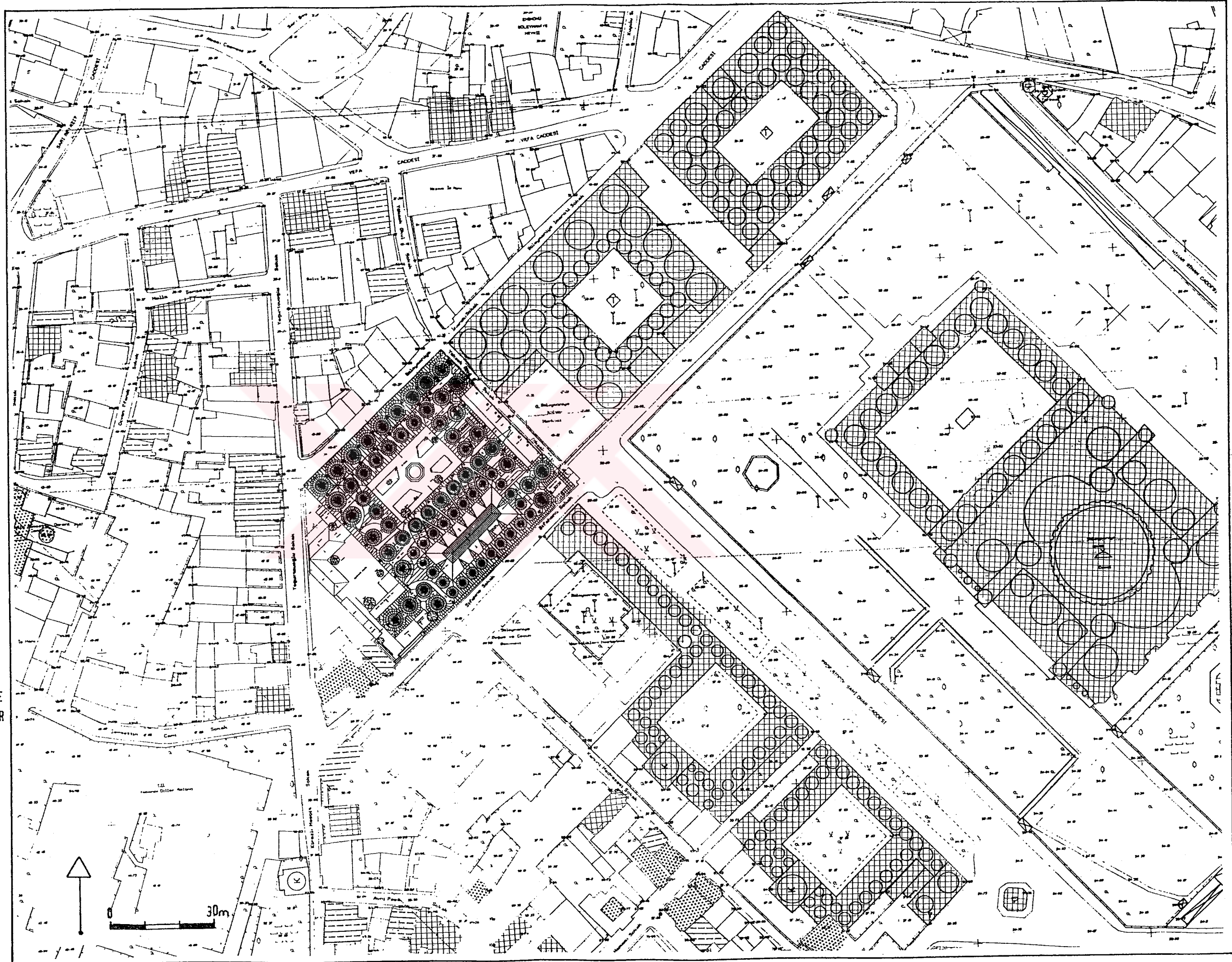

Çizim 4.3.
ÇEVRE ANALİZİ

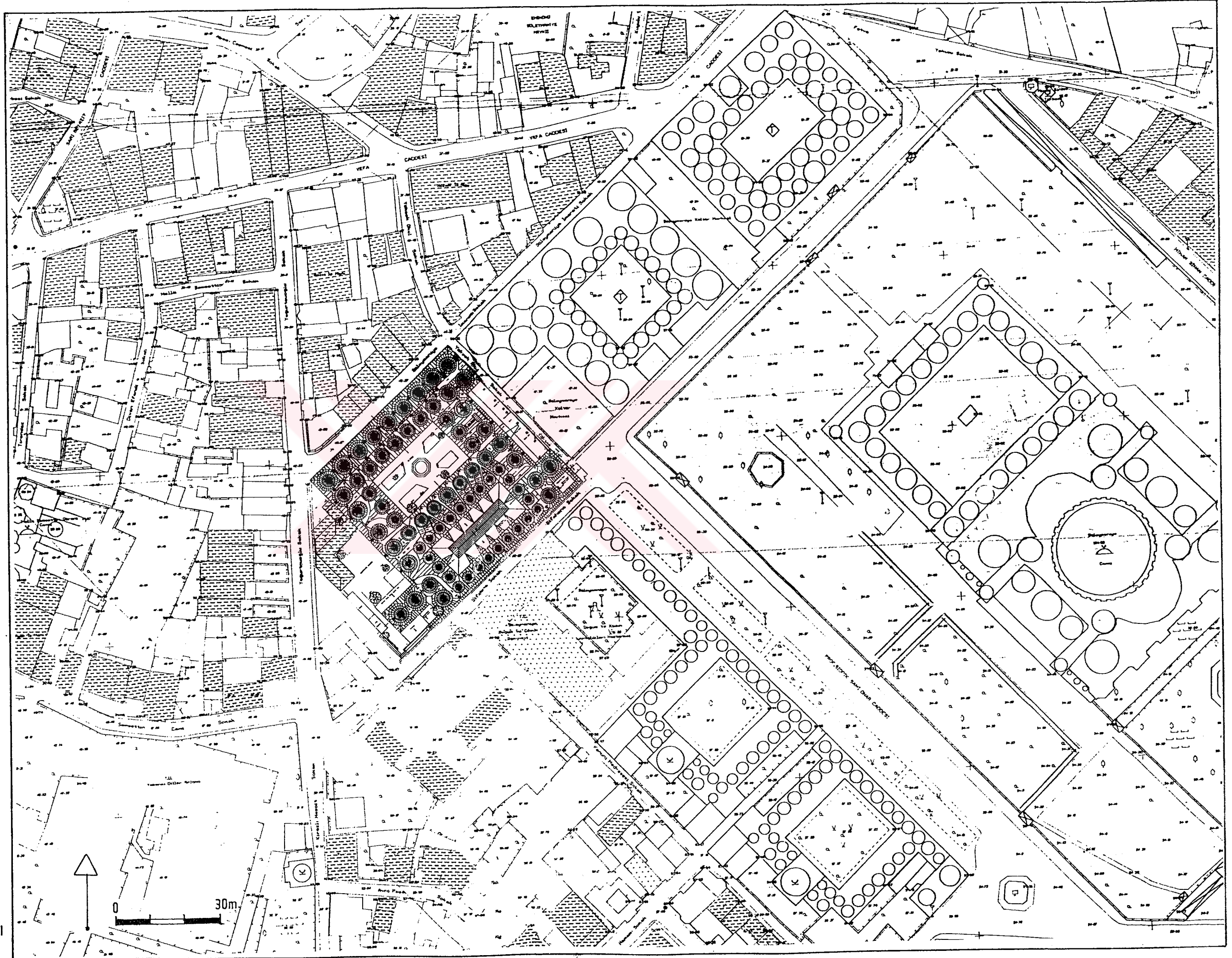
Çizim 4.4.
TARİHSEL YAPILAR
ANALİZİ

- ACIL MÜDAHALE
GEREKTİRENLER
 BAKIM ONARIM
GEREKTİRENLER
 İYİ DURUMDA
OLANLAR

Çizim 4.5
YENİ YAPILAR
ANALİZİ

- UYUMLU YENİ YAPILAR
 TARİHSEL ÇEVREYE AYKIRI YENİ YAPILAR

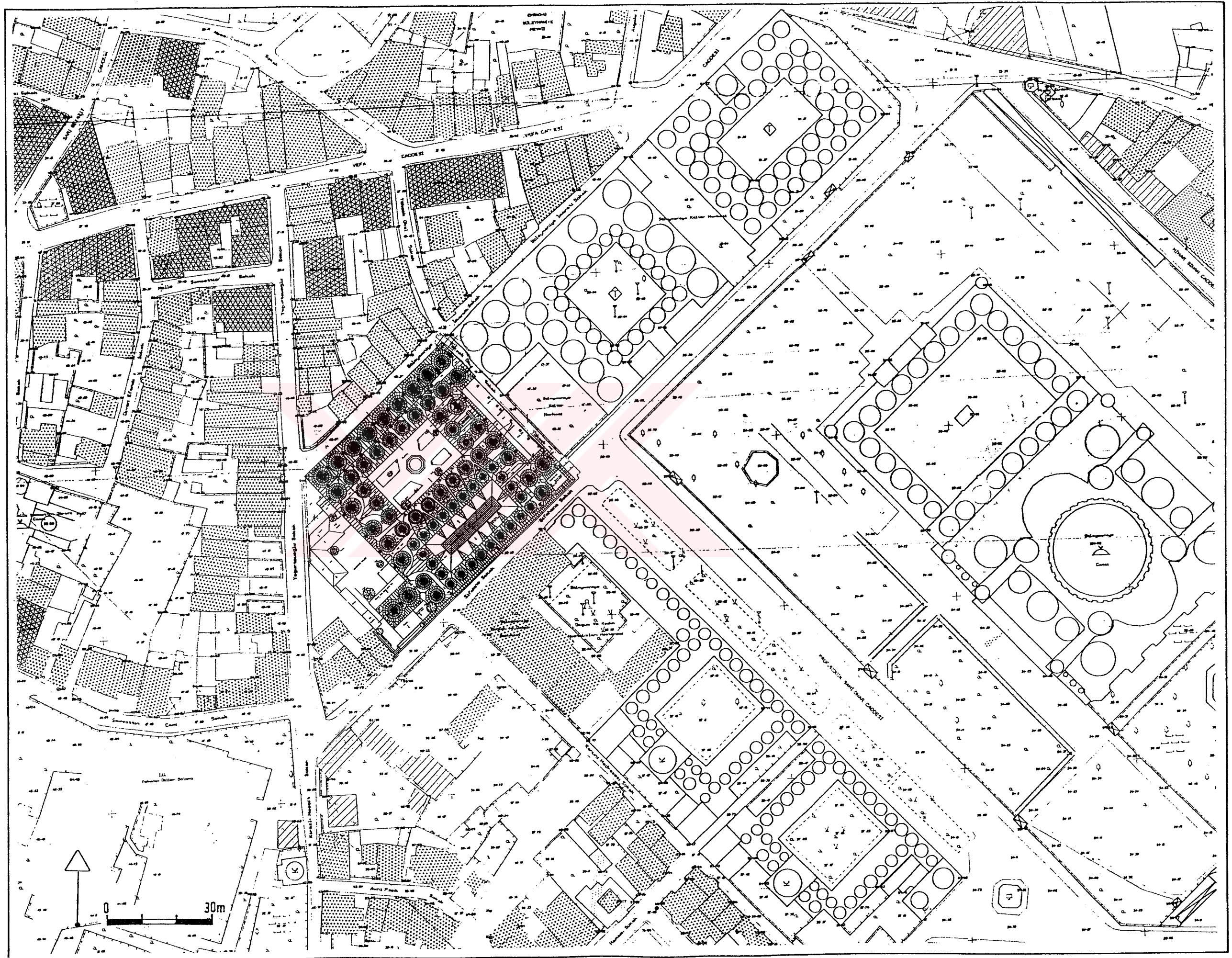

Çizim 4.6.
KAT ANALİZLERİ

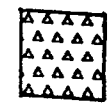

2 ve 3 KATLI
YAPILAR

4 KAT ve ÜSTÜ
YAPILAR

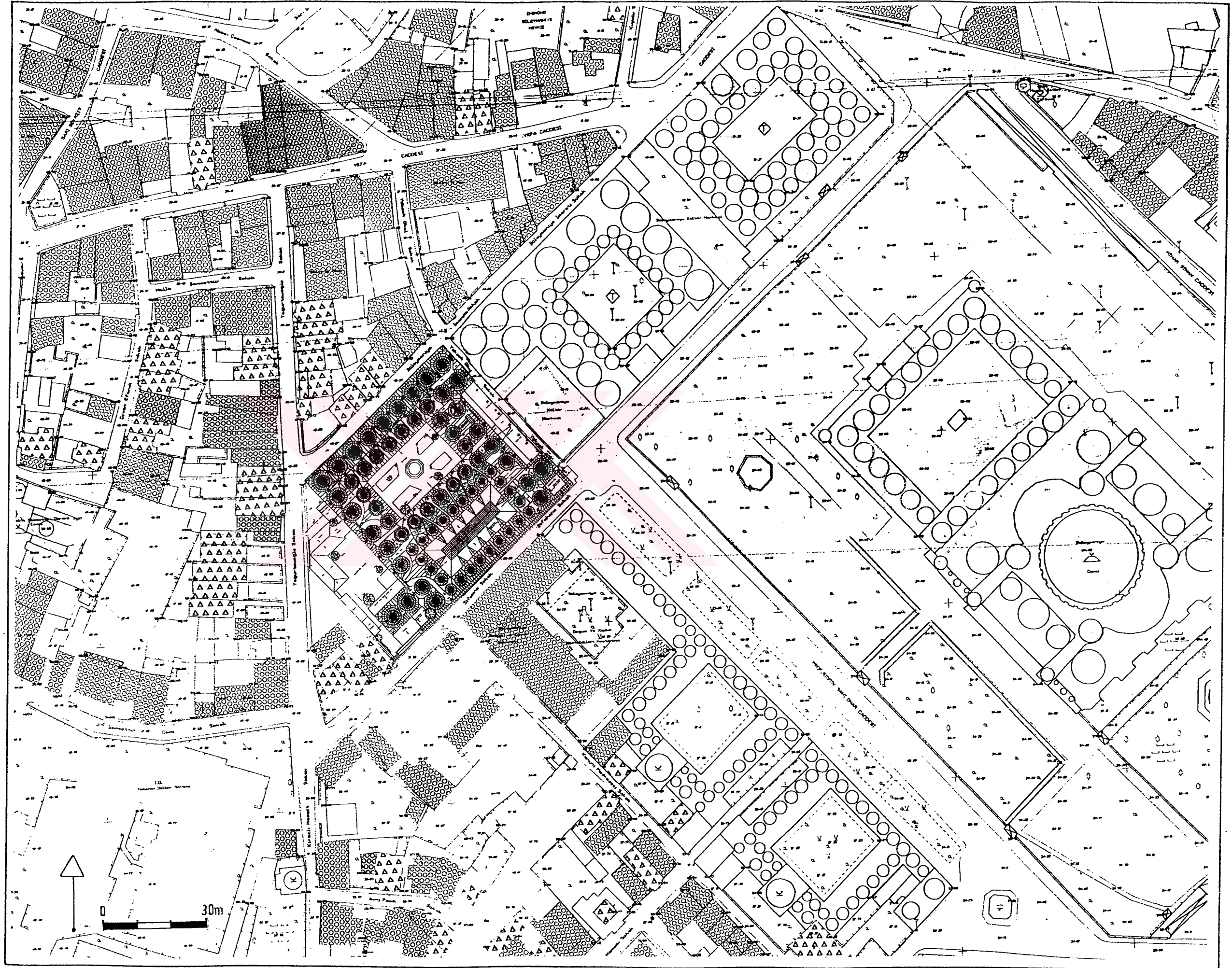
Çizim 4.7
İŞLEY ANALİZİ

KONUT

TİCARET

4.2. *DARÜŞŞİFA'NIN İŞLEVSEL ÖZELLİKLERİ*

Tıp Eğitimi için şifahanelerden bağımsız olarak kurulmuş bir eğitim ve öğretim kurumu, Kanuni, Süleymaniye Külliyesi'ni kurana kadar ne Selçuklular da ne de Osmanlılar da düşünülmemiştir. Böylece Darüşşifa ve Tıp Medresesi'nin birarada olması Tıp Eğitiminin teorik ve pratik olarak iki kısımda verilmesini sağlamıştır.

Darüşşifa'nın bir diğer özelliği ise Tıp Medresesi'nden başka kendisine bağlı Dar-ül Akakir(droglar evi) denen büyük bir ecza deposunun bulunmasıdır. Bu ecza deposu Darüşşifa ile medreseyi ayıran dar sokakta Tiryakiler Çarşı'sının bulunduğu caddeye açılmaktadır. Bugünkü Süleymaniye Doğum Hastanesi'nin köşesinde bulunan bu ecza deposu İstanbul'un diğer hastanelerinin, ilaç gereksinimlerini de karşıladı (Şehsuvaroğlu vd., 1984:79).

Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde Süleyman Han diye bahsettiği bu darüşşifada Allah'ın emriyle buraya gelen hastaların üç günde iyi olduğunu ve darüşşifanın son derece usta, kan alıcı hekim ve cerrahlarının bulunduğunu bildirmektedir (Evliya Çelebi, 1976, C.1:222).

Başlangıçta tam teşekküllü bir hastane konumunda olan ve devrin en ünlü hekimlerinin görev yaptığı Darüşşifa zaman içerisinde bir çok farklı fonksiyonu da üstlenmiştir.

Vakfiyesine göre darüşşifa:

Süleymaniye Darüşşifası'nın işleyiş sistemi ile ilgili bilgileri alabileceğimiz en sağlam kaynak Süleymaniye Vakfiyesi'dir.

Vakfiyede Darüşşifa'nın ve Tıp Medresesi'nin çalışma düzenleri, çalışan kişiler ve görevleri ve vakfedilen mallar açıkça belirtilmiştir. Buna göre Darüşşifa için Kanuni Sultan Süleyman'ın vakfettiği para; Sömbeki, Rodos, Sakız ve İstanköy adalarından gelmekteydi (Değer, 1992:191).

Vakfiyeye göre; Darüşşifa'da biri başhekim olmak üzere üç tabip, iki göz hekimi, iki cerrah, bir eczacı, iki eczacı kalfası, bir ilaç kilercisi, bir ilaç vekilharcı, bir darüşşifa katibi, bir kapıcı, iki aşçı, bir kasekeş, dört darüşşifa kayyumu, iki odacı, dört sucu, iki çamaşırcı, bir tellak ve berber görev yapmaktaydı (Değer, 1992:191).

Süleymaniye Vakfyesi, Darüşşifada görevli üç hekimin belirli zamanlarda biraraya gelerek hastaların durumunu incelemelerini istemiştir. Darüşşifa hamamında tellakın hastaların başlarını traş etmesi ve bu işte ihmal göstermemesini ayrıca belirtmiştir (Cantay, Tanju, 1989:42).

Kazım İsmail Gürkan Süleymaniye Darüşşifası ile ilgili çalışmasında; Darüşşifa'nın vakfiyede Erkekler Hastanesi olarak geçtiğini, buranın ihtiyacı olanlar için ve ilaç hazırlamak amacıyla yaptırıldığını yazar (Gürkan, 1970:262). Oysa Darüşşifa'da zaman içinde kadın erkek ayrımı yapmadan tüm hastaların bakımı yapılmış hatta her türlü hastalığın tedavisinin yapıldığı bu hastane zaman içinde sadece akıl hastalarına ayrılmıştı (Değer, 1992:191).

Yapının geçirdiği evreler:

İlk hekimi Tabib Ahmet Çelebi olan (Baykal, 1982:42) Darüşşifa'ya başvuran her hasta, hastalık ayrımı yapılmaksızın kabul ediliyordu. Yatarak tedavi dışında, poliklinik de yapılır ve hastalara ilaçları da Darüşşifa'dan verilirdi (Yıldırım, 1994, C.7:95)

Haseki Darüşşifası gibi 40-50 yataklı olan ve 28-30 kişilik geniş bir personele sahip bulunan bu Darüşşifa'nın diğer Osmanlı Darüşşifaları'ndan farkı XV.yy Edirne Darüşşifası'nda olduğu gibi müzikle tedavinin uygulandığı özel bir nöroloji servisini bulunmasıdır (Şehsuvaroğlu vd., 1984:79).

Fevzi Samuk; 1567 senesinde yazılmış olan "Tabakatü'l Memalik ve Derecetü'l Mesalik" adlı yazma eserde Darüşşifa'nın geniş ve ferah olduğunu, hastaneye her çeşit hastanın yatırıldığı ve gün doğmadan önce kapılarının açılıp uzman hekimlerin göreve başladığını,

hekimlerin öğlene kadar çalıştıklarını, ayaktan da hasta muayene ettikleri yani poliklinik yaptıklarını, Darüşşifa'da akıl hastaları için de ayrı bir yerin bulunduğunun yazıldığını belirtir (Samuk, 1982:71).

Aynı eserde; İmaretin yanında bulunan Darüşşifa'da yüksek kubbeli mekanların olduğu ve içinde bir kaç gün kalmanın gönül hoşluğunun nedeni olduğu yazılmaktadır. Darüşşifa'da kiler, mutfaklar ve hamam için gerekli tüm malzemenin bulunduğu, garip ve fakir hastaların bakıldığı annesiz, babasız,, işsiz kalanların bu imareten faydalandığı belirtilen eserde mesleğinde uzman hekimlerin hastaya hastalığı giderecek ilaç verdiği her seher vakti Darüşşifa'nın kapılarının açılarak ihtiyaç sahiplerinin buraya geldiği yazılmaktadır. Aristo kadar zeki, Eflatun kadar hikmete sahip müslüman hastalara iyi bakılıp ilaç verildiği, doktorların her bünyeye uygun iyi gıdalar, tatlı şerbetler, güzel macunlar verdiği ve öğle vaktine kadar tedaviye devam ettiği yazılmaktadır (Celalzade Mustafa Çelebi, 1567:478a)* .

Süleymaniye Darüşşifası, 1873 yılında Atik Valide Darüşşifası açılana kadar faaliyetini yoğun bir şekilde sürdürmüş, bu darüşşifanın yapılmasıyla da akıl hastaları dışında bütün hastaları Atik Valide Darüşşifası'na nakledilmiştir (Değer, 1992:191).

1861 yılında geçirdiği bir yangın felaketinden sonra Darüşşifa'daki erkek hastalar 1845'te açılan Valide Sultan Gureba Hastanesine nakledilmiş ve Darüşşifa boşaltılmıştır (Samuk, 1982:72).

1865 yılında çıkan kolera salgınında Darüşşifa karantina evi olarak kullanılmış, sonra tekrar akıl hastalarına ayrılmıştır (Değer, 1992:191).

Dr. Louis Mongeri' nin başhekimliği döneminde 1873'e kadar Darüşşifa'ya Toptaşı Valide Sultan Darüşşifası'ndan getirilen akıl hastaları yerleştirilmiş, bu tarihte görülen koleraya benzer bir gastro-enterit salgını üzerine akıl hastaları tekrar Toptaşı'na taşınmıştır. 1873'ten sonra Darüşşifa binası, bir süre saraçhane olarak kullanılmış, 1887'de

* İ.Ü Deontoloji Kürsüsünde görevli Abdulah Bey'in yaptığı çeviridir.

Harbiye Nezareti'ndeki askeri matbaa buraya taşınarak 1972'ye kadar faaliyetini sürdürmüştür (Yıldırım, 1994, C.7:95). Birinci avlunun üzeri, askeri matbaa olarak kullanılması sırasında geçirdiği restorasyonda çift meyilli çatı ile kapatılmıştır. I. Avluyu çeviren revakları ahşap çerçeve ve camla bölünerek bu revakların altı kapalı mekanlar haline getirilmiş ve matbaaya hizmet eden fonksiyonel mekanlar olmuşlardır (Cantay Güreşsever, 1992:97).

1850'de çıkan bir yangından sonra, bir süredir sadece akıl hastalıkları hastanesi olarak kullanılan darüşşifa boşaltılmış, 1862'ye kadar saraçhane olarak kullanılmıştır (Kuban, 1994b, C.7:96).

1974'ten bugüne kadar darüşşifa binası yatılı kız Kuran kursu olarak kullanılmaktadır (Yıldırım, 1994, C.7:95).

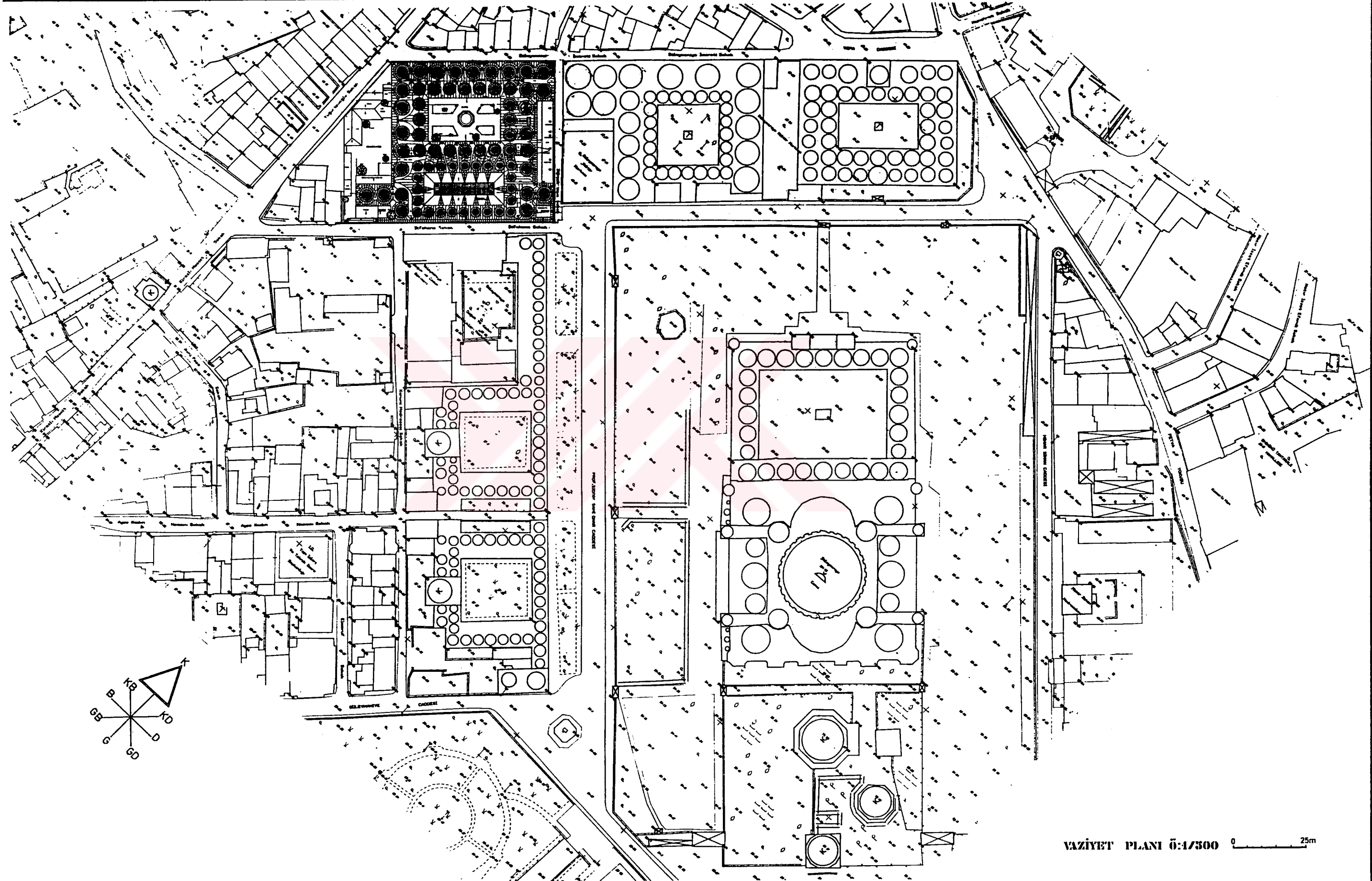
4.3. DARÜŞŞİFA'NIN MİMARİ ÖZELLİKLERİ

Dönem özellikleri

Klasik Osmanlı Devri Külliyesi olan Süleymaniye Külliyesi (1553-1559) 'nde Darüşşifa ve Tıp Medresesi dışındaki tüm medreseler geleneksel Osmanlı Medrese plan şemasında uygulanmalarına rağmen Darüşşifa; yine avlular etrafında mekanların sıralandığı avlulu çifte medrese plan şemasında inşa edilmiştir. Bu plan şeması itibariyle Anadolu'da Selçuklular'ın inşa ettikleri Kayseri Gevher Nesibe Hatun Şifahanesi ve hemen bitişiğindeki Gıyasiye Tıp Medresesi (1205) ile benzer özellikleri taşır.

Planlama İlkeleri

Birbirine bitişik iki dikdörtgen avlunun etrafında sıralanmış olan revaklar ve bu revaklar gerisinde yer alan odalardan oluşan Darüşşifa, külliyenin kuzey-batısında, topoğrafik şartlara uygun olarak, planlanmıştır (Pafta 4.27/1).

4.3.1 Plan Özellikleri

İki dikdörtgen avludan oluşan darüşşifada I. avlunun darüşşifanın idari kısmını oluşturduğu ve bu kısmın poliklinik yapılan hekim odaları ile idari bölümlerden meydana geldiği, II. avlunun ise hastaların yatarak tedavilerinin gerçekleştirildiği hasta odalarından oluştuğu düşünülmektedir.

Darüşşifa'nın kuzeybatı köşesinde külliye aİt gelir getiren büyük hamamdan başka sadece hastalara hizmet veren vakfiyede ve inşaaat defterlerinden de varlığı bilinen hamamı bulunmaktaydı.

Samuk; darüşşifanın bu hamamından başka darüşşifanın yine hastalara hizmet veren bir mescidinin bulunduğunu belirtmektedir (Samuk, 1982:71), Süheyl Ünver'de 1942'deki çalışmasında; 18.yy'a ait belgelerden darüşşifaya ait bir mescidin olduğunu ve bu mescidin ise bir görevlisinin (kayyum-imam) bulunduğunu belirtir (Ünver, 1942:202). Bugün bu mekana ait herhangi bir bilgi ve ize rastlanmış değildir.

Zemin kat plan özellikleri (Pafta 4.27/2-27/3-27/15):

Darüşşifa'nın zemin katı sokağa iki kapı ile açılmaktadır. Bunlardan esas giriş kapısı olan ve üzerinde yapının askeri matbaa olarak kullanıldığı zamandan kalan Abdülhamid tuğrası, altta ise, "Matbaa-i Askeriye H.1305/M.1887-88" tarihli kitabe bulunan (Cantay Güreşsever, 1992:100) döküm kanatlı kapı bugün kullanılmamaktadır (Resim 4.2). Avlu tarafından bir kontrplakla kapatıldığı için revakla ilişkisi kesilmiştir. Sokağa açılan diğer kapı ise daha sade görünüşlü darüşşifa hekimlerinin kullandığı kapı olması dolayısıyla Hekimler kapısı diye adlandırılan kapıdır ve bugün Yatılı Kız Kur'an Kursu olarak kullanılan yapının giriş kapısı olarak kullanılmaktadır (Pafta 4. 27/2) (Resim 4.3).

Resim 4.2. Darüşşifa'nın ana giriş kapısı

Resim 4.3. Darüşşifa'nın Hekimler kapısı

Üzerinde kitabe bulunan esas giriş kapısı direk olarak Darüşşifa'nın idari kısmını oluşturan 1. avlu revaklarına açılmaktadır. I. Avluyu 20 adet daire kesitli sütunlar çevreler. Avlu etrafındaki sivri kemerli revak yer yer ahşap doğramalarla ya da tuğla duvarlarla kapatılmış, Kur'an kursuna hizmet veren mekanlar haline dönüştürülmüştür. Avlunun özgün döşeme kaplamasından eser kalmamakla beraber revak ve avlu arasında olması gereken kot farkı da doldurulmak suretiyle sıfırlanmıştır. Dökme mozaikle kaplanmış olan avluyu çeviren revaka kagir ara kat yapılarak buralar yatakhane haline dönüştürülmüştür. Bugün avluda bu ara katlara çıkan iki adet kagir merdiven bulunmaktadır (Resim 4.4) (Pafta 4. 27/2).

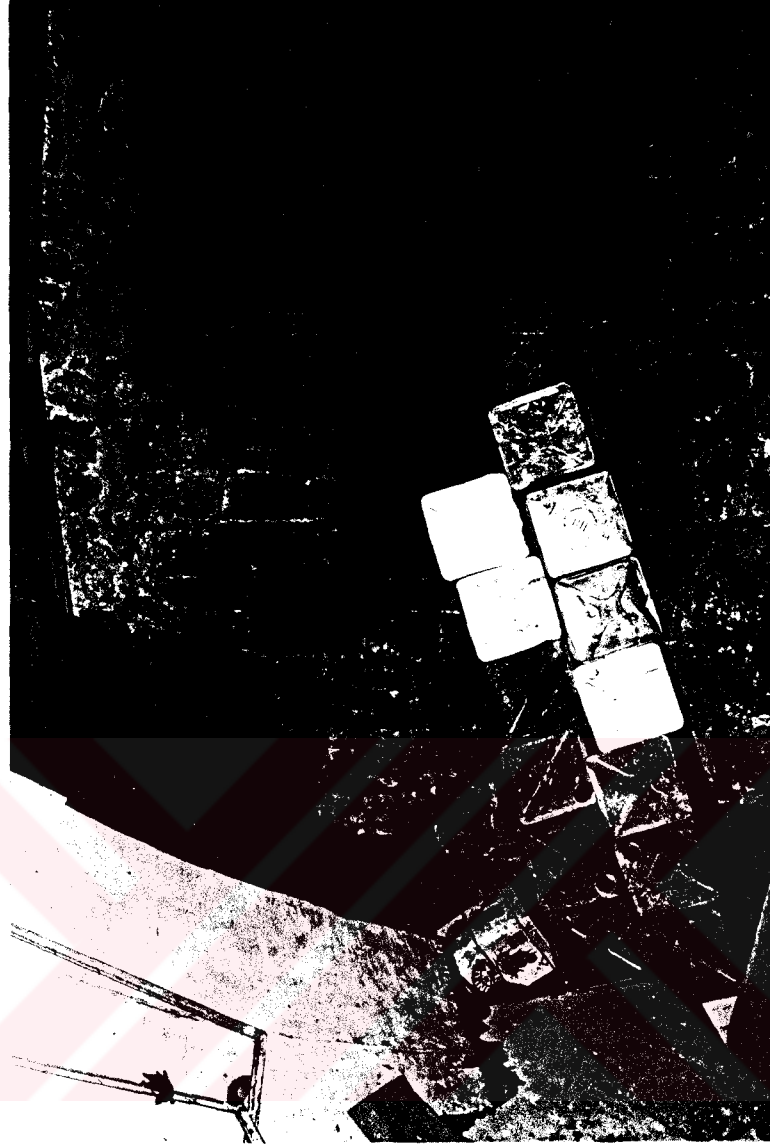
Resim 4.4. Darüşşifa'nın I. avlusu

Gönül Cantay; bu avlunun ortasında zeminden 0.20 m yüksekliğinde kare bir havuz ile dört köşesine yerleştirilmiş, dört aslan figürü bulunduğunu bu dört aslan heykellerinin ikisinin İstanbul Belediye Sarayı Parkı'na, birinin ise Adliye Sarayı Parkı'na yerleştirildiğini belirtir (Cantay Güreşsever, 1992:97). Bugün bu havuz yokolmuştur. Avluyu çevreleyen revaklar sıvanmış, sütunlar ise boyanmıştır (Resim 4.4).

Yapının Askeri Matbaa olarak kullanılması sırasında geçirdiği bir restorasyonda üzeri demir konstrüksiyonla iki yöne eğimli cam çatı ile kapatılmış olan avlunun sağında bulunan kubbeyle örtülü Z03 no'lu mekan bugün depo olarak kullanılmaktadır. Bu mekanın arka avluya bakan duvar örgüsü incelendiğinde darüşşifanın diğer duvarlarından farklı olarak düzgün olmayan taş-tuğla almalı bir örgüye sahip olduğu görülür. Bu da mekanın darüşşifanın yapımından kısa bir süre sonra kubbe ile örtülerek kapatıldığını düşündürmektedir (Resim 4.5) (Pafta 4. 27/15). Buradan bir kapıyla üzeri oluklu levhayla örtülmüş arka avluya çıkılır. Bu avluda köşede bir su terazisi bulunmaktadır (Resim 4.6).

Resim 4.5. Kubbe ile kapatılmış arka avlu

Resim 4.6. Darüşşifa'nın doğu köşesinde su terazisi

1. avludan dar bir koridorla çıkılan kuzeydoğu avlusunda ise özgün herhangi bir mimari öge kalmamıştır. Tuvalet ve abdest musluklarının bulunduğu bu avluda 2. avlu etrafında bulunan hücrelerin bu avluya açılan pencereleri ve kubbeye çıkış merdiveni ile bugün üzeri boyandığı için ve döşeme yükseldiği için zorlukla seçilebilen bir çeşme bulunur (Resim 4.7) (Pafta 4.27/15). Üzeri oluklu levha ile kapanmış bu avludan bugün de çamaşırhane olarak kullanılan ve özgün iki ocağın bulunduğu, üzeri iki kubbe ile örtülü dikdörtgen Z07 no'lu mekana girilir. Bugün ortasında ve ocakların yanında lavabolar yapılmış ve yüksekliği 1.80 m. boyunda tuğla duvarlarla bölünmüş olan bu mekanın

Darüşşifanın kuzeybatı cephesine açılan iki alt penceresi demir kapaklarla kapatılmıştır. Özgün döşeme kaplaması görülmeyen bu mekanda ocaklar kısmen korunabilmiştir (Resim 4.8.) (Pafta 4.27/2\)

Resim 4.7. Kuzeydoğu arka avlu

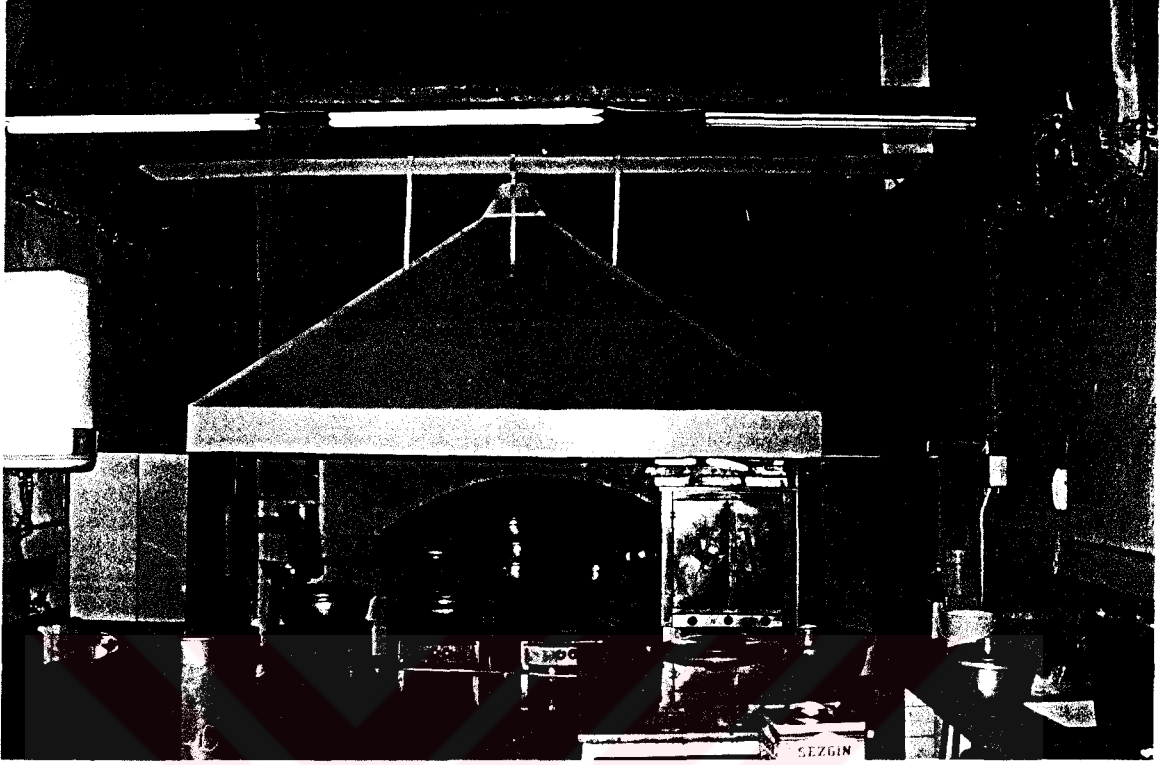
Resim 4.8. Çamaşırhane

I. avluda bulunan ve kuzeydoğu avlusuna geçişi sağlayan koridorun sağındaki tek özgün kubbe örtüsü görülen ve bugün öğretmen odası olarak kullanılan mekanın köşeden II. avluya geçişi sağlayan açıklığı kapatılmıştır. Olması gereken pencere iptal edilerek, burası bugün niş olarak kullanılmaktadır (Pafta 4.27/15). Mekanda bulunan diğer nişlerin boyutları farklı olduğundan özgünlükleri konusunda birşey söylemek güçtür. Mekanın kuzeydoğu avlusuna açılan pencerelerinden birinin önüne bir abdest lavabosu konmuş burası zeminden yükseltilerek doğramayla mekandan ayrılmıştır. Duvarlar ve kubbe boyalıdır. Döşeme kaplaması ahşap üzeri halıdır. Özgün taş döşeme, ahşap kaldırıldığında görülmektedir. Kubbenin altında mekanın ortasından geçen bir demir putrel bulunmaktadır (Pafta 4.27/3).

Yine kuzeydoğu avluya geçişi sağlayan koridorun sol yanında ise iki kubbeli, kagir döşemeyle iki kat haline getirilmiş I. avluya açılan bir penceresi bulunan Z04 no'lu mekana girilir. Giriş kapısının tam karşısında üst kata çıkan ahşap merdiven bulunmaktadır. Bu mekanda ikisi arka avluya ikisi de Z03 no'lu depo mekanına açılan pencerelerin biri bugün iptal edilmiştir. Merdivenin hemen yanında kuzeydoğu avlusuna bakan bir pencerenin bulunduğu mekanın üst katında yine bu avluya bakan ve doldurulduğu için bugün sadece izleri görülen bir pencere ile arka avluya (kömürlük) bakan diğer pencere bulunmaktadır (Pafta 4.27/3) (Pafta 4.27/15).

I. avlunun girişe göre sol tarafında bulunan iki kubbeli Z02 no'lu mekan bugün yemekhane olarak kullanılmaktadır. Özgün döşeme kaplamaları olmayan ve bugün mozaikle kaplanmış olan bu mekan darüşşifada özgün niteliklerini kısmen koruyan ender mekanlardan biridir. Şifahane Sokağı'na açılan iki alçı revzenli penceresi, Hekimler Kapısı'nın yan avlusuna açılan demir lokma parmaklıklı penceresi bulunan mekanda özgün oldukları düşünülen üç adet niş mevcuttur (Pafta 4.27/3). Bu mekandan küçük bir kapıyla darüşşifanın mutfak kısmına geçilir. Darüşşifa zamanında fodla* denilen ekmeğin pişirildiği fırında bulunan tek özgün eleman ocaktır. Bugün mekan ortasında bulunan davlumbazın bacası ocak delinerek fırının bacasına bağlanmıştır (Resim 4.9).

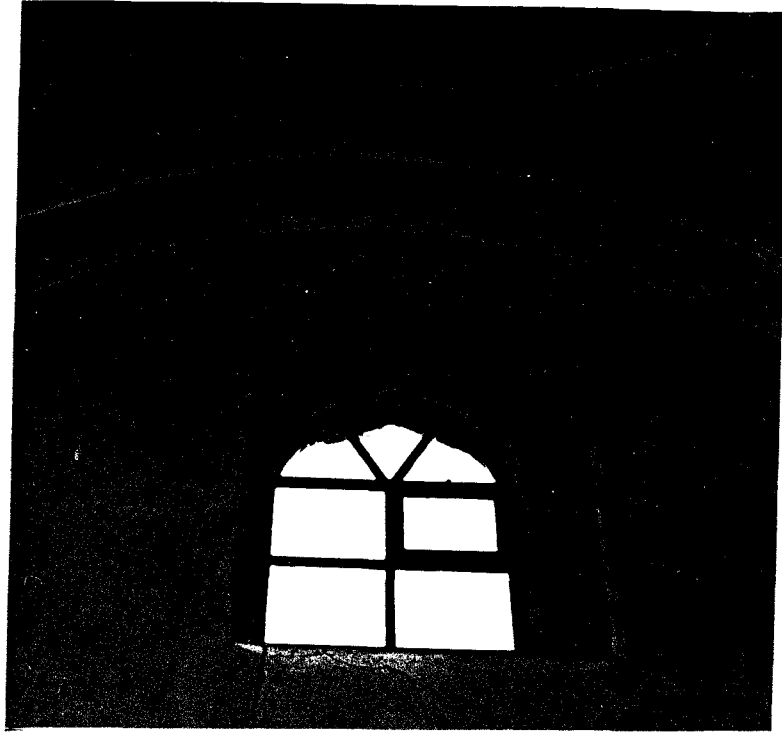
* Fodla; 100 dirhem ağırlığında yassı şekilli ekmek.

Resim 4.9. Fırın

Hekimler Kapısı'nın yan avlusuna açılan dört adet pencere iptal edilerek mutfak dolapları haline getirilmiştir (Pafta 4.27/3). Mekanda yer alan dört adet tepe penceresinin alçı revzenlerinin yerini ise bugün ahşap doğramalar almıştır.

Mutfak ve yemekhane olarak kullanılan bu mekanların kubbelerinde, dış cephelerinde de izlenen ciddi çatlaklar bulunmaktadır (Resim 4.10-4.11). Bu çatlaklar Hekimler Kapısı'nın yan avlusunda bulunan çınar ağacından kaynaklanmaktadır. Kur'an Kursu yetkilileri de getirdikleri ziraat mühendisi ile bunu tespit etmişlerdir. Gerek mutfak olarak kullanılan mekan, gerekse yemekhanede özgün döşeme kaplamaları mevcut değildir. Mozaikle kaplı bu mekanlarda ortak özgün elemanlar kubbelerdir. Mutfaktan sonradan açılmış bir kapı ile güneybatı avlusuna çıkılır. Bu kapının hemen yanında bir bölüm kapatılarak et kesim yeri (mezbahe)(Zek19) haline getirilmiştir. Mutfağın buraya bakan iki penceresinden biri ise tamamen iptal edilmiştir (Pafta 4.27/3).

Resim 4.10. Fırın'ın kubbesindeki çatlak

Resim 4.11. Yemekhane kubbesindeki çatlak

Mutfaktan güneybatı avlusuna çıkan kapının hemen sağ tarafında 1. avluya, güneybatı avlusunu birbirine bağlayan koridor yer alır. Bu koridorun hemen yanında olması gereken kapı Z06 no'lu mekanın avluya açılan kapısıdır ki bugün iptal edilmiştir. Üzeri kubbeyle örtülü ahşap bir merdivenle çıkılan asma katı olan ve Kur'an Kursu aççılarına ayrılmış bu mekanın girişi güneybatı avlusuna açılan iki pencere arasına sonradan açılmış bir kapı iledir (Pafta 4.27/3). Döşeme kaplaması ahşap üzeri halı olan bu mekanda, halı ve ahşabın altından özgün taş döşeme seçilebilmektedir.

I. avlunun kuzeybatısında bodrum kata inen merdivenin hemen yanında ise bugün tamamıyla kapatılmış bir mekan vardır (Pafta 4.27/3). Bu mekanın giriş kapısının izleri Z04 no'lu yemekhane olarak kullanılan mekanda görülebilmektedir.

1. avluya Şifahane Sokağı'ndan girilen kapının tam karşısında bulunan mermer söveli ahşap kanatlı kapıyla darüşşifanın hastane olarak kullanılan bölümüne, II. avluya girilir (Resim 4.12). II. avlunun giriş kapısının önündeki revak tuğla duvarla kapatılmıştır. Askeri Matbaa döneminde kapatılan bu bölüm bugün yatakhane olarak kullanılmaktadır. Z13 no'lu yatakhanein bulunduğu bu revak yine asma katlı olarak düzenlenmiştir (Resim 4.13). Buradan Z05 no'lu öğretmen odası olarak kullanılan mekana olması gereken geçiş kapatılmıştır. Yine bu bölümden Z08 no'lu kubbe ile örtülü dolaphaneye geçilmektedir (Pafta 4.27/3). Mekanda kuzeybatı avlusuna açılan iki demir lokma parmaklıklı, iki alçı revzenli, altı üstlü dört pencere bulunmaktadır. Mekanda bulunan dört adet nişin boyutları birbirinden farklıdır. Sonradan açılmış, Z09 no'lu depo mekanına geçişi sağlayan bir kapı boşluğu vardır (Pafta 4.27/15). Bu mekanın II. avluya açılması gereken penceresi iptal edilmiştir. Bu avluya tek bağlantı Zek13 no'lu mekana açılan kapıdır (Pafta 4.27/3). Mekanın özgün taş döşemesi görülebilmektedir.

Zek18 no'lu yatakhane olarak kullanılan revakta Zek13 no'lu revakla aynı özellikleri taşımakla beraber buradan açılan bir kapıyla yine sonradan kapatılmış bugün idare olarak kullanılan Zek17 no'lu mekana geçilmektedir. Zek18 no'lu mekanda bugün izleri seçilebilen ve bu revaka açılması gereken iptal edilmiş bir kapı ve pencere bulunmaktadır

(Pafta 4.27/15). Zek17 no'lu mekan ise içinde ahşap merdiveni bulunan asma katlı bir mekandır. Askeri matbaa döneminde kapatılmış bu mekanın avluya açılan bir pencere ve kapısı bulunmaktadır (Pafta 4.27/3).

Resim 4.12. I. ve II.avluyu birbirine bağlayan kapı

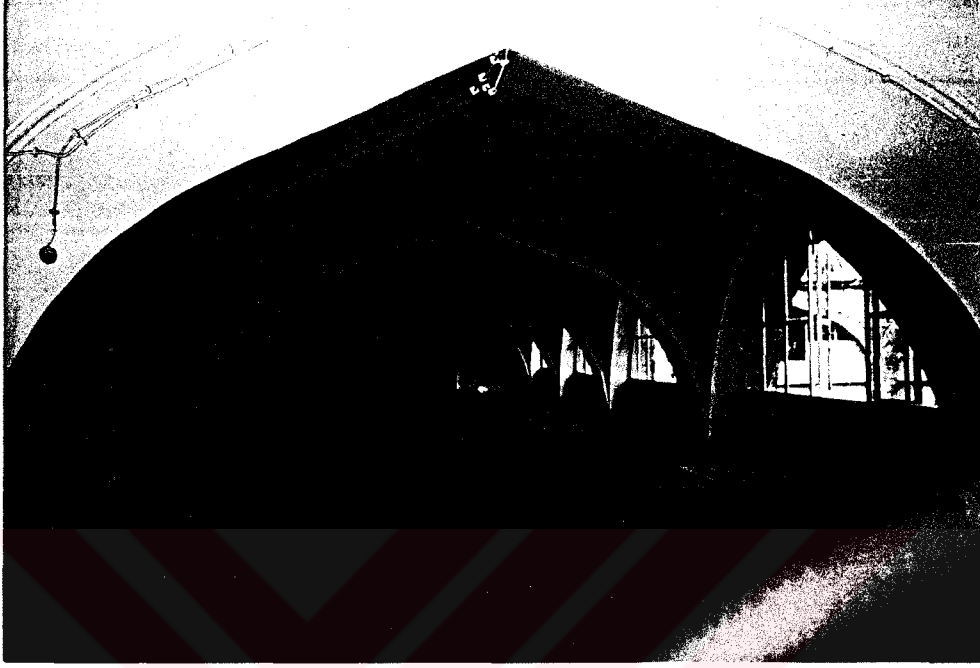
Resim 4.13. II.avlu'nun yatakhaneye dönüştürülen revakı

II. avlu revakları kısmen kapatılmıştır. Avluyu çevreleyen tüm revak sistemi bir asma katla iki kat haline dönüştürülmüştür (resim 4.14). Revakta bulunan iki adet ahşap merdivenle bu kata çıkılır. Ahşap dikmeler üzerine oturtulmuş ahşap döşemeli halı kaplı bu revak kubbelerle örtülmüştür. II. avlunun kuzeydoğusunda yer alan ve üç kubbeyi içeren revak Kur'an kursuna hizmet eden Zek14,15 ve 16 no'lu mekanlar haline dönüştürülmüştür (resim 4.15) (Pafta 4.27/3).

Bugün Zek16 no'lu derslik olarak kullanılan revakın arkasında yer alan, kursiyerlerin banyo olarak kullandıkları Z10 no'lu mekanda bulunması gereken kapı ve pencere iptal edilmiş, bu özgün mekanda duşlar oluşturulmuştur. Kuzeybatı avlusuna açılması gereken iki pencereden biri kapı haline dönüştürülmüş olan bu mekanda baca yeri tespit edilebilmiştir (Pafta 4.27/3-27/15).

Zek15 no'lu mekan ise derslane olarak kullanılmaktadır. Bu avlunun Yüksek Oluk Sokağı ile bağlantısını sağlayan ve cenaze çıkışı olarak kullanıldığı sanılan merdivenlerin

bulunduğu çıkışı duvarla örölmüş, bu suretle darüşşifanın bu sokakla bağlantısı kesilmiştir (Pafta 4.27/16). Hemen arkasında kuzeydoğu avlusundan kubbelere çıkışı sağlayan merdiven yer almaktadır (Pafta 4.27/3).

Resim 4.14. II.avlu'nun asma katlı revakı

Resim 4.15. II.avlu'nun duvarla kapatılmış revakı

Zek14 no'lu mekan öğretmenler odası olarak kullanılmaktadır. Buradan geçilen Z09 no'lu deponun II. avluya bağlantısını sağlayan kapı ve pencerelerden, pencere kapatılmış, aynı zamanda kuzeybatı avlusuna açılan iki pencereden biri kapı haline dönüştürülmüştür (Pafta 4.27/15). Kubbe ile örtülü mekanda baca yeri bellidir (Resim 4.16).

Resim 4.16. Depo olarak kullanılan Z09 no'lu mekan

İkinci avluyu çevreleyen hücrelerden Z11 no'lu mekan Kur'an Kursu'nun kitaplığıdır. Z12-13-14-15-16-17-19 no'lu derslik olarak kullanılan hücreler ısıtma sorunu nedeniyle, asma tavanlı hale getirilerek kubbelerin görülmesi engellenmiştir (Resim 4.17). Avluya Z12 no'lu mekanın dışında çoğunlukla bir kapı ve bir pencere ile imaret sokağına, ikisi lokmalı demir parmaklı, ikisi alçı revzenli olmak üzere dört adet pencere ile açılmakta olan bu mekanların hemen hepsinde ikisi aynı ölçüde, özgün oldukları düşünülen üç adet niş bulunmaktadır (Pafta 4.27/3). Tüm bu mekanlarda biri bodrum kata ait olmak üzere iki adet baca yeri bulunmakta ise de ocakların avluya bakan cephede, kapı ve pencere arasında bulunduğu düşünülmektedir (Pafta 4.27/15).

Resim 4.17. II.avlu'ya açılan asma tavanlı dersliklerden biri

Z20 no'lu derslane mekanı bu avluda özgün biçimini korumuş tek mekandır. Sadece avluya açılmış bir kapı ve penceresi ile, güneybatıya açılan iki adet tepe penceresi mevcuttur. Mekanda bulunan üç adet nişten ortadakinin baca olduğu tespit edilmiştir (Pafta 4.27/3).

Z21 no'lu mekan ahşap bir merdivenle çıkılan muhdes asma katlı bir mekandır. Öğretmenler odası olarak kullanılmakla beraber güneybatı avlusuna bakan pencerelerinden biri iptal edilmiştir. Avluya açılan bir kapı ve pencere bulunur. Z21 no'lu mekanın yanında 1. avluda da görülen üzeri tonozla örtülü bir koridor vardır. Bu koridor II. avlunun güneybatı avlusu ile olan bağlantısını sağlar (Resim 4.18). Geçişin hemen yanında bugün buzhane olarak kullanılan Z22 no'lu mekan bulunur. Bu mekanın II. avlu revakına açılması gereken bir kapı ve penceresi iptal edilmiş olup mekana güneybatı avlusuna bakan pencerelerden birinin kapıya dönüştürülmesiyle girilir. Bir duvarla iki oda haline getirilen bu mekan yine muhdes asma katlıdır. Döşemesi mozaik, duvarları fayansla kaplı küçük odaya Z23 no'lu kilerden girilmektedir. Kiler de bir tuğla duvarla ikiye bölünmüştür. Revaka açılması gereken bir kapı ve penceresi iptal edilmiştir. Ahşap bir merdivenle kubbe ile örtülü mekanın asma katına çıkılır (Pafta 4.27/3-27-15).

Resim 4.18. II.avluyu güneybatı avlusuna bağlayan koridor

Darüşşifanın güneybatı avlusunda Kur'an Kursu döneminde inşa edilmiş bir idare (Zek20) diğerleri de Kur'an kursuna hizmet veren bölümlerden oluşan (Zek24-23-22-21) iki bina yer almaktadır (Pafta 4.27/3). Bu avluya geçişi sağlayan koridorun sağında ise, depo olarak kullanılan mekanın hemen önünde, Darüşşifanın vakfiyesinde de yer alan sadece darüşşifaya hizmet veren hamamın bir kısmı bulunmaktadır. Bugün bakımsız durumda olan üzeri oluklu levha ile kapatılarak depo olarak kullanılan bu bölüm hamamın sadece bir parçasıdır (Pafta 4.27/3) (Resim 4.19).

Resim 4.19. Hamamdan bugüne ulaşan kısım

İdare binasının arkasında üzeri şapla örtülü olan kısmın ise hamamın diğer bölümleri olduğu düşünülmele beraber bu kısım ile ilgili sağlıklı bilgiler burada yapılacak bir kazı çalışmasından sonra elde edilecektir. Bu hamama ait bir takım planlar olmasına karşılık bunların doğruluğu henüz tespit edilememiştir (Pafta 4.27/15).

Karo mozaikle döşeli güneybatı avlusundan, darüşşifayı çevreleyen özgün duvarda açılmış bir kapıyla darüşşifa arsasına ait olmayan ısıtma sisteminin bulunduğu kalorifer dairesine geçilir. Darüşşifaya giriş sağlayan Hekimler Kapısı'nın yan avlusunda ise 19. yy. öncesinde yapılmış bir taş yapının yıkıntısından faydalanarak oluşturulan bir depo bu deponun arkasına ise içinde su depolarının bulunduğu ayrı bir bölüm ilave edilmiştir. Hekimler kapısının hemen yanında ise bir çeşme bulunmaktadır (Pafta 4.27/3). Darüşşifada kaynakla da bahsedilen mescidin nerede olduğuna dair herhangi bir ipucu bulunamamış, tuvaletlerin yeri de tespit edilememiştir.

Bodrum kat plan özellikleri (Pafta 4.27/4-27/16):

I. bodrum kat plan özellikleri:

I. avlunun batı köşesinde yeralan merdiven darüşşifanın bodrum katına inmektedir. Üzeri tonozla örtülü bu dar merdivenle inilen bodrum kat bugün konferans salonu olarak kullanılmaktadır (Pafta 4.27/4). Darüşşifa zamanında tehlikeli akıl hastalarının tecrit edildiği koğuş olarak kullanılan mekanda, akıl hastalarının bağlandıkları demir halkalar bugün de görülebilmektedir. Havalandırması her iki yönden I. ve II. avlu revaklarına açılan mazgallarla sağlanan bodrum kat bugün sadece II. avluya açılan mazgallarla havalandırılmaktadır. I. avlu döşemesinin doldurulmasıyla buraya açılan mazgallar da kapatılmıştır. Darüşşifa döneminde bu mazgallar yardımıyla aydınlatılan ve üzeri tonozla örtülü mekanın özgün döşeme kaplaması şapla örtülmüştür. Duvarları boyalı olduğundan dokuya ait herhangi bir bilgi edinilememiştir (Pafta 4.27/4). Bugün duvarlarından tesisat boruları geçirilen ve bir köşesine Askeri Matbaa döneminde bir lavabo yerleştirilen mekan, toprak altında olmasına ve mazgallardan birçoğunun kapatılmasına rağmen gayet iyi havalandırılmaktadır (Resim 4.20)

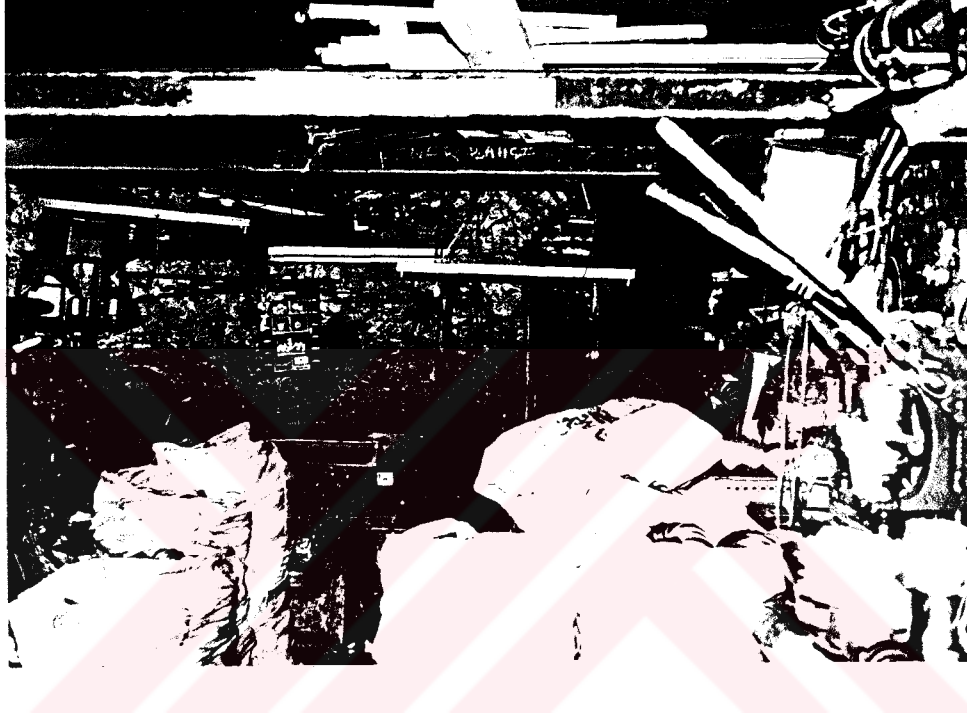
Resim 4.20. I.Bodrum kat

II. Bodrum kat plan özellikleri:

Darüşşifanın imaret sokağında girişi olan ve zemin kata göre 2. bodrum katı olan katta ise dokuz adet dükkan bulunmaktadır. Bazı kaynaklarda kervansaray ve ahır olarak tanımlanan bu mekanlar külliye hizmet eden dükkanlardır. Bugün girilebilen mekanların hepsi çok kötü durumdadır (Pafta 4.27/4).

II.B03 no'lu mekanda, bugün küçük metal aksesuarlar üretilmektedir. Duvar ve döşemesinde, özgün taş döşeme yer yer seçilebilmektedir. Üzeri diğer dükkanlarda

olduğu gibi tuğla tonozla örtülü bu mekanda ahşap merdivenle çıkılan ve demir putreller üzerine oturan ahşap döşemeli bir asma kat bulunmaktadır. Mekan aynı zamanda depo olarak kullanıldığından doludur ve bu nedenle yapılan tespitler yeterli değildir (Resim 4.21). Duvarda bulunan nişin baca olduğu anlaşılmıştır. Tek özgün tuvalet bu dükkanda bulunmaktadır. Bu mekan dışarıya altta bir kapı ve bir mazgal, üstte ise iki adet pencere ile açılmaktadır. Mekan üstteki bu iki pencere sayesinde aydınlatılmaktadır (Pafta 4.27/4).

Resim 4.21. II.Bodrum kat II.B03 no'lu dükkan

II.B04 ve II.B05 no'lu mekanlar bugün aynı kullanıcıya aittir ve her iki mekanda demir putreller üzerine oturtulmuş asma katlar bulunmaktadır. Bu iki mekan asma katlar hizasına açılmış bir kapı ile birbirine bağlanmaktadır. Döşeme kaplamaları şaptır. Duvarlar sıvanmış ve üzeri boyanmıştır. Özgün kaplama her iki dükkanda da sadece örtü sisteminde görülebilmektedir. Bu mekanların da dışarıya açılan pencere ve mazgalları kapatılmıştır. Tuvaletlerin duvar ve döşeme kaplamaları özgün değildir (Pafta 4.27/4).

II.B06 no'lu mekanda da yine metal aksesuarlar üretilmektedir. Demir putreller üzerine oturtulmuş asma kat imalathane olarak kullanılmaktadır. Döşeme kaplaması şaptır.

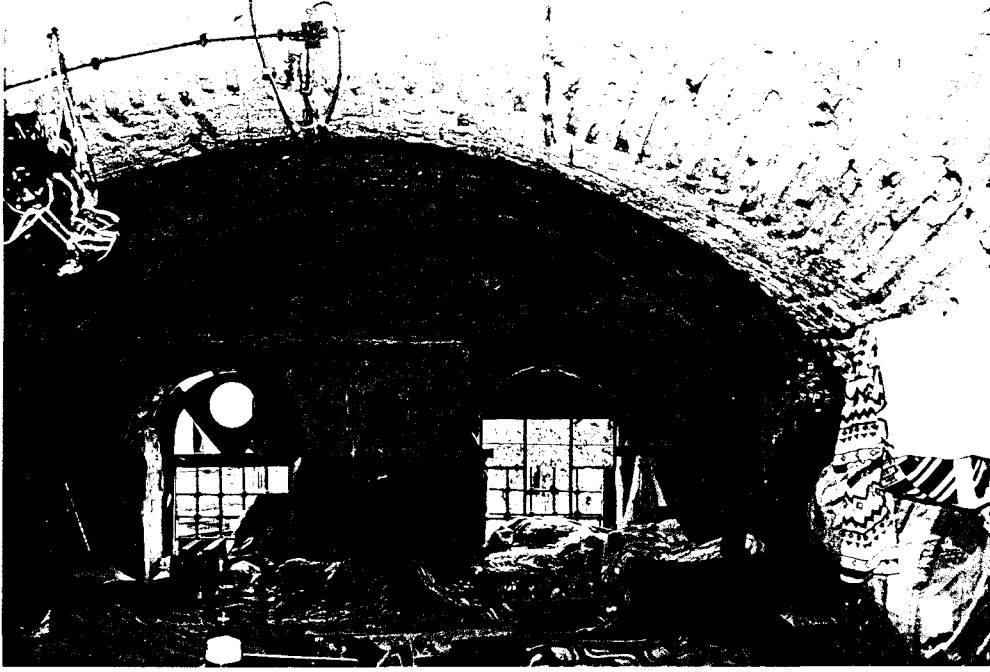
Özgün tuğla tonoz görülebilmekle beraber duvarlar kontrplak kaplıdır. Mekanın tüm dışa açılan pencereleri kapatılmıştır (Pafta 4.27/4).

Girilebilen son mekan II.B09 no'lu mekandır. Bugün kağıt ve plastik hurda deposu olarak kullanılan mekanda ahşap merdivenlerle çıkılan biri betonarme, diğeri demir profiller üzerine oturtulmuş döşeme olan iki asma kat bulunmaktadır (Pafta 27/6).

Giriş katı olduğu gibi depo olarak kullanılan mekanda girişin sağında demir doğramayla ayrılmış küçük bir odacık bulunmaktadır. İki pencere, iki mazgal, bir de kapı ile dışarı açılan bölümde köşede asma kata çıkılan bir ahşap merdiven bulunmaktadır. Bu merdivenin sonundaki asma kat olduğu gibi depo olarak kullanılmaktadır. Özgün duvar örgüsü görülmektedir.

Giriş mekandan açılmış bir kapı ile demir putreller üzerine oturtulmuş asma katı bulunan ve yine depo olarak kullanılan bölüme geçilir. Bu bölümde köşede ciddi bir su problemi vardır. Planlar incelendiğinde darüşşifada bulunan ve bugün iptal edilmiş hamamın tam altına denk gelen bu yerdeki problemin hamamdan kaynaklandığı düşünülmektedir. Dışarıya iki mazgal ile açılmış bu bölümde tuvalet yer alır.

Girişin üstünde bulunan asma kata köşedeki ahşap merdivenle çıkılır. Bu asma katın tuğla kubbe örtüsü ve pandantifleri bugün net bir şekilde görülebilmektedir. Bu katta duvar delinerek dışarıya bir demir uzatılmıştır. Dış cephede de görülen bu demir büyük bir olasılıkla ağır yüklerin buraya aktarılmasını sağlamak içindir. Buradan, duvarda açılmış bir boşlukla ve bir ahşap merdivenle diğer asma kata geçilir. Bu katta İmaret Sokağı'na bakan iki pencere bulunmaktadır. Bugün, burada çalışanların yatakhane olarak kullanılan bu asma katta tüm özgün mekan örtüsü ve taş duvar dokusu görülmektedir (Resim 4.22) (Pafta 4.27/4).

Resim 4.22. II.Bodrum II.B09 no'lu dükkan

Darüşşifanın görülemeyen fakat kaynaklardan yararlanılarak planı çizilen diğer bir bölümü ise II.B01 no'lu Yüksek Oluk Sokağı'na açılan darüşşifa nın 3. giriş bölümüdür. Girişte altta iki mazgal, üstte ise üç pencere, ortada ise bugün taşlarla doldurulmuş dar ve çok sade boşluk bulunur. Bu boşluk darüşşifanın II. avlusuna açılan merdivenlerin bulunduğu giriştir.Üzerleri tonozlarla örtülü üç bölümden oluşan birbirlerine kemerli açıklıklar ile bağlanan bu bölümün hastaların yatılı olarak tedavilerinin yapıldığı ikinci avluya açılması buranın kapısının çok sade, basit bir kapı olması meyit kapısı denilen cenaze giriş çıkışının yapıldığı yer olduğunu düşündürmektedir. Bugün tamamıyla iptal edilmiş bu bölüm hakkında araştırılan kaynakların hiçbirinde bir bilgiye rastlanılamamıştır. Elde edilen tek bilgi Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinden alınan plandır (Pafta 4.27/16).

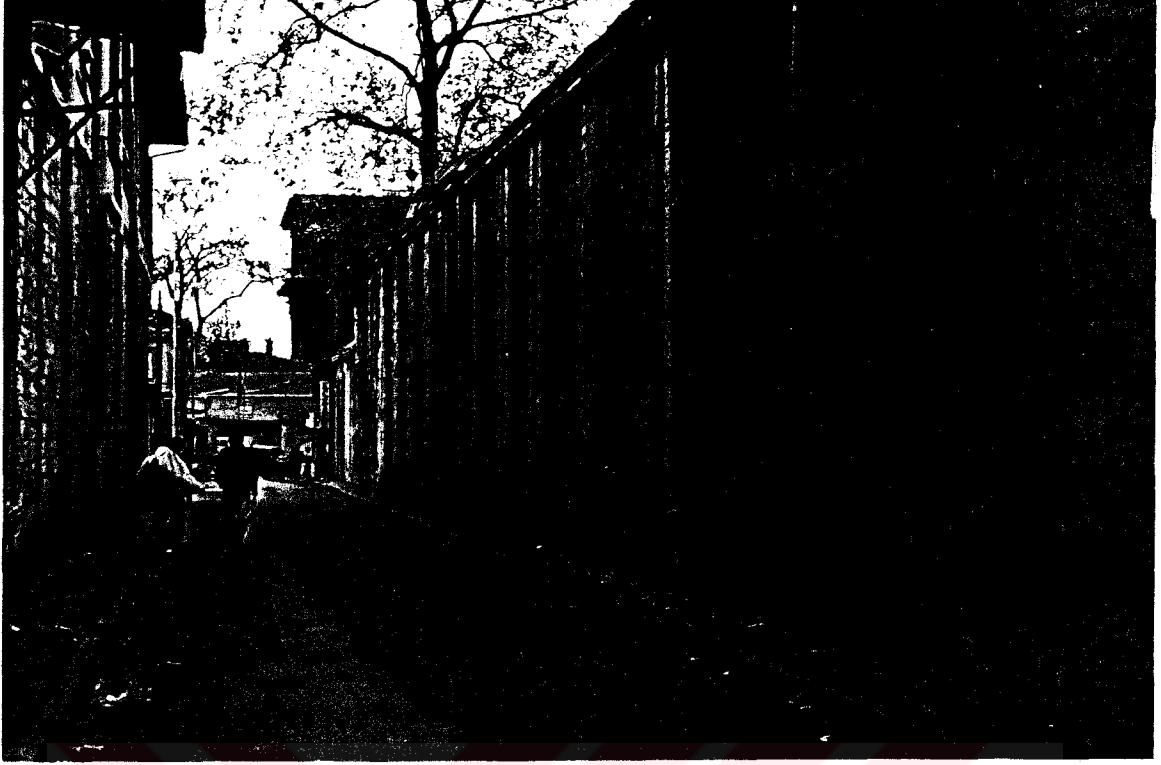
4.3.2. Cephe özellikleri:

Güneydoğu Cephesi (Pafta 4.27/8-27/18):

Darüşşifanın tıp medresesine bakan bu cephesinde biri darüşşifanın birinci avlusuna diğeri ise güneybatı avlusuna açılan iki adet kapı bulunmaktadır. Bunlardan Hekimler Kapısı olarak adlandırılan, etrafını küfeki profilli sövenin çevrelediği demir kanatlı kapı Darüşşifa'nın güneybatı avlusuna açılmaktadır (Resim 4.3). Kapının hemen üstünde, alçak kotta küfeki harpuşa görülür. Bugün yer yer çiçeklenmenin olduğu bu harpuşanın arkasında mutfak olarak kullanılan mekanın kubbesi ve tuğla bacası görülmektedir (Pafta 4.27/8). Dört adet teğet kemerli alçı revzenli pencerelerden ikisi bugün yemekhane olan mekana aittirler. Bu pencerelerden birinde zeminden başlayıp saçakta dolanan silme profiline kadar uzanan ciddi bir çatlak mevcuttur (Resim 4.23-4.24).

Resim 4.23. Güneydoğu cephesindeki çatlak

Resim 4.24. Darüşşifa'nın güneydoğu cephesi

Darüşşifa'nın ana giriş kapısı yine dökümdendir. Üzerinde Matbaa-i Askeriye H.1305/M.1887-88 tarihli kitabe ve Sultan Abdülhamid'in tuğrası bulunan mermer söveli bu ana giriş kapısını yine küfeki bir profil çevreler. Bugün bir bayrak direği monte edilmiş kapının hemen üstünde çiçeklenmeler mevcuttur (Resim 4.2). Kapının sağ tarafında yine soldaki gibi bugün depo olarak kullanılan mekana ait alçı revzenli sivri kemerli pencereler bulunur. Cephenin sonunda ise beş sıralı küfeki bir stalaktit mevcuttur (Pafta 4.8).

Cepheye bakıldığında bugün revakları örten kubbelerin kurşunlarının sağlam ama imitasyon alemlerinin çoğunun kırık ya da yok olduğu görülmektedir. Bu kubbelerin hemen arkasında avluyu örten şeffaf kırma çatı görülür. Özgün bacalar ve alemler mevcut değildir. Yalnız, külliye'nin diğer öğelerindeki bacalara benzediği düşünülmektedir (Pafta 4.27/8).

Kuzeybatı cephesi (Pafta 4. 27/8-27/18):

Darüşşifanın iki kat halinde inşa edilmiş bu cephesinde yapıyı hem mimari hemde fonksiyonel açıdan ikiye bölen kat silmesinin üstünde bugün Kuran Kursu'nun derslikleri olarak yer alan kurşun kaplı kubbeler ile örtülü mekanların pencereleri yer alır. Altta teğet sivri kemerli alınlıklara sahip, küfeki söveli demir lokma parmaklıklı dikdörtgen pencereler yer alırken üstte yine teğet sivri kemerli alçı revzenli tepe pencereleri bulunur (Resim 4.25). Mekanların bu cephede görülen bacaları özgün olmayıp çimentodan yapılmış hiç bir fonksiyonel özelliği olmayan elemanlardır. Yine kurşunla örtülü kubbelerin çoğu kırık olan imitasyon alemlerle sonlanır. Cephenin darüşşifaya ait olan bu bölümü bugün oldukça iyi durumdadır (Pafta 4.27/8). Sadece pencerelerdeki demir aksamalarda paslanma mevcuttur (Resim 4.25).

Resim 4.25. Darüşşifanın kuzeybatı cephesi

Silme profilinin hemen altında darüşşifanın bodrum katında yer alan dükkanların kapı ve pencereleri sıralanır (Resim 4.26). Bu dükkanlar kat silmesi altından başlayarak zemin kotuna doğru gittikçe genişleyen plastrlarla birbirlerinden ayrılırlar. Altta bir mazgal ve

bir kapı üstte ise tepe pencereleri ile aydınlanan cephenin bu kısmı bugün çok kötü durumdadır (Pafta 4.27/8). Dükkanların küfeki söveli yine küfeki tam kemer ve alınlıklı demir lokma parmaklıklı pencerelerine kısmen II.B07 no'lu dükkanda rastlanmaktadır. Çoğu dükkanda üst pencerelerin kemer alınlıkları ve söveleri, parmaklıkları sökülmüş, bunun yerine buralara yapıya hiç uymayan çeşitli ekler yapılmıştır. Yapıya ait özgün bir kapı bulunmamakla beraber plastrları ve cepheyi oluşturan taşların çoğu çürümüş, rutubetlenmiş, çiçeklenmiş ve kabuklanmıştır. Cephede boydan boya kablolar geçmektedir. Özgün kot kaybedilmiştir. Bazı dükkanlara giriş zemin kotunun bir kaç basamak altındadır. Cepheyi çevreleyen kat arası silmesinin altında ve üstünde yosunlanma ve çiçeklenme mevcuttur (Pafta 4.27/8).

Resim 4.26. Darüşşifanın kuzeybatı cephesi

Kuzeydoğu cephesi (Pafta 4.27/9-27/19):

Darüşşifanın Yüksek Oluk Sokağı'na bakan yine kesme küfeki taşından örülü bu cephesi de diğer cephe gibi yapının eğimli arazide konumlanmasından dolayı iki katlıdır (Pafta 4.27/9-27/19).

Bu iki kat kuzeybatı cephesinde olduğu gibi yine bir küfeki kat arası silmesi ile birbirinden ayrılır. Silmenin altında bugün girilemeyen II.B01 no’lu dükkana ait iki pencere bulunmaktadır. Bu pencerelerden biri küfeki söveli tam kemerli demir lokma parmaklıklı olup diğeri daha sade boyut olarak daha k     fakat yine lokma parmaklıklıdır. Bu pencerelerin hemen yanında bugün iptal edilmiş olan ve darüşşifanın ikinci avlusuyla sokağın bağlantısını sağlayan taşlarla doldurulmuş aşağıda iki adet mazgal ve diğeri kapılara göre daha k     bir kapı ile bu kapının üstünde demir lokma parmaklıklı üç adet pencere yer alır. Silme profilinin hemen üstünde darüşşifanın  amaşırhanesine ait iki adet pencere bulunmaktadır. Kuran Kursu’nun tuvaletlerinin bulunduğu avluyu çevreleyen küfeki harpuşta bugün  imento ile sıvanmıştır. Yer yer   eklenmelerin olduğu harpuştanın üstünde avluyu çevreleyen dikenli teller yer alır. (Resim 4.27).

Resim 4.27. Darüşşifa’nın kuzeydoğu cephesi

Cephenin sol tarafında yer alan köşe çallığı saçağın hemen altında küfeki stalaktitle sonlanır. Darüşşifa'nın bu cephesinde taşlarda kirlenme, kopma, çürüme ve çiçeklenmeler mevcuttur. Özellikle zemin kotunda ciddi bir yosunlanma problemi vardır (Pafta 4.27/9).

Batı cephesi (Pafta 4.27/10-27/20):

Darüşşifa'nın batı cephesinde sadece köşe dükkana ait iki adet demir parmaklıklı pencere ile bir adet kapı bulunmaktadır (Resim 4.28). Kuzeybatı cephesindeki silme profili bu cephede de devam eder. Yine Darüşşifa'nın tüm cephelerinde olduğu gibi bu cephe de bir saçak profili ile sonlanır (Resim 4.29).

Resim 4.28. Darüşşifa'nın batı cephesi

Bu cephenin devamında darüşşifa'nın güneybatı avlusuna sonradan ilave edilmiş yapıları da görmek mümkündür. Aşırı bir çiçeklenme ve yosunlanma probleminin olduğu görülmektedir. Bu sorunun bu cephenin üstünde yer alması gereken fakat bugün iptal edilerek üzeri şapla kaplanmış hamamdan kaynaklanan bir su sızıntısından kaynaklanabileceğini düşündürmektedir. Cephede çiçeklenmenin yanısıra taşlarda kabuklanma ve kirlilikte mevcuttur. Bunun yanısıra kapının etrafında yük taşımak

amacıyla yapılan demir iskele zaman içinde cephede bir pas problemi oluşturmıştır (Pafta 4.27/9).

Resim 4.29. Darüşşifa'nın batı cephesi

avlulara bakan cepheler:

I. avluya bakan cepheler (Pafta 4.27/6-27/7-27/17):

I. Avluyu çeviren üzeri kubbelerle örtülü revak, sivri kemerlerin oturduğu üç sıra stalakatitli başlıklara sahip (girişlerin karşısına denk gelen dört adet siyah granit sütunlar dışında) mermer sütunlara sahiptir. Bugün avluyu çeviren bu sütunlar tamamıyla yağlı boya ile boyanmıştır.

I. Avlu revakının bir kısmı duvar örülerek yükseltilmesi sonucu avlu bugün görülen saçak profili ile sonlanmamaktadır (Pafta 4.27/7). Tüm revakın sıvalı ve boyalı olması dolayısıyla duvar örgüsü görülememektedir (Pafta 4.27/6). Avlunun üstünün metal çatı ile örtülmesi pas problemine neden olmuştur. Bunun yanı sıra çatının bağlantı yerlerinde yer yer çirkeçlenmeler mevcuttur (Resim 4.30).

Resim 4.30. I. avlunun üstünü örten metal çatı

I. avlu revakının bir kısmı tuğla duvarlar ve ahşap doğramalarla kapatılmıştır. Kapatılmayan revakta ise asma katlar muhdes ahşap dikmelerle taşınmaktadır. İlave katlar yapının avluya bakan tüm cephelerinin özgünlüğünü kaybetmesine neden olmuştur (Resim 4.31-32).

Resim 4.31. I. avlu revakı

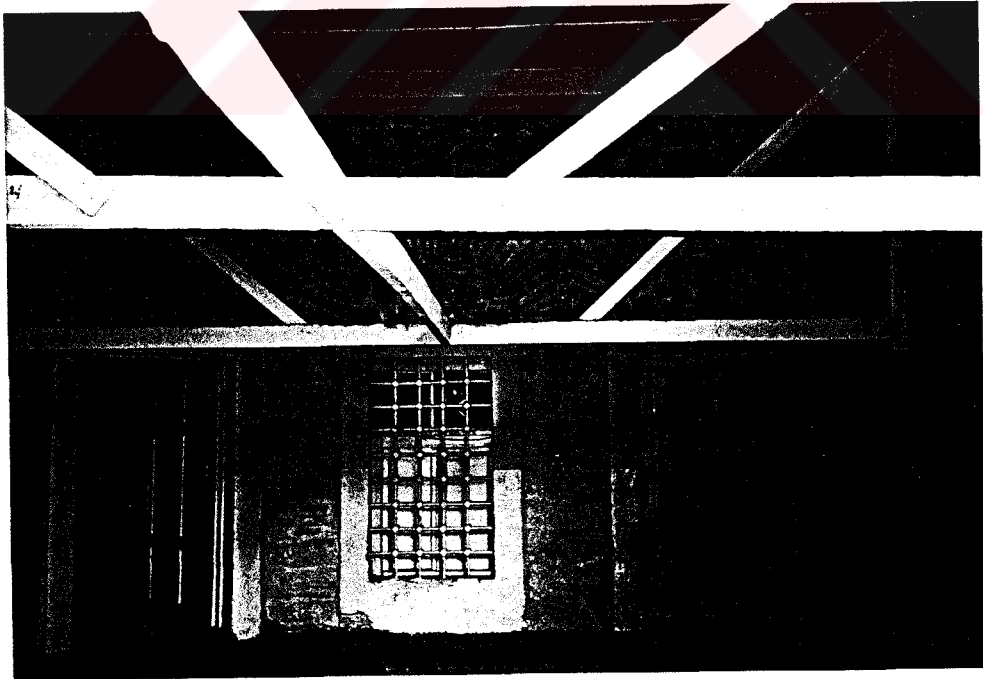
Resim 4.32. I.avlu

II. avluya bakan cepheler (Pafta 4.27/6-27/7-27/17):

II. avluda ise üzeri kubbe ile örtülü teğet kemerli revak yine I. avluda olduğu gibi üç sıra stalaktit başlıklı mermer sütunlara oturur (resim 4.33). Avluyu çeviren revakın bir kısmı I. avludan farklı olarak boyanmamıştır. Dolayısıyla kesme taş duvar örgüsü rahatlıkla görülmektedir (Pafta 4.27/6). Revakı çevreleyen mekanların duvarları boyalıdır (Resim 4.13-15). Duvar örgüsü sadece kütüphane olarak kullanılan mekanının duvarındaki boyanın raspa edilmesiyle görülmektedir. Buna göre avlu etrafındaki tüm hücrelerin avluya bakan duvarları düzgün olmayan taş-tuğla almaşık örgüyle oluşturulmuştur. Yine yapılan bu raspa sonucunda boyalı olan kapı ve pencere sövelerinin küfeki taşından oluşturulduğu görülmektedir (Resim 4.34). Bu avluyu çeviren kubbeler kurşunla kaplanmıştır. Alemleri yoktur. Avlu revakı I. avluda olduğu gibi asma katlı hale getirilmiş, kuzeydoğu ve güneydoğu revakı ile güneybatı revakından bir bölüm ise olduğu gibi kapatılmıştır (Resim 4.15-13).

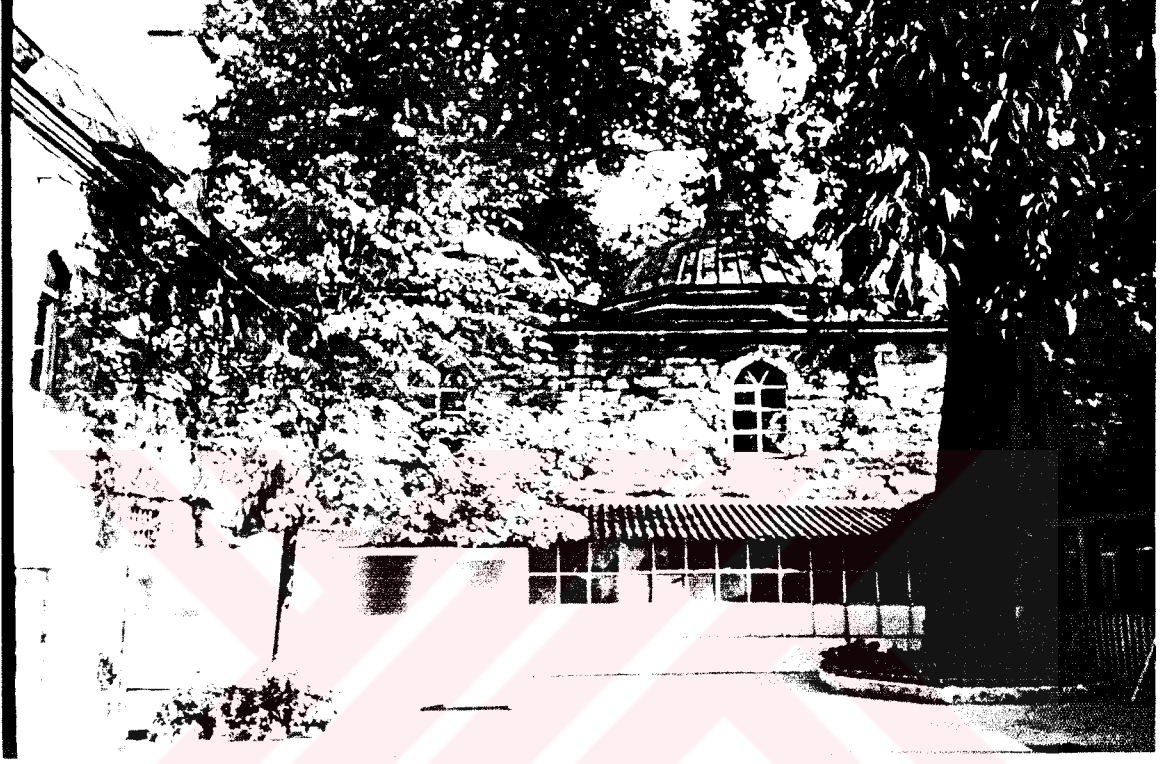
Resim 4.33. II.avlu

Resim 4.34. II..avlu revakı

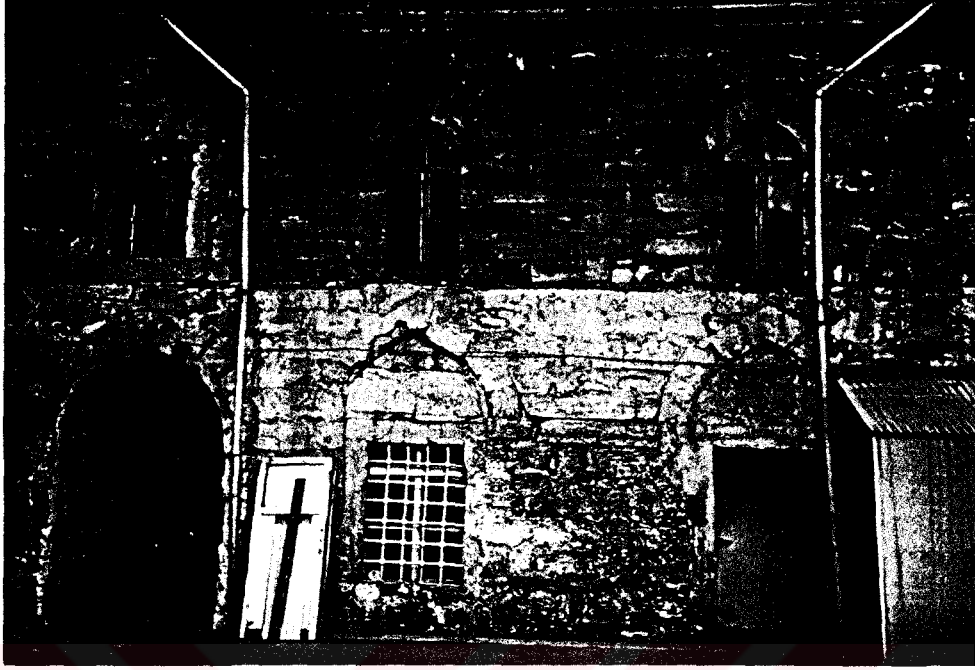
Güneybatı avlusuna bakan cephesi

Darüşşifa'nın güneybatı avlusuna bakan cephesi ise diğer tüm cephelerinden farklı olarak yer yer düzgün kesme taş bazen ise aralarında tuğlaların da olduğu düzgün olmayan taşlarla örüldüğü görülmektedir. Bu farklılık darüşşifanın geçirdiği depremлер sonunda uğradığı müdahalelerde dolayın gerçekleştiğini düşündürmektedir (Resim 4.35).

Resim 4.35. Güneybatı avlusu

Darüşşifanın yarıya kadar boyanmış bu cephesi yer yer ilave mekanlarla kapatılmıştır. (örn. fırının önünde mezbaha, koridorun hemen solunda depo oluşturulması gibi) (Resim 4.35). Bu avluya bakan özgün mekanlarda alçı revzenli olması gereken teğet kemerli tepe pencerelerinin alçı revzenleri sökülmüş, bunların yerine ahşap doğramalar takılmıştır. Altta ise olması gereken demir lokmalı pencerelerin biri kapı haline dönüştürülürken bir diğer mekanda iki pencere arasına bir kapı açılmıştır (Resim 4.36-37). Cephede, mekanlarda bugün olmayan ocakların imitasyon bacaları görülmektedir. Kurşunla örtülü kubbelerinin çoğunun alemleri yoktur. Olanlar ise özgün değildir. Bu cephede sonradan yapılmış plastik oluklar vardır (Pafta 4.27/10). Saçak profilinde ve taşlarda kabuklanma, çürüme ve kirlenme mevcuttur. Kopan yerler yer yer çimento ile sıvanmıştır

Resim 4.36. Güneybatı avlusu

Resim 4.37. Güneybatı avlusu

Kuzeydoğu avlusuna bakan cephe

Yapının kuzeydoğuda yer alan ve plastik oluklu levha ile kapatılan arka avlusuna bakan cephe bugün yarıya kadar boyanmıştır (Resim 4.7). Altta altı adet demir lokma parmaklıklı pencere ve üç adet kapı bulunur. Kapılardan ortada olan üzeri tonozla örtülü kubbeye çıkış sağlayan merdivene açılan ve diğerlerine göre daha küçük olan kapıdır (Pafta 4.27/3). Diğer kapılar ise aslında pencere olup Kuran Kursu olarak kullanım sırasında kapıya dönüştürülen elemanlardır (Pafta 4.27/3). Kubbeye çıkış merdiveninin hemen yanında ise bugün yine boyalı olan bir çeşmenin ayna taşı görülür (Resim 4.7).

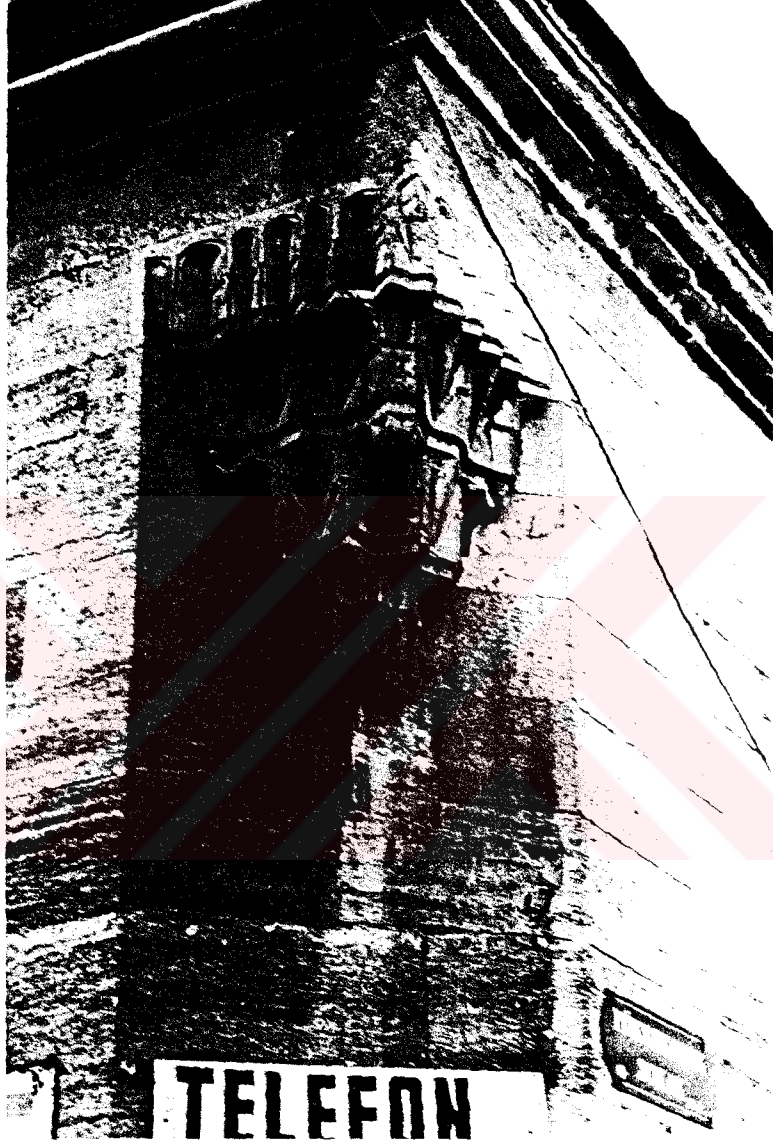
Bu cephenin üst kısmında ise sekiz adet sivri kemerli alçı revzenli pencere ile yine I. avluya geçişi sağlayan koridorun tonozuna açılan küfeki söveli demir lokma parmaklıklı penceresi bulunur (Pafta 4.27/9). Çamaşırhanenin ahşap doğramalı ve ahşap kapaklı tepe penceresi bu avluya açılırken Dolaphane olarak kullanılan Z04 no'lu mekanın buraya açılması gereken tepe penceresi ise doldurularak kapatılmıştır (Pafta 4.27/19). Avluda aynı zamanda bu pencerenin bulunduğu duvardan çıkan sonradan yapılmış bir baca da gözükür. Avluya açılan alçı revzenli pencerelerden ikisi diğer dördüne göre daha yüksektir. Diğer cephelerde olduğu gibi imitasyon bacalar kurşunla kaplı pencerelerin önünde yükselmektedir. Bu cephede duvarda büyük olasılıkla yük taşımak için yapılmış olan bir demir iskele bulunmaktadır (Pafta 4.27/9).

4.3.3 Bezeme özellikleri

Mekanlardaki tek bezeme ögesi kubbeye geçişi sağlayan pandantiflerde ve kubbe etrafında dönen sade profillerdir. Bunun yanısıra I.ve II. avluyu birbirine bağlayan kapıda ve Darüşşifa'nın iki giriş kapısının etrafında geniş küfeki profillerin döndüğü görülür Yapıyı içte ve dışta saçak hizasında yine küfeki bir profil çevreler (Pafta 4.27/13-14).

Yapıda her iki avlunun etrafında bulunan sütunların başlıkları üç sıra mermer stalaktitten oluşturulmuştur.

Mimar Sinan yapının güneydoğu cephesi ile kuzeydoğu cephesinin kesiştiği köşede bir köşe çalığı oluşturmuş bu çalığın saçakla arasına ise küfeki taşından beş sıralı bir stalaktit yerleştirerek bu sert köşenin yumuşamasını sağlamıştır (Resim 4.38).

Resim 4.38. Darüşşifa'nın doğu köşesinde stalaktitli çal köşe

Sinan genellikle halkın kullanımına açık olan imaret, kervansaray, han ve darüşşifa yapılarında, dini yapılarında olduğu gibi görsel etkileri ön planda tutmamış, Süleymaniye Darüşşifası'nı da bu yapılar gibi sade bir kütle olarak planlamıştır.

4.3.4. Yapısal özellikler

4.3.4.1. Taşıyıcı özellikler ve malzeme

Temeller: Mimar Sinan'ın inşa ettiği yapıların temelleri ile ilgili az sayıda kazı çalışması yapılmıştır. Bu çalışmalar sonucunda yapılarında ve özellikle camilerinde temellerinin kaba yonu taşından kademeli olarak inildikçe genişleyen kagir duvar şeklinde olduğu ve sağlam kaya zeminine indiği bilinmektedir. Temel altlarında ahşap ızgaralar veya kazıklarla zemin ıslahı yapıldığı durumlarında olduğu büyük olasılık olarak ortaya çıkmaktadır (Yorulmaz, 1989, C.1:504).

Mimar Sinan'ın, temelleri açığa çıkan bazı yapılarında duvarlardan temellere geçişte basamak yapılarak genişliğin artırıldığı gözlenmiştir (Yorulmaz, 1989, C.1:532). Darüşşifa'nın kuzeybatı cephesinde de beden duvarlarından temele geçişte düzenli yatay derzli taş örgülü iki basamak görülmektedir (Pafta 4.27/8).

Küllîye'nin inşaat defterlerinde temeller için Karamürsel'den od taşı getirtildiği belirtilmektedir (Barkan, 1972, C.2:29).

Süleymaniye Darüşşifası ile ilgili belgelerin ve çalışmaların yetersizliği Darüşşifa'nın temelleri ile ilgili bilgi edinilmesini engellemiştir. Ancak yapının 441 yıldan bu yana geçirdiği evrelere rağmen hala ayakta olması, yapılarının taşıyıcı sistemlerinde bir problem olmadan günümüze ulaşması Mimar Sinan'ın alt yapı çözümlerindeki deneyim ve ustalığını göstermektedir.

Duvarlar: Tüm darüşşifada iç mekanlardaki düşey taşıyıcılar duvarlardır. Kalınlıkları 75-120 cm arasında değişmektedir. Dış duvarlarda kalınlıklar 120 cm iken iç duvarlarda bu kalınlık 75 cm'e kadar düşmektedir.

Yapının avlulara ve sokağa açılan tüm cepheleri düzgün kesme küfeki taşı ile örülmüştür. II. avluya bakan hücrelerin duvarlarında ise düzgün olmayan taş-tuğla karışık almalı örgü görülür.

Yapıda horasan harcına fırının tuğla bacasının olduğu duvarında rastlanmaktadır. Tüm iç duvarlar sıvalı ve boyalı olduğu için duvar dokusu tesbit edilememiştir. Kubbelerin oturduğu kasnaklarda ise taş-tuğla almalı örgü görülür.

Sütunlar: Yapıda avluları çeviren revaklardaki taşıyıcı ögeler sütunlardır. Her iki avluda da mermer kaideler üzerine oturan daire kesitli sütunlar, mermer stalaktitli sütun başlıklarına sahiptirler. Kaide ve başlıklara bağlantısı bronz millerle sağlanan tek parçalı olan bu sütunların başlıklarının çoğu birbirinden farklıdır. Mimar Sinan yapılarında devşirme malzemelerin sık kullanıldığı düşünülürse bu sütun başlıklarının devşirme olması muhtemeldir. İki avluda kullanılan sütunların kesitleri ve boyları birbirinden farklıdır.

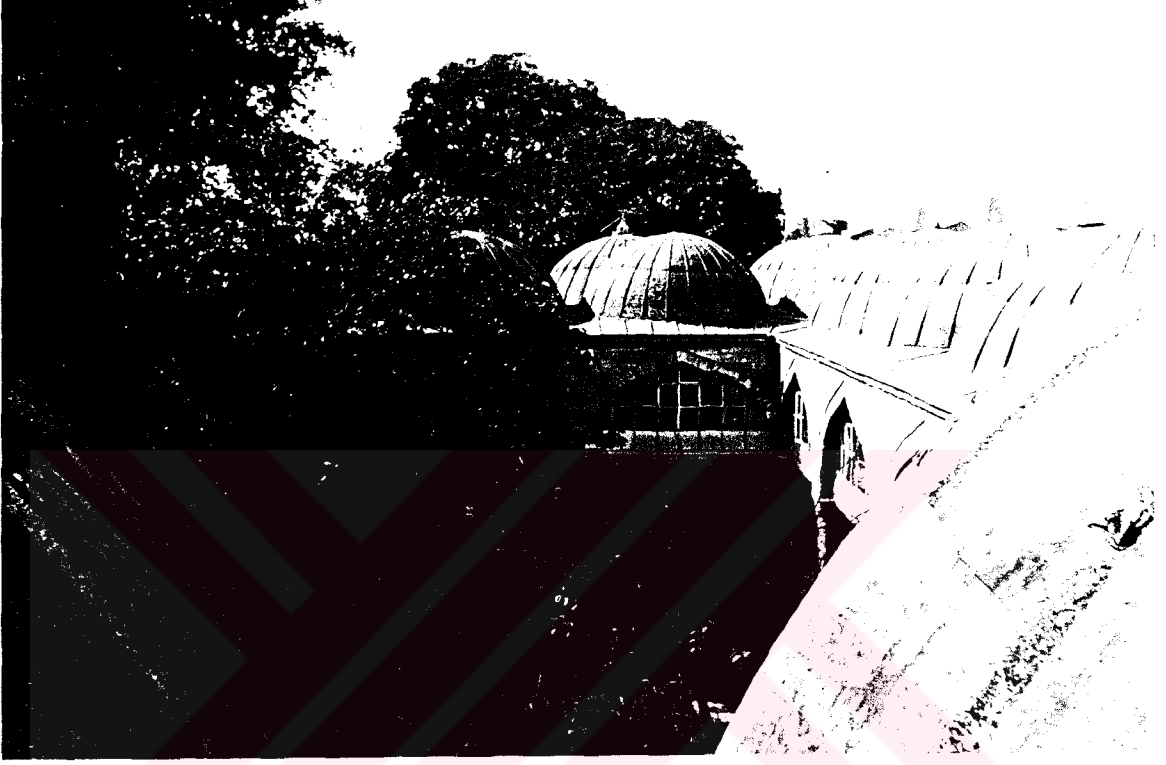
Süleymaniye camii ve bağlı yapıların inşası sırasında İstanbul'a gelen Pierre Gilles, Hipodrom'un güneybatı ucunda, kademelerin üzerinde yükselen onyediyi beyaz mermer sütunun, yerlerinden alınarak Kanuni Sultan Süleyman'ın inşa ettirdiği hastane yapısında kullanıldığını yazar (Cantay, Tanju, 1989:42). Bu durumda bu sütunlar II. avluda kullanılmış olmalıdır.

Kemerler: Yapıda, kubbe taşıyıcı olarak revaklar ve duvarlarda, pencere ve kapı boşluklarının örtülmesinde kemerler kullanılmıştır. I. avlu revakında tek merkezli sivri kemer, II. avlu revakında ve pencereleri ile kapılarında teğet sivri kemerler kullanılmıştır. Revaklarda kullanılan kemerler taş, ana giriş kapısı ile avluları birbirine bağlayan kapıda iki renkli mermer kullanılırken, bodrum kat dükkanlarında tuğla kemer kullanılmıştır (Resim 4.22).

Bu kemer sistemi demir gergiler ile bağlanmıştır.

Kubbeler: Darüşşifada avlular etrafındaki tüm mekanlarda örtü olarak kubbe kullanılmıştır. II.B.09 no'lu dükkan dışındaki tüm kubbeler sıvalı olduğu için malzemesi

görülememektedir. II.B.09 nolu dükkandaki kubbeler ise tuğladandır. Duvarlardan kubbelere geçiş ise pendentiflerle sağlanmaktadır. Kubbelar dışarda kurşunla kaplıdır ve alemlerle sonlanır (Resim 4.39). Bugün kullanılan alemler özgün değildir. Hepsii imitasyon olan bu alemlerin çoğu kırılmış ya da kaybolmuştur. Mermer olduğu bilinen özgün alemler ise mevcut değildir.

Resim 4.39. Darüşşifa'nın çatı örtüsü

Tonozlar: Darüşşifa'da tonoz köşe mekanlarda ve avluları birbirine bağlayan koridorlarda kullanılmıştır. Buralarda sıvalı olduğu için makzemesi görülememektedir. II.Bodrum katındaki tüm dükkanlarda ise tonoz örtü mevcuttur. Darüşşifadaki tüm tonozlar beşik tonozdur.

Döşemeler: Yapının doğrudan zemine oturan kısımlarında döşemelerle ilgili herhangi bir bilgi mevcut değildir. Zeminden yükseltelen döşemelerde yapıyı her katında tonozlara oturtulmuştur (II.B.09 no'lu dükkan dışında). Döşeme kaplaması olarak küfeki taşı kullanılmıştır. Bugün bu özgün kaplama üzerine ya halı kaplı ahşap ızgaralar ya da mozaik

dökülmüştür. I. avlu ve revakları mozaikle kaplanmıştır. II. avlu ve revaklarında kısmen özgün kaplama görülebilmektedir.

Plastrlar: Darüşşifa'nın kuzeybatı cephesinde dükkanların arasında yer alan plastrlar darüşşifanın taşıyıcı özelliklerini cepheye yansıtmışlardır. Darüşşifa'nın eğimli arazide konumlanmasından dolayı yapının duvarlarının yatay yüklere karşı dayanıklılığını sağlayan bu plastrlar yapıda duvarlarla aynı örgüye sahiptir. Bugün hepsi kötü durumda olan bu plastrlarda taşıyıcı sistem bir ölçüde dışarıya çıkmış ve yapıda bir kütle hareketi oluşturmuştur.

Darüşşifa gerek yapım tekniği gerekse malzeme açısından Külliye bütününde Darüzzıyafe ve Tabhane ile aynı özellikleri göstermektedir

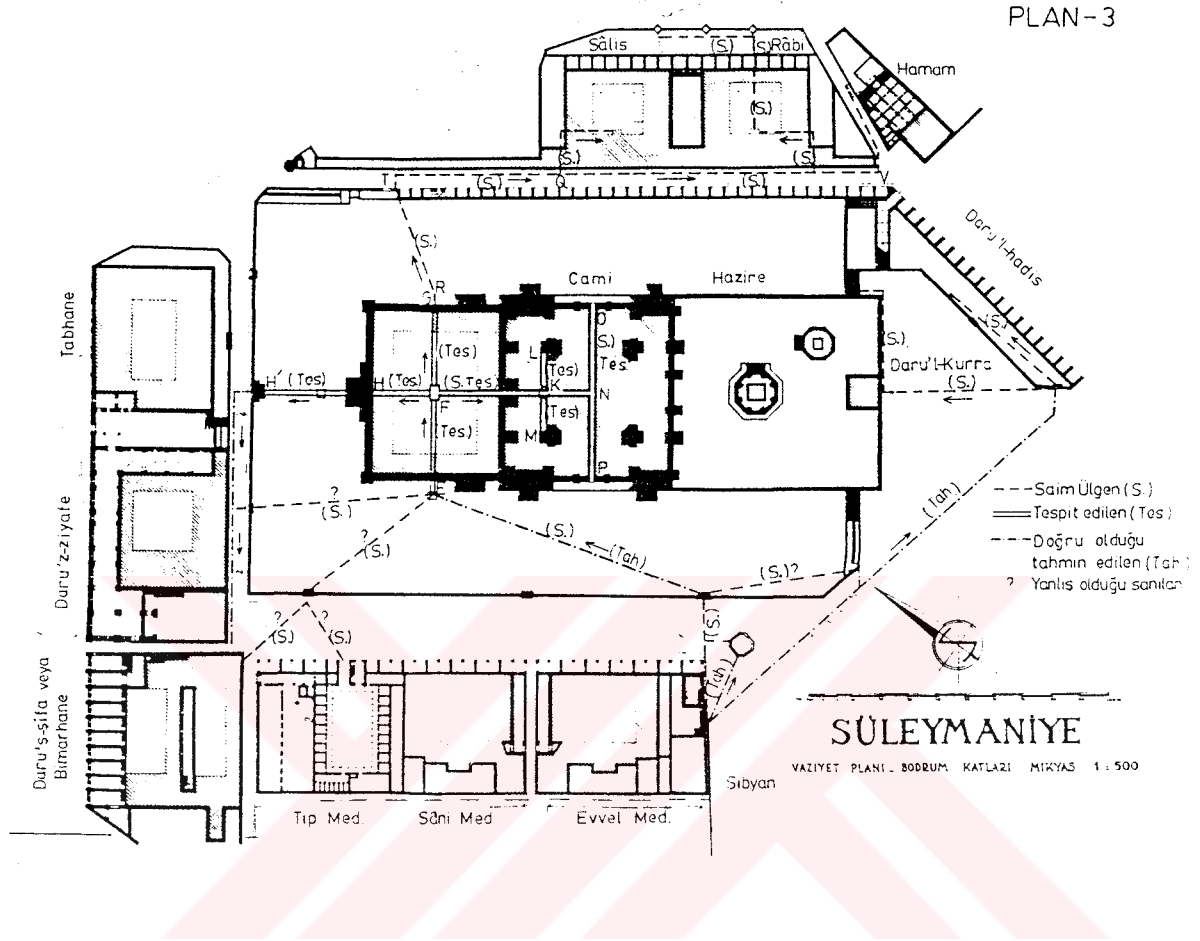
Bugün Darüşşifa'da özgün demir aksama sadece pencere parmaklıklarında rastlanmaktayken, ahşap hiçbir öge günümüze ulaşamamıştır.

Külliye inşaatına İmparatorluğun her tarafından malzemeler getirtilmiştir. Tanju Cantay'a göre; Darüşşifa'nın inşası sırasında İstanbul'da bulunan Hans Dernschwam da, inşa edilen yapılara Hipodrom'dan mermerler getirildiğini belirtmiştir (Cantay, Tanju, 1989:42).

4.3.4.2 Tesisat sistemi

Aydınlatma: Yapıda I. Bodrum dışında tüm mekanlar dışarıya açılan pencerelerle aydınlatılmaktadır. I. avludaki bir merdivenle inilen I. bodrum, I. ve II. avlu revaklarına açılan aynı zamanda havalandırmayı da sağlayan mazgallarla aydınlatılmaktaydı (Resim 4.20). Bugün darüşşifanın tüm elemanları doğal aydınlatma dışında elektrikli floresan lambalarla aydınlatılmaktadır.

Isıtma: Yapıda özgün ısıtma sistemi fırın ve çamaşırhanedeki ocaklar dışında tamamen ortadan kalkmıştır. Bugün güneybatı avlusundan geçilen bir kalorifer dairesi bulunan yapının her mekanında kalorifer dilimleri mevcuttur. Özgün ısıtma sistemine ait tek kanıt

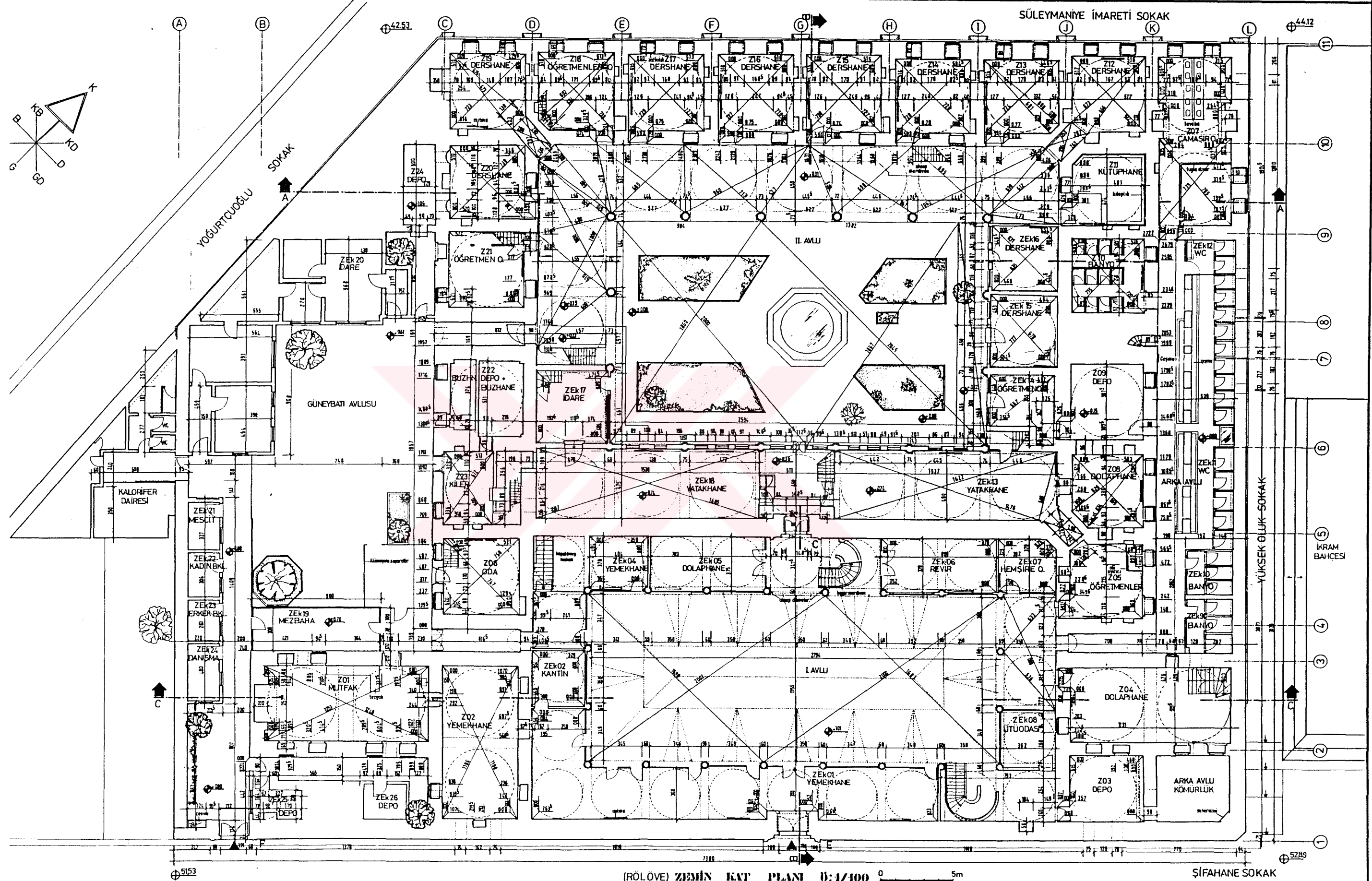

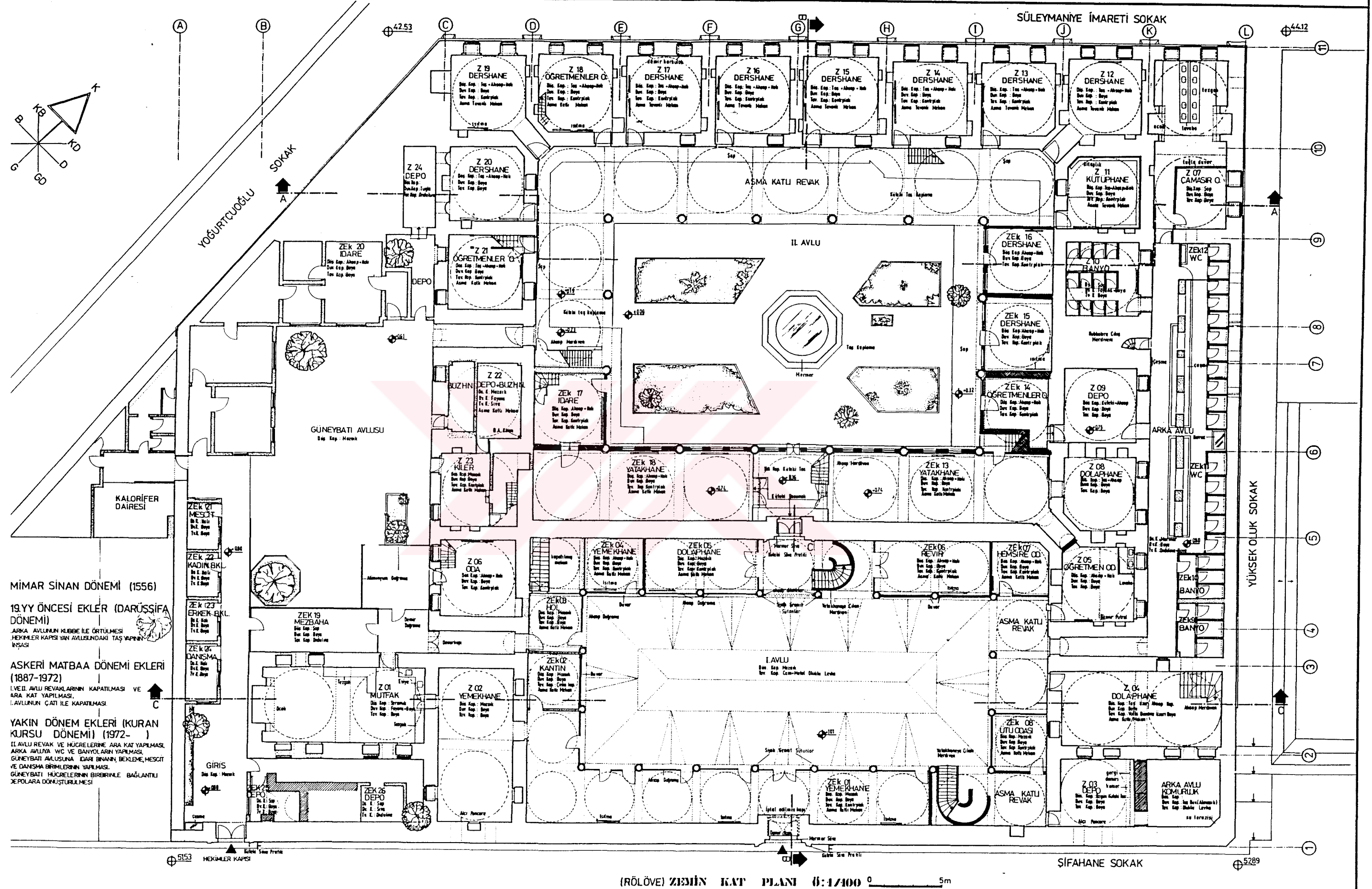
Çizim 4.8. Süleymaniye Su Yolları Haritası (Kazım Çeçen'den)

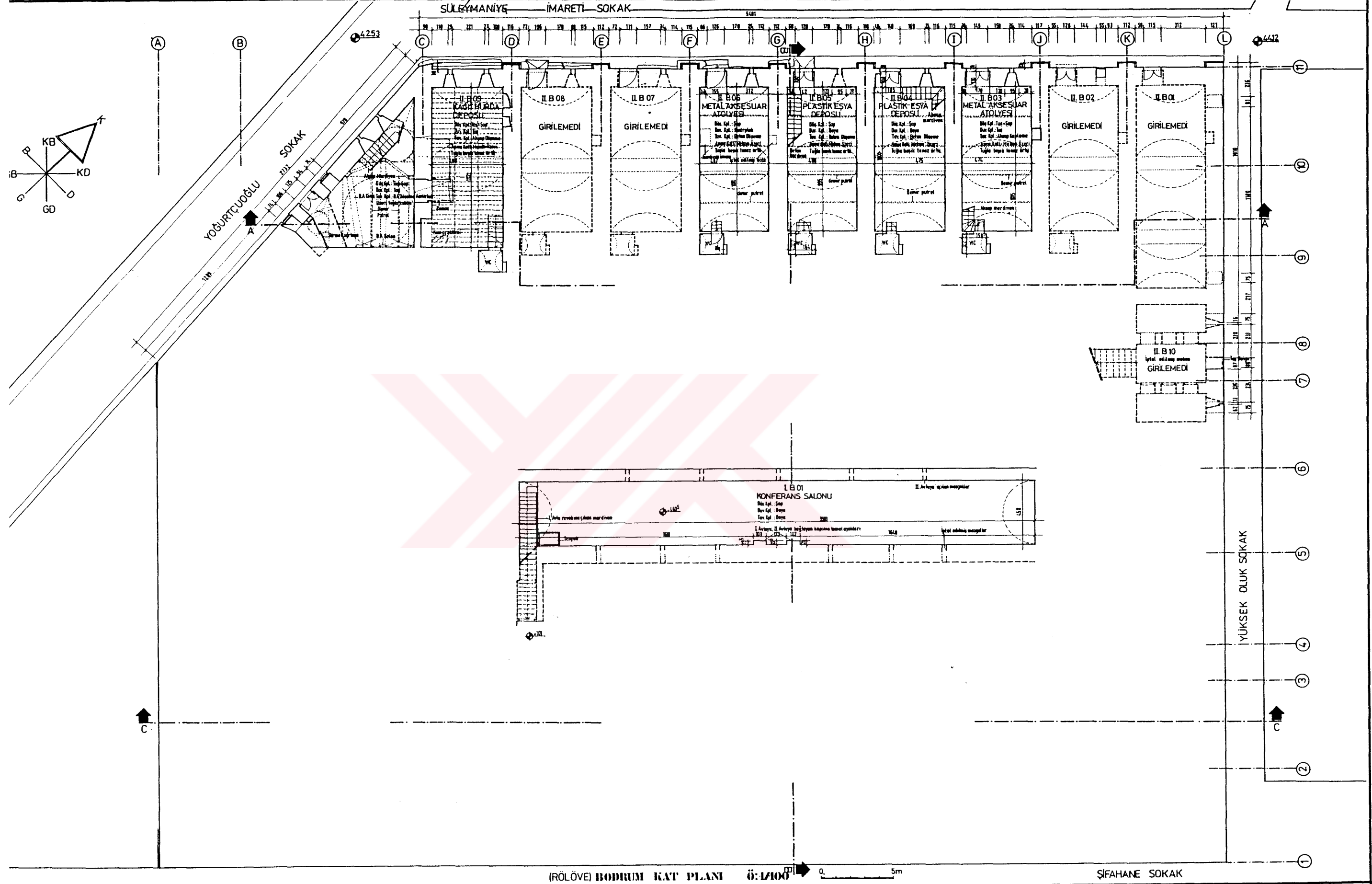
bazı mekanlardaki baca delikleridir. Bugün özgün bacaların yerini işlevsel özelliği olmayan çimentodan yapılmış imitasyon bacalar almıştır. Külliyei oluşturan tüm yapılarda bacaların aynı olması Darüşşifa'nın özgün bacaları ile ilgili bilgi edinilmesini sağlamıştır.

Su tesisatı : Yapının su tesisatı ile de sağlıklı bilgiler edinilememiştir. Sadece II. avlunun ortasında bir şadırvan mevcuttur. I. avluda olduğu fotoğraflarda görülen fakat özgün olmayan diğer şadırvan ise bugün ortadan kaldırılmıştır.

Darüşşifa'nın doğu köşesindeki arka avlusunda da dış cepheden bakıldığında köşe stalaktitinin tam arkasına gelen yerde bir su terazisi bulunmaktadır. Şu ana kadar bu çalışma kapsamında yapı ile ilgili yapılan kaynak araştırmalarında sadece Fikriye Akar'ın 1970'teki çalışmasında bu su terazisinin fotoğraflandığı görülmektedir. Aynı zamanda Ali Saim Ülgen'in hazırladığı; Süleymaniye Külliyesi'nin su dağılımını gösterdiği haritaya göre Külliye'nin su dağıtım merkezi olan Cami avlusundaki şadırvandan Külliye'nin tüm medreselerine giden su yolları çizilmiştir. Bu su yolları haritasına göre şadırvandan Darüşşifa'nın köşe avlusundaki bu su terazisinin bulunduğu noktaya bağlanan bir su yolu vardır (Çizim 4.8). Oysa Kazım Çeçen Süleymaniye Su yolları adlı kitabında Ali Saim Ülgenin çizdiği haritadaki bu su yolunun yanlış olduğunu tahmin etmekte ise de (Çeçen, 1986:68) bugün burada halen bu su terazisinin özgün halinle bulunması aslında Saim Ülgen'in bu noktada doğru bir çalışma yaptığını göstermektedir (Resim 4.6).

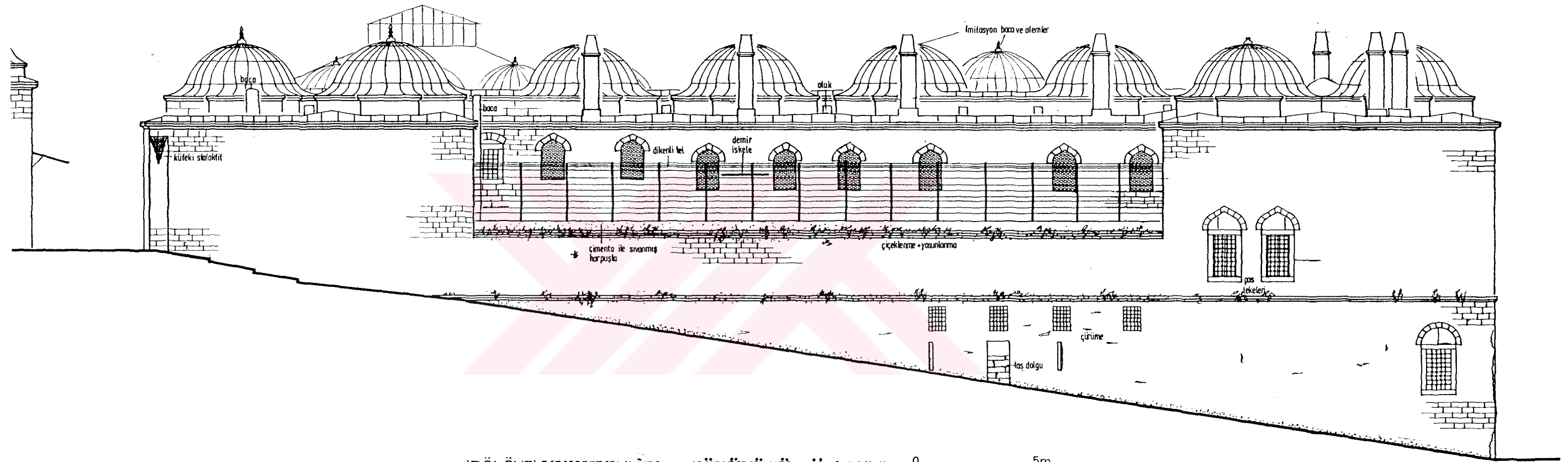

(RÖLÖVE) BODRUM KAT PLANI 0:1/100

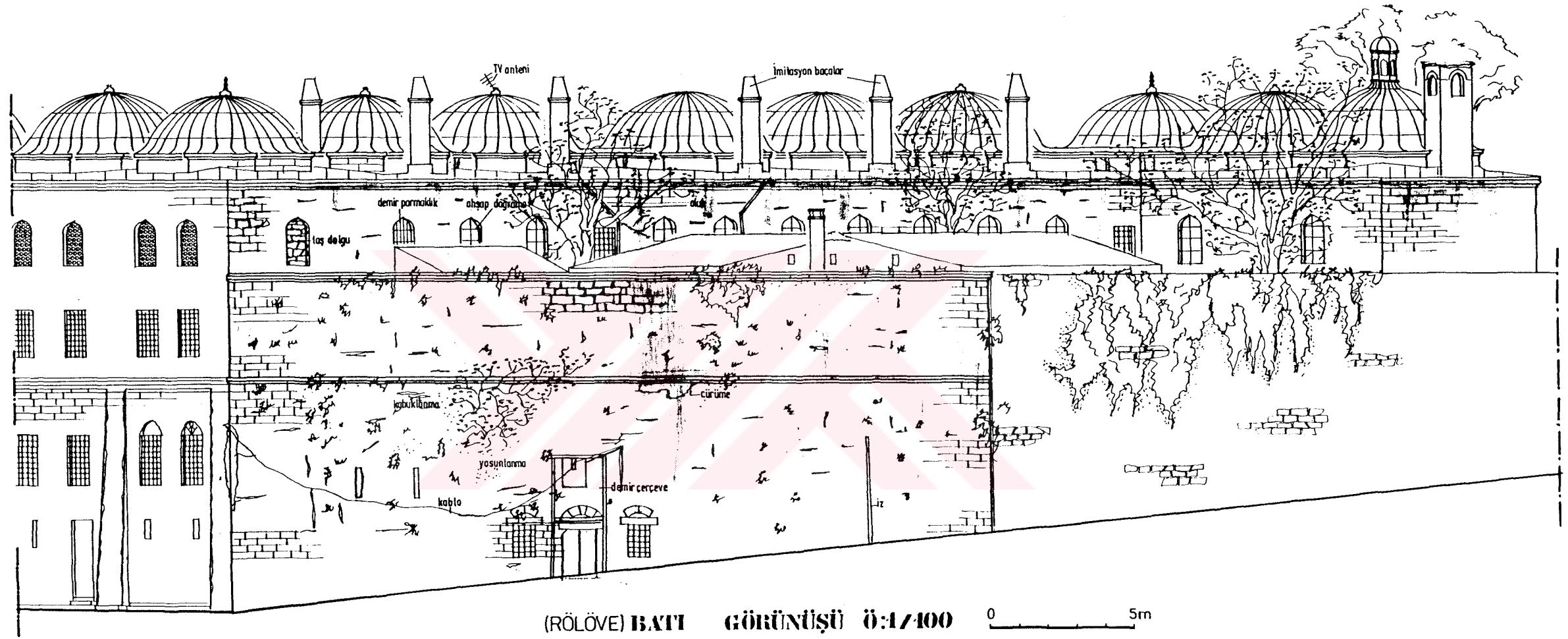
ŞİFAHANE SOKAK

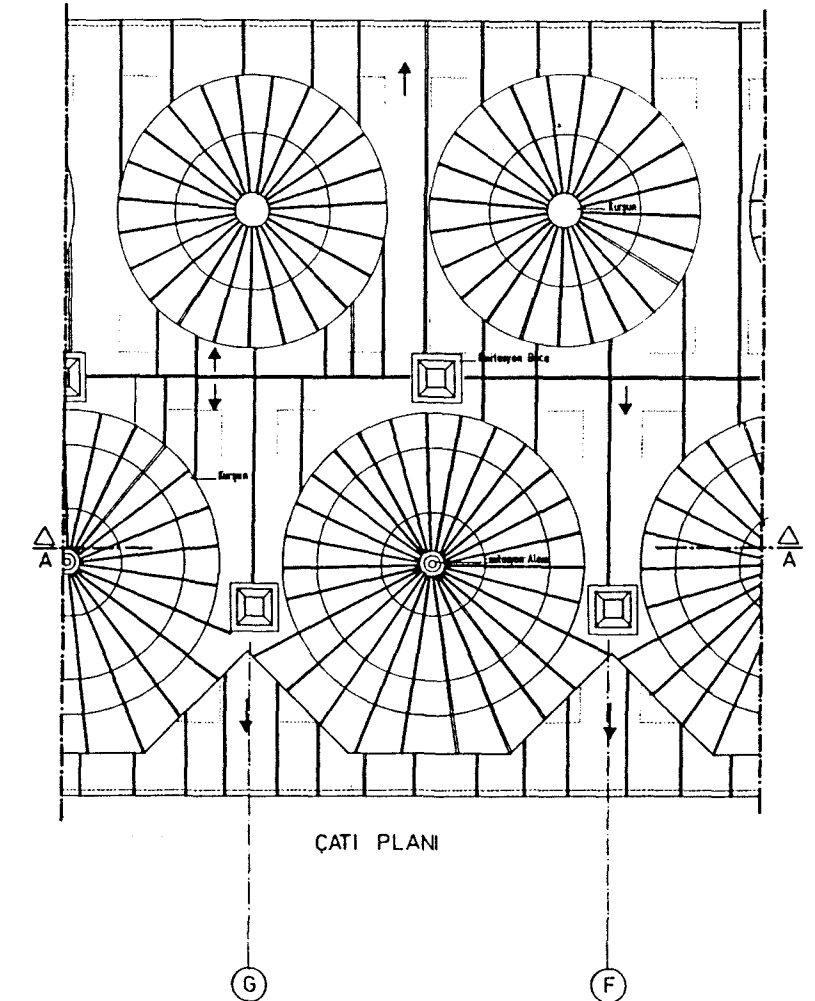
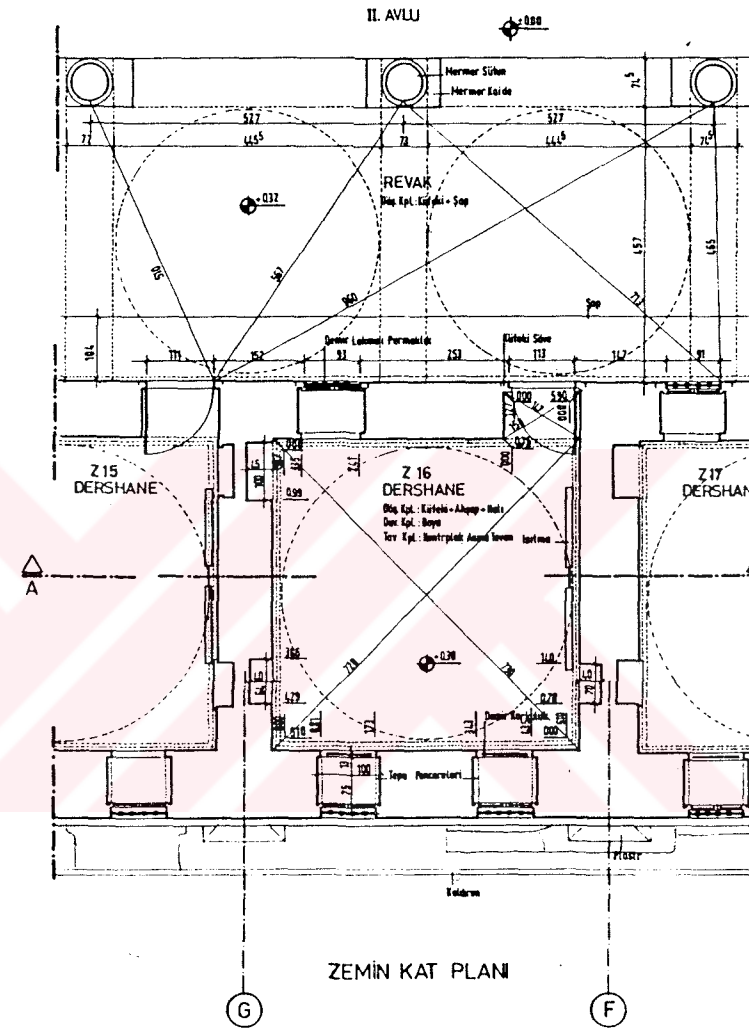
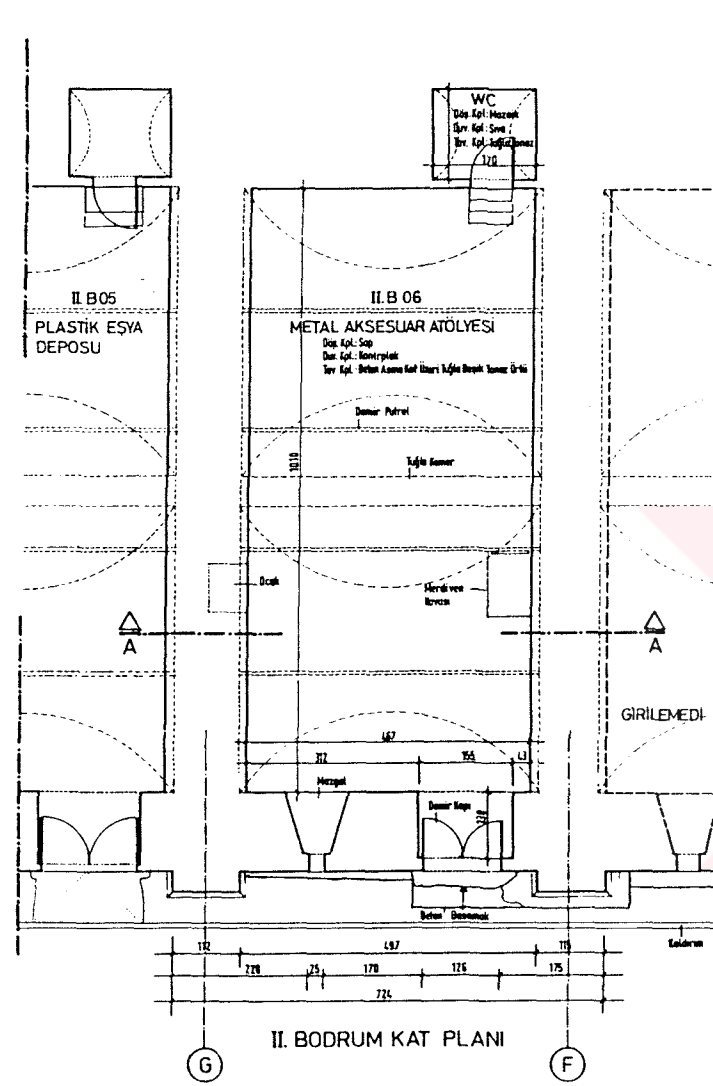

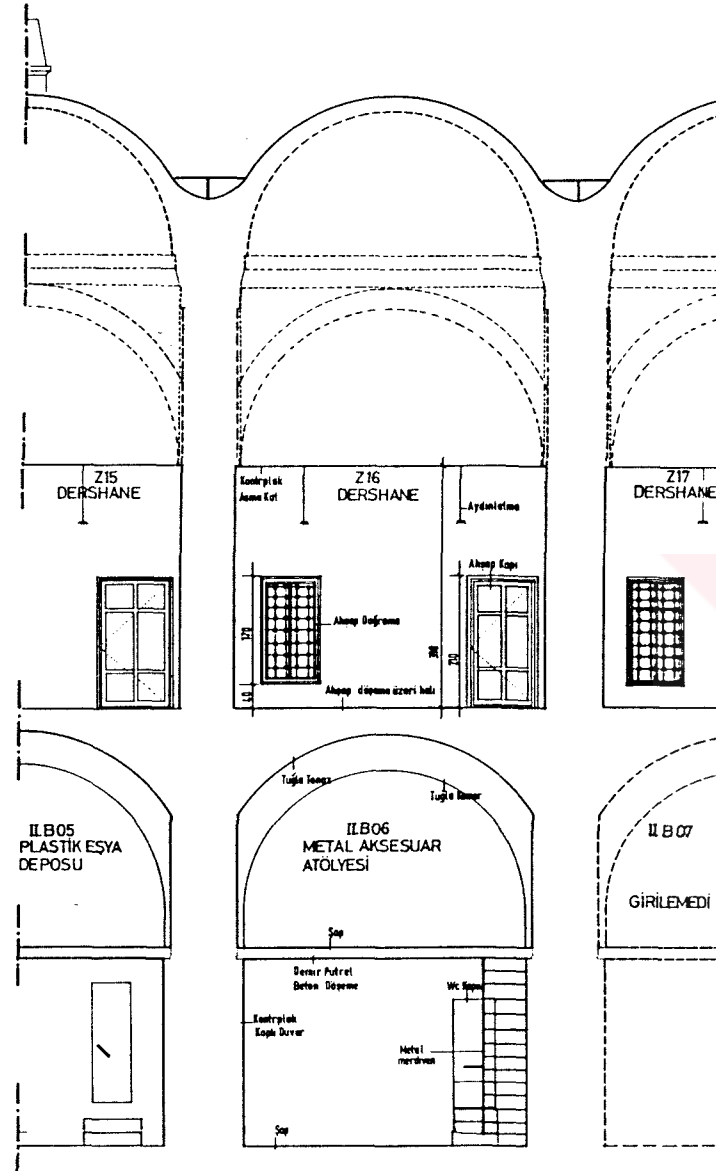
(RÖLÖVE) KUZEYDOĞU GÖRÜNÜŞÜ 0:1/100 0 5m

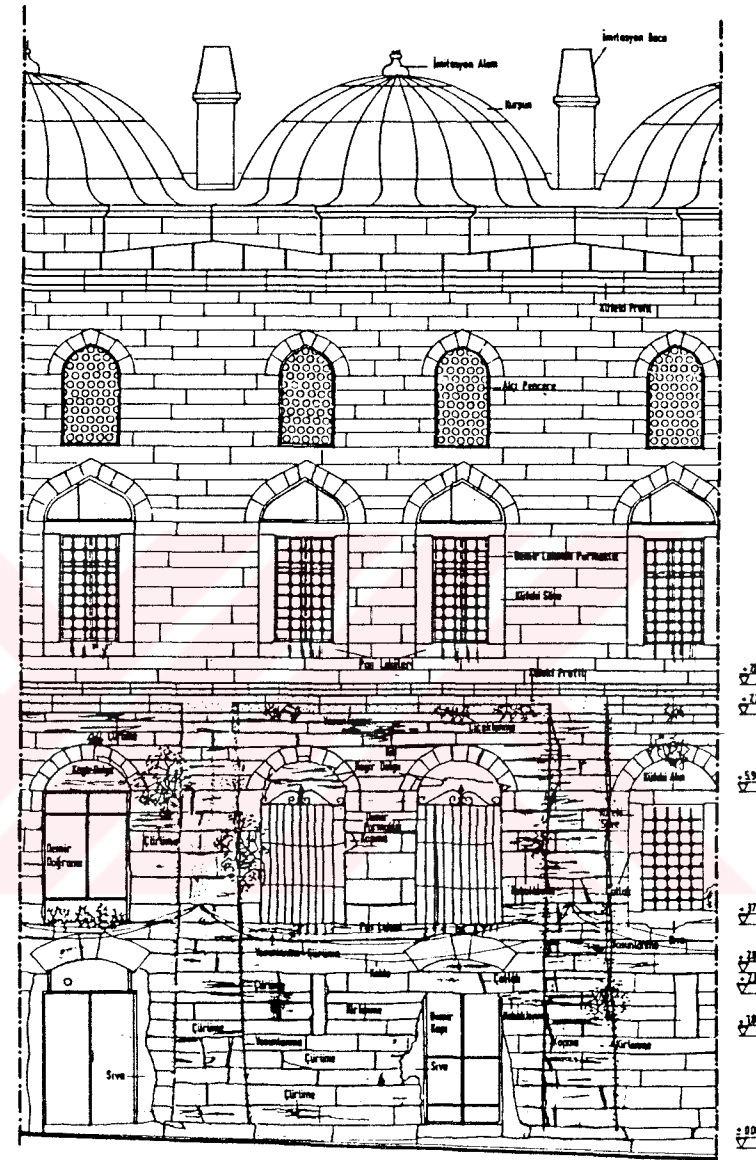

(RÖLÖVE) SİSTEM DETAYI 0:1/30

0 25m

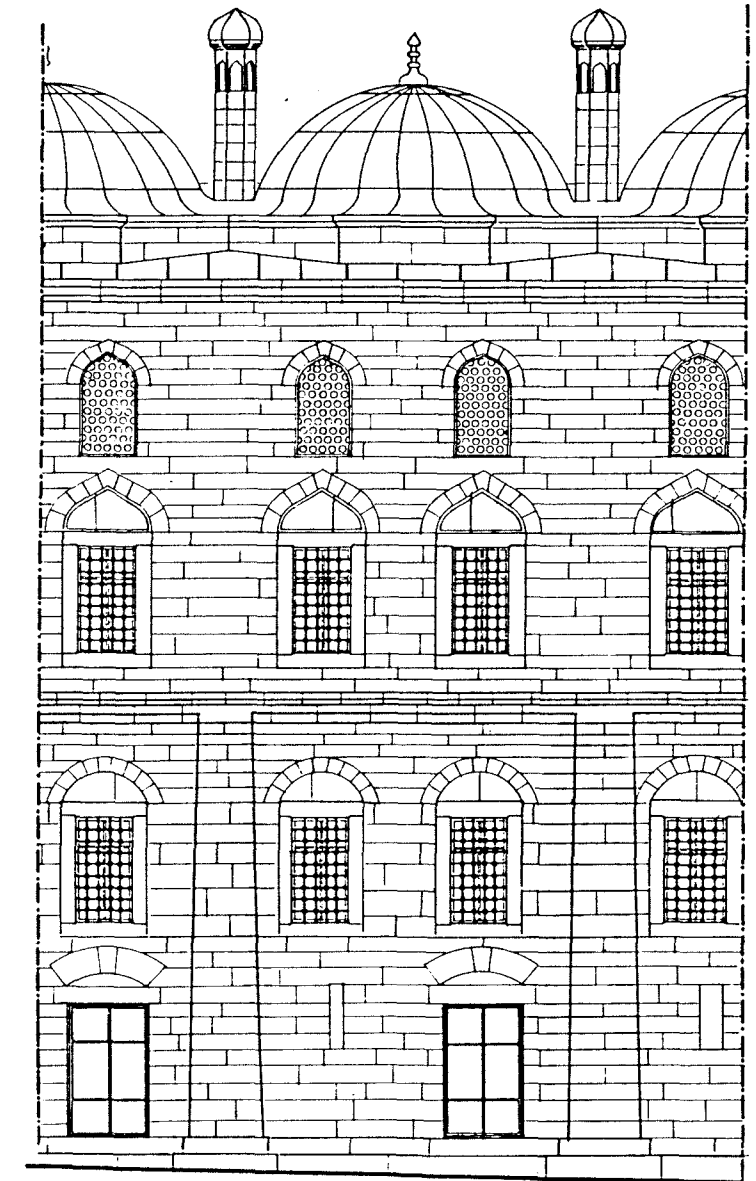

A-A KESİTİ

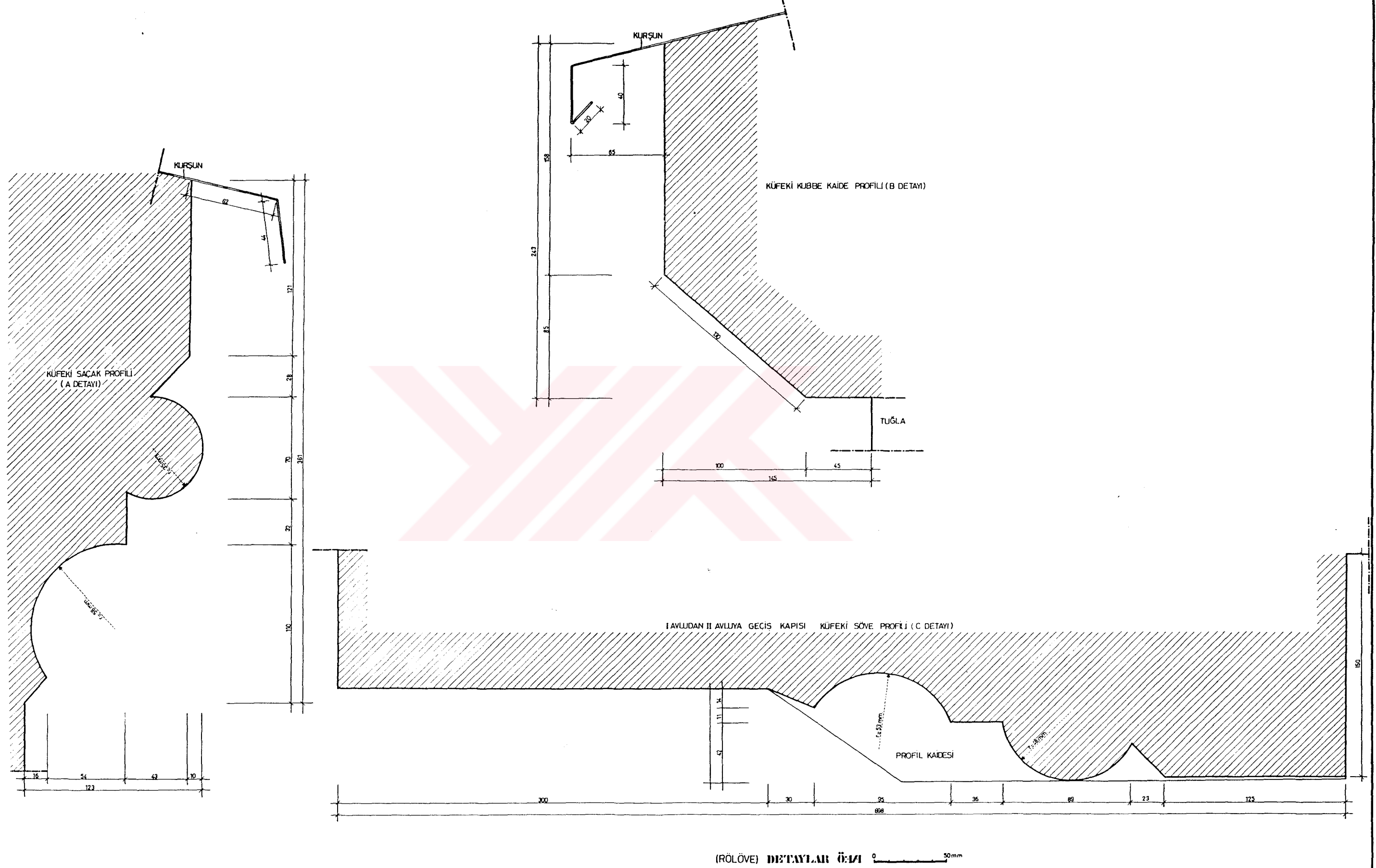

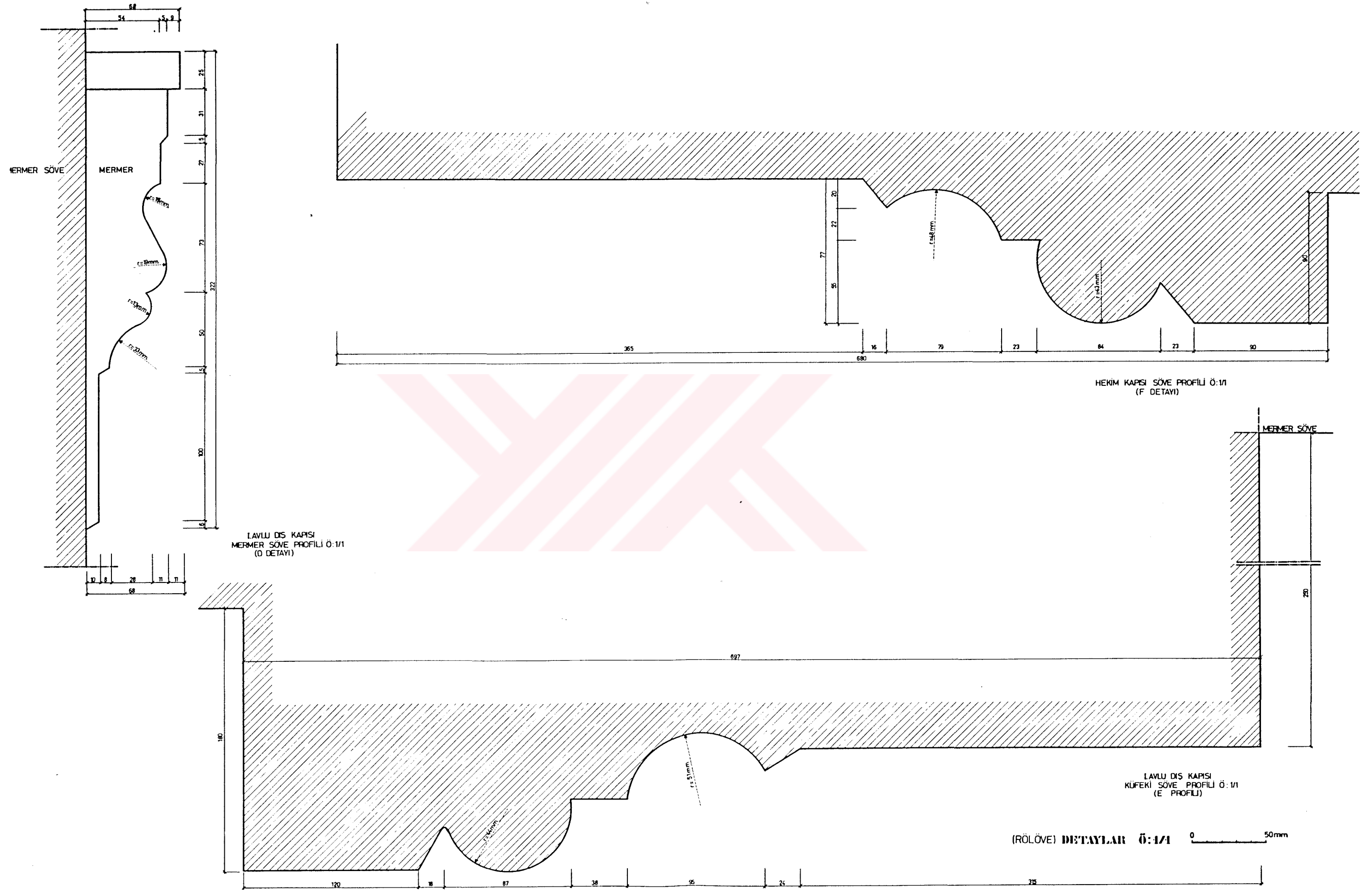
RÖLÖVE GÖRÜNÜŞ

(RÖLÖVE) SİSTEM DETAYI 0:1/30 0 25m

RESTORASYON GÖRÜNÜŞ

edilemeyen bu onarımlar, kullanıcılar tarafından gerçekleştirilen yanlış müdahaleler ve fiziksel olaylar (deprem, sel, don, yangın, v.b...) sonucu yapı bakımsız durumdadır.

4. 4. 1. Kullanıcılardan kaynaklanan bozulmalar:

Yapıda, bugüne kadar meydana gelen işlev değişiklikleri nedeniyle kullanıcıların ihtiyaçları doğrultusunda yeni mekanlar oluşturulmuştur. Bunun yanı sıra yok olan mimari öğelerin yerini kötü taklitleri almış, bu yeni kullanımlar dolayısıyla özgün mekan oluşumları ve malzemelerde de bozulmalar görülmüştür.

Yapı; darüşşifa işlevine son verildikten sonra önce Saraçhane, daha sonra ise Askeriye'ye hizmet veren Askeri Matbaa'ya çevrilmiştir. 1972'den bugüne kadar da Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı yatılı Kız Kur'an Kursu olarak kullanılmaktadır.

Yapıda kullanıcılardan kaynaklanan bozulmaların üç şekilde gerçekleştiği tespit edilmiştir.

1. Yapıya zaman içerisinde ilave edilmiş mimari öğeler ya da yok edilmiş özgün elemanlar:

Yapıya geçirdiği kullanımlar sonucunda bir çok yeni mimari öge ilave edilirken, özgün bir çok eleman ise ortadan kaldırılmıştır (Tablo 4.1-2-3-4-5-6).

Yapıya verilmesi düşünülen, Mimar Sinan Korunması Gerekli Kültür ve Tabiat Varlıkları Restorasyon ve Etüd Merkezi işlevinin gerçekleştirilebilmesi için (Bkz. s:169) yapıyı oluşturan tüm mekanlardaki bozulmaların ve muhdeslerin tespit edilerek alınacak önlemlerin saptanması gereklidir (Tablo 4.1-2-3-4-5-6).

MEKAN NO ve YER	BOZULMALAR	KORUMA ÖNERİLERİ
I. AVLU	Şadırvan yokolmuş Döşeme mozaikle kaplanmış Avlunun üzerindeki metal çatı paslanmış, camları kırılmış Mazgal yerleri kapatılmış	Özgün kota ulaşıp, taşla kaplanmalı Pas sorunu çözülmeli, kırık camlar onarılmalı Açılmalı
I.AVLU REVAKI	Ahşap doğrama ile kapatılmış Döşemeler halı ve mozaikle kaplanmış Ana giriş kapısı iptal edilmiş Asma kat atılmış Duvarlarla bölünmüş Alemler yokolmuş Saçak seviyesinin üzerine duvar örülerek yükseltilmiş	kaldırılmalı Özgün kota ulaşıp, taşla kaplanmalı Yeniden kullanıma açılmalı Kaldırılmalı Kaldırılmalı Mermer alem yapılmalı
Z01 FIRIN	Ocağın külahı delinerek davlumbaz ilave edilmiş Duvarlar seramikle kaplanmış Pencereler kapatılmış Tezgah yapılmış Döşeme mozaikle kaplanmış Dış duvarına muhdes yapı eklenmiş Tuğla bacada kırılmalar var Alçı revzenler sökülmüş Güneydoğu cephesine oluklu levha tespit ettirilmiş İmitasyon alemler kırılmış Pencere kapakları yokolmuş Kapı eşiği bozulmuş Doğramalar bozulmuş	davlumbaz kaldırılarak ocak onarılmalı Seramikler sökülmeli Pencereler açılmalı kaldırılmalı Özgün kota ulaşıp, taşla kaplanmalı kaldırılmalı Onarılmalı yenikleri takılmalı Sökülmeli mermer alemler yapılmalı Yenileri yapılmalı Yenilenmeli Yeni ahşap doğrama yapılmalı
Z02 YEMEKHANE	Pencereler niş haline getirilmiş Döşeme mozaikle kaplanmış Alemler yok olmuş Pencere kapakları yokolmuş Kapı eşiği bozulmuş Doğramalar bozulmuş	Yeniden açılmalı Özgün kota ulaşıp, taşla kaplanmalı Mermer alem yapılmalı Yenileri yapılmalı Yenilenmeli Yeni ahşap doğrama yapılmalı
Z03 DEPO	Çimentodan baca yapılmış Alemi yokolmuş Özgün kaplama bozulmuş Pencere kapakları yokolmuş	Sökülmeli Mermer alemler yapılmalı Onarılmalı, yenilenmeli Yenileri yapılmalı

TABLO 4.1.

MEKAN NO ve YER **BOZULMALAR** **KORUMA ÖNERİLERİ**

Z04 DOLAPHANE	Volta döşeme yapılmış Pencereler kapatılmış Zemin ahşapla kaplanmış Alçı revzenler sökülmüş Mevcut alemler kırılmış Pencere kapakları yokolmuş Kapı eşiği bozulmuş Doğramalar bozulmuş	Korunmalı Açılmalı Sökülmeli Yenilenmeli Mermer alem yapılmalı Yenileri yapılmalı Yenilenmeli Yeni ahşap doğrama yapılmalı
Z05 ÖĞRETMEN ODASI	Pencere niş haline getirilmiş Köşe geçiş kapatılmış Lavabo ilave edilmiş Döşeme halı ile kaplanmış Alemi yokolmuş Ocak yeri kapatılmış Kapı eşiği bozulmuş Pencere kapakları yokolmuş Çimentodan imitasyon bacalar yapılmış Yeni nişler açılmış Doğramalar bozulmuş	Açılmalı Açılmalı kaldırılmalı Özgün kaplama ortaya çıkarılmalı Mermer alem yapılmalı Yeniden ocak yapılmalı Yenilenmeli Yenileri yapılmalı Taştan bacalar yapılmalı Kaldırılmalı Yeni ahşap doğrama yapılmalı
Z06 ODA	Yeni kapı açılmış Özgün kapı kapatılmış Ocak yeri kapatılmış Alemi yokolmuş Asma kat atılmış Pencere kapakları yokolmuş Alçı revzenler sökülmüş Döşeme halı ile kaplanmış Çimentodan imitasyon bacalar yapılmış Kapı eşiği bozulmuş Doğramalar bozulmuş	Kapatılmalı Yeniden açılmalı Yeniden ocak yapılmalı Mermer alem yapılmalı Kaldırılmalı Yenileri yapılmalı Yenilenmeli Özgün kaplama ortaya çıkarılmalı Taştan bacalar yapılmalı Yenilenmeli Yeni ahşap doğrama yapılmalı
KUZEYDOĞU ARKA AVLU	Döşeme mozaikle kaplanmış Duvarlarla bölünmüş Tuvaletler yapılmış Oluklu levha ile örtülmüş Harpuştasına dikenli tel eklenmiş Lavabolar ve banyolar ilave edilmiş	Özgün kota ulaşıp, taşla kaplanmalı Kaldırılmalı Kaldırılmalı Kaldırılmalı Kaldırılmalı Kaldırılmalı

TABLO 4.2

MEKAN NO ve YER	BOZULMALAR	KORUMA ÖNERİLERİ
Z07 ÇAMAŞIRHANE	Lavabolar yapılmış Döşeme şapla kaplanmış Alçı revzenler sökülümüş Duvarlar fayansla kaplanmış Bölücü tuğla duvar yapılmış İki penceresi demir kapakla kapatılmış İmitasyon alemler kırılmış Pencere kapakları yokolmuş Çimentodan imitasyon bacalar yapılmış Kapı eşiği bozulmuş Doğramalar bozulmuş	Kaldırılmalı Özgün kota ulaşıp, taşla kaplanmalı Yenilenmeli Sökülmeli Kaldırılmalı Kaldırılmalı Mermer alem yapılmalı Yenileri yapılmalı Taştan bacalar yapılmalı Yenilenmeli Yeni ahşap doğrama yapılmalı
II. AVLU	Döşemesi kısmen karo taşlarla kaplanmış Ortaya uyumsuz çiçeklikler konmuş Mazgallar kirlenmiş, kısmen kapatılmış Sonradan basamaklar ilave edilmiş	Özgün kota ulaşıp, taşlar yenilenmeli Kaldırılmalı Temizlenerek, açılmalı Kaldırılmalı
II.AVLU REVAKI	Döşemeler kısmen şapla kaplanmış Asma kat yapılmış Duvarlarla bölünmüş Alemler yokolmuş	Temizlenmeli Kaldırılmalı Kaldırılmalı Mermer alem yapılmalı
Z08 DOLAPHANE	Yeni kapı açılmış Alemler yokolmuş Pencere kapakları yokolmuş Döşeme halı ile kaplanmış Bir penceresi kapatılmış Özgün kapısı kapatılmış İki adet yeni niş açılmış Çimentodan imitasyon bacalar yapılmış Doğramalar bozulmuş	Kapatılmalı Mermer alem yapılmalı Yenileri yapılmalı Özgün kaplama ortaya çıkarılmalı Yeniden açılmalı Yeniden açılmalı Kapatılmalı Taştan bacalar yapılmalı Yeni ahşap doğrama yapılmalı
Z09 DEPO	Özgün nişler kapatılmış Döşeme halı ile kaplanmış Pencere kapakları yokolmuş Çimentodan imitasyon bacalar yapılmış Ocak yeri kapatılmış II. avluya bakan bir pencere kapatılmış Doğramalar bozulmuş	Yeniden açılmalı Özgün kaplama ortaya çıkarılmalı Yenileri yapılmalı Taştan bacalar yapılmalı Yeniden ocak yapılmalı Yeniden açılmalı Yeni ahşap doğrama yapılmalı

TABLO 4.3

MEKAN NO ve YER **BOZULMALAR** **KORUMA ÖNERİLERİ**

Z10 BANYO	Duşlar yapılmış Döşeme şapla kaplanmış Duvarları fayansla kaplanmış Bir kapı ve penceresi kapatılmış Kuzeydoğu avluya yeni bir kapı açılmış Özgün nişler kapatılmış Alemler yokolmuş Pencere kapakları yokolmuş Çimentodan imitasyon bacalar yapılmış Ocak yeri kapatılmış Doğramalar bozulmuş	Kaldırılmalı Özgün kaplama ortaya çıkarılmalı Sökülmeli Yeniden açılmalı Kaldırılmalı Tekrar açılmalı Mermer alem yapılmalı Yenileri yapılmalı Taştan bacalar yapılmalı Yeniden ocak yapılmalı Yeni ahşap doğrama yapılmalı
Z11, Z12, Z13, Z14, Z15, Z16, Z17, Z19 NO'lu DERSLİKLER	Pencere kapakları yokolmuş Çimentodan imitasyon bacalar yapılmış Ocak yeri kapatılmış Alemler yokolmuş Döşeme halı ile kaplanmış Asma tavan yapılmış Yeni nişler açılmış Doğramalar bozulmuş	Yeniden yapılmalı Taştan bacalar yapılmalı Yeniden ocak yapılmalı Mermer alem yapılmalı Özgün kaplama ortaya çıkarılmalı Kaldırılmalı Kapatılmalı Yeni ahşap doğrama yapılmalı
Z18 ÖĞRETMEN ODASI	Yeni nişler açılmış Alemler yokolmuş Pencere kapakları yokolmuş Çimentodan imitasyon bacalar yapılmış Ocak yeri kapatılmış Doğramalar bozulmuş Asma kat yapılmıştır. Döşeme halı ile kaplanmış	Kapatılmalı Mermer alem yapılmalı Yenileri yapılmalı Taştan bacalar yapılmalı Yeniden ocak yapılmalı Yeni ahşap doğrama yapılmalı Kaldırılmalı Özgün kaplama ortaya çıkarılmalı
Z20 DERSLİK	Alçı revzenler sökülüştür Yeni nişler açılmış Döşeme halı ile kaplanmış Çimentodan imitasyon bacalar yapılmış	Yenileri yapılmalı Kapatılmalı Özgün kaplama ortaya çıkarılmalı Taştan bacalar yapılmalı
Z21.ÖĞRETMEN ODASI	Pencerelerden biri kapatılmış Alemler yokolmuş Pencere kapakları yokolmuş Çimentodan imitasyon bacalar yapılmış Ocak yeri kapatılmış Doğramalar bozulmuş Asma kat yapılmıştır. Döşeme halı ile kaplanmış Kapı eşiği bozulmuştur Alçı revzenler sökülümüştür	Yeniden açılmalı Mermer alem yapılmalı Yenileri yapılmalı Taştan bacalar yapılmalı Yeniden ocak yapılmalı Yeni ahşap doğrama yapılmalı Kaldırılmalı Özgün kaplama ortaya çıkarılmalı Yenilenmeli Yenileri yapılmalı

TABLO 4.4

EKAN NO ve YER **BOZULMALAR** **KORUMA ÖNERİLERİ**

Z22DEPO+BUZH	Alçı revzenler sökülümüştür Alemler yokolmuş Pencere kapakları yokolmuş Çimentodan imitasyon bacalar yapılmış Ocak yeri kapatılmış Doğramalar bozulmuş B.A Asma kat yapılmıştır. Döşeme mozaikle kaplanmış Duvarlar fayansla kaplanmış Nişler kapatılmış II. avluya açılan bir kapı ve pencere iptal kapatılmış Tuğla duvarla ikiye bölünmüş Güneybatı avlusunda pencere kapıya dönüştürülmüş Z23 no'lu mekana kapı açılmıştır	Yenileri yapılmalı Mermer alem yapılmalı Yenileri yapılmalı Taştan bacalar yapılmalı Yeniden ocak yapılmalı Yeni ahşap doğrama yapılmalı Kaldırılmalı Özgün kota ulaşıp, taşla kaplanmalı Sökülmeli Yeniden açılmalı Yeniden açılmalı Kaldırılmalı Pencere yeniden oluşturulmalı İptal edilmeli
Z23 KİLER	Alçı revzenler sökülümüştür Alemler yokolmuş Pencere kapakları yokolmuş Çimentodan imitasyon bacalar yapılmış Ocak yeri kapatılmış Doğramalar bozulmuş Asma kat yapılmıştır. Döşeme mozaikle kaplanmış Yeni nişler açılmış Tuğla duvarla ikiye bölünmüş II.avluya açılan bir kapı ve pencere iptal kapatılmıştır Güneybatı avlusuna bakan pencere kapıya dönüştürülmüştür	Yenileri yapılmalı Mermer alem yapılmalı Yenileri yapılmalı Taştan bacalar yapılmalı Yeniden ocak yapılmalı Yeni ahşap doğrama yapılmalı Kaldırılmalı Özgün kota ulaşıp, taşla kaplanmalı Kapatılmalı Kaldırılmalı Yeniden açılmalı Pencere yeniden yapılmalı
I. BODRUM KAT	Döşeme şapla kaplanmış Merdiven basamakları aşınmış Lavabo ilave edilmiş Tesisat boruları geçirilmiş Mazgallar kirlenmiş, kısmen kapatılmış	Özgün kota ulaşıp, taşla kaplanmalı Yenilenmeli Kaldırılmalı Kaldırılmalı Temizlenerek, açılmalı
II.BODRUM KAT	Tüm dükkanlara asma kat atılmış Döşemeler, şapla kaplanmış Pencere kapakları yokolmuş Yapılmış kapı ve pencere doğramaları bozulmuş Duvarlar kontrplakla kaplanmış (II.B06) Kepenler yapılmış	Kaldırılmalı Özgün kota ulaşıp, taşla kaplanmalı Yenileri yapılmalı Yenileri yapılmalı Kaldırılmalı Kaldırılmalı

TABLO 4.5

2. Yapıda uygun olmayan işlevler nedeniyle oluşturulmuş yeni mekanlar ve yok edilmiş özgün mekanlar :

Saraçhane Döneminde (1873-1887):

- Yapının bu döneminde yapılan değişikliklerle ilgili herhangi bir bilgi edinilememiştir. Yalnız Hekimler Kapısı'nın yanında Darüşşifa'nın güneydoğu duvarına bitişik olarak inşa edilmiş olan ve bugün depo olarak kullanılan üzeri tonozla örtülü bir mekan ve bu mekanın uzantısı olan, girişi iptal edilmiş dolu bir kütle yer alır (Pafta 4.27/3). Buranın duvar örgüsünden Darüşşifa'nın bu döneminde inşa edilmiş olduğu düşünülmektedir.

Askeri Matbaa Döneminde (1887-1972):

- I. avlu tamamen, II. avlu revakları ise kısmen kapatılmıştır. I.avlu revakları ahşap doğramalarla kapatılırken yapılan kagir döşemeli asma katlarla aynı zamanda matbaaya hizmet veren mekanlar haline dönüştürülmüştür. Böylece Darüşşifa'nın matbaa için yetersiz olan mekan sayısı arttırılmıştır.
- I. avlunun üzeri metal çatı ile örtülmüştür. Böylece avlu büyük kapalı bir mekan haline getirilmiştir.
- Z04 no'lu bugün dolaphane olarak kullanılan mekan volta döşeme atılarak iki kata dönüştürülmüştür.

Kuran Kursu Döneminde (1972-):

- Bugün giriş çıkışların Hekimler Kapısı'ndan yapıldığı Darüşşifa'nın ana giriş kapısı, iki kapının kontrolü zorlaştırdığı düşünülererek iptal edilmiştir.
- Giriş avlusunda Darüşşifa'ya ait 1996 yılında inşa edilmiş danışma, bekleme ve mescid bölümlerinden oluşan bir yapı ilave edilmiştir.
- Girişin hemen yanında ise bir depo mekanı oluşturulmuştur.
- Güneybatı avlusunda, Darüşşifa Hamamı'nın kalıntılarının bulunduğu kısmın hemen önüne bir idare binası yapılmıştır. Üstü şapla örtülü bu hamamın bugün bize ulaşan bir bölümünün ise üzeri oluklu levha ile kapatılarak depo haline sokulmuştur.
- Mutfağın güneybatı avlusuna bakan cephesinde ise bir et kesim yeri mezbaha inşa edilmiştir.

- I. avlu revaklarında Kuran Kursu ihtiyacı için kantin, yemekhane, dolaphane, revir, hemşire ve ütü odaları oluşturulmuştur.
- Kuzeydoğu avluya tuvaletler ve banyolar yerleştirilmiştir.
- Z10 no'lu mekanda öğrenciler için duşlar yapılmıştır.
- Z21, Z22 ve Z23 no'lu mekanlar asma kat atılarak iki katlı hale getirilmiştir. Bugün namaz yeri olarak kullanılmaktadır.
- Darüşşifa'nın bugün girilemeyen ve Yüksek Oluk Sokağı'na açılan girişi ise hem içerden hem de dışardan kapatılmıştır.

Darüşşifa'nın kaynaklarda bahsedilen mescidi bugün mevcut değildir. Hamamından ise geriye sadece kısmi duvarları kalan bir bölüm bulunmaktadır. Yapıda tuvaletlerin özgün yeri ise belli değildir. Darüşşifa'nın doğu köşesinde yer alan avlunun aslında dikdörtgen olup yapının inşasından kısa bir süre sonra bir duvarla ikiye bölünüp üzerinin kubbe ile örtüldüğü anlaşılmıştır. Celalzade Mustafa Çelebi'nin bahsettiği Darüşşifa'ya ait kileri ise bugün mevcut değildir.

3. Yanlış onarım ve malzeme kullanımları:

- Darüşşifa'nın güneybatı avlusuna bakan cephesi bugün avlulara bakan diğer cephelerden daha farklıdır. Tüm avlu cephelerinde taşlar buradakilerine göre daha sağlamdır. Yer yer tuğla-taş almaşık örgünün yer aldığı cephe incelendiğinde kopan veya kırılan taşların bir kısmının çimento ile sıvandığı görülür. Cephe tepe pencerelerinin altına kadar boyanmıştır.
- Yakın zamandaki onarımlar sırasında I. avluyu çeviren tüm revak ve sütunlar yağlı boya ile boyanmıştır.
- I. avlunun zemini doldurulmuş, revakla beraber mozaikle kaplanmıştır.
- Aynı şekilde mutfak ve yemekhane olarak kullanılan mekanlarda, kuzeydoğu avlusu da mozaikle kaplanmış olup özgün kot kaybedilmiştir.
- Özgün bacaların hiçbirisi mevcut değildir. Bugün mevcut tüm bacalar ise işlevsel hiçbir özelliği olmayan çimentodan yapılmış bacalardır. Çoğunda çatlak ve kırılma görülür.

- II. avluda bulunan mekanların bu avluya bakan kapı ve pencere söveleri boyalıdır. Bu nedenle sövelerde kullanılan malzeme görülememektedir.
- I. avlu revak duvarları avlunun beşik çatı ile kapatılması sırasında yükseltilmiş ve boyanmıştır.
- II. avluda şadırvanın etrafına çiçeklikler yapılmıştır. Revakta mekanların önünden şaptan yapılmış bir basamak dönmektedir.
- Bu avludaki mekanlar ısıtma sorunu nedeniyle asma tavanlı hale getirilmiş ve kubbelerin görülmesi engellenmiştir..
- Boyalı olduğu için görülemeyen iç mekanlarda da kapı ve pencere söveleri görülmemektedir.
- I. avlunun üzerin örten çatı bakımsızlıktan dolayı pas problemine neden olmaktadır.

4.4.2. Malzemelerde meydana gelen bozulmalar, nedenleri ve koruma önerileri:

Yapılarda kullanılan malzemeler, zaman içerisinde ya doğal etkiler, yada kullanıcı hatalarından dolayı bozulurlar. Yapılarda tahribata neden olan en önemli sebepler bu bozulmalardır. Yapıların yokolması önce bu bozulmaları önleyecek çözümlerin araştırılması ve yapıların periyodik olarak bakımının yapılması ile engellenebilir.

TAŞ :

Mimar Sinan'ın planladığı Osmanlı Dönemi yapılarının çoğunun ana malzemesi taştır. Tüm bu yapılarda olduğu gibi Darüşşifa'da da ana malzeme küfeki taşıdır. Çeşitli jeolojik devirlerde oluşmuş değişik nitelikteki taşlar bir çok faktörün etkisiyle ayrışarak, su, buzul, rüzgar ve canlıların da etkisiyle yüksek yerlerden aşağılara taşınır ve belirli bir çökme ortamında toplanıp üstüste birikerek (Taluy, 1981:5) tortul taşları oluşturur. İşte küfeki taşı da bu şekilde oluşmuş bir kalker (kireçtaşı)dir.

Taşlardaki bozulmalar

Taşlardaki bozulmalar, ya taşın bütünyesinden kaynaklanan bozulmalar ya da dış etkenlerin neden olduğu bozulmalardır.

1-Taşın bünyesinden kaynaklanan bozulmalar:

Taşın jeolojik yapısından kaynaklanan bozulmalardır. Taşın jeolojik yapısında ise minerolojik, dokusal ve fiziksel özellikleri etkilidir.

Minerolojik Özellikler: İçlerinde SiO_2 bulunduran ve magmatik taşlara göre daha az dayanıklı olan kalkerler, kalsit minerallerinden oluşmuşlardır. Bu minerallerin içine giren sular genişleyen taşın genişlemesine ve daha sonra kuruyarak bozulmasına neden olur (Aydın, 1987:13).

Dokusal özellikler: Taşın sağlamlığı kristal yapılarına ve aralarındaki bağlayıcı maddelere de bağlıdır. Kristal büyüklüğü arttıkça kenetlenme kuvveti azalır ve böylece taş kolay ayrışır (Taluy, 1981:19).

Bunun dışında taşın kimyasal bileşimi de önemlidir. Bünyesinde bulunan CaCl_2 , NaCl , KCl gibi çeşitli kimyasal maddelerin suyla reaksiyonları birbirinden farklıdır. Bunlar ya zamanla eriyip ortamdan ayrılabilir ve boşluklar meydana getirirler yada CaSO_4 gibi hacimleri genişleyerek taşı patlatır ve bakteri üremesini kolaylaştırır (Dinçel, 1995:153).

Fiziksel özellikler:

Taşın, yoğunluğu, porozite (boşluk) oranı ve boyut dağılımı, kılcallık ve su emme gibi fiziksel özellikleri dış etkenler karşısında taşın davranışını belirler (Taluy, 1981:21).

Taşın bünyesindeki boşluk ve çatlaklar, ya oluşum sırasında çıkan çeşitli gazlarla yada oluşum sonrasındaki çeşitli etkenler nedeniyle meydana gelir. Fazla boşluklu taşlar ise yapı taşı olarak tercih edilmezler (Dinçel, 1995:153).

2-Dış etkenlerle oluşan bozulma nedenleri:

Mekanik etkenler: Taşlar aynı ocaktan çıkarılırlar da farklı karakterler ve kaliteler gösterebilirler. Taşın yerinde kullanımı ocaktaki katmanlara uygun olmalıdır. Tabakalar arasında sıkışmış olan yapı taşı, yerinden alındıktan hemen sonra kullanılmamalıdır.

Çünkü taşın ortam farklılıklarından dolayı üzerindeki katmanların basıncı ortadan kalkar ve yapıda kullanılan bu tip taşların işlendikten sonra yerinde çalıştığı ve deformasyona uğradığı görülür (Erdoğan, 1982:24). Dolayısıyla mekanik etkenler, kimyasal etkilerin daha kuvvetli olmasına ve taşın direncinin azalmasına neden olur (Gürdal, 1982:28).

Fiziksel olaylar:

Isı genleşmeleri : Bir ısı değişmesi daima bir hacim değişmesini meydana getirir. Bu olayın devam etmesi sonucunda ise malzeme yorulur (Taluy, 1981:32).

Isısal genleşmeler sonucunda malzemenin iç kısmında oluşan gerilmeler taşta çatlamalara neden olur (Eriç, 1986:23).

Güneşin etkisi ile taşlarda zamanla renk değişimi meydana gelir. Kütlenin içinde pirit tanecikleri varsa bunlar ayrışarak pasa dönüşür ve renk değişimi meydana gelir. Organik maddeler içeren koyu renkli taşlar havanın da etkisi ile oksidasyona uğrayarak renklerini kaybedip ağarır. Bazen mermer gibi taşlarda yine oksidasyon sonucunda damarlar şeklinde koyu lekeler oluşur (Dinçel, 1995:155). Yapının tüm cephelerinin duvarlarındaki taşlar incelendiğinde ve avluları çeviren mermer sütunlarda bu renk değişimlerini gözlemek mümkündür.

Don: Suyun buz haline gelmesiyle taşın hacmi %9 oranında genişler. Taştaki çatlaklar arasına giren su taşı çatlatır, büyüyen çatlak ikinci bir don oluşumuna neden olur ve taşın dayanıklılığını azaltır (Taluy, 1981:32). Su taşın bünyesine kılcal yollarla da girebilir ve küçük boşluklarda donarak mekanik gerilim yaratır. Taşın kristal yapısı da soğuk karşısında deformasyona uğrar (Taluy, 1981:32). Batı ve kuzeybatı cephesindeki taşlarda meydana gelen kabuk şeklindeki kalkma ve parçalanmalar bu nedenle oluşmuştur.

Nem: Yapı için ciddi sorunlardan biri de nemdir. Bozulmaya neden olan nem aşağıdaki şekillerde meydana gelir.

1-Taşın yapıda kullanılmadan önce mutlaka kurutulması gereken ve taş ocağında taşın katları arasındaki yer alan ocak nemi,

2-Eriyebilen taşlarda kimyasal korozyona neden olan taş tabakası üzerinde kir tabakası oluşturan, yağmur suyu ve CO₂'in etkisi ile meydana gelen ve mermerlerin cilasını bozarak ve küfeki üzerinde “kurt yenigi” görüntüsünü oluşturan yağmur ve sis nemi,

3-Taştaki su buharının fazlasının yoğunlaşarak sıvı olarak ortaya çıkan, küflenme ve pamuklanmaya neden olan kondansasyon nemi,

4-Zeminden yükselen nem: Topraktan eriyebilen tuzlarla duvarlarda belli yüzeylere kadar gelebilen, yalıtımsız ve gözenekli duvarlarda kılcal yoldan, tuzlarının duvar yüzeyinde kristalleştiği ve buharlaşma yolu ile yüzeyden ayrılan kapiler nemdir (Dinçel, 1995:155).

Yapının tüm dış duvarlarında, I. ve II. bodrum katlarda, çamaşırhane mekanında nem problemi mevcuttur.

Yangın etkisi:

Yangın sırasında yükselen ısı sonucunda taşların yüzeyinde hacim genişlemesi olur. Isı taşın iç yüzeyine aynı hızla nüfus edemediği için içi soğuk kalır ve malzemenin direncini aşan iç gerilmeler meydana gelir. Sonuçta plak ve parça halinde kopmalar oluşur (Taluy, 1981:28).

Canlıların sebep olduğu bozulmalar:

Yapıdaki bozulmaların en önemli nedenlerinden biride kullanıcıların yapıya uyguladıkları yanlış onarımlar ve malzeme kullanımlarıdır. Restorasyonlarda kullanılan taş ile çimento harcının uyumsuzluğu (çimento harcının alçı taşı ve bazik tuzları içermesi, gözeneksiz, yoğun ve aşırı kuvvetli olması) taşta aşınma ve dökülmelere neden olurken, kireçtaşı ve kumtaşının birlikte kullanımı hacim genişlemesine, kopmalara ve oyulmalara neden olur. Önlem alınmadan kullanılan veya zamanla oksitlenerek paslanan demir aksam taşta zarar

vererek taşta kopma, pas lekeleri ve çatlamalara neden olur (Taluy, 1981:46). Yapının tüm demir aksamında bu tip bozulmalara rastlamak mümkündür.

Bazı mikroorganizmalar ise hava bağlı neminin %65'in üzerinde olduğu durumlarda hızla gelişirler ve çabuk yayılarak farklı renklerde lekelerle neden olurlar. Rutubetin kontrol altına alınmasıyla ancak yok edilebilirler (Dinçel, 1995:156). Mantar yosun gibi bitkilerin tohumları taşın nemini alarak kök salarlar ve taşın bünyesine girerler. Taşın ve derz harcının bileşimi kökler aracılığı ile değiştirilir ve toprağa dönüşür (Gürdal 1982:29). Liken gibi ilkel mikroorganizmalar ise özellikle korniş, harpuşta gibi yatay yüzeyler üzerinde büyürler. Tozların da buralarda birikmesi ile ince bir organik madde tabakası oluşturarak taşları kaplarlar (Dinçel, 1995:156). Ayrıca liken ve alglerin salgıladıkları sıvılar asit etkisi yaparak yüzeyde lekelenmelere neden olmaktadır (Eriç, 1986:24).

Bunun yanısıra güvercinler yapıları zarar veren en önemli hayvanlardır. İçinde fosforik asit bulunan pislikleri malzemeleerin zarar görmesine neden olur (Dinçel, 1995:156).

Yapıyı oluşturan taşlarda tüm yukardaki etmenlerden meydana gelen bozulmalar; kabuklanma, çiçeklenme ve yosunlanma, oyulma ve parça kopmaları halinde şekillenmiştir.

Kabuklanma: Hava şartlarına bağlı olarak asit karakterli yağmur sularının etkisi ile taşın dış tabakasının kimyasal değişimi ile oluşur (Gürdal, 1982:29)

Çiçeklenme: Taşın boşluklarına yerleşen tuzlar, bu boşluktaki suyun buharlaşması ile yüzeyde kristallenerek çiçeklenmeye sebep olurlar. Yüzeye kadar çıkamayan tuzlar yüzey altında kristallenir. Buharlaşma hızlı ise çiçeklenme görülmez (Aydın, 1987:25).

Oyulma (Kovuklanma): Karbonatlı taşlarda tabakalaşma düzlemine paralel bir dizilme gösteren boşluklar, donma, çözülme, kristalleşme, mikroorganizmaların etkileri ve taşın genleşmesi sonucu, hava ve rüzgar etkileri ile oyulurak kovuk oluştururlar (Aydın, 1987:25).

Parça kopmaları: Butün bozulmalar için yapının hiç onarım görmemesi ve uzun bir zaman gereklidir. Kayıplar bazen, yüzeyde çıkıntılar, çukurlar oluşturacak şekilde meydana gelir (Taluy, 1981:58).

Yapıdaki taş malzemelerin korunması için alınacak önlemler:

Taş yapıların korunması için günümüzde bir çok yöntem kullanılmaya karşılık bu yöntemlerin herbiri bu malzemelerin yıpranmasını engelleyen ve teknik özelliklerini olduğu gibi koruyan uygulamalar değildir. Dolayısıyla taş malzemelerin korunması teşhisten tedaviye uzanan ve onarımın kontrollü olarak yapılmasını sağlayan basamaklardan oluşur. Bu basamaklar:

- Teşhis: Malzemenin mevcut durumunun tespit edildiği, uygun temizleme ve sağlamlaştırma yönteminin belirlendiği basamaktır. Doğru seçim ancak malzemenin tanınması, çevrenin malzeme üzerinde neden olduğu değişim ve bozulmaları belirlenmesiyle koruma yöntemleri arasından doğru bir yada birçok seçimin yapılması mümkündür. Malzemelerin özelliklerinin, sorunlarının ve bu sorunların nedenlerinin araştırılması ve belirlenmesi tamamlandıktan sonra malzemenin özelliklerin uygun olarak bu sorunların giderilmesine, temizlik çalışmalarına başlanabilir (Güleç, 1990:89).

-Temizleme: Yapıda taşların yer yer hava kirliliği, mikroflora ile siyah bir kabukla kaplandığı sıkça görülür. Bu gibi kabukların, taş bozulmasını hızlandırıcı özellikleri vardır. Temizlemenin amacı taşa zarar veren her türlü kirliliğin yani çözünemeyen veya az çözünebilir kabuk oluşumlarının, çözünebilir tuzlarının çeşitli restorasyon tabakalarının , is, toz, mikroorganizma, parazitik bitkilerin ve kuş veya hayvan pisliklerini uzaklaştırılmasıdır. Mevcut olan patinanın korunabilmesi için, temizleme görsel bir sorun olduğu kadar aynı zamanda teknik bir sorun olarak da karşımıza çıkar (Güleç, 1990:89).

Kullanılacak uygulamanın seçimi kirliliğin çeşidine, taş yüzeyinin sağlamlığına temizlenecek yüzeyin tipine ve genişliğine bağlıdır. Bu nedenle uygun yöntemin seçiminde mümkün olduğu kadar çok ve çeşitli deney yapılmalıdır (Güleç, 1990:89).

Yapıda uygulanacak taş temizleme yöntemleri :

Atomize su püskürtme yöntemi:

Yüzeydeki çözünebilir veya az çözünebilir kabukları uzaklaştırmak için basit fakat en çok kullanılan yöntemdir. Su zerrelere yüzeye direkt olarak püskürtülmemeli ve çok yıranmış taşlara uygulanmamalıdır. Çünkü suyun çözücü hareketi yüzeyden kopmalara ve patinanın kaybolmasına neden olabilir. Uygulamanın çok uzun sürmesi (en az 12 saat) nedeniyle, kullanılan su miktarının çok az olmasına rağmen harçları az da olsa suda çözünen duvalarda, stukko veya çok gözenekli tuğlalarda, tuz ve donma sorunları olduğu zamanlarda bu temizleme yönteminin kullanılması önerilmez. (Güleç, 1990:89) Dolayısıyla yapının II. avlu revak duvarlarında, kuzeydoğu ve güneydoğu cephelerinde uygulanabilir.

Absorblayıcı Kil ve Kağıt Hamurları:

Bileşimi ve yapısı birbirine benzeyen sepiolite ve attapulgit, killer arasında en iyi sonucu verenlerdir. Uygun çözücü ile hamur haline getirilen killer temizlenecek yüzeye yerleştirildiğinde, yapılarından dolayı etkili olarak istenmeyen kirlilikleri alırlar. Bu yöntemi tuz, yağ, mum, benzeri sorunları olan yüzeylerin temizlenmesinde kullanmak oldukça faydalıdır (Güleç, 1990:89). Yapının tüm cephelerinde aşırı erozyona uğramamış taşlara uygulamak mümkündür.

Absorblayıcı jeller:

Jeller, dik yüzeylere uygulanmak için kalınlaştırıcı eklenmiş çok zayıf bazik karışımlardır. Böylece çözelti halindeki aktif madde temizlenecek yüzeye devamlı temas halinde ama taşın iç kısımlarına nüfuz etmesi azaltılmış şekilde bulunur. Jelin etkinliğini arttırmak için, uygulama esnasında, üzerinin ince plastik örtü ile kapatılarak çözücünün buharlaşmasına engel olamsı gerekir. Jel taş üzerinden su ve gerekirse plastik fırça ile temizlendikten sonra taş deiyoneze su ile yıkanarak bazik kimyasal maddeler tamamen

uzaklaştırılmalıdır. Bu yöntemi, kimyasal maddelerin yıkanarak uzaklaştırılmasının çok güç olduğu gözenekli taşlarda uyulamak sakıncalıdır. (Güleç, 1990:89) Yapıdaki kirli mermer sütun ve sütun başlıklarının temizlenmesinde kullanılabilir.

Bu taş temizleme yöntemlerinden başka taş ve tuğla yüzeydeki çeşitli lekelerin çıkarılması için alınacak önlemler vardır. Bunlara göre;

Pas lekelerinin çıkarılması:

Pas lekeleri bazik bir solüsyon olan alüminyum fosfat, fosforik asitle $PH=6$ olana kadar karıştırılıp bu karışımla temizlenmesi ile giderilebilir. Sodyum tuzu kirlerle beraber demir iyonlarını da alır. Yapının özellikle demir aksamının kullanıldığı tüm cephelerinde pas problemi vardır. Bu cephelerde uygulanabilecek yöntemlerinden biridir (Dinçel, 1995:160).

Yağ lekelerinin çıkarılması:

Beyaz ispirotolu, karbon tetrakloridli ya da trikloetilenli sünger ya da macun kullanılmalıdır (Dinçel, 1995:161).

Boya lekelerinin çıkarılması:

Yapının özellikle I.avlu revaklarında, güneybatı avlusuna bakan cephelerinde ve Kuzeybatı cephelerinde görülen boyalar, metilen klorür esaslı boya çıkarıcılardan ince bir tabaka ya da suya 1/5 oranında trisodyum fosfat katılarak elde edilen eriyik uygulanabilir. Boya yumuşatıldıktan sonra hafifçe kazınarak çıkarılabilir (Dinçel, 1995:161).

Duman ve is lekeleri:

Yapının sağlam taşlarında bulunan bu lekeler alkali ve asit içermeyen nötr bir deterjanla fırçalandıktan sonra, lekeler trikloetilenli kökenli macun veya çok zayıf bazik jel

kullanarak çıkartılır. Yangın tehlikesinden dolayı iç mekanlardaki kullanımında mekanlar sık sık havalandırılmalıdır (Dinçel, 1995:161).

Taş yenileme ve eksik taşların tamamlanması:

Taşların tamamlanması doğal taşlar ya da suni (imitasyon) taşlar kullanarak iki şekilde yapılabilir.

Doğal taş ile tamamlamada kopan küçük parçalar mevcut ise akrilik reçinelerle yerlerine yapıştırılabilirler. Daha büyük taşların yapıştırılabilmesi için ise epoksi içeren daha kuvvetli yapıştırıcı özelliği olan harçlar kullanılmalıdır. Çok daha büyük parçalarda ise bu harçlarla beraber metal donatılar kullanılmalıdır (Aydın, 1987:62). Kopan taşlar bulunamadığında ise, o taş türünün bulunabilir benzerlerinden faydalanarak tamalam yoluna gidilebilir. Seçilecek taş özgün taşla benzer özellikleri göstermelidir. Yine yapıştırıcı ve metal kenetlerle birleştirilir (Eriç, 1987:81).

Suni taş tamamlamalarla yapılan taş üretiminde çimento veya sentetik bağlayıcı betonlar, gerekirse paslanmaz çelik veya fiber donatılar ile kullanılmaktadır. Sentetik bağlayıcı betonlarda genellikle polyester ve epoksil reçinelrei bağlayıcı olarak tercih edilmektedir. Yenileme ve tamamlama çalışmalarında büyük boyutlu parçaların üretilmesinde liflerle donatılı harç ve betonlarında kullanılması mümkündür (Eriç, 1987:81). Suni taş kullanımı ucuzluğu, ekonomikliği ve taşla şekil vermede kolaylık sağlaması açısından tercih edilir.

Harç yenilenmesi ve derzleme:

Yapıda harçlar genellikle ve horasandır. Her iki malzemenin de dış etkenlere karşı direnci azdır. Sıvalı ve boyalı olan yapının güneybatı, kuzeydoğu cephelerinde, I. ve II. avluların revaklarındaki sıvalı ve boyalı olan taş duvar yüzeylerin sıva raspası yapılarak temizlenmesi ve derzlerinin yenilenmesi gereklidir (Eriç, 1987:81).

Yenilenecek harç ve derzler için restorasyon aşamasında kullanılacak en uygun malzeme söndürülmüş kireçtir. Söndürülmüş kirece %10 oranında beyaz çimento katılarak elde

edilen karışımla hazırlanacak harç, derzleme ve harçların yenilenmesi için kullanılabilir (Aydın, 1987:60). Harca puzolanik toprak, tuğla tozu, tuğla kırığı, dere kumu, taş tozu gibi malzemeler katılabilir.

Duvardaki nemin kesilmesi:

Zeminden gelen nemin ortadan kaldırılabilmesi için en uygun yöntem yapının etrafına zemin kotundan aşağıya gelecek şekilde tüm yapıyı saracak büzler yerleştirilerek suyun drene edilerek nemin kesilmesidir (Dinçel, 1995:162).

Bitkisel organizmalar ve mantarlara karşı yapının korunması:

En önemli yöntem yapıda nem sorununu önlemektir. Taş yüzeylere püskürtülerek yada fırça ile kimyasal maddeler sürülerek ve duvarlar bu maddelerle doyurularak yapı korunabilir (Dinçel, 1995:162).

-Sağlamlaştırma; taşın kohesyonunu, mekanik özelliklerini arttırmak ve yıpranmış tabakaların sağlam taşa yapışmasını sağlamak için, sağlamlaştırıcı maddenin, taşın bozulmamış kısmına kadar nüfuz ederek polimerleşmesidir. Taş sağlamlaştırıcı maddeler inorganik maddeler ve organik maddelere göre daha uzun ömürlü olamkla beraber daha kırılğan ve daha az elastiklerdir. Organik maddeler ise güneş ışığında etkilenip kolayca bozulmalarına rağmen daha elastik ve taşın mekanik özelliklerini daha fazla arttıracak güçtedirler. (Güleç, 1990:89)

-Koruma; Sağlamlaştırma işlemi yapıldıktan sonra bazı önlemler alınarak koruma işlemne geçilir.

Çevredeki taşlara zarar veren kaynakların uzaklaştırılması veya azaltılması,

Yüzeye uygun olan koruyucu maddenin uygulanması

Düzenli periyotlarla bakım yapılması gereklidir. (Güleç, 1990:89)

Onarımlarda dikkat edilecek bir diğer konu ise sağlamlaştırıcı ve koruyucu nmaddelerin geriye dönülebilirlik özelliğinin bulunması, malzemenin dokuve rengini bozmaması,

uygulandığı yüzeyde taşların nefes almasını sağlayıp, sulara karşı geçirimsiz olması, dış etkenlere karşı dayanıklı olması ve zamanla renk değiştirmemesi gerekir. Fiziksel özelliklerinin taşın fiziksel özelliklerine uygun olması da önemli bir noktadır. (Güleç, 1990:89).

Tüm bu özelliklerin bulunduğu maddelerin kullanılması ise ancak korunacak taşlarda yapılacak testlerle mümkündür. Belirli tip taş için herhangi bir sağlamlaştırma ve koruma yöntemi uygulanmadan belirli araştırma ve testlerin yapılması gerekir. (Güleç, 1990:89)

Restorasyon sırasında Taş malzemenin kullanılacağı yerler:

Cephe duvarlarındaki eksik ve yıpranmış taşların değiştirilmesinde, baca ve külah yapımında, bodrum kat kapı ve pencerelerin kemer alınlıklarında, sövelerinde ve eşiklerinde, avlu ve mekan döşemelerinin yenilenmesi ve onarılmasında, alemlerin yapımında, kapıların etrafında ve saçak altındaki profillerin yenilenmesinde,

AHŞAP:

Yapıda özgün ahşap bir yapı elemanı mevcut değildir. Bunun yanı sıra son dönemde yapılmış doğramalar ise kötü durumdadır. Bugün mevcut olmayan pencere kapaklarının yapılmasında ve doğramaların yenilenmesinde ahşap kullanılacaktır. Restorasyondan sonra Fırın mekanının idare olarak kullanılması sırasında mekanın bölünmesi için gerekli olan separatör ise yine ahşaptan oluşturulacaktır.

TUĞLA.

Yapıda tuğla daha çok bodrum kattaki dükkanların tonoz, kubbe ve kemerleriyle kubbeye çıkış merdiveninin tonozunda kullanılmıştır. Depo olarak kullanılan hamamın bölümünde ise mevcut duvarlar tuğladır. Restorasyon aşamasında eksik ve bozulmuş tuğlaların yerlerine özgün tuğla boyutlarında yenileri konacaktır.

DEMİR:

Yapının pencerelerinin lokmalı parmaklıklarında, gergi demirlerinde, sütunların alt ve üst bileziklerinde kullanılan demir aksamın hepsi bugün paslanmış durumdadır. Paslanmış olan bu mimari öğeler restorasyon sırasında önce temizlenecek daha sonra ise galvanizlenerek paslanmaları önlenecektir. Bugün mevcut olmayan parmaklıklar ise yeniden yapılacaktır.

KURŞUN:

Yapının tüm kubbeleri kurşun ile kaplanmıştır. Bugün hemen hepsi iyi durumdadır. Sadece II. avluyu çeviren kubbelerden birinde bir kopma mevcuttur (Resim 4.40). Kopan parça onarılacaktır.

Resim 4.40. Kubbe kurşununda bozulma

ALÇI:

Alçı tepe pencerelerinin çoğu sökülmüş olan revzenlerinin yapımında ve bugün mevcut olmayan ocakların yapımında kullanılacaktır.

MERMER:

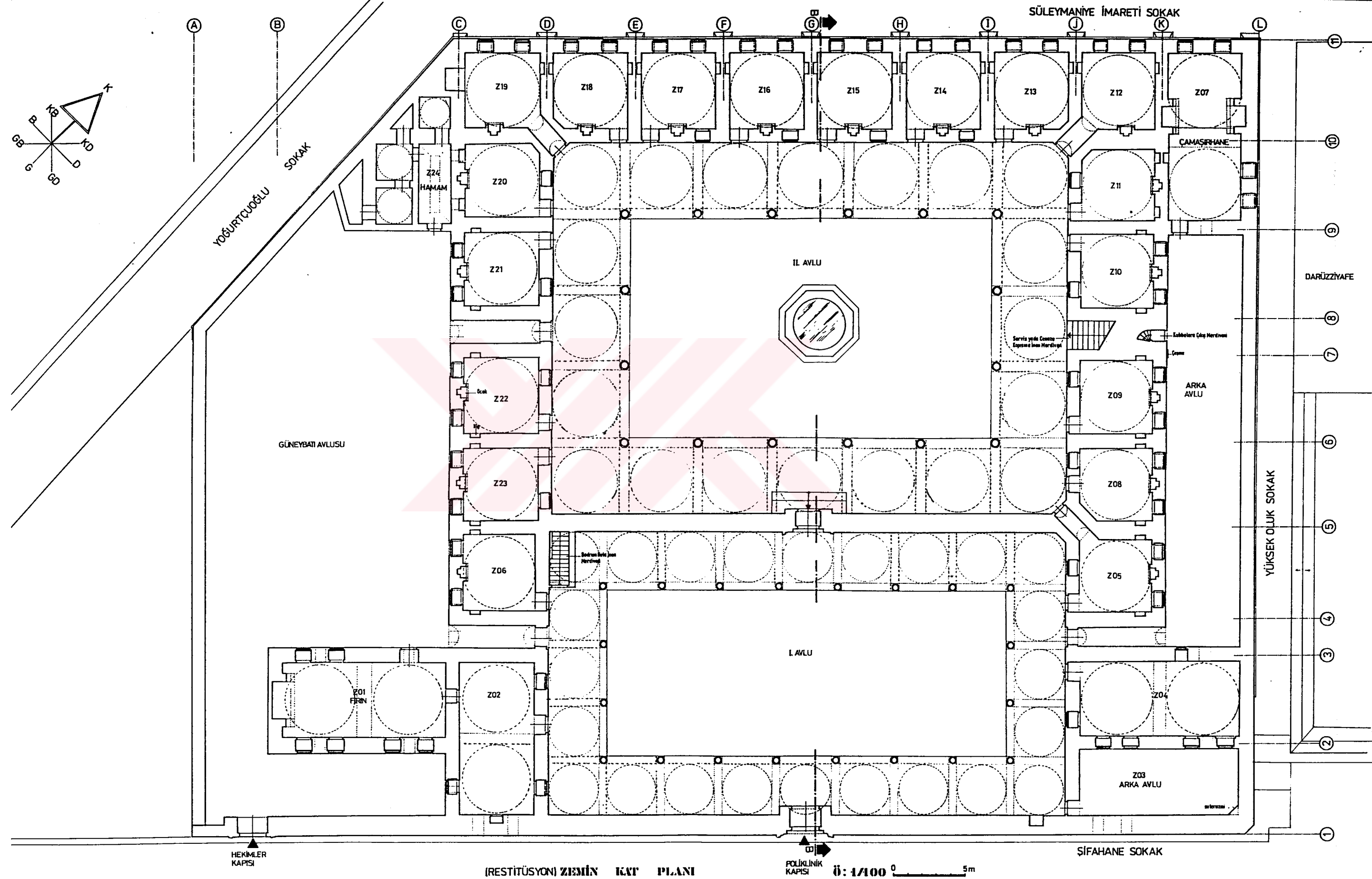
Yapının özgün alemleri mevcut değildir. Barkan çalışmasında darüşşifanın alemlerinin mermer olduğunu belirtmiştir. Bugün mevcut olan alemler çimento esaslı bir malzemeden yapıldıkları için bozulmuşlardır. Restorasyon aşamasında yapılacak alemlerde malzeme olarak mermer kullanılması düşünülmektedir.

4. 4. 3. Strüktürel bozulmalar, nedenleri ve koruma önerileri

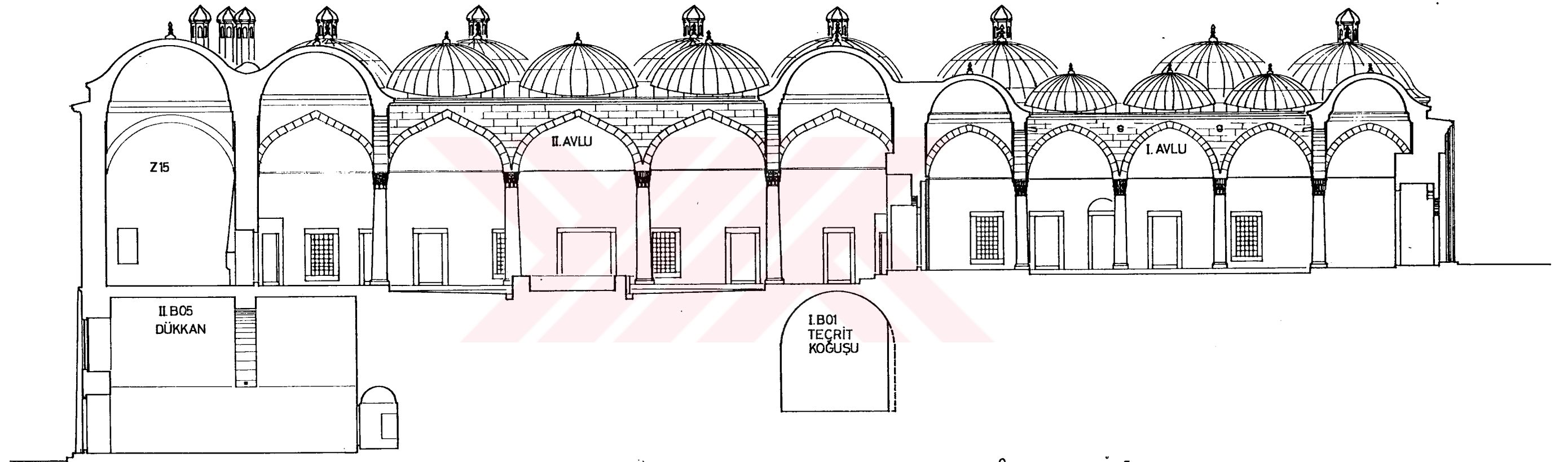
Yapıda en önemli strüktürel sorun Hekimler kapısı yan avlusunda bulunan çınar ağacının köklerinin büyüyerek hem mutfağın hem de yemekhane olarak kullanılan mekanların zemininden başlayarak kubbeye kadar uzanan ve dış cepheden de görülebilen (Resim 4.10-11-23) ciddi bir çatlağa neden olmasındır. Bugün derinliği 1cm'i bulan bu çatlağın giderilebilmesi için önce çınar ağacının bulunduğu yerden sökülmesi gereklidir. Daha sonra bu çatlak doldurulup dikilmek suretiyle kapatılabilir.

Yapı bir çok doğal afet geçirmesine rağmen, bugüne kadar ulaşabilmiştir. Binanın yapılışı sırasında farklı kotlara oturtulmasından kaynaklanan herhangi bir strüktürel problemi yoktur. Bozulmaya en fazla sebep olan faktör insan faktörüdür.

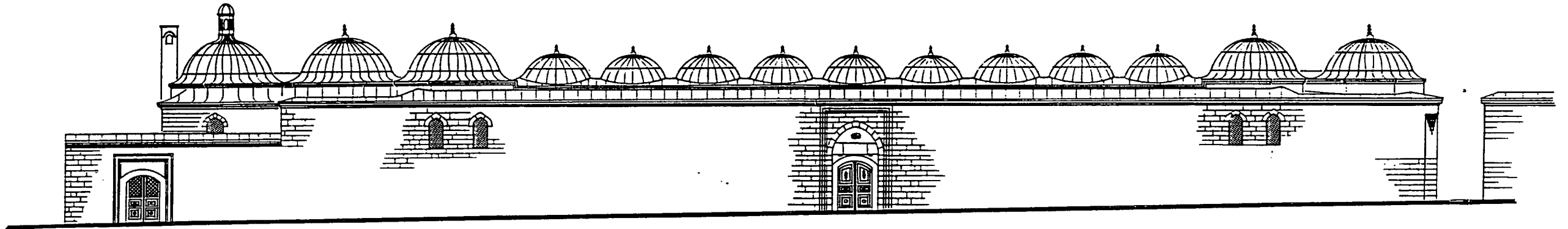

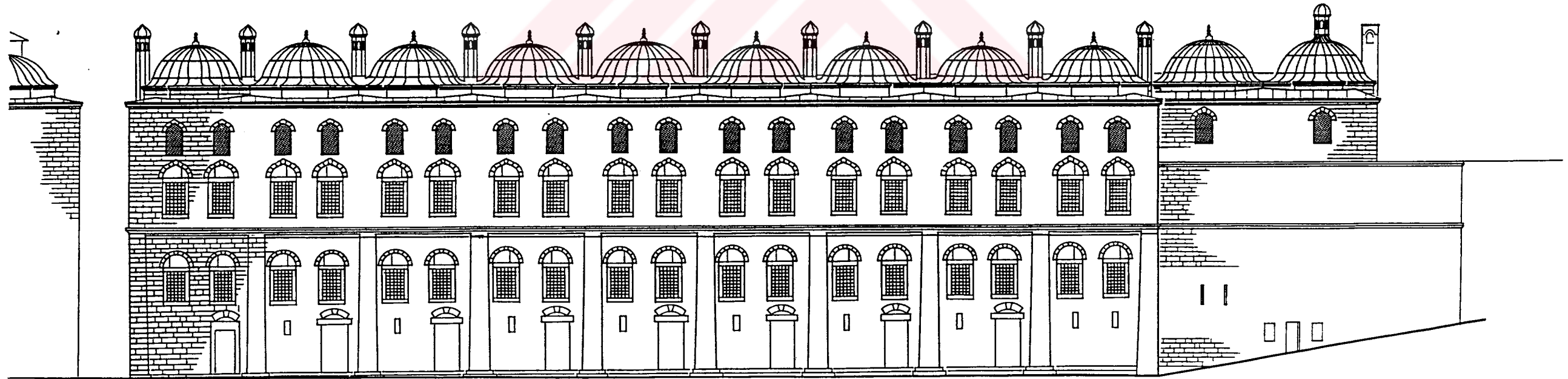
9475004 ARZU SARP KAYA

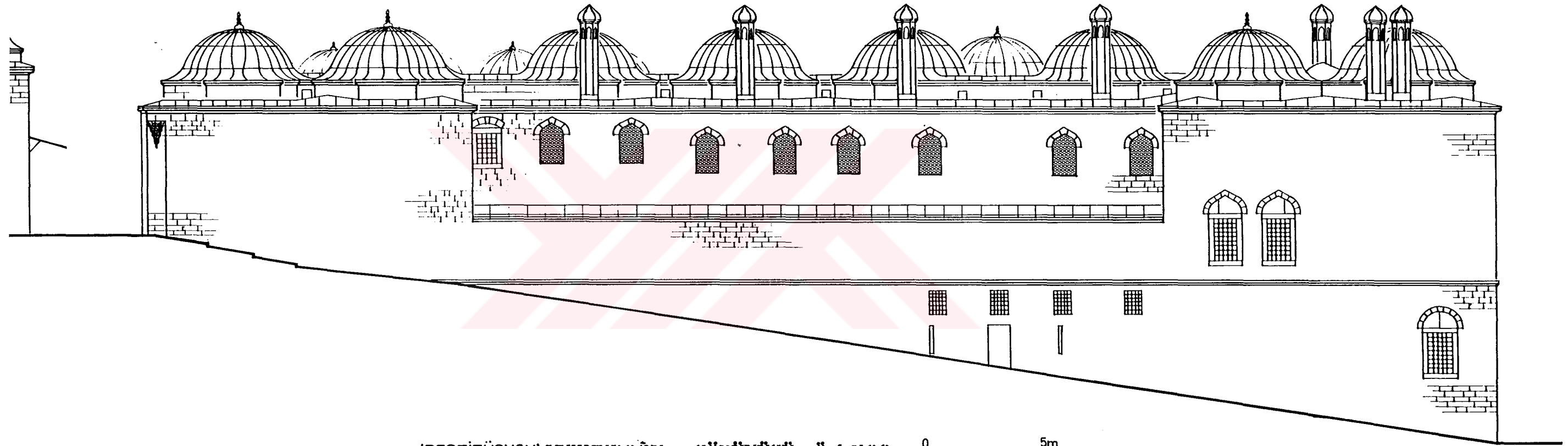
(RESTİTÜSYON) B-B KESİTİ ÖLÇÜ 1/100 0 5m

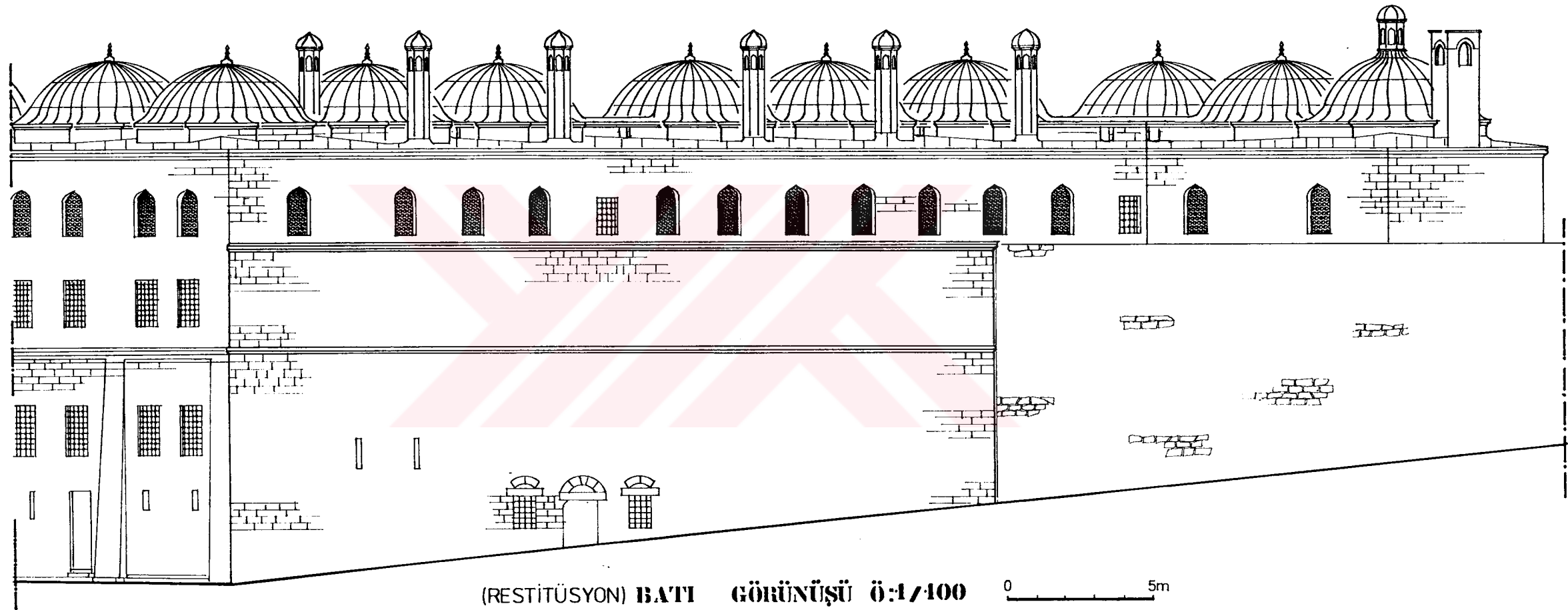
(RESTİTÜSYON) GÜNEYDOĞU GÖRÜNTÜŞÜ 0:1/100

(RESTİTÜSYON) KUZİYILATI GÖRÜNTÜŞÜ 0:1/100 0 5m

(RESTİTÜSYON) KUZEYDOĞU GÖRÜNÜŞÜ 0:1/100 0 5m

4.5. **DARÜŞŞİFA'NIN İŞLEVSEL KORUMA ÖNERİSİ**

İstanbul'da darüşşifalar yüzyıllar boyu fonksiyonlarını korumuşlar, hızla artan nüfusun ihtiyacını giderecek çok daha modern, gelişen tıbbın mekan ihtiyaçlarına cevap verebilecek sağlık yapılarının inşa edilmesiyle özgün fonksiyonlarını mimarileri ile bağdaşmayacak başka fonksiyonlara bırakmışlardır. Bugün İstanbul'da halen mevcut darüşşifalar içinde en iyi durumda olan Haseki Darüşşifası'dır. Bunun sebebi ise özgün fonksiyonunu İstanbul'daki diğer darüşşifalardan daha uzun süre koruması ve aynı zamanda bakım görmesidir. Oysa diğer darüşşifalar fonksiyonel özelliklerini zaman içersinde kaybetmişler kendi bünyelerine uymayan işlevler verildiğinde ise uygulanmış kötü müdahaleler, ekler nedeniyle tanınamayacak hale gelmişlerdir.

Süleymaniye Darüşşifası 1972 yılından bu yana İstanbul Müftülüğü'ne bağlı Tuba Yatılı Kız Kur'an Kursu olarak kullanılmaktadır. Yapı gerek Askeri Matbaa döneminde gerekse Kuran Kursu döneminde kullanımdan kaynaklanan bir takım yanlış müdahalelerle karşılaşmıştır.

Yapıya verilmiş çeşitli fonksiyonların (saraçhane, askeri matbaa, okul) yapının mimari oluşumuna aykırı olması nedeniyle gördüğü müdahaleler zarar görmesine neden olmuştur. Yapıya restorasyonu tamamlandıktan sonra mümkün olduğu kadar zarar vermeyen ve önemli müdahale gerektirmeyen bir işlevin kazandırılması gerekmektedir.

Yapı bulunduğu çevre itibarıyla kültür ve tarih yoğunluğu olan bir bölgede bulunduğundan tarih ve kültür ağırlıklı bir işlevin kazandırılması düşünülmüştür.

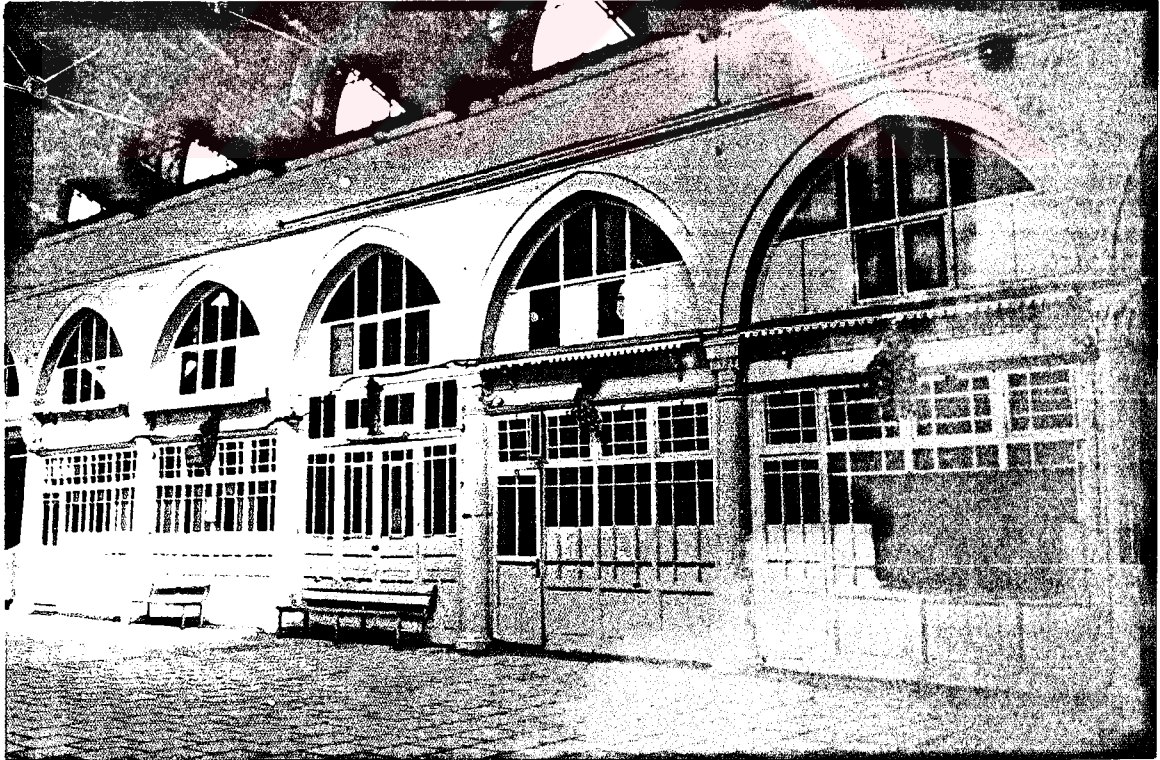
Ülkemizde tarihi eserlere ve bunların korunmasına karşı ilginin az olması buranın *Mimar Sinan Korunması Gerekli Kültür ve Tabiat Varlıklarının Restorasyon ve Etüd Merkezi* olarak kullanılması gerektiğini düşündürmüştür.

Kurulması düşünülen bu merkezin amacı gerek Türkiye'deki mimarlık fakültesi öğrencilerinin gerekse Türkiye dışındaki ülkelerin üniversitelerinin mimarlık fakültelerinin

katılımcılarından oluşan karma grupların, dünya kültür ve tabiat varlıklarının korunmalarına ilişkin öneri projelerin hazırlamasını ve bu çalışmaların sergilenip yayınlanmasını sağlamaktır. Bu karma gruplar korunması gerekli kültür varlıklarının bulunduğu çevre içindeki mevcut durumlarını tespit ederek rölöve projeleri ve yine bu projelerin ışığında restitüsyon ve restorasyon proje çalışmaları yaparak yapıya restorasyon aşamasında uygulanacak müdahale ve periyodik bakım önerileri geliştirecek ve yapıya uygun bir işlevin kazandırılması hedeflenecektir. Yapılan tüm çalışmalar çizim, fotoğraf, dia, maket ve konferanslarla desteklenip sergilenecektir.

Tüm bu çalışmaların yürütüleceği darüşşifa binasında önerilen fonksiyona uygun olarak bazı mekanlara işlev kazandırılması gerekmektedir, bunlar:

- **Danışma:** Askeri matbaa döneminde ahşap ayırıcılarla kapatılmış olan I. avlu revakının sadece ana girişteki sağ ve soldaki ile birlikte üç kubbeyi içine alan kısmı korunarak bu bölümde bir danışma birimi oluşturulması düşünülmüştür (Resim 4.41). Bekleme salonu olarak da kullanılacak bu mekanda aynı zamanda telefon kabinleri de bulunacaktır (Pafta

Resim 4.41. I.avlu revakı

-Sergi salonu: I. avlu revakları yapılan çalışmaların sergileneceği bir sergi alanı olarak kullanılacaktır (Pafta 4.27/21). Aynı zamanda uygun mevsimlerde II. avluda açık hava sergi alanı olarak kullanılabilir.

- Kitap satış birimi: I.avluya açılan Z05 no'lu mekanda geliri merkezin harcamalarına ayrılacak bir kitap satış birimi oluşturulacaktır (Pafta 4.27/21).

- Konferans salonu: Merkezde yapılan çalışmalarla ilgili, konusunda uzman kişilerin zaman zaman konferans verecekleri 70 kişilik bir konferans salonu ise Z02 nolu mekanda düşünülmektedir (Pafta 4.27/21).

- Kitaplık: Katılımcıların faydalanabilecekleri küçük bir kitaplık ise Z04 no'lu mekanda düşünülmüştür (Pafta 4.27/21).

- Laboratuvar: Malzemeler ile ilgili araştırma ve korumaya yönelik testlerin yapılacağı bir laboratuvar ise Z07 no'lu mekanda oluşturulacaktır (Pafta 4.27/21).

- İdari birimler: Merkezin yönetimi ile yükümlü idari personel (merkez müdürü, sekreter, muhasebe) içinde Z01 nolu mekan düzenlenecektir (Pafta 4.27/21).

- Öğretim elemanları: Etüd çalışmalarını yürüten öğretim elemanları için Z12 ve Z19 no'lu mekanlar ayrılmıştır (Pafta 4.27/21).

- Personel Odası: Z03 no'lu mekan ise Merkezde görev alan personelin kullanımına bırakılmıştır (Pafta 4.27/21).

- Depo mekanları: Tüm bu çalışmaların yapılacağı merkezde depo olarak kullanılacak olan mekan ise darüşşifanın bodrum katında yer alan mekandır (Pafta 4.27/22). Bunun yanı sıra yine Zek 25 no'lu mekan da depo olarak düzenlenecektir (Pafta 4.27/21).

- **Kafeterya:** I.avlu kış, II. avlu ise yaz aylarında merkeze gelir getirecek şekilde kafeterya olarak halkın kullanımına açılabilir, 6 no'lu mekan ise kafeteryaya hizmet eden büfe olarak düzenlenecektir (Pafta 4.27/21).

-**Tuvaletler:** Yapıda tuvaletler bugün ısıtma sisteminin bulunduğu alanda düzenleneceklerdir (Pafta 4.27/21).

-**Derslikler:** II.avluya bakan hücreler çalışmaların yapıldığı derslikler olarak düzenlenecekleridir (Pafta 4.27/21).

-**Arşiv:** Z04 no'lu kütüphane olarak kullanılan mekanın üstü arşiv olarak düzenlenecektir (Pafta 4.27/21).

Bunun yanı sıra yan sokaktan II. avluya açılan ve zaman içerisinde iptal edilen giriş mekanı servis girişi olarak tekrar kullanıma açılacaktır (Pafta 4.27/22-27/24).

Darüşşifanın alt katında yer alan dükkanlar ciddi bir onarımdan geçirildikten sonra kursların düzenlendiği, satış yapılabilen fotoğraf, maket, çini, seramik, heykel, hat, tezhip, ebru, ahşap oyma, halı atölyeleri olarak düzenleneceklerdir (Pafta 4.27/22).

Kafeden, kitap satışlarından ve bodrum kattaki atölyelerin kurs gelirlerinden elde edilecek gelir yapının görevlilerine ve onarımına harcanacaktır.

İşleve Bağlı Olarak Düzenlenecek ;

Isıtma tesisatı :

Yapıda bugün mevcut bir kalorifer sistemi mevcuttur. Restorasyon aşamasında bu sistemden faydalanılması düşünülmüştür. Yalnız mekanlarda bugün mevcut kalorifer dilimleri kaldırılacak ısıtma sistemi yükseltilmiş döşemenin altından geçirilecek kanallarla oluşturulacaktır.

Aydınlatma Tesisatı:

Yapının özgün aydınlatma elemanlarının yağ kandilleri olduğu düşünülmektedir. Bugün Floresan lambalarla aydınlatılan mekanda elektrik kabloları duvarlarda görülebilmektedir. Aydınlatma tesisatının İşlevine bağlı olarak ısıtma sisteminde geçirildiği yükseltilmiş döşemenin altına açılmış kanallardan geçirilmesi düşünülmektedir.

Yangın Korunum:

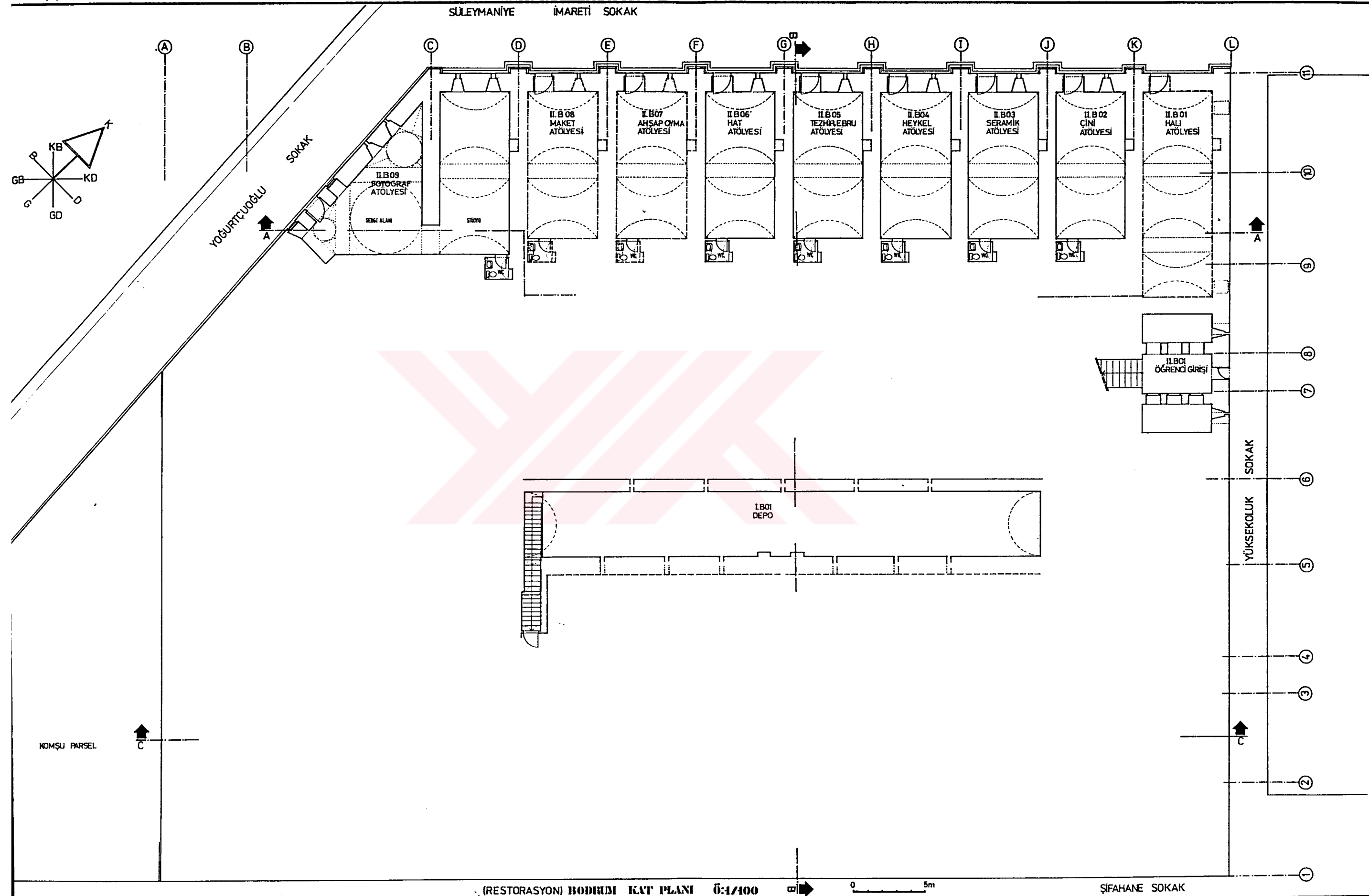
Yangına karşı korunum kum kimyasal tozlu yangın tüplerinle gerçekleştirilecektir. Yapıya ait girişlerin tamamının kullanıma açılması ile yangın kaçışı için önlem alınmış olacaktır

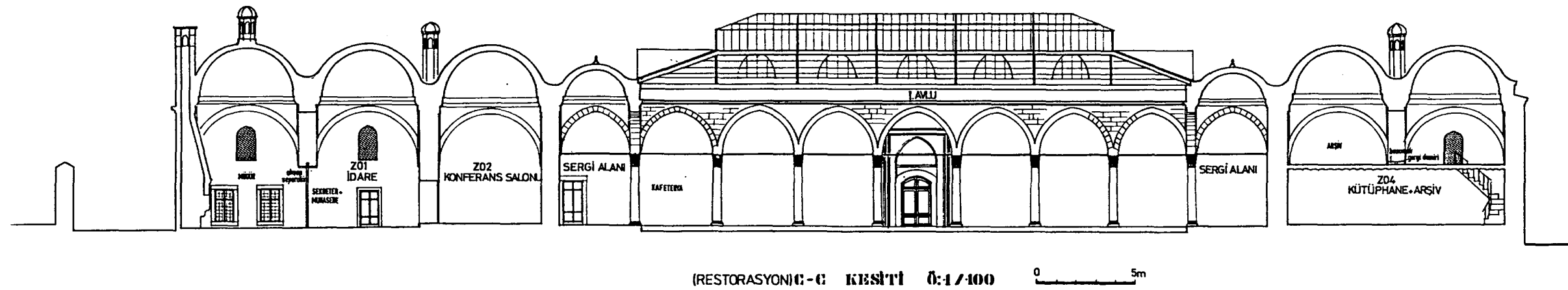
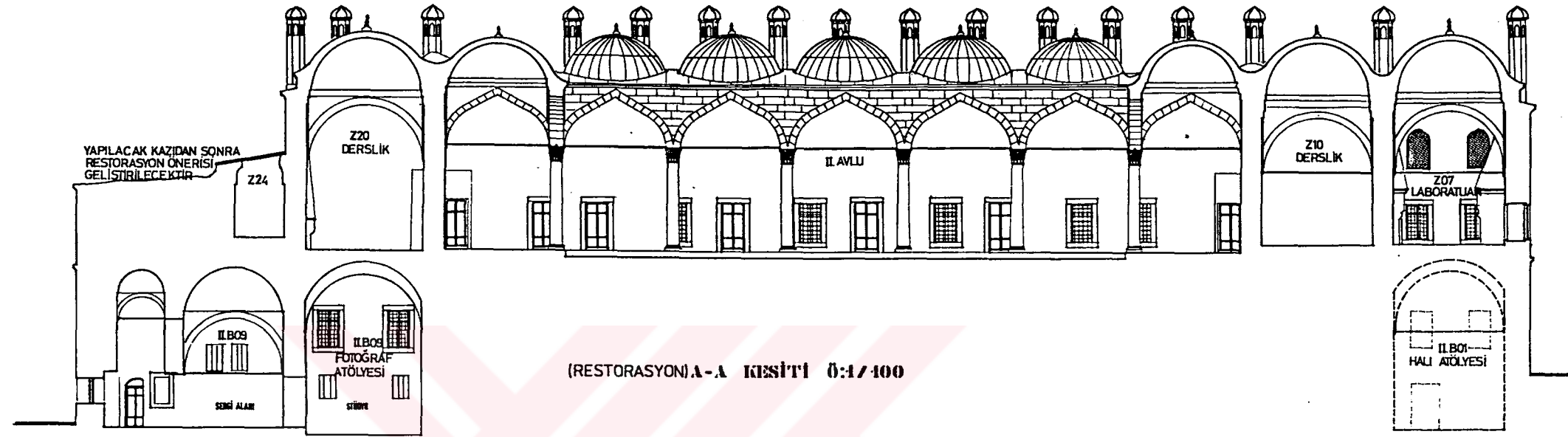
Su tesisatı: Tuvalet olarak kullanılacak mekanlarda mevcut bir pis ve temiz su tesisatı vardır. Kafeye hizmet edecek büfeyede bir pis ve temiz su tesisatı çekilecektir. Burada toplanan sular bir rögar yardımı ile kanalizasyona aktarılacaktır.

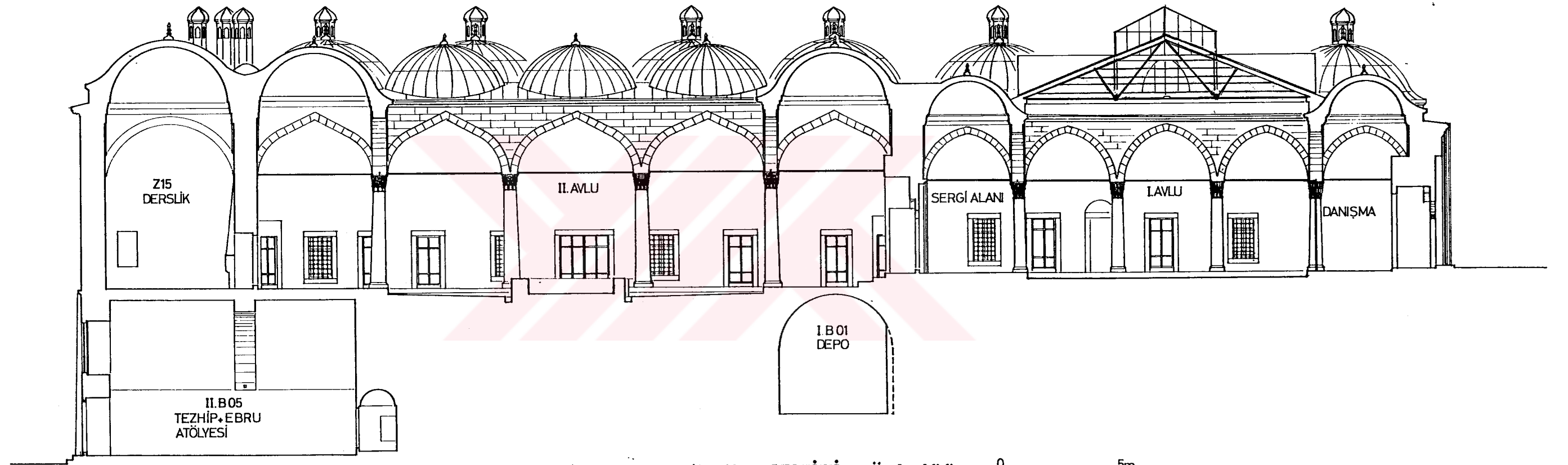
Periyodik bakım:

Yapının uzun yıllar yaşayabilmesi için düzenli bir bakım ve onarım şarttır. Malzemelerdeki bozulmalara zamanında yapılmış müdahaleler yapının ömrünü uzatır. Dolayısıyla yapıda belirli periyodlarla bakım yapılmalıdır. Öncelikle yapının düzenli temizlik ve güvenliği sağlanmalı, malzemelerdeki nem oranları zaman zaman test edilmeli, mevsim geçişlerinde meydana gelebilecek (Yaz mevsiminde sıcak, kış mevsiminde yağış...) zararlar önceden tespit edilerek önlem alınmalıdır.

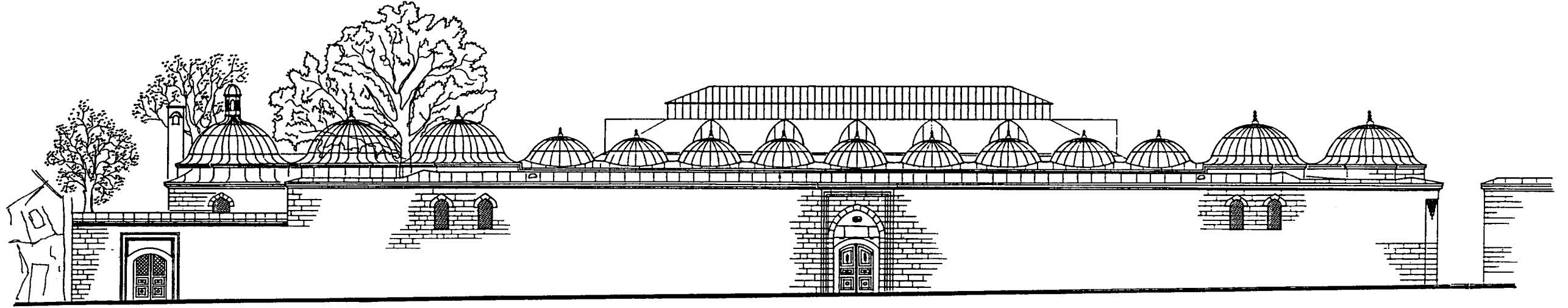

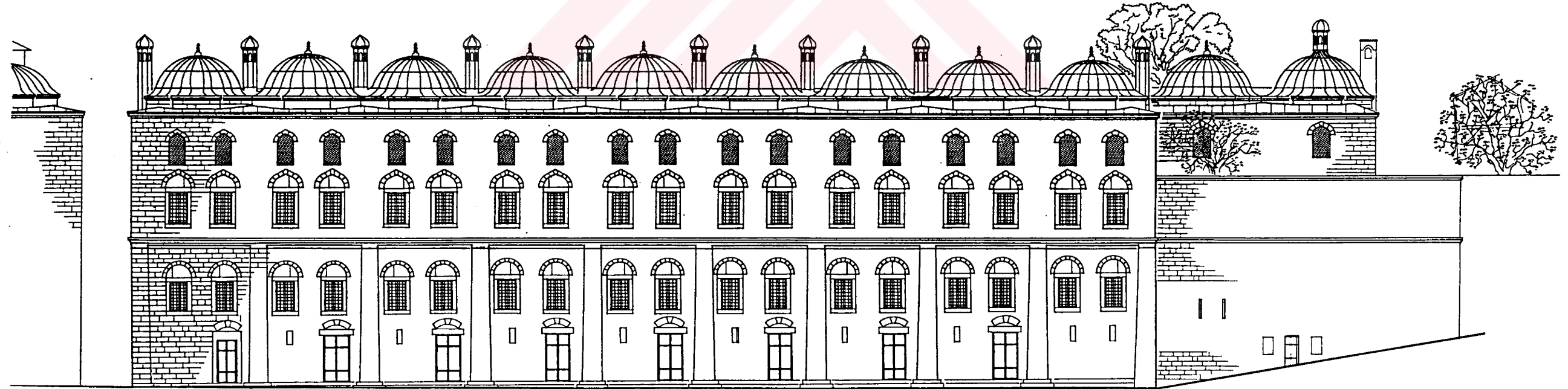

(RESTORASYON) B-B KESİTİ Ö:1/100

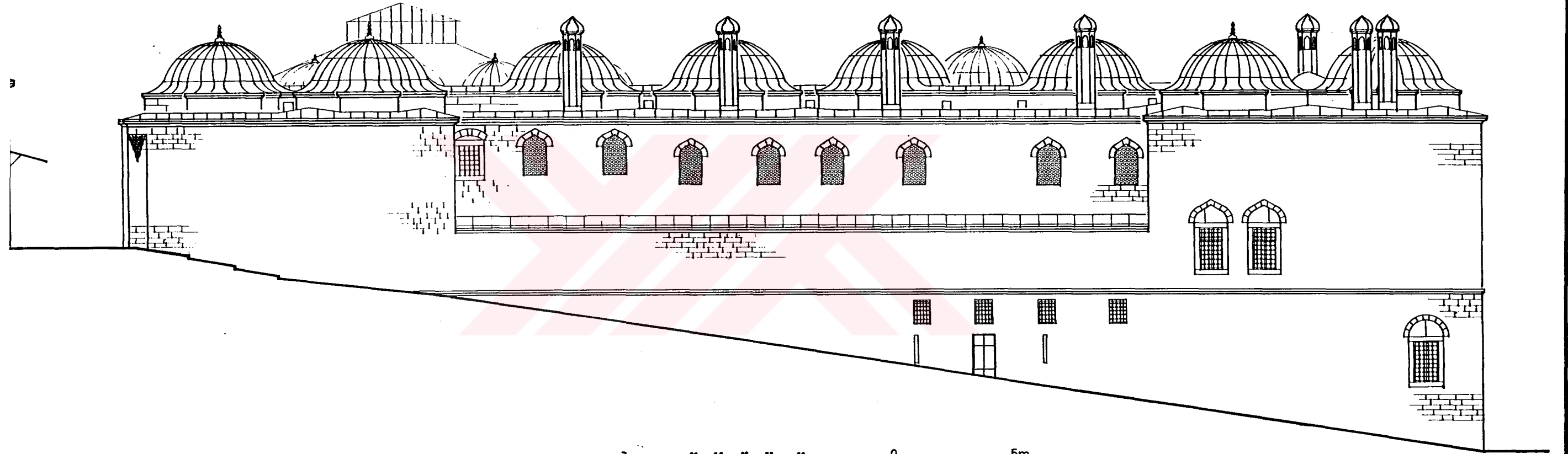
0 5m

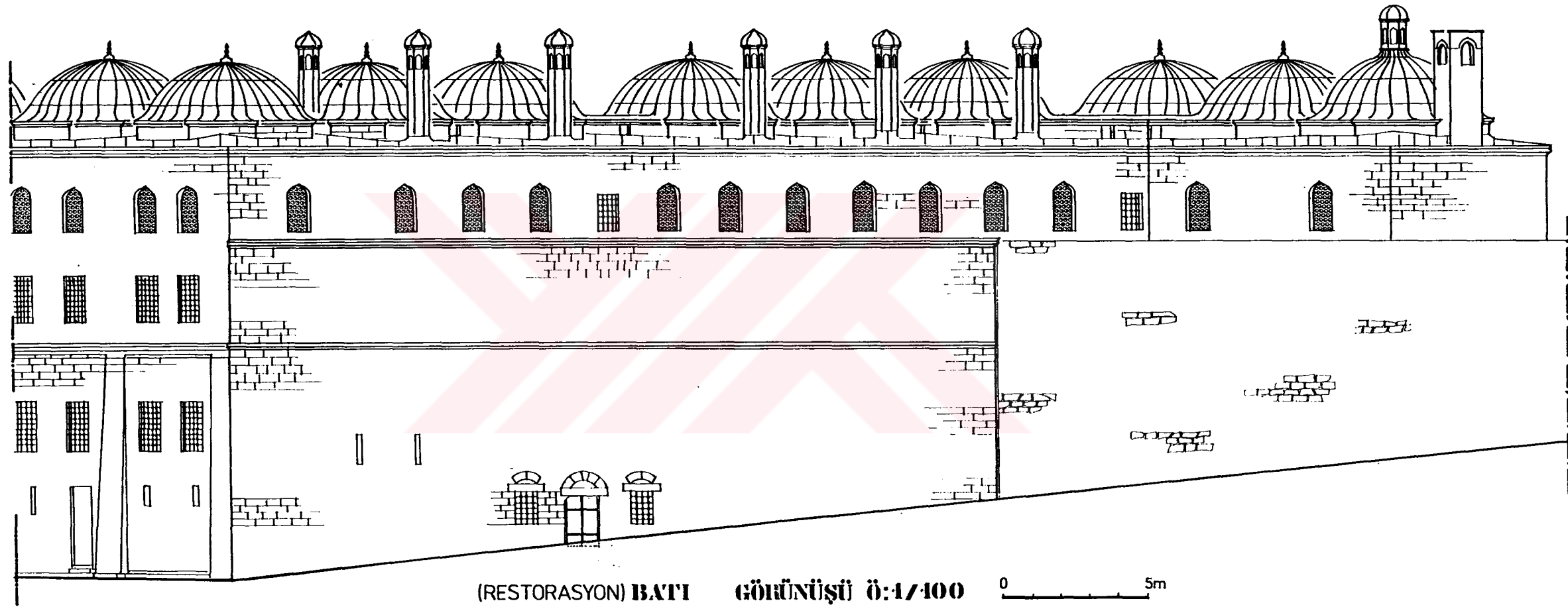
(RESTORASYON) GÜNEYDOĞU GÖRÜNÜŞÜ 0:1/100

(RESTORASYON) KUZİYYBATI GÖRÜNÜŞÜ 0:1/100 0 5m

(RESTORASYON) KUZİYYDOĞU GÖRÜNÜŞÜ 0:1/100 0 5m

SONUÇ

Taşıdıkları isim ne olursa olsun darüşşifalar aynı amaca sahip kuruluşlar olmuşlardır. Türkler medreseleri sadece dini eğitim için değil, pozitif bilimlerin gelişmesi içinde kullanmışlar. Böylelikle darüşşifalar medrese plan şemasından gelişen tıp biliminin teorik ve deneysel olarak uygulandığı eğitim kuruluşları olmuşlardır. Anadolu'daki darüşşifaların da kaynağı olan medrese plan şemasının darüşşifa denilen bu yapılar incelendiğinde en uyumlu plan şekli olduğu görülmektedir.

İlk darüşşifa yapıları Suriye ve Mısır'da inşa ettirilmiş olup Anadolu'da ise XI. yy varlıklarını bildiğimiz, XII. yy'da ise bugüne ulaşabilen sağlık yapılarıdır.

Anadolu'da kurulan darüşşifa yapıları Selçuklu döneminde eyvanlı klasik avlulu medrese plan şeması olarak uygulama alanı bulmuştur. Teorik ve pratik tıp eğitiminin gerçekleştirildiği bu yapılar zaman içinde, hekim yetiştiren birer eğitim kurumu olarak eyvanlı-avlulu çifte medrese plan şemasında gerçekleştirilmişlerdir.

Anadolu'da Selçuklu dönemi darüşşifalar Osmanlı döneminde de işlevlerini sürdürmüşler. Osmanlılar ise devraldıkları bu sağlık yapılarının devamını sağlamışlardır.

Osmanlı dönemi darüşşifaları da genel hatlarıyla medrese plan şemasına sadık kalmışlar, bir külliye'nin elemanı olarak da şehircilik anlayışı yönünden Selçuklu darüşşifalarından ayrılmışlardır. Osmanlılar devrinde yalnız Anadolu'da değil imparatorluk sınırları içinde de aynı şekilde işleyen kuruluşlar kurulmuştur. Selçuklu devrinde tıp teorik ve pratik eğitiminin hastaya hizmet paralelinde sürdürüldüğü anlayış Osmanlı darüşşifalarında da devam ettirilmiş, bu hizmet daha da geliştirilerek en son şeklini Kanuni Sultan Süleyman'ın Süleymaniye Külliyesi'nde tıp eğitimi için kurduğu Tıp medresesi ile almıştır.

Osmanlı darüşşifa mimarisinde medrese plan şeması daha da geliştirilmiş klasik medrese plan şeması yanında az personel ile kısa zamanda fazla randıman almayı amaçlayan ilk kez Edirne'de Mimar Hayreddin'in uyguladığı merkezi planlama geliştirilmiştir. Artan

ihtiyaçlara cevap verebilmek için ise ilk kez Süleymaniye Darüşşifası'nda birbirine bitişik iki avlulu medrese plan şeması uygulanmıştır.

İstanbul darüşşifaları içinde yer alan bakımsız darüşşifalardan biri olan Süleymaniye Darüşşifası ile ilgili yapılan bu çalışmada; yapının ancak alınacak önlemler, uygulanacak doğru koruma yöntemleri ve yapının özgün mimarisine uygun, önemli müdahale gerektirmeyecek yeni bir işlevle gelecek kuşaklara aktarılabilceğini savunmuştur.

Örnekler incelendiğinde sağlık ve eğitim hizmetlerinin sürdürüldüğü yerler olan darüşşifaların her iki devirde de bir gelişim içinde olduğu görülür. Oysa günümüzde her iki devrin temsilcileri olan bu yapıların en önemli ortak noktaları işe korunma sorunları olmuştur. Bugün zgn işlevlerini kaybetmiş ve planlarına uymayan fonksiyonlar yüklenmiş bu yapılar, gerek düzenli bakımın yapılmaması, gerek doğal nedenler ve kullanıcılar tarafından uğradığı yanlış müdahaleler nedeniyle her gün gittikçe kaybolmaktadırlar.

KAYNAKLAR

- Ahmet Refik, 1935 (Altınay), Ahmet Refik, *16. Asırda İstanbul Hayatı (1553-1591)*, İstanbul, Maarif Vekaleti Yayını, 1935.
- Ahunbay, 1994 Ahunbay, Zeynep, "Sultan Ahmet Külliyesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C.7, 1994, s.55-61.
- Akar, 1970 Akar, Fikriye, "XV.-XVIII. yy. İstanbul'da Sağlık Müesseseleri", İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü Lisans Tezi, İstanbul, 1970.
- Altıntaş, 1973 Altıntaş, Özkan, "Osmanlı Darüşşifaları", İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü Lisans Tezi, İstanbul, 1973.
- Aydın, 1987 Aydın, Serdar, "Taş ve Mimari Anıtların Bozulma nedenleri ve Onarım Teknikleri" Y.Ü.F.B.E. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1987.
- Barkan, 1972 Barkan, Ömer Lütfi, *Süleymaniye Camii ve İmareti İnşaatı (1550-1557)*, C.1, Seri:6, Türk Tarih Kurumu Sa:10, Ankara, 1972.
- Baykal, 1982 Baykal, Mürşide, "Süleymaniye Külliyesi", İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü Lisans Tezi, İstanbul, 1982.
- Baytop, 1985 Baytop, Turhan, *Türk Eczacılık Tarihi*, İ.Ü. Eczacılık Fakültesi No:47, İstanbul, 1985.
- Bolak, 1950 Bolak, Orhan, *Hastahanelerimiz*, İstanbul, İ.T.Ü Mimarlık Fakültesi, 1950.
- Cantay Güreşsever, 1977 Cantay Güreşsever, Gönül, "Türklerde Ve Türkiye'de Tıp Eğitimi Tarihi", *İstanbul Tıp Kurultayı 25-30 Eylül 1977*, İstanbul, İ.Ü Tıp Fakültesi Yayını, 1977, s.5-29.

- Cantay Güreşsever, 1981 Cantay Güreşsever, Gönül, "Tarihi Süre İçinde Sağlık Kuruluşlarının Gelişmesi", ***I. Uluslararası Türk İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Kongresi 14-18 Eylül 1981 Bildiriler***, C.2, İstanbul, İ.T.Ü Bilim ve Teknoloji Tarihi Enstitüsü, 1981, s.152-156,
- Cantay Güreşsever, 1988 Cantay Güreşsever, Gönül, "Sinan Külliyyelerinde Darüşşifa Planlaması", ***Mimar Sinan Dönemi Türk Mimarlığı ve Sanatı***, İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları, 1988, s.45-48.
- Cantay Güreşsever, 1992 Cantay Güreşsever, Gönül, ***Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Darüşşifaları***, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi, sayı:61, Ankara, 1992.
- Cantay Güreşsever, 1994 Cantay Güreşsever, Gönül, "Darüşşifalar", ***Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi***, C.3, 1994, s.2-3.
- Cantay, 1989 Cantay, Tanju, ***XVI.-XVIII. Yüzyıllarda Süleymaniye Camii ve Bağlı Yapıları***, İstanbul, Eren Yayıncılık, 1989.
- Celalzade, 1567 Tabakat ül-memalik ve derecat-ül mesalik, Hekimoğlu Ali Paşa Kütüphanesi No: 778.
- Çeçen, 1986 Çeçen, Kazım, ***Süleymaniye Su Yolları***, İ.T.Ü Bilim ve Teknoloji Tarihi Araştırma Merkezi Yayını No:2, İstanbul, 1986.
- Çetintaş, 1952 Çetintaş, Sedat, ***Türk Mimari Anıtları Osmanlı Devri Bursa'da Murad I. ve Bayezid I. Binaları***, İstanbul, Eski Eserler Genel Müdürlüğü RölöveBürosu Yayınları, 1952
- "Darüşşifa", ***Türk Ansiklopedisi***, C.12, 1964, s.326-327.
- "Darüşşifa", ***Meydan Larousse***, C.3, 1969, s.408.

- Değer, 1992 Değer, Mebrure, "Süleymaniye Darüşşifası'nın Bugünkü Durumu", *I. Türk Tıp Tarihi Kongresi Kongreye Sunulan Bildiriler 17-19 Şubat 1988*, Seri:7, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, sa:131, Ankara, 1992, s.189-192.
- Devellioğlu, 1988 Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Lugat*, Aydın Kitabevi Yayınları Sözlük Dizisi.1, Ankara, 1988.
- Dinç, 1992 Dinç, Gülten, "Fatih Darüşşifası ve Bugünkü Durumu", *I. Türk Tıp Tarihi Kongresi Kongreye Sunulan Bildiriler 17-19 Şubat 1988*, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Seri:7, sa:131, Ankara, 1992, s.199-205
- Dinçel, 1995 Dinçel, Işıl, "İstanbul'daki Mimar Sinan Dönemi Medreseleri Genel Değerlendirmesi ve KılıçAli Paşa Medresesi", Y.Ü.F.B.E. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1995
- Ergin, 1939 Ergin, Osman Nuri, *Türk Şehirlerinde İmarat Sistemi*, İstanbul, Yayıncı yok, 1939.
- Eriç, 1986 Eriç, Murat, "Eski Eserlerimizde Malzeme Sorunları", *Taç Dergisi*, C.2, sayı:4, Aralık 1986, s.61-67.
- Ersoy, 1992 Ersoy, Nermin, "Üsküdar Cüzzamhanesi'nin Bugünkü Durumu", *I. Türk Tıp Tarihi Kongresi Kongreye Sunulan Bildiriler 17-19 Şubat 1988*, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Seri:7, sa:131, Ankara, 1992, s.207-210.
- Evliya Çelebi, 1976 Evliya Çelebi, *Seyahatname*, C.1, Sadeleştiren Tevfik Temel Kuran ve Necati Aktaş, İstanbul, Üçdal Neşriyat, 1976.

- Göksoy, 1988 Göksoy, Vildan, " Topkapı Sarayı'nda Cariyeler Hastanesi", *I. Türk Tıp Tarihi Kongresi Kongreye Sunulan Bildiriler 17-19 Şubat 1988*, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Seri:7, sa:131, Ankara, 1988, s.193-198.
- Güleç, 1990 Güleç, Ahmet, "Taş Yapılarda Koruma Yöntemleri", *Müze*, sayı:1, Haziran 1990, s.88-91.
- Güray, 1990 Güray, Jale, "Darüşşifa Mimarisinin Gelişimi ve Üsküdar Atık Valide Darüşşifası Üzerine Bir Çalışma", İ.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1990.
- Gürdal, 1982 Gürdal, Erol, "Anıtlarda ve Yapılarda Kullanılmış Doğal Taşların Bozulmaları ve Korunmaları", *Rölöve-Restorasyon Dergisi*, sayı:4, 1982, s.27-30.
- Gürkan, 1970 Gürkan, Kazım İsmail, "Süleymaniye Darüşşifası", *Kanuni Armağanı*, Türk Tarih Kurumu, seri:7, No:55, Ankara, 1970, s.259-267.
- Kuban, 1994a Kuban, Doğan, "Haseki Külliyesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C.4, 1994, s.4-6.
- Kuban, 1994b Kuban, Doğan, "Süleymaniye Külliyesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C.7, 1994, s.96-104.
- Kürkçüoğlu, 1962 Kürkçüoğlu, Edip Kemal, *Süleymaniye Vakfiyesi*, Ankara, Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı, 1962.
- Müller-Wiener, 1977 Müller-Wiener, Wolfgang, *Bildlexikon zur Topographie İstanbul's*, Tübingen, Deutsches Archalogische Institut, Verlag Ernst Wasmuth, 1977.
- "Osmanlılarda Gündelik Hayat", *Osmanlı Ansiklopedisi*, C.2, 1993, s.235-241.

- Özaydın, 1992 Özaydın, Zuhale, "Haseki Darüşşifası ve Bugünkü Durumu", *I. Türk Tıp Tarihi Kongresi Kongreye Sunulan Bildiriler 17-19 Şubat 1988*, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Seri:7, sa:131, Ankara, 1992, s.183-187.
- Samuk, 1982 Samuk, Fevzi, "Eski Türk Akıl Hastaneleri", *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, sayı:1, Ocak 1982, s.50-73.
- Sarı, 1992 Sarı, Nil, "Toptaşı Nurbanu Valide Sultan Darüşşifası", *I. Türk Tıp Tarihi Kongresi Kongreye Sunulan Bildiriler 17-19 Şubat 1988*, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Seri:7, sa:131, Ankara, 1992, s.169-177.
- Sarı, 1993 "Türk Tarihinde Acizlerin Korunmasına Kısa Bir Bakış I", *Tıp Tarihi Araştırmaları*, C.5, İstanbul, İ.Ü. Tıp Fakültesi Deontoloji ve Tıp Tarihi Ana Bilim Dalı, 1993, s.24-33.
- Sözen, 1970 Sözen, Metin, *Anadolu Medreseleri*, C.1, İstanbul, İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi, 1970.
- Sözen, 1972 Sözen, Metin, *Anadolu Medreseleri*, C.2, İstanbul, İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi, 1972.
- "Süleymaniye Külliyesi", *Yurt Ansiklopedisi*, C.6, 1993, s.4148-4149.
- Şehsuvaroğlu, 1953 Şehsuvaroğlu, Bedi, *İstanbul'da 500 Yıllık Sağlık Hayatımız*, İstanbul Fethi Derneği Neşriyatı, sayı:21, İstanbul, 1953.
- Şehsuvaroğlu, vd, 1984 Şehsuvaroğlu, vd., *Türk Tıp Tarihi*, Bursa, Taş L.t.d. Yayını, 1984.

- Taluy, 1981 Taluy, A.Gülçin, "Kalkerler ve Küfeki Taşının Tahrip Nedenleri", İ.D.M.M.A Mim. Fak. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul. 1981.
- Tanman, 1994 Tanman, H. Baha, "Atik Valide Külliyesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C.1, 1994, s.407-412.
- Terzioğlu, 1970 Terzioğlu, Arslan, "Ortaçağ İslam-Türk Hastaneleri ve Avrupa'ya Tesirleri", *TTK Belleten*, C.34, sayı:133, 1970, s.128-136.
- Terzioğlu, 1986 Terzioğlu, Arslan, "15. Ve 16. yy' da Türk İslam Hastane Yapıları ve Bunların Dünya Çapındaki Önemi", *II. Uluslararası Türk İslam Bilim ve Teknoloji Kongresi Çağrılı Bildiriler ve Kongre Faaliyetleri 28 Nisan-2 Mayıs 1986*, C.3, İstanbul, İ.T.Ü.Bilim ve Teknoloji Tarihi Araştırma Merkezi 1986, s.155-172.
- Terzioğlu, 1992 Terzioğlu, Arslan, "Bimaristan", *İslam Ansiklopedisi*, C.6, 1992, s.163-178.
- Uludağ, 1991 Uludağ, Osman Şevki, *5.5 Asırlık Türk Tababeti Tarihi*, Sadeleştiren İlter Ural, Kültür Bakanlığı Yayınları No:1296, Kaynak Eserler Dizisi 53, Ankara, 1991.
- Uzunçarşılı, 1964 Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, C.2, Türk Tarih Kurumu Yayını, Seri:13, No:16, Ankara, 1964.
- Ünver, 1938a Ünver, Süheyl, "İstanbul'un Zaptından Sonra Türklerde Tıbbi Tekamüle Bir Bakış", *Vakıflar Dergisi*, sayı:1, 1938, s. 70-81.
- Ünver, 1938b Ünver, Süheyl, "Büyük Selçuklu İmparatorluğu Zmanında Vakıf Hastanelerin Bir Kısımına Dair", *Vakıflar Dergisi*, sayı:1, 1938, s.17-23.

- Ünver, 1940a Ünver, Süheyl, "Fatih Külliyesinin İlk Vakfiyesine Göre Fatih Darüşşifası", *Türk Tıp Tarihi Arşivi*, C.5, sayı:17, 1940, s.13-17.
- Ünver, 1940b Ünver, Süheyl, *Selçuklu Tababeti XI-XIV üncü asırlar*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Seri:8, sa:7, Ankara, 1940.
- Ünver, 1942 Ünver, Süheyl, "Süleymaniye Külliyesi'nde Darüşşifa Tıp Medresesi ve Darü'l'akakir'e Dair (1557-1555) 965-963", *Vakıflar Dergisi*, sayı:2, 1942, s.195-207.
- Yetkin, 1963 Yetkin, Şerare, "Anadolu'da Selçuklu Şifahaneleri", *Türk Kültürü*, Sayı:10, Ağustos 1963, s.23-31.
- Yıldırım, 1994a Yıldırım, Nuran, "Fatih Darüşşifası", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C.3, 1994, s.269.
- Yıldırım, 1994b Yıldırım, Nuran, "Haseki Darüşşifası", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C.4, 1994, s.2-3.
- Yıldırım, 1994c Yıldırım, Nuran, "Süleymaniye Darüşşifası", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C.7, 1994, s.95-96.
- Yorulmaz, 1989 Yorulmaz, Müfit, "Yapısal Özellikler", *Mimarbaşı Koca Sinan Yaşadığı Çağ ve Eserleri*, C.1, İstanbul, T.C Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 1989, s.501-504.

EK 1

DARÜŞŞİFA'YA AİT FOTOĞRAFLAR

Askeri Matbaa döneminde Darüşşifâ'nın giriş kapısı (1969) (Gönül Cantay'ın arşivinden)

Darüşşifa'nın Hekimler Kapısı (1969) (Askeri Matbaa Dönemi) (Gönül Cantay'ın arşivi'nden)

Darü'ssifa'nın II. avlu güneybatı revakı (1969) (Askeri Matbaa Dönemi) (Gönül Cantay'ın arşivi'nden)

Darüşşifa'nın II. avlu kuzeybatı revakı (1969) (Askeri Matbaa Dönemi) (Gönül Cantay'ın arşivi'nden)

Darüşşifa'nın kuzeybatı cephesi (1969) (Askeri Matbaa Dönemi) (Gönül Cantay'ın arşivi'nden)

Darüşşifa'nın I.avlu güneybatı revakı (1970) (Askeri Matbaa Dönemi) (Fikriye Akar'dan)

Darüşşifa'nın Iavlü kuzeydoğu revakı (1970) (Askeri Matbaa Dönemi) (Fikriye Akar'dan)

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
T.C. İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
İSTANBUL

Darüşşifa'nın güneybatı avlusunda hamamın bir kısmı (1970) (Askeri Matbaa Dönemi)
(Fikriye Akar'dan)

EK 2

DARÜŞŞİFALARDAKİ HİZMETLİLERİN, NİTELİK ve GÖREVLERİ

Darüşşifa görevlileri tabib, kehhal, cerrah ve yardımcı sağlık mensupları, aşşab, edviyekub, tabbah, kayyum, kase-keş ile ferraş, ab-rizi, came-şuy, dellak gibi temizlik hizmetlileri ve nazır, vekilharç, katip gibi idari yetkililer ile malzemeci, bevvab, gassal ve imamdan oluşurdu. Her görevli verdiği hizmete uygun bir isimle anılırdı. Bazen aynı ya da benzer görevler yapanlara değişik adlar verildiği de görülmektedir. Zamanla bütün darüşşifalarda vakıf şartlarının dışına çıkmış ve yeni ihtiyaçları karşılamak üzere kadrolar gerek görev gerekse sayı açısından değişikliklere uğramıştır (Sarı, 1995:14).

Ortalama 20 civarında hasta yatağı olduğu tahmin edilen Manisa ve Haseki büyüklüğündeki darüşşifalarda ortalama 20-25 görevlinin bulunduğu vakfiyelerden anlaşılmaktadır. Bu durum darüşşifalarda hasta bakım niteliğinin hizmet açısından üstün düzeyde olduğunu düşündürüyor (Sarı, 1995:14).

İlk Osmanlı darüşşifası olan Bursa'daki I. Bayezid Maristan'ının vakfiyesinde hastaneye vakfedilen arazi, köy vesaire ile ilgili bilgilere uzun uzun yer verilirken, hizmetlilerde aranan nitelikler ve görevlileriyle ilgili açıklamalara rastlanmamaktadır (Sarı, 1995:15).

Batılılaşma dönemi hastanelerinde ise mimari açıdan darüşşifalardan farklılaşmanın yanı sıra, işletmecilik konusunda da önemli değişimler olmuştur.

Tabib:

Tabiblerle ilgili kurallar bir yandan hekimlerin davranışlarını yönlendirmesi beklenen ilkeleri ortaya koyarken, diğer yandan hekimlere bir ahlak rehberi de oluyordu (Sarı, 1995:16).

"Tababete hizmetin çeşitli bakımlardan adabı vardır" diyen ve " tababete hizmetin adabını her yönüyle yerine getirmekte olan tabibin" reis seçilmesini şart koşan Edirne vakfiyesinde bu husus özet olarak ifade edilmektedir. Buna göre *edip* yani adaba-tıp mesleğinin kurallarına tam uyan kişi *reis*, yani *baştabib* olacaktı. Nitekim, Süleymaniye Darüşşifası tabibleri arasından, "birisi ki öngörüşü, fazileti ve kavrayışı ile seçkin olacaktır, reis olup bütün hususlara nezaret edecek ve reisliğe ait olan işler onun görüş ve idaresi ile" olacaktı (Sarı, 1995:16).

Böylece "tabib-i evvel, yani birinci tabib olarak atanan kişinin, vakfiye metinlerinde açıkça belirtilmese de, "baştabib" olarak seçilen kişi olduğu anlaşılmaktadır (Sarı, 1995:16). Tabiblerde tecrübe, ustalık ve uzmanlık gibi ortak özellikler aranmaktaydı. Tabipten beklenen bilgi düzey ve kapsamının iyi bir hekim olmak için gerekli görülen bir ölçü olarak vakfiyelerde belirlenmesi türk tıp tarihi açısından önemli bir noktadır (Sarı, 1995:18) .

Cerrah

Darüşşifalarda tabipten sonra farklı bir meslek ve ustalık alanı olarak tanımlanır. Cerrahın maaşı yaklaşık tabibin üçte birine yakındır (Sarı, 1995:32).

Kehhal

Göz hekimliğinin de ayrı bir uzmanlık dalı olarak kabul edildiği darüşşifalarda göz hastalıklarının tedavi edilmesinde, küçük cerrahi müdahaleler söz konusu olduğundan ilacın yanısıra el becerisinin önem taşıdığı kehhallik mesleği aynı zamanda ustalık isteyen bir sanat olarak değerlendirilmektedir (Sarı, 1995:32).

İLAÇ HAZIRLAYANLAR:

Darüşşifalarda eczacılıkla ilgili görev yapacak çeşitli meslek gruplarının olduğu bilinmektedir. Bunlar aşşab, saydelani, şerbetçiyan, edviye-kup, edviyeci, tabbah gibi ünvanlarla anılmaktaydı (Sarı, 1995:37).

Aşşab

Botanikçi eczacı olarak nitelendirilebilen bu kişiler drogları satın alan ve şifalı bitkileri iyi tanıyan ilaç hazırlama yöntemlerini bilen uzman kişilerdir (Sarı, 1995:37).

Tabbah

Darüşşifalara atanan tabbahlar gerek hasta yemeklerinin gerekse şurup gibi sıvı ilaçları tabibin tarifine uygun olarak hazırlanmasıyla görevliydi (Sarı, 1995:38).

Aşçı olarak diyet mutfağından sorumlu kimseler olan tabbahlar, darüşşifada aynı zamanda hastaların durumlarına göre diyet yemekleri hazırlayan görevlilerdi (Sarı, 1995:38).

Edviye-Kup

Edviye kuplar basit drogları döven, ilaç hazırlanmasında kol kuvvetinden yaralanılan güçlü kimselerdi (Sarı, 1995:38).

Kilardar-Emin-i Mahzen

Darüşşifalardaki önemli sorunlardan biri de gerek çiçek, yaprak, kök vs. den hazırlanan müfred, yani basit rahatsızlıkların şurup, şerbet, macun vs şeklindeki mürekkebi gibi ilaçların korunması idi. Kilerdeki bu malzemeleremin-i mahzen, kilardar veya kılarcı denilen görevliler tarafından korunurdu (Sarı, 1995:41).

Kayyum

Bugünkü anlamda hemşirelik yapan kayyumlar, vakfiyelerde tabibin gösterdiği doğrultuda hareket eden, bıkmadan usanmadan hastaya hizmete hazır durumda olan kişiler olarak tanıtılmaktadır (Sarı, 1995:42). Hastayı yalnız bırakmamakla görevli olan kayyumlar, hastaya moral vererek rahatlatmakla da görevliydi. diğer vakfiyelerden farklı olarak Süleymaniye Vakfiyesi'nde kayyumların akıl hastalarını kollamak gibi bir görevi de vardı (Sarı, 1995:43).

Kaşe-Keş

Kaşekeşlik hizmeti sadece Haseki, Süleymaniye ve Atik Valide Darüşşifaları'nda verilen bir hizmetti. İdrar şişelerini ve kırılacak cam eşyayı taşımakla görevli olan bu görevlilerin net olarak üstlendikleri sorumluluklar bilinmemektedir (Sarı, 1995:44).

DARÜŞŞİFA'NIN TEMİZLİĞİNDEN SORUMLU GÖREVLİLER***Ferraş***

Temizlik işçisi olarak ferraşlar çöpleri toplayan, darüşşifada yerlerin temizliğinden sorumlu personellerdi (Sarı, 1995:45).

Ab-Rizi

Küçük su, ayak yolu, abdesthane, idrar kabı, ibrik ve küvet gibi anlamlara gelen bu kelime darüşşifalarda helaların temizliğinden sorumlu kişiler içi kullanılmaktaydı. Bunu dışında ab-rizilerin hastanın ihtiyacını gidermesine yardımcı olmak, sürgü vermek gibi görevleride vardı (Sarı, 1995:46).

Bevvab

Kapıcı olan bevvab darüşşifaya giriş ve çıkışları kontrol eder, darüşşifada güvenliği sağlardı. Bevvabların imaret gibi diğer kurumlarda ise ahlak kurallarına aykırı davranışlara engel olmak gibi görevleri vardı (Sarı, 1995:48).

ÖZGEÇMİŞ

Soyadı : (SARPKAYA) GÜRSOY

Adı : ARZU

Doğum Yeri : İstanbul

Doğum Tarihi : 20.07.1971

Eğitimi : İstanbul Özel Kadıköy Kız Koleji, 1977-1982

İstanbul Erenköy Kız Lisesi (Orta Kısım), 1982-1985

İstanbul Erenköy Kız Lisesi (Orta Kısım), 1985-1988

Y.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü, 1989-1993,

Y.T.Ü Mimarlık Bölümü Rölöve-Restorasyon Anabilim Dalı 1994-